BOGZA, C.D.
408

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, DOUĂZECI ŞI ŞASE DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERŢ, NUMEROTATE DELA 1 LA 26.

C. 408

GEO BOGZA

CARTEA OLTULUI

ACADEMIA R. P. R.
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
BIBLIOTECA
Nr. 4493.

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA REGELE MIHAI I
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1945

C143784

BIBLIOTECA ACADEMIEI

847

INSCRIPȚIE.

Pe vremea când, înconjurat de întâmplări potrivnice, scriam această carte, câțiva oameni ne întâlneam uneori, fiindu-ne unii altora slabe sclipiri de faruri, pentru a nu ne pierde cu totul, în întunerecul greu care apăsa peste lume.

Printre aceștia, o ființă cu totul excepțională se afla, înzestrată cu toate darurile minții și ale inimii, superioară tuturor prin fantezie, inteligență și pasiune, încât spiritului meu fu un îndelung prilej de contemplare și voluptate.

Atât de mult iubea viața, încât arse tot timpul ca o flacără înaltă și albă, cu cea mai mare intensitate, chiar și atunci când știu că în felul acesta își grăbește sfârșitul.

In atâtea rânduri mi-o închipuisem cu părul alb, într'o bătrânețe calmă și înțeleaptă, fiind mai departe ființelor noastre în amurg, același prilej unic de întâlnire și încântare; dar în ziua când împlinea treizeci de ani dispăru, lăsând în urma ei golul inadmisibil și imens, al unei simfonii neterminate.

Nimic n'ar fi putut fi inimilor noastre, motiv mai mare de durere, revoltă și desamăgire.

G. B.

6

CĂLĂTORIA PENTRU A SCRIE ACEASTĂ CARTE A FOST FĂCUTĂ ÎN VARA ANULUI 1939, CEA MAI MARE PARTE PE BICICLETA LUI BUNTY.

CELE ŞASE TREPTE ALE OLTULUI.

I

OLTUL IZVORĂŞTE DEASUPRA HĂSMAŞULUI MARE.
SAU TREAPTA MINERALĂ A VIEŢII LUI.

II

OLTUL SE INDREAPTĂ SPRE MIAZĂZI.
SAU TREAPTA VEGETALĂ A VIEŢII LUI.

III

OLTUL SE INTOARCE SPRE MIAZĂNOAPTE.
SAU TREAPTA BIOLOGICĂ A VIEŢII LUI.

IV

OLTUL STRĂBATE ARDEALUL SPRE APUS.
SAU TREAPTA SPIRITUALĂ A VIEŢII LUI.

V

OLTUL TRAVERSEAZĂ CARPAŢII.
SAU TREAPTA MAREI ISTORII.

VI

OLTUL AJUNGE LA DUNĂRE.
SAU TREAPTA REINTOARCERII IN COSMOS.

8

OLTUL IZVORĂŞTE DEASUPRA HĂSMAŞULUI MARE. SAU TREAPTA MINERALĂ A VIEŢII LUI.

I

DEASUPRA OCEANULUI DE MUNŢI.

Presărat cu cetăţi vechi, în ruină, şi cu turle de biserici, ascuţite, Ardealul îşi desfăşoară peisajele până la mari depărtări, sub semnul acestor străvechi şi elocvente construcţii. Durabile rezultate de piatră ale unor îndelungi eforturi unanime; totdeauna deasupra a tot ce le este în jur, din orice parte a pământului văzute, ziua ele îl domină, iar noaptea îl împânzesc de mistere şi îi dau un sens.

Sunt seri în care turlele ascuţite ale bisericilor par vechi şi primare antene, cu care oamenii acestor locuri au încercat, tot timpul veacurilor trecute, să prindă în auz ecoul adevărat al Universului, secreta şi viia lui rezonanţă. De zidurile acestor turle se leagă marile întrebări şi nelinişti, şi însetarea adâncă a unei colectivităţi umane, de a descoperi în lume şi în ea însăşi punctul, existent probabil, pe lângă care trec lentele corăbii ale eternităţii.

Corăbii asemănătoare, dacă nu chiar acelea, trec uneori pe aici. Sunt zile în care umbrele mari ale cetăților încep să se desprindă de lângă ziduri și, asemeni unor corăbii care și-au desfăcut legăturile de la țărm, pe măsură ce soarele coboară, pornesc pe deasupra câmpiilor, ușor legănate, într'o fantastică și triumfătoare călătorie. Lungi amurguri ele plutesc pe deasupra Ardealului, atingând satele și orașele, înaintând pe fluviile galbene ale lanurilor de grâu, sau pe mările verzi și coclite ale pădurilor. Treptat, apusul le împinge până la marginea munților, și acolo se sparg de stânci, împrăștiind pe fața pământului, odată cu întunerecul care învălue lumea, arhaica și misterioasa lor încărcătură.

Partea de răsărit a acestui istoric ținut, spre care grelele lui corăbii călătoresc în fiecare seară, ea mai ales, se poate zări din depărtare, așa cum de la o margine la alta a cerului, își poartă înaltul șir de piscuri, vinete și zimțuite, ca un lanț geologic, de netrecut. Dintre acești munți, unul se ridică, mai înalt decât toți, și de pe crestele lui acoperite cu o spumă albă de calcar, Ardealul primește în schimbul corăbiilor pe care i le trimete în amurg, două din cele mai iubite și mai cântate ape ale lui. Locul acela răsăritean unde, masiv și plin de strălucire, el se zărește ridicându-se deasupra lumii, e leagănul unei legende.

De pe culmile lui au pornit să-și caute tatăl, ne mai întors din bătălie, cei doi fii de împărat,

cu firi atât de deosebite. Cuminte, Mureşul a urmat calea arătată de acasă, dar Oltul neastâmpărat şi răzvrătit, şi-a ales drumuri primejdioase, pe care a pornit cu năvala nestăvilită a tinereţii. Mai târziu, când şi-a dat seama că şi-a pierdut fratele, a fost cuprins de păreri de rău, s'a întors din drum, dar n'a putut să-l mai regăsească. De atunci, cei doi fraţi merg prin lume pierduţi unul de altul pentru totdeauna, fiind poporului prin mijlocul căruia trec, neîntrerupt prilej de cântece şi de legende.

In ce priveşte firea şi drumul celor două ape cel puţin, legenda pare o teribilă profeţie împlinită. Pe când Mureşul curge liniştit printre coline, Oltul se frământă, se întoarce din drum chinuit de peisajele străbătute şi de propria-i conştiinţă, se sbuciumă îndelung şi îşi îndreaptă mersul, pe rând, spre toate punctele cardinale. Viaţa lui poate fi comparată, şi seamănă dealtfel în totul, cu aceea a unui om care dă o mare bătălie cu lumea şi cu sine însuşi. Prodigios la început şi răsvrătit, îndrăsneţ, patetic şi tumultuos, iar în cele din urmă biruitor şi împăcat, apele lui trag în lungul pământului dâra adâncă, şi plină de consecinţe, a unui ireversibil destin. Poporul român a privit întotdeauna învolburarea acestei ape, alături de prezenţa munţilor în istoria lui, drept una din cele mai grave, mai hotărîtoare şi mai poetice existenţe, din câte a zămislit pământul deasupra căruia s'a pomenit.

Leagănul de cremene al legendei, locul de unde Oltul își începe destinul, se arată oamenilor până la mari depărtări, peste câmpiile tălăzuite ale Ardealului. De acolo, din nordica lui izolare, el își impune existența cu o putere de expresie fermecată și violentă. Și astfel, locul acesta se vede mai bine decât atâtea lucruri apropiate, decât casele satelor, și chiar decât se văd oamenii între ei când stau de vorbă unul cu altul. Ca o puternică busolă vizuală, el atrage privirile din prima clipă, și ele se duc mereu într'acolo, asemeni unor ace care caută nordul, oridecâteori s'au întors din greșeală în altă parte. Totdeauna prezent în pupila și conștiința oamenilor, masiv, uriaș și dominator, desființând aproape celelalte realități înconjurătoare, așa se vede, până la mari depărtări, locul de unde Oltul pornește în lume.

Asemeni unor acorduri simfonice, puternice și îndelungi, urcând unul din altul tot mai sus, pentru a se sparge într'o torențială cunună fonetică, în partea aceea a lui, pământul începe să se ridice deodată, ca o vânătă suprafață oceanică, prinsă de violența urcătoare de ape a unui ciclon. Mari valuri de piatră, a căror spumegată tălăzuire se oprește numai acolo unde din coastele lor sdrobite pornesc altele mai înalte, se întretaie, se adună și se întrec unele pe altele, construind sub lumina soarelui o uriașă înălțime de granit. Neîntrerupt izvorăsc unul din altul, tumultuoasele talazuri de piatră, urcându-și clocotul tot mai sus, spre cerul ui-

mit, în apropierea căruia se sparg, împrăştiindu-se în spumoase culmi de calcar.

Acest poem simfonic al pământului, e muntele Hăsmaşul Mare, ivindu-se de-a-dreptul din câmpie, impresionant perete de piatră, înalt, uriaş şi masiv, dominând nordul şi răsăritul.

Linia lui de deasupra, trecând întunecată şi zimţuită dintr'o parte în alta a cerului, se frânge deodată la mijloc, într'o impresionantă scorbură geologică. De pe fundul ei, Piatra Singuratică se ridică mohorâtă în aer, bizară apariţie a marilor înălţimi. Inconjurată parcă de vid, singurătatea îi e atât de acută, încât numele pe care îl poartă, departe de a fi o metaforă, pare că a ţâşnit de-a-dreptul din ea, ca o expresie directă, ca un ţipăt viu dintr'o năprasnică durere. Din depărtare, şi în estompările de basm ale apusului, scorbura aceasta pare o monstruoasă gură de balaur, deschisă asupra lumii, cu singurul ei dinte, spăimântător, să o sfărâme.

Dar înainte de apusul soarelui, când razele lui cad în plin peste acest înalt perete de piatră, Hăsmaşul Mare e sub lumina lor un bloc incendiat, o vastă pâlpâire de colori roşiatice. Stâncile albe de calcar lucesc atunci cu o mare intensitate, şi suprafaţa lor sticloasă trimite lumii mii de reflexe fantastice. Prăpăstii sau culmi ale acestui munte, piscuri înalte, sau creste ascuţite de piatră, cum stau cu faţa spre apus, se aprind toate de lumina inflamată a asfinţitului, şi Vestul cunoaşte atunci, fără

îndoinlă, unul din cele mai mărețe spectacole din partea aceasta a lumii.

In depărtarea și înălțimea lui, Hăsmașul Mare pare o legendară cetate, cuprinsă de flăcări. Dar asemeni incendiilor secrete de pe fața diamantelor, flăcările acestea nu o consumă, ci și mai mult o întăresc, trecând-o astfel, luminoasă și stranie, în veșnicie.

Din acest munte strălucind de lumina rece și pură a eternității, părând o îndepărtată, și dincolo de hotarele lumii cetate, Oltul vine la vale, asupra câmpiilor și a oamenilor; și el pare în adevăr un călător temerar, pornit de pe acele culmi singuratece spre alte lumi, spre o foarte mare, a lui, aventură.

Apele lui sosesc limpezi, rostogolindu-se mereu mai departe, și urmate de altele la fel, fără întrerupere. Ele vin însoțite de un murmur, propriul lor cântec, acela al drumului pe care îl fac, și singure și-l cântă, în timp ce alunecă la vale, neoprite, în fiecare clipă mai departe, mereu tot mai departe. Poate doar timpul mai curge atât de implacabil.

In această curgere fără întoarcere, doar spiritul omului, aproape ca întotdeauna, e tentat să meargă în sens invers, pe deasupra întâmplărilor, spre locul lor de origine, de unde au pornit odată, într'o clipă inițială; și de atunci nu mai contenesc să se reverse asupra lumii.

Pentrucă iată, se întâmplă acum ca în atâtea rânduri:

la început de tot pe malurile pline de pietriș și de răchită ale Teleajenului,

mai târziu, în umbra fabuloasă a minaretelor de pe malurile Dunării,

sau altcori pe malul unor ape ciudate, cum erau acelea ale Guadalquivirului, roșii, de parcă ar fi dus în ele nămoluri pline cu sânge,

sau acelea ale Adourului, trimise de două ori pe zi înapoi, de fluxul puternic al Atlanticului,

se întâmplă și acum ca în atâtea rânduri, că tot ascultând murmurul și curgerea necontenită a unor ape, ele să trezească înăuntru dorința, nu de a le urma la vale, spre mări și oceane, ci de a porni împotriva lor, spre locurile de început, unde își au izvorul.

E veche, și încercată pe malul multor ape dorința aceasta, de a ajunge odată la locul, fără îndoială atât de plin de mister, de unde ele au pornit în lume. A merge pe firul lor tot mai sus, pe nevăzute trepte, până ce din apele mari și turburi pe care puteau pluti corăbii, nu mai rămân decât subțiri șuvițe argintii! Iar de acolo mai sus încă, probabil aproape de cer, unde și acestea se prefac într'un singur strop inițial, de la care totul începe! A-putea vedea stropul acesta acolo sus, unde el apare însoțit de toate virtuțile; strălucitoare și virilă sămânță, din care vor rodi și se vor revărsa peste câmpii, râuri fertile, sau fluvii puternice, ducând în lungul pământului dâra lor adâncă și plină de viață!

E veche, şi încercată pe malul atâtor ape dorinţa aceasta! Dar acum, la picioarele Hăsmaşului Mare, ea încetează de a mai fi o pură nostalgie, şi privirile pornite în susul apelor nu se mai opresc la primul obstacol, ci de data aceasta sunt duse mereu mai departe, de paşii rari şi grei, porniţi să ajungă în însăşi leagănul legendei.

De foarte de sus, vârfurile fosforescente ale Hăsmaşului par constelaţii, pentru o precisă şi inevitabilă orientare. De altfel, din locul acesta, spre ce altă parte s'ar putea îndrepta paşii, dacă nu spre magnetica furtună de piatră din zare? Drept în spre miazănoapte, unde ca şi în basme, lumea se face mai densă şi mai necunoscută, transformându-se într'un ţinut al singurătăţii şi al aventurii.

Foarte curând, ca un ciclon izbucnit pe neaşteptate, muntele începe să se ridice spre cer, despărţind lumea în două. E un lung perete de cremene, care nu rămâne multă vreme singur: în faţa asprelor lui piscuri, coline calme, acoperite cu păduri verzi, odihnitoare, îl însoţesc înspre miazănoapte, ţinându-i o tovărăşie aproape femenină. Printre aceste mase geologice, formând o uriaşă dualitate procreatoare, Oltul vine la vale, putând pare un fruct al înlănţuirii lor, care se şi zăreşte dealtfel, impresionantă, undeva foarte departe, în fundul nordic al lumii.

Dar cu mult înainte de a ajunge acolo, ca

şi cum ar voi să arate profundele străfunduri bărbăteşti în care cel dintâi viaţa germinează, Oltul părăseşte valea adâncă ivită din tovărăşia colinelor cu muntele, şi începe să se urce pe umerii puternici ai acestuia, spre locul său de început. Punctul unde are loc această gravă indicaţie, poartă un nume cu mari rezonanţe simfonice: Wagner. El e datorat unui om din Bucovina, care în secolul trecut a instalat aici un ferăstrău, ce mai târziu avea să fie smuls de ape, la o pustiitoare revărsare a lor.

Din locul acesta, pereţii compacţi ai muntelui se ridică deodată spre cer, plini de ameninţarea cumplită a ameţitoarei lor înălţimi. Oltul se îndreaptă hotărît spre ei, încercând să-i escaladeze. Dar foarte curând este închis din toate părţile, ca între ziduri de cetate, fără nici o ieşire. E un ţinut secret, în fundul căruia stau încuiate parcă toate misterele lumii. Tăcerea aşezată în straturi dense peste acest peisaj, îl striveşte aproape, sub substanţa şi sensurile ei primordiale.

Vreme îndelungată Oltul trăieşte această cumplită şi grea singurătate. Nevăzut de nimeni, el urcă tot mai sus, căţărându-se din stâncă în stâncă, în interiorul acestor masive cetăţi de piatră. In afară de cerul de deasupra, foarte îndepărtat, nu e nici un luminiş, nici un semn că s'ar putea ajunge undeva. Dar tot mai subţire, tot mai tras la faţă de voinţa de a ajunge, Oltul se ridică de pe un bloc pe altul, aproape dematerializat, rămas numai o vibrantă dâr-

43784

zenie interioară. Cu timpul, el nu mai e decât un fir, cu totul subțire, a cărui singură tărie stă în izolarea și înălțimea la care a ajuns. Dacă a reușit să urce până aici, ceea ce a vrut să ajungă, nu mai poate fi departe. Incă puțin, și extraordinara încordare de până acum a lui, își va primi răsplata cuvenită.

Cândva, pereții compacți care atât de apăsător închiseseră zările, încep să se sfărâme, și pe ruinele lor un podiș se întinde, izolat și înalt, ca o oglindă de piatră a cerului. Deasupra lui, lung și subțire, Oltul suie ca un șarpe, a cărui gură a și început să sugă din sângele prăzii. Izvorul e aproape, la câteva respirații numai. Acolo, sub rădăcina acelui brad, atât de ciudat singuratic, se află punctul geografic, încărcat de poezie, de istorie și de mister, din care Oltul pornește în lume.

Dincolo de el, o scurtă coamă de munte. Câțiva pași încă, și tot ce fusese până acum închidere a zărilor, pereți înalți sau hermetice cetăți de piatră, se sparge și se împrăștie într'o priveliște de o măreață și uluitoare vastitate.

De pe aceste vârfuri de unde privirile pot să meargă până foarte departe, lumea se desfășoară sub ele, ca o fantastică și nesfârșită succesiune de munți. Tot mai îndepărtați, unul în spatele altuia, pentru ca dincolo de coama celui mai din fund să înceapă alții, așa cum se urmează planetele și nebuloasele, în infinit.

Neîntreruptă şi cosmica lor tălăzuire, izbuteşte să mute limita privirii de fiecare dată, ducând-o de pe o culme pe alta, tot mai adânc, mereu împingând linia orizontului, până la o perspectivă care se înrudeşte cu infinitul şi cu eternitatea.

O ţară întreagă, un continent, o lume, dincolo de care nu mai poate fi decât neantul, par că încep şi se sfârşesc aici, în vecinătatea cerului, sub veghea severă a acestor creste de cremene. Măreaţa ondulare a acestui vast spaţiu, aduce în privitorul de deasupra, sentimentul, atât de turburător şi dinăuntrul căruia lumea capătă noi dimensiuni, al plutirii pe un ocean. O mare furtună pare că a bântuit, nu de mult, pe aici, şi acum talazurile încep să se potolească, mai păstrând totuşi în ele semnele cataclismului prin care au trecut.

Dealtfel, furtuna nu se potoleşte pretutindeni, iar suprafaţa oceanului e departe de a fi lipsită de peripeţii, şi în unele locuri de dramatice evenimente. Spre răsărit de exemplu, ce întâmplare grozavă are loc, încât acolo cerul stă tot timpul întunecat, iar lumina zilei devine vânătă? Un naufragiu, un cataclism, o trombă marină care sfărâmă totul? Pe deasupra celorlalţi munţi, unul se ridică, nu numai dintr'o creastă singură, ci cu toată masa lui, uriaşă, enormă, dominând tot ce este în jur, şi închizând zările în partea aceea a lumii.

Acest extraordinar eveniment al pământului, este Ceahlăul. El pare acolo, în depărtare, un

imens transatlantic, plutind pe suprafaţa sbuciumată a unui ocean cuprins de furtună. Asemeni unor valuri vrăşmaşe, pline de furie, se rostogolesc ceilalţi munţi spre el, dar rând pe rând i se sfărâmă de coastele-i puternice, şi se împrăştie în jur, lăsându-l deasupra neclintit, uriaş şi masiv.

Sunt totuşi seri grele când, învăluit în ceaţă, despărţit de lume şi de steaua polară, fără orientare, rătăcit în negurile care tot mai compacte îl înconjoară, Ceahlăul abia mai pluteşte, şi pare că peste noapte se va duce la fund. De pe aceste creste singuratice, ceea ce urmează să se întâmple acolo, în depărtare, capătă înfăţişarea înfricoşătoare a unei cumplite tragedii.

Totuşi, oricât de sumbre ar fi presimţirile în astfel de seri, şi oricât de îndreptăţite, când în dimineţile următoare, sub un cer limpede, oceanul de munţi redevine albastru, pe valurile lui Ceahlăul reapare întreg, continuându-şi măreaţa călătorie, cu toate catargele şi punţile deschise spre infinit.

Dar de pe aceste culmi din care Oltul porneşte în lume, şi de pe care privirile pot să contemple, în depărtare, călătoria Ceahlăului spre eternitate, alte evenimente, tot atât de impresionante, le solicită. Nu numai înălţimile îşi trăiesc aici, cu intensitate, un dramatic destin. Mai sunt, de asemeni, prăpăstiile. Acele goluri cumplite între munţi, adânci, spăimântătoare, haotice funduri de lume.

Cașicum ar fi un revers al Ceahlăului, o categorică replică uriașei lui înălțimi, pentru a întregi parcă o ordine secretă a naturii, prezentă și în acest peisaj de elemente deslănțuite, o prăpastie adâncă, o vale acută, un fund de ocean din care s'au retras apele, se cască numaidecât, pe partea răsăriteană a acestor culmi, de pe care se văd atât de multe și uluitoare lucruri.

Nesfârșitelor depărtări orizontale, peste măreața tălăzuire a munților, li se adaugă încă una, în adâncime, spre aceste ciudate funduri de lume, până la care privirile abia pot să ajungă. Ele se duc în jos, din stâncă în stâncă, vreme îndelungată, dar din locurile unde ajung, fundul adevărat al văii e încă foarte departe. Mai la răsărit, spre temeliile Ceahlăului, și mai în adâncime, spre temeliile lumii, privirile coboară mereu, din platou în platou, și numai într'un târziu ajung ametite, pe fundul acestei fantastice prăpăstii.

Dar încă nu au ajuns. Fiindcă acolo, înconjurat de munți și acoperit de mistere, se află Lacul Ghilcoș. Iar el, Lacul Ghilcoș, e acolo, mai scufundat încă decât toată această prăpastie, ca un ultim și reușit efort al ei spre adâncime, ca un pisc invers, ametitor. Marile lui adâncimi dau imaginea, de fantastic vis subteran, a unui răsturnat munte lichid, ale cărui piscuri ascuțite, sfâșiind tenebrele asemeni unor faruri prelungi, duc cu ele în fundurile rănite ale pământului,

formele palide, şi mult deformate desigur, ale lumii de deasupra.

Pe malurile acestei ape misterioase, ca pe ale unui lac de poveste, se zăresc de sus acoperişurile câtorva case. Ele sunt puţin mai mari decât o unghie, iar când lucesc în bătaia soarelui, lumina pe care o răsfrâng, pare că se întoarce dintr'un fund de ocean, de pe solzii unui peşte uriaş, dormind în acele străfunduri marine.

Intr'atât, totul se află aici sub semnul marilor depărtări.

II

INTÂMPLĂRI PE MARILE INĂLȚIMI.

Dar aceste creste de piatră, oricât de mare le-ar fi înălțimea și singurătatea, nu sunt cu totul lipsite de viață; iar uneori de ciudate și dureroase întâmplări. Voșlobenarii, oamenii unui sat de dincolo de coline, își suie în fiecare vară vitele până aici, și astfel trăesc câteodată, pe aceste aspre culmi de piatră, cea mai mare tragedie a vieței lor de țărani: pierderea animalelor. Această dramă este în tragicul ei, de o intensitate egală cu înălțimile pe care, neștiută de nimeni, se desfășoară.

Șase oameni, trei bărbați și trei femei, urcau într'o după amiază, cu sufletul la gură, spre crestele, atât de fantastic apropiate de cer, ale muntelui. Privirile le erau bântuite de spaimă, iar trupurile, sleite de oboseală, abia mai înnotau în altitudine.

Totuși, nu se opreau o singură clipă. Înșirați unul după altul, urcau. Fără răgaz, fără să piardă nici o mișcare, urcau. Mereu urcau.

Treapta, greu de suit a unei stânci, abia era eliberată de piciorul unui om, și cel din urmă

şi-l şi punea pe al lui, într'o clipă. Iar în clipele următoare, ceilalţi, toţi pe rând, fără o singură oprire. Formau un lanţ uman, din zale de carne chinuită, sângerândă aproape. Păreau trupul unei omizi, rău lovită, svârcolindu-se de durere deasupra stâncilor, şi târându-se, înnebunită, spre vârful pustiu al muntelui.

In felul acesta urcau. Mereu mai departe, fără oprire, fiecare angrenat în ritmul satanic, al tuturor. O singură clipă nu se opreau. Mâini după mâini, genunchi după genunchi, şase perechi, căţărau pe stânci, suiau spre înălţimi, plămâni fierbinţi, clocotitori, şase perechi. Cumplit gâfâiau.

Cotind după stânci, sau luând-o drept în sus, mergeau călăuziţi de firul Oltului, urmându-l întocmai, trăgându-se pe el ca pe o frânghie agăţată de sus, înfăşurând-o în ei înşişi, pe mosorul adânc al oaselor. Cu ochi avizi, cu respiraţii fierbinţi, se sileau să-l înfăşoare pe tot, şi să-i ajungă mai repede la capăt. Limpede, subţire, Oltul pătrundea în ei, călăuzindu-i. Şi ei urcau. Pe cerul îndepărtat şi senin, soarele abia trecuse de amiază.

Cei şase oameni nu formau un grup. Erau o haită. Păreau lupi goniţi de o spaimă cumplită.

Erau trei bărbaţi şi trei femei. Doar privirile le pâlpâiau. Obrazurile crispate, cu dâre adânci, de piatră, le dădeau lor înşile înfăţişarea unor bucăţi de stâncă, abia rupte din

fundul pământului de un cataclism, şi svârlite în înălţime, să se sdrobească, de stâncile mai mari ale muntelui. Atât de cumplit urcau.

Seara primiseră vorbă în sat, că vitele lor aflate pe culmile Hăsmaşului Mare sunt bolnave şi trag să moară. Şi acum într'acolo, fără odihnă, bântuiţi de spaimă, se duceau.

In frunte, mergea cel mai bătrân dintre ei, aspru şi dârz, cu mustăţile sburlite şi cu obrazul acoperit de perii tari ai bărbii. El ţinea în mână o bâtă groasă, în aşa fel, încât părea că se aşteaptă să-i iasă în faţă, din clipă în clipă, un duşman. Purta pe umeri un cojoc vechi şi plesnit, iar în picioare o pereche de bocanci sdrenţuiţi de colţurile stâncilor.

Toţi aveau o îmbrăcăminte asemănătoare, ciudată, desperechiată şi roasă de stânci. Omul din urma lui, cel mai tânăr, şi cu faţa mai mult tristă decât aspră, era îmbrăcat cu haine de oraş, dar el ducea în spate peste costumul bleu-marin, o aspră traistă ţărănească, iar pantalonii lungi îi dispăreau de la genunchi, într'o pereche de cisme mari şi grele. Al treilea om, atât de scund încât părea pitic, şi cu faţa strânsă ca un pumn, încât nu i se putea bănui vârsta, era încălţat cu opinci făcute din anvelope de automobil. Hainele îi erau ţărăneşti, dar el avea pe mână un lucru care lipsea celorlalţi: un impermeabil. Ţinea deasemeni pe umăr o traistă, iar în mâna cealaltă o bâtă. Doar traistele şi bâtele le aveau la fel.

Picioarele femeilor păreau deasupra stânci-

lor niște trunchiuri de copaci, grosolan cioplite cu toporul. Incălțate cu opinci, ele erau atât de înfășurate în obiele, până aproape de genunchi, încât deveniseră enorme; o hipertrofie de cârpe și de bucăți de sac, legate ca niște baloturi cu tot felul de sfori, care se încrucișau într'o parte și alta. Din aceste mormane de cârpe vechi, ferfenițite, restul piciorului pornea în sus, atât de subțire, încât părea un vrej de care atârnă un fruct monstruos, gata să se desprindă.

Dar în felul acesta, în lipsa bocancilor alpini, femeile reușeau să-și apere picioarele, de colțurile tăioase ale stâncilor, în acea cumplită ascensiune. Iar traista o purtau cu frânghia trecută peste amândoi umerii, încât toată greutatea părea că le vine în beregată, dându-le înfățișarea ciudată a unor spânzurate.

Știuți în tot ținutul, ca și satul lor, Voșlobeni, vestit de a se afla singur, ca o insulă, în mijlocul secuimei, acești țărani ardeleni sunt crescători de vite, pe înălțimele aspre ale munților. Acum, vitele lor erau bolnave și trăgeau să moară. Pe crestele înalte ale Hăsmașului Mare, se străduiau să ajungă.

Porniți de pe când nici nu se luminase de ziuă, cu bâte în mâini, iar în traistă cu merinde pentru trei zile, ei urcaseră pe Mureș, trecând prin păduri peste colinele din care izvorăște, și coborând în valea Oltului, mergeau acuma spre izvorul lui, de-a-dreptul, pe deasu-

pra stâncilor, între prăpăstii adânci şi piscuri ameţitoare.

Înşiraţi unul după altul, urcau. Când rar scoteau o vorbă, era atât de aspru rostită, încât ecoul ei părea al unor stânci rostogolite în prăpastie. Nu vorbeau. Cu sufletul la gură, urcau. Stânci după stânci striveau sub picioare, trunchiuri de copaci prindeau în braţe şi le împingeau apoi în jos; pentruca tot mai sus să-şi poată duce trupurile, istovite de oboseală şi bântuite de spaimă.

O singură clipă nu se opreau. Un şarpe întâlnit, era lovit cu bâta de cel dintâi, iar ceilalţi îl rostogoleau de pe stâncă, din mers, cu piciorul. Pentru nimic nu aveau timp, decât pentru mersul lor aspru spre înălţimi.

Munţii îşi ridicau crestele semeţe în înaltul cerului, sau îşi duceau pereţii netezi ai prăpăstiilor, spre funduri. Din acestea din urmă, ei urcau spre cele dintâi. Înşiraţi unul după altul, deasupra stâncilor aspre se căţărau. Să ajungă cât mai repede sus, aceasta le era străduinţa. Oltul îi călăuzea. Ca şi apele lui, o singură clipă nu se opreau. Soarele era la jumătatea drumului între amiază şi asfinţit.

Soarele era aproape de asfinţit, când au ajuns deasupra, pe podiş. Atunci mersul li s'a încetinit. Eliberaţi de greaua povară a urcuşului, plămânii se odihneau. Intr'o parte şi alta în jurul lor, munţii se spărgeau, iar zările începeau să se deschidă. Lumea din care veneau

se vedea în urmă, pierdută, pe fundul îndepărtat al văilor. Erau însfârşit pe crestele înalte ale Hăsmaşului Mare.

De aici mai departe începea întinsul podiş. Privirile lor l-au cercetat, pâlpâindu-i deasupra, asemeni unor flăcări neliniştite. Când le-au îndreptat spre răsărit, au scos din gâtlej câteva sunete aspre, răguşite. Şi au pornit într'acolo, aproape fugind.

Acolo, lângă izvorul Oltului, între foile late ale unor brusturi, se zăreau câteva pete roşii. Erau vitele lor. Când au ajuns lângă ele, una dintre femei şi-a recunoscut vaca, şi îngenunchind, a început să o mângâie, vorbindu-i. Vaca părea că stă culcată acolo, de oboseală. Dar cel mai bătrân dintre oameni aplecându-se, dădu la o parte brusturii care îi acopereau picioarele.

Copitele vacii erau putrede şi descompuse, iar în carnea plesnită de deasupra unghiilor colcăiau sute de viermi, mici şi albi, ca într'o mortăciune. In câteva clipe, un miros greu de hoit, se răspândi în aer. Înfiorați şi scârbiţi, oamenii se dădură câţiva paşi înapoi, cu desnădejde.

Doar stăpâna vacii rămase lângă ea, revărsându-şi în plâns toată jalea. Celelalte femei priviră ţepene şi năuce, cu traista mereu după gât, cu ciudata lor înfăţişare de spânzurate.

Bărbaţii şedeau mai departe, încremeniţi, asemeni unor stane de piatră. Stâncile aruncate asupra muntelui de cataclismul geologic, păreau

că şi-au terminat drumul, înţepenind acolo pentru totdeauna. Nu făceau o singură mişcare.

Nu departe de ei, se afla acea stâncă întunecată şi sburlită, dând înălţimilor o înfăţişare sălbatecă, aproape duşmănoasă, aşa cum părea un dinte rău al muntelui, desvelit de acesta, mârâind.

Iar vaca, întinsă între brusturi, privea spre acest grup de oameni nemişcaţi, cu un aer mândru şi dezolat. Nu îi puteau fi de nici un folos. Erau acolo fără leacuri, veniţi să o asiste numai cu durerea şi jalea lor. Avea să moară.

Treptat, ea luneca din viaţă spre moarte, sub chiar privirile lor încremenite. In faţa acestui sfârşit care se producea, ei şedeau. Morţii, inevitabilului, ei îi opuneau şederea lor, devenită în acea clipă, de piatră.

Faţă în faţă cu vaca lor care aluneca spre moarte, cei şase oameni şedeau încremeniţi, asemeni unor stânci, parcă pentru a-i oferi un punct de care să se sprijine, oprindu-şi alunecarea, rămânând mai departe în viaţă.

Timpul trecea peste ei, ca un fluviu imens, fără să-i clintească din loc. Şi norii se încrucişau cu crestele munţilor, asemeni unor uriaşe corăbii, fiecare pornită în altă parte a lumii. Ei singuri şedeau încremeniţi.

Dar vaca aluneca mai departe, fără să se poată opri în stâlpii de piatră formaţi din fiinţele şi dârzenia lor interioară. Pe acele creste de munte, ea aluneca mereu spre moarte, ne-

oprindu-se în ei, ca o apă care se scurge printre degete.

Afară de ei, încremeniţii, desnădăjduiţii, totul aluneca în clipa aceea: spre moarte, spre funduri, spre scopul final al lumii. După nori, ei vedeau cât de inevitabilă şi de neoprită e alunecarea; iar după pereţii drepţi ai munţilor, cât de adânci şi fără întoarcere, prăpăstiile.

Dar ei păreau că mai au de încheiat o socoteală cu lumea, şi în pofida acestei generale alunecări, rămâneau. Pe vârful munţilor, pe stâncile aspre, încremeniţi rămâneau.

Aceste ciudate stane de piatră, fiind zărite de păstorii care se aflau pe celelalte culmi, ei chiuiră prelung, şi apoi se apropiară. Aşa cum soseau, sărind pe deasupra stâncilor, cu bâte în mâini, părură şi ei, deasemeni, o haită. Urcaţi aici de la începutul verii, singuri pe munţi, înfăţişarea lor mai aspră era încă, amestecându-se în ea sălbăticia, şi spaima de a se fi aflat departe de restul lumii, faţă în faţă cu molima şi cu moartea.

Imbrăcaţi în cojoace vechi şi plesnite, ca blănurile unor urşi ciuruite de gloanţe, cu opinci rupte în picioare, urmaţi de câini sburliţi, gata să latre şi să se repcadă, ei sosiră, şi alăturându-se celuilalt grup, stătură zece oameni acum, aspri şi încremeniţi, în faţa vacii care lunecând mereu spre moarte, îi privea cu acelaşi aer mândru şi dezolat.

Dar foarte curând, cel mai bătrân dintre păstori, în cap cu o căciulă veche prin care îi ieşea părul, lăsă vocea să i se audă, vestind celui mai aspru dintre oamenii sosiţi, că unul din boii lui tocmai sfârşise să moară, la marginea dinspre prăpăstii a podişului.

Cu toţii, urmaţi de câini, porniră în partea aceea, de unde văile se vedeau mai adânci, până în fund, iar munţii păreau mai singuratici şi mai desprinşi de restul îndepărtat al lumii. Podişul era populat cu grupuri de brazi, astfel presărate, încât păreau că fac parte dintr'o misterioasă şi vastă conspiraţie. Brazi singuratici făceau legătura între nuclee, încât complotul părea bine organizat, şi gata să izbucnească. Amurgurile împrumută uneori, înaltelor podişuri, asemenea înfăţişeri neliniştitoare.

In această lume în care umbrele începeau să se întindă, lungi şi fantastice, păstorii şi oamenii din sat pătrunseră, din nou cuprinşi de teamă. Acolo, nu departe de acele piscuri mohorâte, care păreau că fac de veghe asupra prăpăstiilor, asemeni unor capete demente de ciclop, boul se afla întins, la marginea podişului. Era atât de mare, încât părea enorm. Era unul din acei boi puternici şi roşcaţi, mândria cea mai de seamă a Ardealului. Mărit parcă şi mai mult de moarte, el se afla la marginea podişului, cu capul dat în mod tragic pe spate, şi cu un corn înfipt în pământ. Incă odată: părea enorm.

Omul cel aspru, care urcase toată ziua munţii, în fruntea haitei, şi-l recunoscu. Apropiin-

du-se, îl privi îndelung. In botul boului, aşezat pe pământ, fără suflare, se aduna tot tragicul morţii pe care o suferise. După nările nemişcate, se vedea că viaţa l-a părăsit. Omul le mângâie cu palma lui aspră, bătătorită, roasă de stânci. Şi cu o voce sugrumată, rosti prima lui frază în seara aceea:

— Era frumos, cum sunt ouăle roşii, când le încondeiază fetele la Paşti. Şi aşezându-şi capul pe pământ, lângă botul, atât de tragic lipsit de răsuflet, al boului, începu să plângă încet. Femeile şi celalţi oameni îl urmară pe rând.

Astfel se sparse, destinzându-se în acest plâns de jale, încordarea fără seamăn a acelei zile de cumplită ascensiune.

Spre apus, soarele incendiase cerul de deasupra colinelor. Era pentru munţi, timpul în care cel mai mult îşi puteau arăta măreţia. La ora aceea, crestele de piatră ale Hăsmaşului Mare se aprinseseră desigur ca în toate serile, răsfrângând asupra câmpiilor miile lor de reflexe roşiatice, şi oferind lumii uimite, spectacolul fantastic al unei cetăţi cuprinsă de flăcări.

A doua zi dimineaţă, ieşind din ceţuri asemeni unui transatlantic care a navigat toată noaptea, Ceahlăul se ivi uriaş, în depărtarea lui răsăriteană. Oceanul de munţi era liniştit şi albastru. O nouă zi începea, glorioasă, cântând parcă din mii de trâmbiţe:

Din coliba păstorilor de lângă izvorul Oltului, voşlobenarii apărură pe rând, şi în lumina puternică a zilei, ei fură deasupra stâncilor bătute de soare, asemeni unor vietăţi puse la microscop: adânci li se vedeau dârele de pe frunte şi de pe obraji, nenumărate şanţuri ca pe un perete de munte, şi grele le păreau capetele şi privirile, de gânduri şi de tristeţe.

Porniră răzleţi, să-şi caute fiecare vitele lui. Erau ciudaţi cum se depărtau pe suprafaţa misterioasă a podişului, atât de apropiată de cer, încât păreau că n'au să se mai întoarcă niciodată. Doar omul al cărui bou murise în ajun, nu se depărtă; el îşi lăsă bâta în colibă, şi luând în locul ei un topor, se îndreptă spre pădure. Se aflau acolo, destui brazi uscaţi, smulşi de furtună sau loviţi de trăsnet, şi el îi adună pe rând, într'o grămadă mare la marginea pădurii.

Când vremea prânzului veni, se aşeză pe o buturugă să se odihnească şi să mănânce. In traistă, avea tot ce îi trebuia; pâinea, slănina şi cuţitul. Mesteca rar, mişcându-şi fălcile încet, încât părea că se gândeşte la un lucru greu, pe care mintea lui îl chibzueşte îndelung. Avea cincizeci de ani. Il chema Ion Suciu.

Strângând totul în traistă, şi gândurile parcă, porni spre izvorul Oltului. Acolo, bău din apa limpede şi rece; apoi îşi înmuie în ea vinele umflate de deasupra mâinilor. Aşa fac toţi oamenii acestor înălţimi, când vor să simtă cu adevărat răcoarea izvorului. Vreme îndelungată

sângele voşlobenarului, gros de viaţă şi de atâtea întâmplări, svâcni prin şuviţa de început a Oltului, încredinţând parcă un mesagiu apelor ei care porneau în lume. Caşicum aşa ar fi fost, el se întoarse şi privi îndelung zările spre care Oltul pornea; prăpăstii şi văi din ce în ce mai adânci şi mai depărtate, până ce începea larga tălăzuire a câmpiilor. Acolo, murmurul Oltului făcându-se auzit unei mari mulţimi, va cuprinde fără îndoială în cântecul lui, tot ceea ce a putut fi durere în inima şi în sângele oamenilor, de pe aceste aspre piscuri de piatră.

Pornit din nou să-şi isprăvească treaba, bătrânul voşlobenar cără lemnele din pădure spre marginea podişului, acolo unde pe stâncile de lângă prăpăstii, boul lui se afla mort. Avea să-l ardă.

Deasupra acestui înalt podiş, piatra muntelui începând numaidecât sub pământul pe care creştea iarbă, nu era cu putinţă să fie săpate gropi. Fiecare om, când i se trimetea vorbă că vita lui a murit, era dator să urce deasupra munţilor, să o ardă. Altminteri, cum muriseră de la începutul verii aproape două sute de boi, înălţimile aspre şi apropiate de cer ale munţilor, ar fi fost prefăcute într'o mocirlă de putreziciuni, şi molima întinzându-se, le-ar fi dat înfăţişarea de pe vremuri a ţărilor bântuite de ciumă.

Pentru a feri munţii de această groaznică întâmplare, oamenii de îndată ce erau vestiţi,

soseau, şi după ce îşi plângeau vitele pierdute, începeau să clădească deasupra lor, resemnaţi, înaltele ruguri de brad, necesare. Când le terminau, tăiau cu toporul un brad tânăr, încă verde, pe care îl aruncau deasupra, ca un patetic rămas bun vieţuitoarei de care se despărţeau. Apoi dădeau foc, şi până seara nu mai rămânea decât un morman de cenuşă, pe care vântul marilor înălţimi se grăbea să-l poarte, încă fierbinte, peste prăpăstii şi stânci.

Aşa a fost şi acum; dar ceea ce urmă, păru că întoarce vremea cu mii de ani în urmă, până la cei dintâi oameni care se vor fi suit vreodată pe aceste piscuri. In aspra pustietate a culmilor de piatră, gesturile cu care omul întocmea rugul, şi silueta lui solitară, proiectată pe cer şi pe fundul mileniilor, părură ale unei fiinţe de la începuturile lumii, ale unui păgân îndrăsneţ şi exaltat, ale unui preot de dincolo de vremurile lui Buerebista, suit deasupra acestor primejdioase înălţimi, pentru a aduce unei nemiloase zeităţi scite, o jertfă grea şi supremă.

Pe stânca de la marginea podişului, boul se afla întins ca pe lespedea unui altar uriaş, şi lemnele îi fură îngrămădite deasupra, până ce nu se mai zări nici o pată din coloarea lui roşie, mândrie şi fală a Ardealului. Ea avea să se mai zărească odată, cu totul desnădăjduit, în însăşi coloarea focului, care puţin mai târziu, păru el însuşi un bou roşu, jucând înnebunit deasupra stâncilor.

Astfel, un foc temeinic se încinse acolo deasupra munţilor, şi fără îndoială că din depărtările acestui vast spaţiu de piatră, el păru al unei întâmplări ciudate şi extraordinare.

Treptat, seara veni, şi în mirosul de răşină şi de carne carbonizată care se întindea peste piscuri, păstorii începură să adune vitele de pe întinsul podişului, spre tarlale, la adăpost. Câteva sute de vaci şi de boi trecură pe lângă rugul care ardea, privindu-l îndelung, umplând aerul cu mugetele lor desnădăjduite. Din depărtare, enorm şi vânăt, Ceahlăul părea că le răspunde, caşicum ar fi fost el însuşi, în clipa aceea, un muget de piatră, uriaş, al pământului. Totul părea atunci că face parte dintr'o dramă a lumii, surdă, de proporţii imense, nebănuite.

Noaptea veni, şi în vastul ei întunerec, rugul continua să ardă, svârlind peste piscurile muntelui, mari pâlpâiri roşiatice. Puţin mai departe, păstorii adormeau în colibă, şi ca un vis al lor, Oltul continua să plece în lume, încărcat de toate întâmplările acestor piscuri.

III

CA UN VIS URIAŞ AL LUMII.

Departe de aceste culmi singuratice de piatră, de jur împrejur, de pe toată întinderea Ardealului, şi mai de departe, Oltul se pregăteşte să vină în lume. E o după amiază liniştită de vară, şi undeva spre miazăzi, o rândunică se desprinde din cer, căzând ca o săgeată, în gura vulcanului adormit, pe fundul căruia acum se află Lacul Sfânta Ana.

Ferită de orice adiere, apa acestui lac unic stă neclintită de veacuri, ca suprafaţa grea, de mercur, a unei imense oglinzi. Din fundurile ei goale, o imagine se iveşte acum, urcând precipitat spre suprafaţă: sora din adâncime a rândunicei care vine din cer. In clipa următoare, imagine reflectată şi pasăre vie, se întâlnesc pe suprafaţa lacului, îmbrăţişându-se ca la fereastra unei închisori, frenetic şi îndelung; apoi din nou se despart, pasărea urcând spre înălţimile albastre ale cerului, iar oglindirea ei ducându-se tot mai la fund, în adâncimile moarte şi pline de întuneric ale fostului vulcan.

Dar această întâmplare, ca o fereastră care

s'a deschis şi s'a închis peste misterele lumii, dă prilej unui strop de apă să se ridice din fundul craterului stins, pe urmele păsării liberatoare. N'o va mai ajunge niciodată, şi singur va rătăci sub bolta imensă a cerului. Dedesupt, lacul din care s'a desprins, va fi în mijlocul munţilor, liniştit şi rotund, ca un ochiu limpede pe care pământul l-ar deschide spre lumea nemărginită de deasupra. Curând, nici acest ochiu puternic nu-l va mai putea zări, la marea înălţime la care va ajunge. Dar nu se va pierde. După ce va trăi acolo, în cer, o fantastică aventură, se va întoarce pe pământ. Şi va fi Olt.

Pentru deplina reuşită a acestei aventuri, milioane de stropi de apă s'au ridicat în aceeaşi după-amiază, de jur împrejurul stinşilor vulcani, de pe toată întinderea tălăzuită a Ardealului.

Mai spre miazănoapte, o duzină de fete terminând de legat cânepa în apa Mureşului, şi-au lepădat cămăşile trecându-l, svelte, înnot. In dreptul unei păduri de sălcii s'au oprit, şi râzând, s'au bătut cu apă atât de mult, încât în stropii mereu împrăştiaţi de palmele lor, s'au ivit colorile curcubeului. Cei coloraţi cu roşu, şi cei cu albastru, nu s'au mai întors în Mureş, ci au pornit spre cer, pentru a trăi acolo o mare aventură.

Colorile curcubeului s'au mai ivit în acea după amiază, şi mai spre miazănoapte, la roata de lemn a unei mori de pe Someş. Ea măcina atunci ultimul sac de grâu al unui om, înainte

de noua recoltă, trimeţând până departe sgomotul înfundat al pietrelor, şi împrăştiind în aer milioane de stropi de apă, pulverizaţi. Pentru fiecare bob de grâu fărâmat înăuntru, un strop de apă a pornit spre înălţimile cerului, urmând să trăiască acolo, o fantastică aventură.

In aceeaşi după amiază, de pe toate apele Ardealului şi ale ţării, de pe Crişuri, de pe Târnave, de pe Siret şi de pe Teleajen, zeci şi sute de mii de stropi s'au ridicat în vederea aceluiaşi scop suprem. Şi mai de departe, de pe Dunăre în toată lungimea ei, până la mare; şi de pe marea cea mare, ale cărei talazuri neobosit se frământă de ţărmuri.

Păsări contopindu-se în luciul apei cu propria lor imagine, fete scăldându-se în limpezi râuri ardelene, roţi de lemn ale morilor măcinând grâul pentru pâinea celor care l-au semănat, sau roţi de fier ale vapoarelor purtându-l spre porturile lumii, pentru pâinea altor popoare, au dat prilej stropilor de apă să se ridice în înaltul cerului, în vederea aceluiaş scop suprem. Nici unul din ei nu se va pierde. După ce vor trăi în cer o fantastică aventură, vor reveni pe pământ. Şi vor fi Olt.

Pentru aceasta, se vor întâlni deasupra pământului, la o mare înălţime, şi călătorind împreună, vor vedea cum mereu sosesc în jurul lor alţii la fel, în număr de milioane. Vor fi din ce în ce mai mulţi, şi unii din ei vor sosi noaptea, pe razele lunii, asemeni călătorilor întârziaţi

care apar conduşi de lumina unui felinar. Dar aceştia vor fi ciudaţii, singuraticii. Marele lor număr, masa anonimă care le va face posibilă istoria, vor sosi ziua, aduşi de razele soarelui.

Sunt uneori după amiezi atât de liniştite, încât pe toată întinderea pământului, o singură frunză nu mişcă. Atât cât ţine zarea, drumuri, ogoare şi sate, par pustii. E o nemişcare a lumii, totală. Şi totuşi, pe deasupra acestor vaste suprafeţe adormite, un lucru nevăzut, de mari proporţii, nu încetează o singură clipă să se întâmple. Soarele trece pe cer, şi ca o pilitură de fier deasupra căreia s'ar ivi un magnet, stropii de apă împrăştiaţi pe suprafaţa lumii, sunt cuprinşi de o vie agitaţie. In orice loc s'ar afla, pe întinderea mării sau a uscatului, încep să vibreze, se sbat, şi în cele din urmă pornesc, neputând niciodată să nu răspundă, teribilei chemări ce li se adresează.

Ca trâmbiţa judecăţii de apoi, faţă de care nimeni nu va putea rămâne surd, trece soarele peste suprafaţa solicitată a apelor. De pe mări, de pe oceane şi de pe fluvii, stropii pornesc în număr de miliarde, cuprinşi de frenezie şi beatitudine. O lumină puternică şi fierbinte, îi evaporă, îi soarbe, le schimbă cu hotărîre destinul, încât ei se gândesc aproape: e frumos să fii un strop de apă în Univers!

De pe întinsul mărilor, soarele trece deasupra câmpiilor, şi toate existenţele care îşi au la origină oceanul, îl recunosc, plătindu-i tributul zilnic de apă. Când gura-i plină de flă-

cări apare deasupra lumii vegetale, milioane de stropi ascunşi în ţesuturile ei, nu îşi mai pierd vremea, şi încep să iasă din galeriile secrete în care îl aşteptaseră. Prin paiele lungi şi subţiri ale spicelor de grâu, el soarbe stropii de apă unul după altul, lăsându-le în fiecare seară mai coapte cu un bob, şi mai galbene cu o nuanţă. Pe deasupra marilor caiere de umezeală ale pădurilor, el trece ca un fus; torcând din fiecare arbore lungi fire de apă, nevăzută lână merinos, cu care cerul îşi va împleti în curând, fantasticele-i draperii.

Iar oamenii, şi ei, oriunde s'ar afla, dau acestui Cezar moneta ce i se cuvine. Călători singuratici pe poteci înguste de munte, şiruri întregi de oameni muncind deasupra ogoarelor, sau lungi, nesfârşite armate umane mergând aliniat între hotarele ţărilor, simt la ora zece dimineaţa pe frunte, broboanele grele de sudoare, din care soarele nu va întârzia să-şi ia partea.

Toţi aceşti stropi de apă, după ce ajung în înaltul cerului, se întâlnesc unii cu alţii: cei de pe fruntea oamenilor, cu cei din Lacul Sfânta Ana, cei din spicele de grâu, cu cei de pe întinderea mărilor, cei din râurile limpezi ale ţării, cu cei de pe imensitatea albastră a oceanului. Toţi se întâlnesc. Nici unul din ei nu se va pierde. După ce vor trăi, acolo în cer, o fantastică aventură, vor reveni pe pământ. Şi vor fi, toţi la un loc, o nouă apă, tânără, năvalnică, plină de un sbucium nepotolit. Vor fi Olt.

Poporul român, a cărui trăire pe malurile acestei ape a fost totdeauna mai intensă şi mai patetică, dintre toate apele lui, cel mai mult va iubi-o şi va cânta-o.

Asemeni unor suflete aflate în purgatoriu, plutind înfiorate spre poarta celor din urmă vămi, vaporii de apă care au părăsit pământul, rătăcesc în spaţiile vaste de deasupra lui, alăturându-se unii altora, şi oferind în curând lumii, unul din cele mai splendide spectacole ale ei: peregrinarea fără sfârşit a norilor. Nu se poate închipui ce ar aduce privirii, rătăcirea sufletelor pe deasupra lumii, dacă ar prinde forme vizibile; dar aceea a norilor pare să nu poată fi de nimic întrecută în nepreväzutul, fantasticul şi uneori dramaticul ei. Tot ce a putut trece vreodată prin mintea oamenilor, şi în nenumărate rânduri de o mie de ori mai mult decât atât, se întâmplă cu norii pe suprafaţa cerului, în neîntrerupta lor desfăşurare, de pe urma căreia neîncetat se ivesc cele mai neaşteptate şi spectaculoase imagini.

Latifundiari ai fanteziei, norii pot da lecţii celor mai îndrăsneţe imaginaţii. Şi celor mai haotice visuri, deasemeni. Intr'atât sunt de bogaţi, prodigioşi, şi uneori frenetici.

Delirul, pe care oamenii nu-l cunosc decât adus de febră, e starea lor naturală, felul obişnuit în care curg odată cu timpul. Recea lor halucinaţie, fantastică şi grandioasă, de nimic din tot ce a fost vreodată pe lumea aceasta, nu

poate fi întrecută. Doi dintre ei se întâlnesc în mijlocul cerului, într'o după amiază, şi ceea ce începe să se întâmple atunci, lasă cu mult în urmă ceea ce s'ar fi putut întâmpla, dacă în aceeaşi după amiază, Baudelaire s'ar fi întâlnit cu Alexandru cel Mare, Edgar Poë cu Attila şi Dante cu Cristofor Columb. Războinici, poeţi, navigatori şi tot felul de minţi înfierbântate, dacă s'ar întâlni şi şi-ar pune la întrecere exaltarea, n'ar putea face să se ivească mai mult neprevăzut şi fantastic, decât sunt în stare norii, când pornesc să se plimbe dintr'o parte în alta a lumii. Atunci, cele mai sensaţionale lucruri sunt cu putinţă.

Un urs mare, întunecat şi ursuz, înaintează spre miazăzi, ţinând tot timpul capul în jos, caşicum ar fi pierdut tocmai lucrul de care în clipa aceea cel mai mult ar avea nevoie. Dar după o vreme, mirat că nu-l găseşte, se subţie şi se preface în cal, în speranţă că ochii acestuia au să vadă mai departe. Nici calul nefiind mai norocos, îşi strânge picioarele dedesupt, şi aripi încep să-i crească în spate, încât peste câteva clipe un vultur măreţ pluteşte pe cer, ştiut fiind că păsările acestea văd cel mai departe.

Dar ce a pierdut ursul încât nici calul nici vulturul nu pot să găsească? Zadarnic pluteşte acesta la o mare înălţime, cercetând cu privirile toată întinderea lumii. Poate nu e un obiect ceea ce caută, poate e un lucru nevăzut, o întâmplare ce trebue iscată, o umbră a trecutului ce trebue adusă în prezent, o plăsmuire imate-

rială a minţii omeneşti, o aventură supremă, în fine.

Iată-l oprit în loc, ridicându-se drept în sus, şi împărţindu-şi în două fiecare aripă, încât acum sunt patru, şi încep să se rotească încet. Voise ursul de la început, să devină moară de vânt, şi să-l atragă în felul acesta pe Don Quijotte? Destul că rătăcitorul cavaler nu întârzie să-şi facă apariţia, năpustindu-se fără ezitare asupra ciudatei siluete care l-a provocat. Bătălia e înverşunată, amândoi luptătorii devin din clipă în clipă mai violenţi; câte o aripă se desface din umerii morii, şi ea îşi pierde treptat faimoasa înfăţişare. Dar nici atacatorul nu rămâne întreg, picioarele lui şi ale calului sunt rupte, şi deasemeni braţul în care ţinea sulița; coiful cade rostogolindu-se departe, iar bătălia se apropie de un tragic sfârşit.

Dar norii n'au să fie niciodată prea mult timp ruine fără viaţă, sau neclintite cimitire. Din rămăşiţele acestei bătălii, cine se adună, se face la loc şi iese la iveală? Evident că ursul de la început, satisfăcut acum şi enigmatic; atât de enigmatic, încât îşi mai schimbă odată înfăţişarea, făcând să se ivească lângă silueta lui de sfinx, şi umbra străveche a piramidelor. Toată povestea a ţinut zece minute. In următoarele zece minute, altă poveste, tot atât de fantastică.

Dar nu întotdeauna norii sunt atât de grăbiţi şi de expeditivi. Uneori un munte se ridică spre apus, cu prăpăstii adânci şi piscuri înalte, încât munţilor adevăraţi le-ar putea fi

exemplu de singurătate şi semeţie. E întunecat şi tăcut, iar pe cea mai înaltă culme, ca pe o tâmplă înălbită de gânduri, se zăresc zăpezile eterne ale înţelepciunii lui. Nici un vultur nu îndrăsneşte să-şi măsoare sborul cu vârfurile-i severe şi pline de ameninţare.

Şi totuşi cândva, o vietate ciudată, inconştientă sau foarte îndrăsneaţă, apare deasupra celor mai înalte culmi. E un pisic cenuşiu după cât pare, înaintând peste piscuri, halucinat de perspectiva pe care a descoperit-o. Blana moale şi-o freacă de stâncile aspre, vrând parcă să transmită întunecatului munte, fericirea care îl stăpâneşte. Fără sfială se alintă deasupra celor mai adânci prăpăstii; de zeci de ori e gata să cadă în fundul lor şi să se sfărâme, şi tot de atâtea ori muntele însuşi îl salvează, oprindu-l în stânci puternice, ivite din umerii lui pe neaşteptate.

Vreme îndelungată jocul acesta continuă, ca o justificare a lumii, suprem estetică, pe când în celelalte părţi ale ei, armate se luptă cumplit, şi monştri groaznici îşi fac apariţia.

In mod remarcabil competenţi în ceea ce priveşte preistoria, norilor le place să-şi aducă aminte de animalele bizare ale acelor timpuri pierdute. Ei le-au văzut ivindu-se deasupra podişurilor uriaşe, şi dispărând apoi cu podişuri cu tot, şi singuri sunt în stare, atunci când îi cuprinde nostalgia, să le evoce aşa cum au fost, splendide şi îngrozitoare.

— Vă mai aduceţi voi oare aminte, brontozaurii? — pare să spună unul din norii care alunecă pe deasupra pădurilor, într'una din după amiezile lumii. Iar ceilalţi, a căror memorie nu e cu nimic mai prejos, îşi aduc numaidecât aminte, luând unul după altul înfăţişarea cumplită a unor brontozauri, fiindcă norii în felul acesta îşi reamintesc. Călătorind mereu pe deasupra lumii, îşi povestesc unii altora despre acele vremuri, acoperind cerul cu fantastice imagini.

Dar dacă norii şi-ar aminti numai brontozaurii!... Dar ei îşi aduc aminte şi de visele lor, de tot ce au visat aceste îngrozitoare animale, în nopţile fericite ale erei lor, sau către sfârşit, când uriaşa speţă a început să li se stingă. Cumplite coşmaruri avură în vremea aceea brontozaurii!

Prin fantezia şi ferocitatea norilor, ele se întorc dela un capăt la altul al cerului, spre uimirea şi spaima întregii lumi. Lungi monştri cu patruzeci şi patru de picioare, cu cap de rinocer şi coadă de crocodil, fiinţe spăimântătoare şi de proporţii neînchipuite, cum numai groaza altor monştri a putut născoci. Grea şi chinuitoare a fost în vremea aceea agonia brontozaurilor!...

Dar speţei umane ce sfârşit i se vesteşte? Dinspre miazănoapte un nor cenuşiu soseşte încet, chinuitor la culme pentru privirea care urcă spre el. Cinci mii de capete omeneşti, tăiate de pe umeri, alunecă împreună, ca o gră-

madă de bolovani rotunzi, cranii pietrificate rostogolindu-se în neant, fără origine şi fără nume, ca o imagine desnădăjduită a nimicniciei omeneşti. Mai târziu, un cortegiu întreg de sicrie, trece în partea cealaltă, ca o flotă funestă de corăbii ciumate, oferind lumii o rece priveliştе înfiorătoare.

Dinspre miazănoapte şi dinspre miazăzi, aceste imagini se încrucişează. Ca un vis uriaş al lumii, al tuturor fiinţelor care trăesc pe pământ, călătoresc norii pe deasupra câmpiilor. Rase şi ere, specii, milenii, oceane, imperii şi continente, se întâlnesc unele cu altele şi se contemplă o clipă, în perspectiva rece şi plină de măreţie a eternităţii.

Dar spiritul enciclopedic al norilor merge mai departe; nici unul din templele clădite de antichitatea greacă, egipteană sau romană, nici una din figurile mitologiei sau ale civilizaţiei aztece, nu întârzie să apară pe cer, când ei socotesc că le-a venit timpul să fie scoase din uitare. Galere romane, castele medievale, moschei cu minarete înalte, se ivesc unele după altele, între răsărit şi apus, uşor clătinate de vântul care le poartă, ca pe nişte latifundii ale închipuirii. In felul acesta, vaporii de apă care vor fi într'o zi Olt, un râu al Ardealului şi al ţării noastre, înainte de a-şi începe acest destin, fac să apară pe cer, imagini care aparţin tuturor timpurilor şi tuturor popoarelor. Marile tomuri ilustrate, înăuntrul cărora stau strânse

toate întâmplările care au avut loc vreodată pe faţa pământului, sau au fost numai închipuite de oameni, nu cuprind nici o imagine pe care să n'o reproducă fantezia copioasă, inepuizabilă şi precisă a norilor.

Ei fac să se ivească pe cer Cina cea de Taină, aşa cum a pictat-o Leonardo da Vinci, şi năvălirea hoardelor lui Gingis-Khan, pe cai sălbatici, aşa cum n'a rămas despre ea nici o mărturie, dar cum desigur a avut loc, cu mii de ani în urmă, în realitate. Norii ştiu tot. Absolut tot. Despre închipuita judecată de apoi, tot ei sunt în măsură să dea, atunci când cred de cuviinţă, o completă şi înfricoşătoare imagine.

Sunt zile când aduc privirilor înălţimile înghe̲ţate şi albe ale Everestului, şi zile când urcă în cer monştrii ciudaţi care trăesc în fundul oceanului. Norii pot orice. Ei cunosc acea scenă oribilă în care Magellan, după ce ocolise trei sferturi din pământ, a fost ucis cu vârfuri de lance de băştinaşii Filipinelor, şi-i reproduc în unele zile tot tragismul; cum reproduc şi sfârşitul ultimului rege dac, bând o cupă mare cu otravă, între zidurile asediate ale Sarmisegetuzei. Cavalerii cruciaţi, şi lungile lor călătorii spre răsărit, sunt reproduse, deasemeni. Cine le mai poate şti numele şi ţara căreia au aparţinut? Păsări mari şi ciudate, deobicei negre, trec în sbor peste capetele lor: sunt acelea pe care le-au visat în ajunul bătăliilor, când sulițe lungi străpungându-i, le-au adus sfârşitul. Din

timpuri mai vechi, norii fac să apară în toată splendoarea lui calul de lemn, cu care Grecii au izbutit să pătrundă între zidurile necăzute ale Troiei. Alteori, povestesc de la început până la sfârşit, aventurile extraordinare ale lui Ulysse, într'un fel cu nimic mai prejos decât a făcut-o Homer. Sirenele se văd, ţinându-se după corabie, şi dramatic la culme e mai ales momentul când îndrăsneţul navigator se strecoară între Scylla şi Charybda, groaznicele stânci, devenite celebre. Pentru deplina lămurire a celor care de jos urmăresc evenimentele, norii au grijă ca o hartă a Mediteranei, să se afle tot timpul acesta pe cer.

Când sunt întunecaţi şi vineţi îşi aduc de multe ori aminte de Prometeu, şi stânca pe care a fost înlănţuit; când sunt uşori şi albi îşi aduc mai ales aminte de Julieta, aşa cum s'a ivit în balcon, într'o noapte de dragoste, menită să rămână de pomină între toate nopţile lumii.

La curent cu întreaga operă a lui Shakespeare, adesoori norii aduc din ceţurile nordului, imaginea sumbră a lui Hamlet, aşa cum s'a aflat într'un cimitir, cu un craniu în mână, meditând la vanitatea şi deşertăciunea lumii. Ofelia apare deasemeni, plutind despletită pe apa lacului în care s'a înnecat; iar uneori, ca la o ridicare de cortină peste ultimul act, de jur împrejur se ivesc toate personajele dramei, în frunte cu fantoma regelui defunct, se înclină adânc, şi apoi dispar. Cândva, peste zece sau

peste o sută de ani, norii vor mai juca încă odată Hamlet, în aceeaşi magistrală interpretare.

Până atunci, ei mai descoperă odată America, mai distrug încă odată Cartagina, o urcă pe Maria Stuart pe eşafod, sau o prefac în stană de sare pe curioasa femeie a lui Lot. Uneori, adunându-se toţi câţi sunt pe cer, într'un efort unanim, fac să se ivească marile circuri ale Romei, în toată splendoarea şi vastitatea lor imperială. Apoi, de multul sânge curs în arena lor, încep să se năruie, luând înfăţişarea unor monştri apocaliptici, animale ciudate cu şapte capete: unul de câine, altul de femeie, altul de balenă, altul de cal, altul de vultur, şi două atât de groaznice, încât nu pot fi cu nimic asemănate. Sunt fără îndoială visele celor din urmă împăraţi, care şi-au plimbat privirea turbure pe deasupra Romei. Şi aceştia, ca şi brontozaurii când au simţit că spaţa li se stinge, groaznice coşmaruri avură în vremea aceea!

Desordonaţi şi haotici, dar aducând în oameni fiorii precişi ai frumuseţii şi ai morţii, norii plutesc de la un capăt la altul al cerului, spunându-şi unii altora toată istoria lumii. Uneori povestesc încet, câte o întreagă după amiază, o singură întâmplare de dragoste; alteori evenimentele iau un ritm precipitat, în scurtă vreme nenumărate corăbii sunt înnecate şi zidurile unor faimoase cetăţi se prăbuşesc. După felul cum povestesc, sunt uşori şi albi ca o spumă, cenuşii şi trişti, sau negri şi grei ca

fundurile lumii. Tot astfel le e şi mersul pe cer: liniştit şi superb, precipitat şi fantastic, sau haotic şi plin de panică. Uneori trec uşor ca într'un vis. Alteori se târăsc gemând, asemeni unor monştri muribunzi. Câteodată, şi's foarte impresionanţi atunci, stau în loc, ca munţii.

O oră vine, aceea atât de fastuoasă a amurgului, când norii cunosc cel mai deplin triumf al vieţii lor, şi o glorie pe care numai cele câteva mari simfonii ale lumii ar putea-o ajunge. Transmiţându-şi unii altora colorile fantastice care îi incendiază, ei acoperă tot cerul cu o singură pâlpâire; iar dedesupt, toată înfăţişarea lumii se schimbă dintrodată, scăldată în sânge şi pudrată cu aur. Oraşe, ape şi câmpii sunt acoperite de reflexele uriaşe ale purpurii cu care norii s'au învestmântat, devenind, în ora aceea, ele însele, colorate, superbe şi fantastice.

Apoi, stingându-se treptat, norii se afundă în noaptea care vine, ca într'o nouă dimensiune, mai cuprinzătoare, a lumii. Nu se mai zăresc, dar călătoria lor continuă; stele şi constelaţii vestite, care strălucesc asupra lumii de milenii, îşi văd disputată domnia de masele mari ale norilor, care le acoperă în întregime. Când unele din ele reapar ici şi colo, câteva clipe, sunt asemeni unor faruri marine, menite să orienteze călătoria unor corăbii misterioase. In felul acesta trec norii peste lumina constelaţiilor vestite, care strălucesc asupra lu-

mii de milenii: Orion, Casiopeia, Carul Mare, Săgetătorul, Pleiadele şi Lira.

Dar în unele nopţi, peste călătoria lor se iveşte luna. Atunci totul se schimbă, fundamental. In astfel de nopţi norii devin din nou, şi cu mult mai mult, spectaculoşi, măreţi şi fantastici. O nouă eră începe, pentru cei care de pe pământ, îi contemplă. Prezenţa simultană a norilor şi a lunii pe cer, prilejueşte lumii spectacolul ei cel mai încărcat de o grea, aproape insuportabilă frumuseţe. Imaginile ciudate sau sumbre pe care ei le alcătuesc, sunt nimbate de jur împrejur cu o vie coloare de aur, iradiind în imensitatea nopţii valuri neîntrerupte de poezie şi mister. In felul acesta apar acum morile de vânt, templele indiene şi camerele de tortură, atât de înfiorătoare, ale inchiziţiei: înconjurate de o lumină grea de aur, care le măreşte şi le exaltează frumuseţea. Sunt nopţi care apasă asupra lumii, prin bogăţia şi fantasticul lor, ca un pumn de bijuterii masive, pe care privirile abia le pot duce.

Sunt apoi nopţi când norii se află în partea cealaltă a cerului, de-a-dreptul sub razele lunii. Scăldaţi atunci în întregime într'o lumină rece şi pură, ei par asemeni unor piscuri înalte, acoperite de zăpezi eterne. Şi niciodată, ca în aceste nopţi când luna şi norii se întâlnesc, frumuseţea lumii nu e atât de superbă.

Lumina dimineţii întorcându-se treptat, norii îşi reiau călătoria spre miazănoapte sau spre

apus, după cum vântul le umflă pânzele de pe catarge. Mai mult decât orice alt lucru, norii sunt asemeni unor splendide corăbii, pornite pe deasupra lumii, într'o fastuoasă croazieră. Singure îşi desenează pe cer hărţile unor continente necunoscute, navigând apoi, pline de îndrăsneală, în lungul ţărmurilor neexplorate încă. Unul după altul rămân în urmă meridianele acestor lumi ciudate, misterioase şi necunoscute. Pe la unsprezece şi jumătate, un nor alb care naviga în stânga convoiului, se ciocneşte de o stâncă nevăzută, şi începe să se scufunde cu repeziciune. Câteva clipe mai plutesc deasupra oceanului aerian un catarg şi o pânză, apoi dispar şi acestea, înghiţite de marile lui adâncimi.

Fără să se oprească în loc din pricina neaşteptatului naufragiu, celelalte corăbii îşi continuă în timpul acesta călătoria. Cu toate pânzele la catarg, uşor legănate, ele trec pe deasupra pădurilor şi a câmpiilor, ca pe deasupra unor misterioase funduri marine. Casele albe, ei le zăresc asemeni unor corăbii înnecate de mult, şi duse la fund, pe nisipurile din adâncime. Flote întregi se odihnesc uneori deasupra acestor nisipuri, de pe care fiinţe ciudate îşi întorc capul la trecerea norilor, privind spre suprafaţa oceanului în care sunt înnecate. In felul acesta plutesc norii pe deasupra câmpiilor şi a satelor, putându-şi închipui că ei singuri se află la suprafaţa adevărată a lumii, dede-

suptul căreia nu se întind decât funduri oceanice, ciudate cimitire marine.

Dar ca toate corăbiile acestei lumi, oricât de mare le-ar fi fost faima, şi norii vor coborî în cele din urmă spre fundurile oceanului, pe deasupra căruia, superbi, au plutit. Amintindu-şi atâtea şi atâtea imagini din istoria lumii, norii au sfârşit prin a se încărca de toate păcatele şi crimele ei. Negri şi grei, abia se mai târăsc pe deasupra pământului, reamintind o ultimă fatală întâmplare: a Turnului Babel. Nemai-înţelegându-se între ei, nu-şi mai pot povesti nimic, şi bănuindu-se unul duşmanul celuilalt, îşi trimit mormăituri pline de o surdă ameninţare. Lungul, pasionantul duel de fulgere începe atunci. Un sâmbure de foc se află în măruntaiele fiecăruia dintre ei, aşteptând prilejul să izbucnească. In felul acesta marea furtună se pregăteştşe. Iar când crestele de creţnene ale Hăsmaşului Mare se ivesc în zare, ea se deslănţuie cu o violenţă îngrozitoare.

IV

NĂPRAZNICA FURTUNĂ IZBUCNEȘTE.

Păstorii care trăesc vara pe înălțimile Hăsmașului Mare, sunt martorii, adeseori înspăimântați, ai unora din cele mai năpraznice furtuni, din câte izbucnesc în partea aceasta a lumii. In nici un alt loc al țării noastre nu plouă, nu ninge și nu bate vântul atât de mult, și cu atâta furie, ca pe culmile de piatră ale acestui munte, de care se sparg toate furtunile Ardealului. Hăsmașul Mare este un punct meteorologic cumplit, și din sarabanda pe care necontenit elementele naturii o deslănțuie pe crestele lui, trei râuri mari pornesc în largul țării, iar asupra câmpiilor coboară primele vaîuri de frig. Stațiunea de la Toplița, aflată în preajma acestor înălțimi, înregistrează iarna cele mai scăzute temperaturi, iar buletinele meteorologice o pomenesc ca pe o înfricoșătoare patrie a frigului.

Dar și în miezul verii chiar, se întâmplă uneori să plouă asupra acestui munte, cu bulgări mari de ghiață, care îl acoperă câte două zile, cu o pură și albă mantie polară. Frigul,

care coboară atunci în văi, peste florile estivale, silește oamenii să-și îmbrace cojoacele, iar în case focul arde toată ziua, ca iarna. Prin ferestre, dincolo de pădurile de brad înghețate, crestele uriașului munte se zăresc, în alba lor strălucire, îndepărtate, stranii și reci. Ele par atunci templul unei zeități necunoscute și ursuze, care și-ar avea acolo temuta reședință, de unde neîncetat și-ar exercita asupra lumii, puterile-i misterioase și supranaturale.

Sunt puține zilele în care muntele stă liniștit, fără să trimeată asupra văilor șuvoaie năpraznice de apă, cețuri groase, sau valuri aspre de frig. Hăsmașul Mare e un punct meteorologic, cumplit. Oamenii satelor de la picioarele lui, sunt obișnuiți ca atunci când nu îl zăresc, straniu și alb, acoperit de zăpezi polare, să îl știe cu crestele mereu învăluite în neguri groase, rotindu-se în jurul lui asemeni unor negri balauri. Zile întregi culmile Hăsmașului Mare nu mai aparțin acestei lumi; sustrase oricăror priviri omenești, rămân într'o zonă nepământeană și misterioasă, până la care nici închipuirea nu poate străbate. Ce întâmplări teribile se pun la cale acolo sus, dincolo de perdelele amenințătoare ale norilor?

Păstorii care trăiesc întreaga vară pe culmile Hăsmașului Mare, sunt totuși martorii, adeseori înspăimântați, ai acestor cumplite evenimente. Ele se prepară uneori îndelung, alteori se deslănțuie neașteptat, cu o bruscă intempestivitate,

şi tot aşa se sfârşesc. Totuşi, de câte ori se pregătesc să vină, păstorii iniţiaţi, au tot felul de semne, după care le prevăd. Câteodată, în miezul unei zile de vară, un abur uşor începe să se ridice din văi, târându-se pe fundul lor înspre culmi, ca un şarpe lung şi ciudat, căruia i s'ar fi făcut deodată foame. El nu conţine furtuna, dar e duhul acestor locuri care iese din văgăuni să o cheme, aşa cum fumul din insula pustie, atrage corăbiile de pe mare. Când păstorii îl văd urcându-se din văi, leneş şi deşirat, nu mai pierd o singură clipă, şi chiuind a primejdie, pornesc să strângă vitele de pe podiş, în tarlale, la adăpost de prăpăd.

Corăbiile cerului, în felul acesta chemate, nu întârzie multă vreme, şi deodată, întreaga lor flotă, măreaţă şi ameninţătoare, întunecă orizontul. Dar bătălia nu porneşte numaidecât. Mai întâi, un vânt subţire începe să bată prin frunzele arborilor, făcându-le să ţiuie ascuţit. Puţin mai târziu, toată pădurea pare o colivie dementă, un balamuc forestier, în care un milion de bufniţe ţipă, cuprinse de groaza morţii. In felul acesta, ceea ce va fi să vină, se anunţă. Incă puţin, şi nici această uriaşă plângere nu mai înseamnă nimic, faţă de uraganul care izbucneşte. Mase compacte de aer, deplasându-se cu o viteză îngrozitoare, încât par zidurile de piatră ale unor cetăţi prăbuşite, lovesc năprasnic muntele, încercând să-l distrugă. E prăpădul.

Pe buza unei prăpăstii, un brad începe să

se clatine, din ce în ce mai mult, până ce îl atinge pe cel din stânga, revine apoi spre cel din dreapta, caşicum şi-ar lua rămas bun de la fraţii cu care a copilărit, şi într'un salt definitiv, se aruncă în golul de dedesupt. Trunchiul lui subţire descrie prin aer, una din acele traiectorii superbe, cu care schiorii se asvârlă de pe trambuline în vid. Alţi brazi tineri, smulgându-se din pământ cu cea mai mare uşurinţă, pornesc prin văzduhul care fierbe, spre destinaţii misterioase şi necunoscute. Unii din ei trec la câţiva metri de pământ, orizontali, caşicum ar fi răniţi duşi pe o targă. Au să fie găsiţi abia după furtună, în fundul prăpăstiilor, în poziţii chinuite şi uneori emoţionante, ca trupurile luptătorilor după încetarea bătăliei. Şi ca şi aceştia, vor fi plânşi şi număraţi. Uneori, se întâmplă adevărate dezastre.

O singură furtună, de neuitat, care a bântuit cu un an în urmă pe crestele acestui munte cumplit, a smuls şi a purtat în prăpăstiile lui, cincizeci de mii de brazi. Ei se zăresc şi acum în fundul văilor, atât de mulţi şi de haotic învălmăşiţi, încât par beţe de chibrituri împrăştiate pe jos, subţiri şi albe, în marile adâncimi unde putrezesc.

De violenţa vijeliilor izbucnite pe aceste culmi, însăşi stâncile muntelui îşi simt ameninţată existenţa. Grele, brutale, năpraznice, masele de aer se izbesc de pereţii lui, încercând să-i dărâme. Dar crestele muntelui, aspre, tăioase, încruntate, se împotrivesc. Când

se deslănţuie uraganul, pornesc ele însele împotriva lui, cu toate muchiile lor de piatră, ciocnindu-se groaznic. Şi urlând. Mugetul lor de fiare geologice, când simt că vântul încearcă să le arunce în prăpăstii, răspândeşte deasupra înălţimilor o groază nemărginită. Infernul, în care nu's chinuiţi decât oamenii, nu poate cunoaşte aceste urlete sinistre, ale unor brontozauri de piatră, înspăimântaţi. In felul acesta, clipă de clipă, creşte groaznica măreţie a furtunii.

Se află în partea cea mai de nord a înălţimilor, o creastă calcaroasă, ca o tigvă de cal albită de vreme, şi păstorii chiar astfel îi spun: Muntele Calului. Asupra acestui craniu ciudat se îndreaptă toată furia, toată duşmănia furtunii. Ea îl izbeşte cu violenţă, năpustindu-se între dinţii lui de calcar, făcându-i să ţiuie sinistru, dar fără a putea smulge vreunul din loc. Orbitele acestei căpăţâni de piatră, privesc goale şi albe, atacul brutal al furtunii, care nici arcadele lor neputând să le clintească, alunecă pe deasupra testei în partea cealaltă, şi cade urlând de furie în haosul care începe acolo, şi pe al cărui fund îndepărtat, ca într'o altă lume, se află Lacul Ghilcoş.

Rafalele următoare, parcă presimţind că dincolo de această tigvă nu le aşteaptă decât haotica prăpastie, să năpustesc asupra ei cu şi mai multă violenţă, încercând să o smulgă din loc, într'o deslănţuire de furie, care atinge pa-

roxismul. Dar ţeasta se ţine neclintită, tronând deasupra celorlalte culmi, şi în bătaia dementă a vântului, dinţii ei rânjiţi scot un şuierat prelung, plin de o uriaşă batjocură.

Acum, deasupra muntelui pluteşte o lumină turbure şi grea, de fund de ocean, în adâncimile căruia monştri necunoscuţi se târâie cu burta pe stânci. E o lumină ciudată, de sfârşit de lume, şi în acest apăsător amurg flota fantastică a norilor se apropie de Hăsmaşul Mare. Negri şi ameninţători, ei se clatină în larg, asemeni unor cuirasate grele, venite la asediul unui port. Fără să mai piardă timpul, de pe bordul celui mai mare dintre ele, amiralul care le comandă, slobozeşte prima salvă, o formidabilă descărcare de lumină şi sgomot. In spaima cumplită care urmează, se poate auzi cum trăsnetul, scăpat de partea cealaltă a muntelui, se duce hăuind în fundul prăpăstiilor, lăsând în urma lui ecoul unor catapetesme ale lumii, năruite. Şi numaidecât, formidabila canonadă începe.

Infuriaţi şi grei, norii dau târcoale muntelui, împroşcându-l cu groaznice veninuri electrice, cu o infernală pânză de trăsnete ucigătoare. Sburliţi şi neînduplecaţi, asemeni unor luptători care îşi apără pământul patriei, munţii rezistă năpraznicei încercări. Intr'o rapidă alternare de întunecimi de iad şi lumini orbitoare, trăsnetele joacă pe culmile lor din stâncă în stâncă, încercând să le sfărâme. O singură clipă

lupta dintre piscuri şi fulgere nu încetează. Şi o imensă teroare îşi întinde domnia deasupra culmilor înnebunite. Dar oricât de înverşunat şi de masiv ar fi acest asalt, munţii nu se clintesc, şi nu cedează nimic din măreaţa lor încruntare.

Un timp îndelung, ce nu poate fi măsurat în nici un fel, eroicul spaţiu geologic e supus năpraznicei canonade. Apoi treptat, bubuiturile scad în intensitate, iar liniştea începe să se întoarcă deasupra greu încercatelor culmi. Vântul a stat, şi o aşteptare ciudată, imensă şi ameninţătoare, pune stăpânire pe lume. Şi munţii şi norii îşi ţin respiraţia, simţind că o nouă întâmplare, supremă, e gata să vină. Un minut trece, şi încă unul, şi în această uriaşă încordare, încep să cadă primii stropi, grei ca de plumb, ai ploii. Ei vin asupra brazilor, în prăpăstii, şi peste piatra arsă de fulgere a stâncilor, cu o preciziune egală. Ei cad rari şi grei, mai rari şi mai grei decât nişte gloanţe în primele clipe ale bătăliei, şi în liniştea care se întinde peste culmi, teribila lor cadenţă începe să se facă auzită.

Aşa cum vin prin aer şi se izbesc de stânci, e în ritmul lor o gravă măreţie, reamintind acele superbe discursuri ale antichităţii, care străbătând nealterate douăzeci de veacuri, au ajuns până în vremea noastră, cu toată neasemuita lor frumuseţe, intactă. Căzând, primii stropi de ploaie par că adresează stâncilor, de la o mare

tribună a lumii, o învinuire plină de splendoare:

Până când stânci neclintite, veți abuza de răbdarea noastră?

Cât vom mai îndura nepăsarea și trufia voastră fără margini?

Nici vântul care a bătut asupra voastră, nici brazii care smulgându-se din crăpături v'au arătat fundul prăpăstiilor, nici trăsnetele care și-au descărcat mânia peste capetele voastre, nu v'au putut hotărî să vă clintiți odată?

Nu vedeți că zadarnică e îndărătnicia voastră?

Astfel li se adresează stâncilor, după un clasic model de elocvență, singurul demn de aceste mărețe înălțimi, primii stropi de apă ai ploii care începe. Sunt cei din Lacul Sfânta Ana, cei din spicele de grâu, și cei de pe întinderea albastră a mării. Sunt cei care au reprodus pe cer, toate imaginile reale sau numai închipuite, din toată istoria lumii. Așa încât, splendidul lor discurs, nu poate fi nimănui prilej de uimire.

Timp de câteva minute nu răsună deasupra munților decât larga, superba lor cadență. Apoi ploaia începe temeinic, fiind tuturor, prin nemaipomenita ei înverșunare, prilej de a crede într'un apropiat înnec al lumii.

O nesfârșită perdea de apă se lasă deasupra munților, acoperindu-i cu totul sub grelele ei

falduri lichide. Aerul prin care trecea lumina zilei şi mai sburau păsări, a încetat aproape să existe. Apa i-a luat locul, parcă moleculă cu moleculă. Un întunerec turbure acoperă munţii, şi nici un gest nu mai poate fi îndrăsnit în această lume întoarsă în haos, care nu mai păstrează nici una din legile ei de până acum. Totul e numai o apă, o nesfârşită perdea de apă. Şi în locul trăsnetelor, un alt sgomot, un huet tumultuos şi infernal, începe să se audă. Sunt pe faţa muntelui torentele; înverşunatele zeci de mii de torente.

Pe deasupra culmilor, o puzderie de vipere lichide aleargă printre stânci, muşcându-le cu furie, şi sfărâmându-şi gura în muchiile lor de cremene. Şuierând de durere, ele se adună într'un jghiab mai larg, şi atacă din nou tăria muntelui, cu puteri înzecite. Dar iarăşi li se sfărâmă gura, şi urletul lor urcă din văi, înveninat, neputincios şi amarnic. Intreaga faţă a muntelui e năpădită, în miile ei de crăpături, de aceste înverşunate jivine lichide. Mereu tâşnesc printre stânci, ţipând de furie şi de durere. Iar peste forfota lor sonoră, din adâncime urcă un huruit greoi şi neîntrerupt, ca al unei uriaşe roţi de moară, care ar încerca să macine temeliile muntelui: puternicele puhoaie formate pe fundul marilor văi.

Dar cel mai mult, şi mai spăimântător, se aud prăpăstiile. Acoperite de întunericul lăsat asupra lumii, cumplitele adâncimi dela picioarele piscurilor, nu se mai văd, dar toată puterea

lor de a înspăimânta, a devenit fonetică. Aşa cum se vedeau pe vremuri, acum se aud: înfricoşător.

Infricoşător se aud. In adâncimile lor de piatră, mii de torente, năprazнic deslănţuite, se sdrobesc de stânci, în groaznice urlete, ca la o venire a apocalipsului, într'o lume enormă, de balauri.

Deasupra munţilor, densa pânză de apă, care cade din cer înnecându-i, nu s'a oprit o singură clipă. Adăpostiţi în colibă, păstorii privesc şi ascultă, înspăimântaţi, cuprinşi de teama că un nou potop s'a abătut asupra lumii. In mijlocul acestei apocaliptice revărsări de ape, coliba lor pare o barcă de naufragiaţi, o biată coajă de nucă, rătăcind în voia valurilor, pe suprafaţa haotică a unui ocean bântuit de furtună.

Dar caşicum zeitatea necunoscută a acestei uriaşe deslănţuiri, ar voi să arate că poate şi mai mult decât atât, o nouă întâmplare are loc deasupra munţilor, cu totul extraordinară şi de neaşteptat: în jumătate de oră furtuna se potoleşte, şi dela o zare la alta, cerul redevine albastru şi pur. Şi astfel, aceeaşi zi, care atât de mult păruse a unui întunecat sfârşit de lume, se termină printr'un splendid apus de soare, unul din acele faimoase apusuri, care trimeţându-şi asupra Hăsmaşului Mare reflexele roşiatice, îl face să pară din câmpie, o cetate nepământeană, cuprinsă de flăcări.

In lumina limpede de după furtună, munţii

se ivesc ca în odăjdii de sărbătoare, acoperiţi cu o strălucire nouă şi foarte vie. Sunt mai proaspeţi, mai viguroşi, mai plini de viaţă. In depărtarea lui răsăriteană, Ceahlăul pare încă odată un transatlantic: cu toate catargele şi punţile de comandă vopsite din nou.

Locarcă de ploaie, pădurile strălucesc cu o mare intensitate, caşicum fiecare frunză le-ar fi fost muiată în fosfor. In gâtlejul lor subteran, torentele de apă gâlgâie neîntrerupt, invadându-le cele mai intime ţesuturi, cu însuşi preţiosul elixir al vieţii vegetale. Din această substanţială bucurie a pădurilor, iradiată peste vastele suprafeţe ale munţilor, aerul care îi acopere se încarcă deodată cu atâta ozon, încât sub tăria lui, plămânii par că respiră pentru prima oară. Intr'atât, tot ce se întâmplă după marea furtună, e ca un început nou de viaţă şi de lume.

O vreme, vestigiile furtunii se mai zăresc deasupra înaltului podiş. Ieşiţi afară din colibă, să vadă ce se va fi întâmplat cu vitele lor, păstorii întâlnesc câte un brad tânăr, purtat cu rădăcini cu tot, de apele unui puternic şuvoi. El se duce drept în picioare, clătinându-se uşor, ca o anticipare a catargelor de pe marea spre care se îndreaptă, şi care e ţinta îndepărtată a acestui dramatic început de călătorie.

Pentrucă din clipa aceasta chiar, apele încep să se întoarcă spre mare. Rând pe rând năpraznice şi clocotitoare, domoale şi pline de melancolie, ele vor călători pe deasupra pământului, asemeni uńor şerpi lungi, bolnavi,

dar duşi de speranţă, spre sânul albastru, rotund şi odihnitor, al mării. Dar înainte de a ajunge la această ţintă, îndepărtată şi supremă, apele vor ocoli şi vor străbate întreaga ţară, fertilizând-o şi înfrumuseţând-o. Şi emoţionând-o.

Trei râuri mari pornesc în trei direcţii deosebite, din imensa cantitate de apă, pe care ploile o revarsă asupra Hăsmaşului Mare. Pe coasta lui răsăriteană, Bicazul coboară în valea adâncă, pe fundul căreia se află Lacul Ghilcoş; pentruca trecând prin apele acestuia, grele de păstrăvi şi de nedeslegate mistere, să pătrundă apoi în uluitorul defileu al cheilor sale. Prin aceste chei grele de piatră, Bicazul îşi deschide un drum de o grandoare unică, spre şesurile liniştite ale Moldovei.

Din partea cealaltă, de pe colinele acoperite cu păduri, Mureşul porneşte cu apele lui adânc spre apus, trăgând un brâu de verdeaţă şi de melancolie peste tot mijlocul Ardealului. Iar spre miazăzi, Oltul adună şi duce clocotind, apele care s'au sbătut în însăşi inima de cremene a acestui munte, în locurile măreţe unde prăpăstiile sunt foarte adânci, iar piscurile se urcă spre cer, înalte, tăioase şi pline de o severă ameninţare.

Astfel, de pe culmile de piatră ale Hăsmaşului Mare, ca dintr'un leagăn mitologic de ape şi legende, trei râuri mari coboară, încărcate de frumuseţe şi prestigiu, spre câmpiile întinse ale ţării.

Dar pentru a face să se ivească aceste ape, şi niciodată, în mii de ani să nu le sece izvorul, doar el, Hăsmaşul Mare, ştie cât de neîntreruptă trebue să-i fie veghea, şi cât de cumplite bătăliile. Ridicat în mijlocul Ardealului, ca o întunecată cetate de cremene, cu sentinelele a patru piscuri făcând de veghe asupra câmpiei, el pândeşte norii din depărtare, îi atrage spre crestele lui, şi îi provoacă la luptă. După fiecare din aceste teribile bătălii, asemeni unor soldaţi căzuţi pentru o cauză mare, muntele îşi numără brazii smulşi de furtună sau incendiaţi de trăsnete. Dar jertfa lor nu a fost zadarnică; în enormele gâtleje de piatră ale Hăsmaşului Mare gâlgâie o cantitate imensă de apă. Şi astfel, viaţa celor trei puternice izvoare e asigurată pentru multă vreme, iar muntele obosit şi eroic, se poate scufunda, cu toate crestele şi pădurile lui rănite, într'o profundă şi binemeritată pace geologică.

V

O ISTORICĂ NOAPTE PREISTORICĂ.

Singurii martori ai felului cumplit în care, sub o broderie fantastică de fulgere, Oltul apare în lume, sunt patru oameni: păstorii din Voşlobeni, aflaţi deasupra acestui munte, cu ciurda lor de vite, în fiecare vară. Aşa cum trăiesc aici, între elementele deslănţuite ale naturii, cu totul pierduţi de restul lumii, cei patru voşlobenari pot fi asemănaţi, în aventura vieţii lor, cu acei oameni îndrăsneţi care pornesc într'o barcă, să străbată singuri toată imensitatea oceanului. Iar ei, reprezintă încă şi mai puţin, sunt mai pierduţi şi mai neînsemnaţi, aşa cum se găsesc înconjuraţi din toate părţile, de imensele talazuri de piatră, ale oceanului geologic, deslănţuit.

Deasupra acestui vast spaţiu de munţi, părând că dau în clocot, mereu învăluiţi în ceţuri groase, sau bătuţi de vântul marilor furtuni, păstorii trec din lună în lună, cum ar străbate cu barca o mie de mile şi încă una, spre ţinta îndepărtată a toamnei. Atunci, ei vor fi străbătut întreaga vară, caşicum ar fi făcut ocolul pă-

mântului, şi vor fi din nou la casele lor, acolo jos, unde e lumea.

Pentru a străbate această lungă vreme, plină de ploi şi de furtuni, mai strâmtă şi mai simplă decât o barcă, este coliba pe care păstorii şi-au construit-o, cât au putut mai la adăpost, sub o muche de munte, aproape de locul unde Oltul izvorăşte. Ei au făcut-o din coji de copac, fără să folosească un singur cui, aşezându-le una peste alta, şi înţepenindu-le cu pietre. Înăuntru, alte două pietre mai mari, formează cel mai de seamă lucru al colibei: vatra. Intre ele se aprinde focul în fiecare seară, se fierbe laptele şi se face mămăliga.

Câteva blăni de brad închipuie două laviţe, mai scurte decât lungimea unui om, iar deasupra lor pe o poliţă, sau împrăştiate prin unghere, se află celelalte obiecte pe care păstorii le-au adus cu ei din sat, şi care pe un spaţiu imens, cât poate cuprinde ochiul pe deasupra munţilor, sunt singurele lucruri care reamintesc existenţa omului şi a lumii civilizate. Sunt destul de puţine şi de ciudat împerechiate. Inventarul lor complect, în vara anului 1939, e următorul:

O haină groasă foarte ruptă.
O frânghie lungă de doi metri.
O traistă plină cu mălai.
O haină mai bună.
Un cojoc vechiu.
O ţoală sdrenţuită.

O pălărie neagră, mototolită.
O ladă înăuntru cu un clopot.
O sticlă de bere goală.
O sticlă de apă de colonie, cu eticheta „Ocean Bleu", goală.
Zece sticle mici, Monopolul Alcoolului, goale.
Un tuci mare.
Un tuci mic.
O cratiță.
Un fluier înnegrit de fum.
O sticlă cu oțet.
O căldare de zinc, nouă.
O căciulă ruptă.
O traistă cu sare.
O oală de pământ.
Un hârdău de lemn.
Un castron de tablă.
O strachină.
Trei linguri de metal.
Patru cutii de chibrituri, goale.

Acest ciudat şi sărăcăcios amestec de obiecte, reaminteşte marea lume a satelor, cu toate contradicţiile şi realităţile ei, răsbătând odată cu oamenii, până aici, deasupra înaltelor culmi ale Hăsmaşului Mare. Mai puţine şi mai disparate decât într'o insulă, de pe urma unui naufragiu, ele folosesc totuşi păstorilor, să-şi ducă viaţa lor de robinsoni întreaga vară, până ce departe de tot în câmpie, va apare corabia gal-

benă a toamnei, şi ei se vor putea întoarce atunci acasă.

Seara, precedaţi de hămăitul câinilor flămânzi, şi de dangătul metalic al talăngilor, răspândind deasupra munţilor, calme ecouri bucolice, păstorii se întorc la colibă. Lângă o margine a pădurii, pe locul bătătorit în care dorm în fiecare noapte, vitele îşi frâng genunchii, aşezându-se greoi şi solemn pe pământ. Apoi, începând să rumege încet, se scufundă asemeni unor pietre mari şi grele, în întunericul nopţii, care le acoperă, ca o apă.

In acest timp, păstorii au aprins focul în colibă, să pregătească mămăliga şi să se mai încălzească împotriva frigului care a început. Dar de la primele pâlpâiri, coliba se umple de tot fumul care se ridică din lemne, încât păstorii îşi sfârşesc strachina de lapte, cu ochii plini de lacrimi. Cei mai tineri sunt adeseori învinşi în lupta lor cu fumul, şi atunci lăsându-şi lingura jos, ies afară să-şi mai răcorească sub lumina stelelor, teribila usturime a ochilor. Din această colibă plină cu fum, de pe vârfurile Hăsmaşului Mare, apare ca o faptă epocală, demnă de a boteza un secol, şi a împărţi istoria lumii în două, acea străveche născocire a oamenilor, de pe urma căreia ceea ce e nefolositor în foc se duce afară, înăuntru rămânând numai căldura. Un horn dacă s'ar putea construi aici, să despartă focul în două... Dar pe

culmile Hăsmaşului Mare, domnesc timpurile de dinainte de această cucerire a omului.

Puţin mai târziu, după ce au împărţit câinilor cojile de mămăligă, şi au aşezat pe jarul din vatră un buştean care începe să fumege încet, păstorii se pregătesc să doarmă. Ei se culcă pe scurtele laviţe, înghemuiţi, nefolosind pentru somn, din toată vastitatea munţilor, decât jumătate din spaţiul de care ar fi avut nevoie. Aşa cum dorm, cu genunchii la gură, par întorşi, în această noapte de preistorie, la poziţia embrionară a fiinţei lor, ca un omagiu biologic şi imens, către femeile aspre şi necunoscute din câmpie, care pe vremuri i-au purtat în pântece, pe deasupra ţinuturilor ardelene. Ele au murit poate de mult; şi singuri acum în nemărginirea lumii, păstorii sunt legănaţi de munţi, sub cerul acoperit cu o puzderie de stele.

In noaptea nemărginită de afară, câinii care fac de veghe deasupra culmilor, par nişte animale menite să stea, în astfel de nopţi, faţă în faţă cu munţii şi cu eternitatea. Măreţi şi calmi, pe cât întunerecul lasă să fie văzuţi, ei stau deasupra crestelor de piatră, asemeni unor sfincşi vii, mândri, enigmatici, şi încărcaţi de misterul solemnei lor existenţe. Ca şi oamenii, ei au în urmă câteva sute de generaţii, şi vin din fundul vremurilor, fiind în noaptea aceasta de deasupra munţilor, ultima zi a unui lanţ pornit de departe, şi care după dispariţia lor va merge mai departe, adânc, în viitor. In orice

caz, ei cei de acum vor rămâne tare în urmă, şi aceste piscuri înalte pe care se află în clipa de faţă, vor apare, faţă de ceea ce va fi atunci, funduri uitate de lume.

Solidari cu oamenii şi cu munţii, câinii stau de strajă deasupra culmilor, peste ţara întreagă, şi veghea lor pare că e împotriva morţii şi a neantului. Nobile şi grave animale, prin prezenţa lor în această noapte deasupra munţilor, alături de păstori şi de focul care treptat se stinge, câinii scriu încă o pagină solemnă, din istoria singurătăţii omului pe pământ. Din noaptea vremurilor, cei mai îndepărtaţi strămoşi ai acestor păstori, se îndreaptă spre timpurile de faţă, pe deasupra veacurilor şi a munţilor, în tovărăşia unui foc şi a unui câine. Aşa pot fi zăriţi, în această noapte de pomină, până departe, până la *început,* pe fiecare pisc şi pe fiecare culme de veac. Aşa au pornit odată de acolo, din fundurile vremii şi ale lumii. Un om, un foc şi un câine. Ei trei au pornit, străbătând unul lângă altul veacurile şi imensitatea lumii. Acum, după o nesfârşit de lungă călătorie, se găsesc pe culmile Hăsmaşului Mare, aşa cum au pornit cu mii de ani în urmă, aşa cum au venit mereu pe sub stele şi pe deasupra munţilor, cei dela începutul solemnei tovărăşii: un om, un foc, un câine. Focul se stinge treptat, oamenii dorm, iar câinii stau de veghe deasupra munţilor. Nimic n'ar putea fi atât de simplu, şi totuşi atât de încărcat de misterul esenţial al lumii.

In această tăcere gravă a nopții și a munților, clinchetul talăngilor de la gâtul vitelor se aude uneori străbătând, metalic și pur, aerul rece al înălțimilor. El pare o chemare discretă, o indicație ușoară, că regiunea din care vine își trăiește deasemeni în noapte, destinul ei, nu mai puțin învăluit în mister. Acolo, pe o arcuire mai dulce a muntelui, și căreia păstorii îi spun: *picior*, reamintind balada, vitele trăiesc, singure în mijlocul acestui arhipelag de piscuri, marea întâmplare a somnului. Dormind mereu cu botul în stânci, ființa li s'a impregnat de vechimea pietrei, încât acum par ele însele niște stânci, prin care munții încep să respire. Nici nu s'ar putea să nu fie a munților, respirația aceasta care se aude în noapte, rară, adâncă și grea, urcând din fundurile pământului și ale vremii. Numai pietrele știu să respire atât de solemn.

In liniștea nesfârșită care se întinde peste lume, Hăsmașul Mare respiră. El soarbe tot ce găsește afară: imensitatea nopții, lumina stelelor, dimensiunile reci ale eternității, liberându-se în același timp, în lungi și grele respirații, de veacurile moarte care stau înăuntrul lui. Cu fiecare răsuflare, din adâncimile-i de piatră, urcă un veac întreg, care se revarsă, peste oameni și culmi, cu un praf greu de cremene, în stare să pietrifice totul. E ceea ce se și întâmplă până la urmă, în această uriașă întoarcere a vremii pe pământ.

Pe când în depărtare, clinchetul metalic al unei talângi, sosind din timp în timp, parcă ar da de veste că s'a ajuns la un nou mileniu, în această mare întoarcere a veacurilor; lângă coliba păstorilor, izvorul Oltului e un murmur de apă, neîntrerupt. In auz, furtuna care a bântuit munţii, pare să fi fost asemeni acelor alămuri dintr'o orchestră pregătind, împreună cu tobele, o tensiune tot mai ridicată, pentruca la brusca ei întrerupere, mai limpede să se audă melodia suavă a unui flaut. In felul acesta, în liniştea care acoperă munţii, izvorul Oltului îşi face cântecul auzit. E un cântec subţire, un murmur cristalin, şi de la venirea nopţii el a căpătat un farmec mai intens, asemeni tuturor lucrurilor pline de mister, care în întunerec, caşicum ar fi acoperite cu fosfor, îşi fac şi mai puternic mesajul pe care îl adresează lumii.

Deasupra acestui vast spaţiu geologic, în care uriaşele mase ale munţilor par că sdrobesc totul, Oltul apare atât de firav, încât nimeni nu s'ar mira dacă viaţa lui ar fi cu totul efemeră, dispărând după câteva clipe. Uimitoare e dimpotrivă temeritatea cu care, atunci când se află faţă în faţă cu siluetele gigantice ale locului său de naştere, tânărul izvor îşi afirmă propria-i existenţă. In liniştea imensă a nopţii, Oltul îşi face auzit murmurul, ca pe un mesagiu de cea mai mare importanţă, demn de a fi ascultat, într'o totală reculegere, de păduri, de munţi şi de întregul auz al lumii. In felul acesta îşi proclamă Oltul venirea pe lume.

Se întâmplă ca eternității munților, el să-i poată opune propria-i eternitate: aceea a apei care îl formează, și care în substanța ei este mai veche decât toți munții la un loc. Sub înfățișarea proaspătă a izvorului, stau îngrămădite unul în spatele celuilalt, sute și mii de veacuri, tot mai la fund, în noaptea și în prenoaptea vremurilor, până la începutul cosmic al lumii. Pe acest uriaș așternut de milenii curge apa izvorului, deasupra propriului ei trecut, ca pe o rocă gigantică, ale cărei cele mai de la fund straturi, ating în vreme, ruperea pământului din soare.

Atunci apa a început să existe, și de atunci, în mod intim și în mod solemn, a rămas aceeași. Firul subțire al Oltului care se ivește deasupra acestor munți, vine de-a-dreptul din uriașele mase de apă care au acoperit pământul la început, de jur împrejur; sdrobindu-l mai apoi, pentru a-i urca la suprafață continentele. De atunci e una și aceeași. In râuri, în fluvii și în oceane, aceeași; elementară, unică.

Toate aceste primordiale atribute, răzbat deasupra culmilor prin glasul izvorului, iar munții ascultându-l, rămân liniștiți și cuminți, aproape plini de teamă. Cu ei, povestea lumii coboară în funduri foarte adânci, dar cu apa se duce până la cele mai uluitoare depărtări, dincolo de care nu se mai poate merge, fiindcă sâmburele de foc al soarelui, începe să-și facă simțită dogoarea.

Din acest punct cosmic, fantastic îndepăr-

tat, apa țâșnește asupra lumii, împroșcând-o cu furie, ca o sămânță virilă și generoasă, plină cu miliarde de germeni. Așa viața, toată viața, a putut să înceapă.

Puțin mai târziu, de dincolo de crestele Ceahlăului, o lună rotundă și galbenă, ca un cap de mongol decapitat, începe să se ridice deasupra văilor. Dar pe măsură ce asiatica-i curiozitate se umple cu spectacolul lumii, ea devine tot mai albă, până când piscurilor de piatră li se oferă spre contemplare, o pură efigie de argint, îndepărtată, rece și stranie.

Acum, din cerul deschis ca poarta unei alte lumi, o beteală albă curge la nesfârșit, în vrăjite șuvoaie, asupra munților de dedesupt, înnecându-i. Sub halucinanta lor poleială, pădurile se desprind din realitate și intră, ca un fantastic cortegiu, pe porțile larg deschise ale basmului. Nu trece multă vreme, și chiar munții cei mai grei le urmează. In astfel de clipe, dincolo de toate realitățile ei, într'o ultimă și supremă analiză, lumea pare țesută din această ireală urzeală de argint a lunii.

Tot ceea ce de pe culmi se vede, munții dormind în depărtare, văile pline de o rece lumină, brazii solemni ai pădurii, apa izvorând din pământ, imaginea oceanelor înconjurând pământul, ca și imaginea întregului pământ rostogolindu-se în spațiu, totul pare în asemenea nopți, sub hașișul asiatic al lunii, un vis. Un mare vis.

VI

CRANIUL DE PIATRĂ DE CARE SE SPARG TOATE FURTUNILE ARDEALULUI.

A doua zi dimineaţă soarele răsărind, cele dintâi raze ale lui se ivesc pe Muntele Calului, fără să poată totuşi împrăştia, nici acum, nici mai târziu, ciudatele imagini care se află deasupra acestui prăpăstios craniu de piatră. El este acum neted, dar se pare că pe vremuri a fost acoperit de o veche pădure de brazi, asupra cărora, cândva, o mare furtună s'a abătut. Smulşi din rădăcini până la unul, arborii de pe vremuri oferă acum, în putrefacţia şi pietrificarea lor, un spectacol neobişnuit şi haotic, întrecând cu totul orice închipuire a minţii omeneşti. Este un cimitir de brazi, părând din prima clipă un cimitir de monştri, cu tot ce poate avea el fantastic, surprinzător şi halucinant.

In lumina clară a zilei, când chiar în ţinuturile spaimei, cetăţi în ruină, mori părăsite sau cimitire, siluetele nefireşti ale lucrurilor se topesc şi se duc fără urmă, pe această ţeastă geologică abia începe să se ivească o serie de

imagini menite să înspăimânte, cum tenebrele însăşi n'ar fi putut face vreodată. In plin triumf al răsăritului, fantomele de pe Muntele Calului, departe de a se risipi ca fumul, capătă însăşi relieful realităţii lor necontestate. Infăţişarea lor, întotdeauna fantastică, nici cea mai lucidă scrutare nu poate să o dizolve. La o depărtare de câţiva metri, trunchiurile brazilor smulşi de furtună, nu încetează câtuşi de puţin să se asemene cu acelea ale unor monştri preistorici, putreziţi; iar efortul imaginaţiei este de data aceasta invers: ea încearcă să-i desveşmânteze de fantastic, şi să-i întoarcă între hotarele reale ale lumii. Dar aceste străduinţe ale închipuirii se dovedesc nefolositoare: fantomele nu se împrăştie, şi rămân în cea mai puternică lumină a zilei, stăpâne absolute peste ciudata şi calcaroasa tivgă de cal, cu care Hăsmaşul Mare îşi încheie spre cer ultima-i, şi cea mai dramatică, înălţime.

In acest nemaipomenit cimitir, căruia celo mai mici amănunte, ca şi haotica lui totalitate, îi dau înfăţişarea spăimântătoare a unui loc preistoric în care mii de monştri ar fi murit într'un cataclism, putrezind apoi împreună sub lespezile grele ale veacurilor, sunt patru feluri de gigantice schelete:

1. Sunt brazi foarte groşi, asemeni unor monştri răsturnaţi cu faţa în sus, cu carnea putrezită, astfel că nu li se mai vede decât coloana vertebrală, din care se ridică zeci de coaste albe, uscate, scheletice, ca un rânjit simbol al morţii.

2. Sunt alţi brazi cu care lucrurile s'au întâmplat invers: în vreme ce toate celelalte ramuri le-au dispărut, singure crăcile de dedesupt le-au rămas intacte, susţinând trunchiul orizontal, la un metru deasupra pământului, dându-i astfel înfăţişarea teribilă a unui nesfârşit miriapod, gata să se mişte cu sutele lui de picioare.

3. Sunt apoi brazii cărora furtuna le-a smuls toate crăcile, şi ei zac pe pământ, groşi şi grei, asemeni unor şerpi cuprinşi de un somn adânc, din care nu uită totuşi să deschidă asupra lumii, guri lacome de balauri. Rădăcinile, smulse odată cu ei, sunt acelea care par nişte teribile maxilare, iar bucăţile de stânci agăţate de ele, sunt ca rămăşiţele putrezite ale unui hidos ospăţ.

4. Şi sunt însfârşit brazii care au fost smulşi de furtună, împreună cu stânca deasupra căreia creşteau, înconjurând-o strâns cu rădăcinile; nu i-au dat drumul, şi o ţin şi acum încleştată, încât par şerpi care fac un efort disperat, încercând să înghită o pradă de zece ori mai mare decât ei. Atunci când crăcile de dedesupt le-au rămas întregi, dându-le înfăţişarea unor uriaşi miriapozi, devin în cel mai înalt grad înspăimântători: pe sutele lor de picioare, par că duc în gură un bou întreg, pietrificat de groază.

Un întreg vârf de munte e plin cu aceste fantastice schelete, ale unor balauri morţi de mult, într'un cataclism care i-a surprins în plină desfăşurare, a miilor lor de instincte şi de pofte

bestiale. Parcă mai forfotesc încă pe deasupra muntelui, concupiscenţi, târându-se pe pământ, căscând guri flămânde asupra victimelor paralizate de spaimă. Un adevărat cuib de balauri, roind de dincolo de moarte, pe această singuratică şi stranie înălţime a muntelui.

Când vântul începe să bată pe deasupra culmilor, oasele întortochiate ale scheletelor scot un guiorat ascuţit, o lungă şi înfricoşătoare lamentaţie. Dar ceea ce, mai mult chiar decât plânsetul uriaş al scheletelor, o straniu şi obsedant în acest cimitir de la două mii de metri, e coloarea lui. Incolora, trista, neuitata lui coloare. O coloare fără nume, de oase de mort care au stat multă vreme în vânt şi în ploaie. Aşa cum se întinde pe tot creştetul muntelui, ca o pată mohorâtă şi cenuşie, în dramatic contrast cu pădurile verzi din depărtare, ea pare să exprime, pe dimensiunile imense ale acestui spaţiu, moartea şi vremea, putrefacţia şi pietrificarea. E o coloare a ceea ce a încetat să mai fie; e pe un întreg vârf de munte, însăşi coloarea cenuşie, imensă şi tristă a morţii.

Lăcuste mici, având aceeaşi coloare stranie ca şi arborii pietrificaţi, ţâşnesc printre scheletele lor, fiind singurele fiinţe care trăiesc în acest loc; iar prin forma lor ciudată i se potrivesc, complectându-l, aşa cum semnătura pictorului, abia văzută într'un colţ, întregeşte şi autentifică tabloul. Cu capul lor arheologic, ca o casma, lăcustele semnează peisajul acestui

haotic cimitir de monştri, cum lumea n'a cunoscut desigur decât în mileniile trecute, când turme întregi de brontozauri mureau împreună, în acelaşi cataclism.

In stâncile care închipuesc această ciudată ţeastă de cal, îşi are Oltul cele mai adânci rădăcini ale lui. Intre circumvoluţiunile ei de calcar, sub haoticul cimitir de deasupra, se ivesc cei dintâi stropi de apă ai lui, hotărâţi să răzbată la lumina zilei. In felul acesta, firul izvorului începe să se aleagă dintre stânci. Ca un gând care cu greu şi-ar face drum, apa se strecoară încet, filtrându-se îndelung prin toate încăperile geologice ale acestui singuratic craniu de piatră, de fruntea căruia se sparg toate marile furtuni ale Ardealului. Cum stă cu faţa spre apus, privind îngândurat câmpiile, Oltul pare un fruct al gravei şi milenarei lui meditaţii.

După ce a trecut prin sute de galerii infinitesimale, străbătând un întreg labirint de piatră, după ce a fost strecurată din retortă în retortă, minuţios, cu mări şi intenţionate întârzieri, apa ţâşneşte de sub fruntea acestui craniu, cu tâmple albe de calcar, limpede ca un gând bine exprimat, cutezătoare şi rece ca raţiunea însăşi. De aceea, în mersul ei prin lume, cum numai marilor idei li se întâmplă, va schimba mereu faţa pământului, trăgând în lungul lui o dâră largă şi adâncă de viaţă.

Ca o ideie îndrăsneaţă şi nouă porneşte Oltul de pe crestele muntelui, iar drumul lui nu

va fi lipsit de primejdii. Il vor pândi în câmpie stagnarea şi mlaştinile, iar mai departe, şiruri de munţi îi vor închide calea, cu ziduri înalte de piatră. Dar luptându-se cu fiecare din ei, îi va învinge pe rând, trecând mereu mai departe, biruitor. Acesta e drumul pe care Oltul îl face pe deasupra pământului, iar pe malurile lui, ca în lungul unei idei generoase care ar străbate lumea, revoluţionând-o, viaţa va căpăta cele mai intense şi desăvârşite forme. Întotdeauna a fost aşa în lungul marilor idei şi a marilor ape: oamenii şi-au întocmit pe malurile lor temeinice aşezări, sau lăsându-se purtaţi de valurile lor, au plutit legănându-se până departe, între hotarele unor lumi necunoscute, care în felul acesta au putut fi descoperite.

Toată această forţă de a aduna oamenii şi a organiza lumea, toată această grea dâră de viaţă care e valea Oltului, încărcată cu mori, cu lanuri de grâu, cu sate şi cu oraşe, a pornit asupra câmpiilor de sub fruntea unui singuratic craniu de piatră, de ale cărui tâmple albe se sparg toate marile furtuni ale Ardealului. Piscurile, ca şi unele capete omeneşti, care duc până departe numele popoarelor cărora au aparţinut, sunt uneori în felul acesta binecuvântate. Dintre toate vârfurile, atât de semeţe şi de strălucitoare ale acestui munte, dar mărginindu-şi măreţia numai la timpul cât stau în raza privirilor, doar încruntatul şi singuraticul craniu de piatră, meditând în adâncimile lui Oltul şi trimeţându-l în lume, face să străbată

până departe, amintirea și gloria Hăsmașului Mare.

Un brad, nu prea înalt, dar foarte bătrân, și cu coaja plesnită în zeci de locuri, pentru a lăsa să se scurgă mari lacrimi de rășină, stă de strajă, singuratic și încărcat de o simbolică frumusețe, în locul unde, pe aceste înalte culmi de piatră, Oltul se ivește în lume. Bătrân, necunoscut și singuratic, ca un sihastru, e acest arbore ale cărui ramuri umbresc leagănul unei ape, ce își va duce răcoarea peste truda sutelor de mii de oameni din câmpie, și foșnetul valurilor sale în auzul mereu atent și emoționat, al unui popor întreg!

Un alt brad, tânăr, o tulpină abia, semănând cu lemnul lung al unui bucium, se află culcat la picioarele celui bătrân, cu un capăt sprijinit în peretele muntelui. In lungul lui, pe unde ar urma să vină cântecul, prin jghiabul subțire anume scobit de păstori, Oltul sosește în lume, trăindu-și primele clipe ale vieții. E o șuviță de apă, limpede și rece, a cărei repede curgere în lungul bradului, nu se oprește o singură clipă. Așa cum neîntrerupt i se aude murmurul, el pare să facă parte din marile realități ale acestui spațiu, alături de piscuri, de păduri și de oceanica tălăzuire a munților. Dar el aduce deasupra înălțimilor aspre și minerale, o prospețime de rouă, pe care nici soarele, nici vântul nu pot să o usuce. In preajma izvorului, lumea e tot timpul tânără și nouă, ca în cele

dintâi ore ale dimineţii. Amiaza şi arşiţa ei n'au nici o putere în acest loc, unde murmurul cristalin al izvorului menţine, peste toate meridianele, o singură oră: aceea suavă, a zorilor. In locul unde Oltul se iveşte în lume, e întotdeauna dimineaţă.

De câte ori vor să-şi astâmpere setea, păstorii îşi aşează gura la capătul de jos al buciumului, caşicum ar voi să cânte; atunci Oltul li se duce pe gâtlej, în întregime. Dar numai cei patru păstori pot avea această iluzie, de uriaşi capabili să soarbă una din apele pământului, şi numai aici, pe culmile acestea de piatră, atât de mult, şi de dramatic, ridicate deasupra lumii.

A porni de aici, de unde păstorii îl beau în întregime, şi a merge pe firul lui până acolo unde va deveni un râu adevărat, ale cărui ape vor trece peste capetele oamenilor, înnecându-i!

A coborî metru cu metru, urmărind tot ce se întâmplă, surprinzând toate secretele neîntreruptei şi prodigioasei lui creşteri!

A vedea cum aceste maluri care aici pot fi cuprinse între două degete, treptat se depărtează, încât pentru a le uni, vor trebui poduri lungi de sute de metri!

A-l însoţi în această extraordinară aventură până la capăt, în timp ce malurile i se vor acoperi de sate, de oraşe, de sute de mii de oameni!

Şi a ajunge cândva, acolo foarte departe spre

miazăzi, pe malurile bătrânului fluviu, în ale cărui ape turburi, toată lunga şi frământata lui viaţă, deodată se termină!

Acestei călătorii, părând una din cele mai complecte cu putinţă, de la un capăt la altul al unei existenţe, având atâtea asemănări cu o eroică şi glorioasă viaţă omenească; acestei mari călătorii în cursul căreia atâtea vaste perspective s'ar putea deschide asupra lumii, ca şi o mai gravă cunoaştere a ei, un singur obstacol i se opune: însişi munţii de pe care ar urma să înceapă, şi de care despărţirea e cum nu se poate mai grea.

Unde lumea ar mai putea fi atât de definitiv grandioasă, atât de gravă şi de profundă, ca pe aceste creste de piatră, de unde privirile sunt purtate de pe o culme pe alta, până la o perspectivă care se contopeşte cu infinitul şi cu eternitatea? Nici un alt spaţiu n'ar putea cuprinde mai multă măreţie, decât acest vast conglomerat geologic, decât această largă tălăzuire de munţi!

Ce altă presupusă cunoaştere complectă a lumii, ar merita ca pentru ea privirile să se desprindă din valea haotică în fundul căreia se află Lacul Ghilcoş, şi dincolo de care, pe un ocean cu spumegânde valuri de piatră, Ceahlăul pluteşte ca un uriaş transatlantic, străbătând sigur de sine, furtuna? Talazurile vinete, de cremene, ale acestui ocean, numai pe alocuri întrerupte de spuma albă a culmilor de calcar, dau lumii o coloare întunecată şi ameninţător

grandioasă, o rezonanță profundă și gravă, de univers wagnerian, în mișcare.

A părăsi acest spațiu, atât de apropiat de cer, și în același timp de fundurile adânci, și sonore, ale lumii, e fără îndoială cel mai greu lucru din lunga călătorie pe care Oltul o va întreprinde în lume. Valea adâncă dincolo de care se înalță Ceahlăul, piscurile tăioase de piatră făcând de veghe deasupra prăpăstiilor, toți ceilalți munți tălăzuindu-se în depărtare, întreagă această înfățișare a lumii, oprește în loc ființa în ale cărei priviri s'a oglindit, trăgând-o înapoi, reținându-i ca un magnet puternic fiecare fibră, nelăsând-o să se desprindă decât anevoie și dureros; și invadând-o numaidecât cu sentimentul unei ireparabile pierderi. Cum nici nu s'ar putea pierde dealtfel ceea ce, odată cu aceste piscuri de piatră, dramatic rămâne în urmă: imaginea însăși a măreției lumii.

Urmându-și totuși destinul, care e altul decât contemplarea, având să înscrie el însuși în lume o altă măreție, în mișcare, Oltul se desprinde de pe culmile înalte de piatră, începând să coboare spre cele dintâi întâmplări ale vieții lui. Numaidecât, pădurea de brazi dela marginea podișului, îl înconjoară cu liniștea ei. Atunci, larga tălăzuire a munților încetează. Nici piscurile nu mai spintecă înălțimile cerului, nici zările nu se mai desfac vaste, de jur împrejurul lumii. Brusc, ele sunt înlocuite de un orizont restrâns, închis din toate părțile de pe-

roți de piatră, și de trunchiurile brazilor, ale căror ramuri, împart chiar cerul în mici și disparate parcele. O altă lume începe, redusă și intimă, în care Oltul nu întârzie să devină cel mai de seamă personaj.

VII

OLTUL COBOARĂ ASUPRA LUMII.

Atunci când intră în pădure, Oltul e de două ori mai mare decât în clipa când a pornit, şi va continua să crească şi printre brazi, fără ca în acest timp totuşi, vre-un afluent să i se iveaască pe maluri. S'ar părea că prin simplul fapt al depărtării lui de izvor, prin simpla lui mergere înainte, Oltul creşte necontenit, ca un număr pornit în progresie. Aceasta va rămâne dealtfel până la sfârşit, legea cea mare a creşterii lui. Mai mult decât de pe urma oricărui afluent, apele i se vor mări prin simpla lor depărtare de locul de origină, înmulţindu-se parcă din ele însele, cu cât înaintează în lume.

Se întâmplă că firul subţire al apei, după ce s'a ivit la lumina zilei şi a început să alerge pe deasupra stâncilor, să nu piardă o singură clipă contactul cu misterioasele zăcăminte lichide ale muntelui, care pe căi secrete îl vor spori, aşa cum înseşi fiinţele omeneşti, oricât de evoluate, nu îşi desfac niciodată rădăcinile atavice, prin care din neştiute zăcăminte, sunt mereu alimentate cu forţe proaspete, şi impul-

siuni fantastice. Ca şi oamenii, a căror viaţă exterioară nu are decât neînsemnate proporţii faţă de lumea necunoscută şi vastă a subconştientului, Oltul îşi are în totalitatea muntelui deasupra căruia se află, în piscurile, culmile şi prăpăstiile lui, un tot atât de misterios, haotic şi impulsiv subconştient.

Sute de mii de galerii, subţiri, întortochiate şi tremurate, ca un complicat, uriaş şi fragil sistem nervos al muntelui, se împrăştie pe sub toată suprafaţa lui, ducându-şi vârfurile subţiri spre cele mai înalte piscuri şi mai abrupte prăpăstii, vârîndu-le în depozitele de apă, mici cât o unghie, care se află sub coaja stâncilor; şi lăsând să se scurgă din ele în Olt, pe căi nevăzute, picătură cu picătură, toată seva şi toată puterea subterană a acestui vast spaţiu geologic. Oltul pare în felul acesta un arbore puternic, ale cărui mii de complicate rădăcini se răspândesc sub suprafaţa unui munte întreg, încât dacă ar putea fi smuls cu totul, asemeni brazilor în timpul furtunii, din fiecare stâncă s'ar desprinde o nervură rănită. In felul acesta îşi trimete muntele apa în râul care s'a ivit deasupra lui, prin zeci de mii de rădăcini, ca într'un fantastic şi preferat copac.

Dealtfel, de pe aceste înalte şi tălăzuite culmi, arbori şi râuri, par doar două înfăţişeri deosebite, ale uneia şi aceleiaşi tendinţe a apelor, de a se reîntoarce, de fiecare dată, în cer. Asemeni unor lente fântâni arteziene, copacii strâng în trunchiurile lor nenumărate şuvoaie

de apă, revărsându-le apoi prin mii de frunze, ca printr'o stufoasă deltă, în vastul ocean aerian. de deasupra. De pe aceste culmi de piatră, atât de mult şi de dramatic ridicate deasupra lumii, arborii par asemeni unor râuri verticale, prin care apa căzută din nori, caută să se ducă la loc pe nişte căi ciudate, şi fără îndoială suprem poetice. Ca nişte fluvii vegetale, eucalipţii îşi revarsă în cer măreţele şi nepotolitele lor torente.

Dar în afara afluenţilor secreţi, o infinitate de stropi izolaţi vin să se adauge Oltului, mărindu-l. Dacă el n'ar fi, aşa cum rătăcesc printre crăpăturile stâncilor, fără a putea ajunge undeva, în cele din urmă s'ar pierde. Dar Oltul trecând, milioanele de stropi se iau după el, ca o mulţime disponibilă de oameni, într'un oraş pe ale cărui artere, ar trece puhoiul năvalnic al revoluţiei. In felul acesta străbate Oltul văile munţilor, şi de pe fiecare din ele noi mulţimi acvatice i se alătură, lăsându-se duse de torentul lui nepotolit.

Gândit de ciudatul craniu cu tâmple albe de calcar, şi realizat de totalitatea haotică a muntelui; fruct îndrăsneţ al unui spaţiu imens de piscuri şi prăpăstii; Oltul coboară din munţi asupra lumii ca Zarathustra; ca o ideie cutezătoare, ca un arbore lichid cu mii de rădăcini, ca o revoluţie în urma căreia se strâng mulţimile.

In acest timp, pe malurile lui care se nasc abia, încă o existenţă îşi face apariţia, şi îm-

plotindu-şi destinul cu al Oltului, nu-l va mai părăsi până la capăt. E caşicum o umbră a lui s'ar ivi pe pământ, menită să-i semene, şi să-l însoţească pretutindeni.

Tremurată, fără contururi precise, o potecă îşi începe viaţa aici, odată cu primele pulsaţii ale Oltului, voind parcă să arate chiar de la început, destinul de primordiale deschizătoare de drumuri, al apelor. De aici înainte îl va întovărăşi mereu, până la Dunăre. Va coborî cu Oltul din munţi, devenind drum îngust de căruţe; va ieşi în câmpie transformându-se în şosea adevărată, pe care mii de oameni vor trece dintr'un ţinut în altul, şi va traversa apoi Carpaţii, devenind calea imperială a oştilor romane şi a istoriei acestor pământuri. Umilei poteci, care aici abia se înfiripă, şi a cărei materialitate stă doar în coloarea-i deosebită de a ierbii, îi este rezervat, ca şi Oltului, un măreţ şi istoric destin.

Paşii ţăranilor din Voşlobeni scriu prima pagină a acestui drum, menit să facă parte din marea poveste a ţării. Urcând anevoie spre crestele Hăsmaşului Mare, spre a-şi vedea vitele, uneori ameninţate de moarte, ei trag pe faţa muntelui poteca aceasta, ca pe o brazdă, stropind-o cu broboanele de sudoare ale încruntatei lor frunţi, încât în felul acesta, atât de grav plămădită, ea nici n'ar fi putut să aibă un alt destin.

Sunt grei şi încărcaţi de toate faptele vieţii lor aspre, paşii cu care voşlobenarii urcă sau

coboară, pe firul Oltului, culmile înalte ale Hăsmaşului Mare. Sunt paşii care au mărşăluit în fostele armate austro-ungare, care în timpul războiului au fost purtaţi în lupte grele pe câmpiile Rusiei, şi întorşi apoi pe vârfurile înzăpezite ale Alpilor, istorice peregrinări continentale, ale unei întregi generaţii de ţărani ardeleni. Mai în vârstă acum, păstrând doar amintirea acestor aspre întâmplări, ţăranii din Voşlobeni striveşc sub paşii lor grei şi istorici firele subţiri ale ierbii, scoţând la ivcală, în felul acesta, coloarea pământului de dedesupt, ca o puternică afirmare a trecerii lor prin lume şi pe deasupra acestor munţi.

Poteca e poate cel dintâi semn de stăpânire al omului asupra pământului, şi în vremurile dintru început, ea a fost fără îndoială plină de mari şi grele înţelesuri. Odată cu poteca înceta rătăcirea şi haosul, pentru a începe cucerirea şi organizarea lumii. De la peşteră până la apa din apropiere, paşii unei generaţii sfârşiră prin a bătători pământul, iar generaţiile următoare au moştenit poteca şi au păstrat-o, ca pe un mare bun lăsat de strămoşi. Şi astăzi, în pădurile pustii care întorc lumea la primele ei începuturi, cel mai preţios lucru e prezenţa unei poteci, capabilă să alunge din oameni sentimentul, atât de greu de suportat, al rătăcirii.

Pentru oamenii primelor timpuri, când s'au aflat deodată faţă în faţă cu imensitatea nedesluşită a lumii, poteca a fost fără îndoială o

mare şi grea realitate. Şi deasemeni, o vie realitate. Ca o râmă enormă ea se târa peste pământul necunoscut, ajutându-le să se lege unii de alţii, şi să nu cadă alături, în haos. Existenţa acestor primordiale poteci a format desigur, în acele vremuri, o mare civilizaţie a lumii. Şi a fost o civilizaţie, pentru a cărei dobândire, sute de mii de oameni şi-au dat pe rând tributul. Sute de mii de oameni şi-au frecat tălpile goale de scoarţa pământului, până ce au izbutit să-l tocească puţin, făcând să apară deasupra, lungi, şerpuitoare, semnele prezenţei lor în lume. Generaţii întregi, călăuzite de stele, s'au tălăzuit într'o parte şi alta a pământului, veacuri de-a-rândul, până ce l-au încins cu meridianele vii şi grele ale potecilor. In felul acesta, eroicii noştri strămoşi, au făcut să înceteze, sub paşii lor însângeraţi, haosul începutului.

Ca în acele epoci ale lumii, profund îndepărtate acum, şi pentru totdeauna uitate, pe faţa acestui munte dinăuntrul căruia veacurile trecute neîntrerupt îşi fac auzit ecoul, voşlobenării trag cu paşii lor o primordială cărare. Ea va coborî din munţi, mărindu-se neîncetat, până ce va deveni drum de căruţe şi apoi şosea adevărată, repetând astfel în spaţiul unui ţinut, o evoluţie căreia i-au trebuit mii de ani să se împlinească, aşa cum fiecare embrion repetă în pântecele care îl poartă, toate fazele prin care, în milioane de ani, specia lui a trecut.

Odată cu poteca, Oltul coboară deasemeni spre lume. Printre două şiruri de brazi, ca printr'un tunel subţire şi lung, se mai zăreşte în urmă, ultima oară, ciudatul craniu de piatră din care a izvorît. Apoi el dispare pentru totdeauna, şi din clipa aceasta pereţii drepţi ai prăpăstiilor încep să se ridice într'o parte şi alta, tot mai înalţi şi mai plini de ameninţare. E Oltul care, spre fundurile lor adânci, neîntrerupt coboară.

Panta domoală a podişului s'a sfârşit, şi drumul Oltului devine în curând o prăbuşire de pe stânci, de-a-dreptul în gol. In felul acesta începe în viaţa lui timpul cascadelor, plin de sbucium şi de o patetică frumuseţe.

De deasupra stâncii, apa cade drept în jos, resfirată şi fluturând, ca o perdea lichidă bătută de vânt. La picioarele ei, o bulboană adâncă o poartă de câteva ori în sus şi în jos, fierbând-o ca într'un cazan, şi repezind-o apoi din nou la vale, ameţită. Inainte de a se desmetici, o nouă stâncă se iveşte în drum, de pe creştetul căreia îşi dă iarăşi drumul în gol.

Înăuntrul unor prăpăstii adânci, într'o lume masivă şi grea de piatră, o şuviţă de apă se prăbuşeşte de pe stânci. Zece, douăzeci, cincizeci de stânci, de pe care cade mereu, fără să se mai poată opri. E un delir, o succesiune vertiginoasă de căderi, după care nici cea mai puternică respiraţie nu se poate ţine, chiar în închipuire.

Dar aruncându-se în prăpăstii şi sdrobindu-se,

Oltul nu încetează o singură clipă, să crească. Orice i s'ar întâmpla, el e de fiecare dată mai mare, mai puternic, mai mult.

Acum, apele lui formează un şuvoi adevărat, mai gros decât cel mai bătrân copac al pădurii. Un trunchiu lichid, mereu ţâşnind la vale cu vitesă, nepotolit, frenetic, deslănţuit. Şi în fiecare clipă, mai mare, mai puternic, mai mult.

Apoi, timpul afluenţilor adevăraţi, soseşte deasemeni. Prin văi laterale, vin şuviţe subţiri, sau uneori adevărate şuvoaie, care ar fi putut ele însele deveni râuri, dacă Oltul n'ar fi trecut pe acolo atât de puternic, încât toate i se supun, intrând anonime în torentul lui.

Sunt câteva zeci de asemenea văi, prin dreptul cărora Oltul trecând, le strânge din drum întregul lor rod acvatic. Multora din ele, singurul rod.

Se află printre aceste văi unele cărora furtunile le-au smuls pădurile de brazi, lăsându-le pustii şi stranii, în marea lor dezolare. Oltul străbate aceste cimitire forestiere, trecând printre pereţii goi, deasupra cărora, atât de ciudat, înălbesc ruinele pădurilor de altădată.

De pe fundul acestor văi stranii, vârfurile muntelui de pe care el a pornit, se zăresc deodată, necrezut de sus, aproape în cer. Timp de câteva clipe, până ce valea pustie se termină, Oltul trece ca sub o ploaie de fulgere; în felul acesta îşi descarcă tăria stâncile albe şi roşii, care acolo, foarte sus, formează îndrăsneţele piscuri ale muntelui.

Alte văi urmează, acoperite de păduri grave şi calme, deasupra cărora o mare linişte se întinde. Dar nu şi peste apele Oltului, care îşi continuă nepotolitul sbucium.

In mijlocul peisajului liniştit, ele îşi dau drumul de pe stânci, necontenit, căzând mereu mai la fund, ca într'o prăbuşire de vis, fără sfârşit. Nici chiar închipuirea nu e în stare să urmărească această neîntreruptă cădere, mereu mai în adâncime, spre fundurile de neajuns ale lumii.

In felul acesta coboară Oltul muntele, fiind în aceeaşi clipă în toate sutele lui de cascade, de sus până jos, într'o tălăzuire necontenită, care până la urmă, o reaminteşte pe aceea, atât de nepotolită, a mărilor.

Şi astfel treptat, apele Oltului încep să capete conştiinţa întreagă a îndepărtatei şi nobilei lor origini. In timp ce se tălăzuesc, odată cu muntele, între cer şi pământ, ritmul acesta trezeşte din adâncimile lor, amintirea impresionantă a oceanelor. Atunci marile drame marine se întorc în torentul lui; şi în memoria imenselor ţărmuri pe care le-au bântuit, fac să se ivească aici, deasupra munţilor, toată înfricoşătoarea măreţie a naufragiilor. Nu sunt corăbii cu catarge înalte, dar mai mult decât atât, sunt brazii, fraţii forestieri ai catargelor marine. Şi cu o crudă voluptate Oltul, această fâşie de ocean sbătându-se peste stâncile muntelui, se deslănţuie asupra lor, înnecându-i.

Trecut e, odată cu primele prăpăstii, timpul când şuviţa limpede a Oltului, rămânea egală

cu sine însăşi, neturburată nici de cele mai mari întâmplări ale muntelui. Acum, ca şi pe mări, furtunile sunt prilejuri dramatice şi supreme, când apa se umflă şi izbucneşte, lăsând să se urce dinăuntrul ei, o mare sete de distrugere.

In timpul acestor furtuni, apele scot un muget cumplit, şi devenind de zece ori mai mari, îşi părăsesc albia, năpustindu-şi puhoaiele deslănţuite, împotriva stâncilor şi a pădurii. Ca o aripă neagră furtuna fâlfâie peste munţi, iar în văile lor brazii cad unul după altul, smulşi de ape, sau de stâncile mari, rostogolite.

Din locul acesta, albia obişnuită a Oltului încetează, şi el însuşi aproape dispare, faţă de rodul gigantic al deslănţuirilor sale. In timpul furtunii, el a tras pe suprafaţa muntelui o dâră adâncă de cataclism, şi pe deasupra acestui dezastru se rostogoleşte acum.

E o albie haotică şi grandioasă, o cumplită învălmăşeală de stânci, deasupra căreia Oltul trece aproape neînsemnat; cu totul de necrezut că el a rupt-o din munte şi a purtat-o la vale. El seamănă astfel cu acei fantastici artişti, care din furtunile abătute asupra vieţii lor, au creeat opere uriaşe, faţă de care ei însişi, apar ca fiinţe cu totul neînsemnate.

Ca un teribil artist înconjurat de operele sale se află Oltul în mijlocul drumului pe care şi l-a rupt cu violenţă din munte. E un conglomerat haotic, asupra căruia el şi-a exercitat puterea şi fantezia.

Sunt lespezi triunghiulare, şi altele de forme ciudate, ridicând în aer un colţ lung şi subţire, ca un braţ desnădăjduit cerând îndurare, alături de care bolovani rotunzi şi grei, tronează nepăsători, asemeni unor calmi tauri geologici. Şi apoi pietre, o imensă cantitate de pietre, rotunde şi lustruite, sau sfărămături de stânci, ţăndări ascuţite şi cenuşii, curgând toate la vale într'un nepotolit torent, caşicum un vulcan ar fi făcut erupţie în vârful muntelui, asvârlindu-le astfel din adâncimile lui înfuriate şi nimicitoare.

In mijlocul acestui torent de lavă cenuşie, dureros târâţi de haotica lui învălmăşeală, se află trunchiurile brazilor masacraţi. Lungi şi subţiri, între stâncile colţuroase sau bolovanii rotunzi, ei au eleganţa tragică a unor oameni îngropaţi de vii, într'o noapte de bal, sub dărămăturile unui oraş distrus de cutremur.

Sunt unii sfâşiaţi de o rană adâncă, în toată lungimea lor, dela vârf până la rădăcini. Sunt alţii care din grozznica rostogolire a stâncilor au scăpat aproape întregi, dar stau prăbuşiţi în şuvoiul Oltului, cât sunt de lungi, cu vârful în jos, asemeni unor oameni înnecaţi.

Jupuiţi de coajă, învălmăşiţi cu bolovanii care i-au sdrobit, brazii stau mărturie despre cumplita putere a Oltului, când înăuntrul acestor văi îşi aduce deodată aminte de tumultuoasa-i origine oceanică, şi gustul dezastrelor nimic nu i-l mai poate opri. Din depărtare, urmele acestui cataclism se zăresc pe faţa muntelui, adânci şi

largi, cașicum o ghiară enormă s'ar fi înfipt în peretele de piatră, și ar fi tras până jos, sfâșiindu-l.

Pe deasupra acestei răni geologice, coboară Oltul de acum înainte asupra lumii, și nu mai e decât un râu subțire de apă, deasupra unui mare fluviu de piatră, curgând el însuși, larg și adânc, printre pereții muntelui, la vale. Arbori distruși, stânci rostogolite și apele care se frământă deasupra lor, se duc împreună la vale, mereu mai în jos, fără să se poată bănui măcar, sfârșitul acestei fantastice coborâri.

Uneori, când văile se deschid, undeva departe, foarte jos, ceva lucește în bătaia soarelui: e apa Oltului care a ajuns tocmai acolo, în fundul lumii. Dar odată acolo, o nouă vale se deschide, și Oltul lucește iarăși în fundurile ei, mai departe încă.

Vreme îndelungată el coboară aceste vaste trepte ale lumii, pe când în urmă, piscurile muntelui, tot mai înalte, încep să aparțină cerului. Văi jefuite de furtuni, pline de o lumină aspră și stranie, sau umbroase păduri acoperite de o pace profundă, se urmează pe malurile lui, una după alta, ca ziua și noaptea, în curgerea fără sfârșit a vremii.

In cele din urmă, apele extenuate ale Oltului ajung în fundul adevărat al văii, la picioarele uriașului munte, de pe ai cărui umeri au coborât. Pe o întindere de pământ orizontală, ele

se revarsă respirând, eliberate de ritmul cumplit al coborârii.

Câteva sălcii pletoase, ciudate în mijlocul pădurilor de brad, ies Oltului înainte, salutându-l în numele întregului popor de sălcii pe care, mai târziu, el îl va face să crească în lungul câmpiilor. Indrăsneaţa, şi neobişnuita delegaţie vegetală, a avut totuşi un instinct care brazilor le-a lipsit: din tot haosul muntelui şi-a ales locul unde Oltul, putându-se revărsa în voie, nu mai e primejdios; şi astfel, în timp ce brazii sunt masacraţi fără milă, sălciile crescând chiar pe malul apei, îşi oglindesc liniştite frunzele în limpezimea ei.

O singură dată, la sfârşitul veacului trecut, torentul Oltului venind înalt de doi metri, a distrus totul în calea lui, ştergând de pe faţa pământului ferăstrăul lui Wagner, unde o femeie şi un copil şi-au găsit moartea. Wagner, fusese în acele vremuri un neamţ singuratic, care urcând până aici pe firul Oltului, instalase un ferăstrău, mânat de apele lui, în punctul unde socotise că nu mai sunt primejdioase. Dar se pare că odată la fiecare generaţie, cum au loc şi marile cataclisme, apele vin mai mari ca niciodată, surprinzând oamenii şi semănând în drumul lor, prăpădul.

Locului acesta unde Oltul ajunge însfârşit la picioarele muntelui, şi unde pe vremuri conştiinţa i s'a încărcat cu primele vieţi omeneşti, cei de aici îi spun acum Wagner. El este al unei văi liniştite, unde câteva sălcii pletoase se

oglindesc în apă, iar dincolo de murmurul apei el evocă un om care pe vremuri şi-a aşezat piatra propriei vieţi lângă temelia uriaşă a muntelui, şi dincolo de piscurile singuratice ale acestuia, el evocă pe acel fantastic creeator de lumi sonore, a cărui viaţă, mereu bântuită de furtuni, ea mai ales s'a revărsat, peste o lume întreagă, şi trecând prin auzul a milioane de oameni, i-a smuls din locurile lor, asemeni brazilor în timpul vijeliei, ducându-i, înspăimântaţi şi fericiţi, spre marele şi albastrul ocean al cunoaşterii.

VIII

PE FUNDUL MARILOR VĂI.

In locul unde a fost pe vremuri ferăstrăul lui Wagner, se află acum casa văruită a unui pădurar, surprinzătoare pată albă în verdele fără sfârșit al pădurii. E prima locuință omenească, mică și singuratică, pe care Oltul o întâlnește în drumul lui. Ferestrele casei privesc acest tânăr călător, și din limpezimea lui își spală dimineața ochii, dar ele privesc mai ales, pline de uimire și parcă și de spaimă, spre culmile de pe care coboară.

De aici, din fundul acestei văi, aflată chiar sub cele mai înalte piscuri, muntele se ridică de-a-dreptul în aer, enormă masă de piatră, uriașă și sdrobitoare. Pline de amenințare se zăresc crestele de cremene, ca zidurile unor temute cetăți, în care războinici nepământeni păroși și cu un singur ochiu în frunte, stau gata să pornească asupra lumii, să o distrugă. Intre piscuri, ceva huruie câteodată îngrozitor,

în marile înălțimi de acolo, și oamenii numesc acele locuri: morile dracului. Se și vede de-altfel cum muntele își macină singur stâncile, sfărâmându-le, asemeni unui om înfuriat, care înainte de a putea lovi, își muşcă buzele de setea răzbunării.

Din valea aceasta calmă, în care uşor de tot adie suflul superstițiilor, pare un lucru cu totul de necrezut, că Oltul a putut veni de pe acele culmi, fără să fie întors din drum și închis sub lacăte grele, de ciclopii de piatră care, fioroşi, fac de veghe deasupra înălțimilor. E hotarul dintre două lumi, acela pe care îl păzesc cu atâta străşnicie. Toate câte au fost dincolo de acest hotar: ciudatul craniu de piatră, oceanica tălăzuire a munților, haotica vale în fundul căreia se zărea Lacul Ghilcoş, ca și prezența pe acele culmi, vecine cu cerul, a păstorilor și a vitelor lor, atât de tragic arse pe ruguri, par acum imaginile unei lumi, de pe alte tărâmuri, decât cele pământene. Abia a părăsit Oltul locurile în care s'a ivit în lume, și ele au și intrat în legendă.

In felul acesta se zăresc dela Wagner crestele Hăsmaşului Mare, și în felul acesta le privesc oamenii care vin din sate după lemne, până la casa pădurarului. Mai departe n'au fost, și pentru ei izvorul Oltului e o întâmplare care, ca și fulgerele, aparține cerului.

Din acest loc din care izvorul lui rămâne în legendă, Oltul începe o nouă viață, pe fundul

adânc al văii, mai aproape de oameni şi de lumea spre care, năvalnic, a coborât. Mărginită de pereţii plini de piscuri şi de prăpăstii ai muntelui, şi de colinele liniştite dincolo de care curge Mureşul, valea aceasta se îndreaptă dela început spre miazăzi, purtându-l până departe în câmpie, în locuri de unde cu greu s'ar mai putea întoarce, să-şi regăsească fratele părăsit. De altfel, grija înălţimilor e de prisos, fiindcă Oltul e el însuşi prea dornic de aventură, pentru a nu porni, chiar fără escortă, în altă parte decât acolo încotro s'ar fi cuvenit.

Acum, în timp ce înălţimile îl împing spre miazăzi, adună el marea cantitate de ape care îi vor hotărî destinul, prefăcându-l într'un râu adevărat. De pe colinele acoperite cu păduri, coboară şuviţele limpezi şi liniştite, cărora puţin le-a lipsit să fie ale Mureşului; iar de sub piscurile prăpăstioase ale Hăsmaşului Mare, se reped afluenţii clocotiţi pe care acest munte îi trimite. Fiecare din ei, ca şi valea prin care vin, are un nume: *Pârâul Jugastrului*, prin *Valea Jugastrului*, *Pârâul Mesteacănului Mare*, *Pârâul Noroios*, *Pârâul Fierarului Petre*, prin văi cu acelaşi nume; şi după ce le poartă unul sau doi kilometri, dispar în apele Oltului al cărui nume puternic le şterge pe rând pe toate, rămânând ca al lui singur să străbată lumea, şi să fie cunoscut de oameni.

Tot ce se întâmplă în cuprinsul acestui mare spaţiu, mai mult chiar decât în timpul coborârii

lui de pe munte, pare menit neîntreruptei şi prodigioasei creşteri a Oltului. De jur împrejur muntele, cu toate văile lui, pare o pâlnie imensă a cărei gură, larg deschisă spre cer, un singur strop de apă nu lasă să scape. De pe întreaga şi haotica lui suprafaţă, toată apa căzută în timpul marilor furtuni, nu are altceva de făcut, decât să curgă, pe căi văzute sau nevăzute, spre torentul colector al Oltului, care pornit de pe cele mai nordice înălţimi, adună în drumul lui, ca un cezar acvatic, tot ceea ce i se cuvine, nimeni neîndrăsnind să oprească paraua unui singur strop de apă, din cele care căzând aici, sunt toate marcate cu îndrăsneaţa-i efigie.

In felul acesta izvorul de deasupra muntelui, şi torentul dela picioarele lui, se preface cu repeziciune într'un râu adevărat, încât atunci când va ieşi în câmpie, la marea bătălie dintre ape, va fi ferit de primejdia care, la începutul vieţii lor, le pândeşte pe toate: de a deveni simpli afluenţi, fără nume şi fără glorie, ai unei ape mai mari. Intunecatul şi grandiosul munte care l-a trimes în lume, are grijă ca Oltul să poată câştiga, cu mare uşurinţă, această bătălie. Din primii kilometri ai vieţii, el devine un râu puternic, cu care nimeni n'ar mai putea îndrăsni să se măsoare.

Doar păstrăvii îndrăsnesc să meargă împotriva apelor lui deslănţuite.

Păstrăvii sunt primii peşti din nenumăratele

popoare acvatice, care mai târziu, își vor avea în apele Oltului, adânci și necunoscute imperii. Așa cum svâcnesc, aproape nevăzuți, nu par ființe vii, ci mai degrabă fulgere, brusce descărcări electrice, înfiorând suprafața apelor. Vieții lor, care e o nesfârșită succesiune de acrobații, numai torentele spumegânde ale munților îi priesc. Mai la vale, unde apele nu mai sunt atât de frenetice, păstrăvii dispar, fugind de acele zone liniștite, ca de regiuni bântuite de ciumă.

Uneori, când Oltul chiar, li se pare prea domol, ciudații pești apucă pe câte un afluent al lui, drept în sus, cașicum ar voi să ajungă sub piscurile muntelui. Aceasta le e pornirea nepotolită, aducând aproape a nebunie: să urce încă o treaptă a apei, să ajungă și mai sus, între maluri din ce în ce mai strâmte, cașicum ținta finală a vieții lor, puși sub blestem să și-o urmărească, ar fi să-și vâre capul chiar în stânca din care țâșnește izvorul, izbăvindu-se astfel de neîntrerupta, și tot mai verticala lor propulsiune.

Nu sunt torente, oricât de năpraznice, prin al căror clocot păstrăvii să nu urce, țâșnind prin puhoiul apei, pe stânca de pe care ea se rostogolește, distrugătoare. Ajunși deasupra, dintr'o svâcnitură unică de jiu-jitsu, care surprinde și apa și stânca, ei stau o vreme locului, încremeniți, strângând fără îndoială în felul acesta o energie violentă, pe care o vor cheltui apoi într'o singură secundă, în țâșnitura următoare. Astfel

urcă păstrăvii, prin şuvoiul rece al apei, tot mai sus, până în locuri în care ajung vecini cu piscurile de cremene ale muntelui. Aici rămân ei să doarmă peste noapte, lipiţi de stânci, tot atât de fantastici, şi tot atât de părtaşi la marele mister al lumii, ca şi constelaţiile care, folosind toată vastitatea cerului, se rotesc pe deasupra munţilor, la mari depărtări, măreţe, impresionante şi eterne.

In zorii zilei următoare, desmeticiţi de tăria de peste noapte a stelelor, păstrăvii fulgeră din nou prin torentul rece şi limpede al Oltului.

El este atât de rece şi de limpede, mai rece decât aerul pădurii, şi mai limpede decât lumina zilei, încât cu timpul atrage bănuiala de a nu fi cumva chiar elixirul tinereţei fără bătrâneţe, a cărui neîntreruptă căutare, este atât de des pomenită în basmele poporului din aceste locuri. Se află în preajma apelor de munte, în lungul văilor pe care le străbat, ca şi la izvorul lor, o dimineaţă permanentă, o dimineaţă care rămâne mereu la început, fără să o poată ajunge amiaza. Nici o oră nu e în stare să svânte roua, cu care această eternă dimineaţă, acoperă tot ceea ce o înconjoară. Şi astfel, din adâncimile lor, munţii scot asupra lumii încă un miracol.

Ceea ce, atât de nesperat, ar putea fi tinereţea fără bătrâneţe, tinereţea eternă, oamenii îşi dau seama, cu nostalgie, pe malurile dintru început ale Oltului. Un aer proaspăt şi rece,

neînchipuit de rece, dar care nu e totuşi nici frig, nici temperatură scăzută, şi căruia termometrul nu i-ar putea măsura intensitatea, el fiind faţă de frigul meteorologic în alt orizont, aşa cum cuvintele dintr'o poezie fără utilitate, sunt faţă de acelea ale vorbirei obişnuite, un aer pur, neînceput, ca în primele zile ale lumii, învăluie oamenii şi brazii de pe malul Oltului, înfiorându-i de adierea tinereţei eterne. Poate din intuirea acestui secret, al cărui farmec nu poate rămâne fără adânci influenţe organice, vine legătura biologică a oamenilor din aceste locuri, cu spaţiul lor de piatră, şi neputinţa de a concepe viaţa, în alte dimensiuni, decât acelea tălăzuite ale muntelui.

Limpezi şi reci, apele Oltului scot din adâncimile de piatră ale munţilor, în fundul cărora oamenii şi-au închipuit totdeauna că stau zăvorâte fabuloase tezaure, adierea fără de preţ, a tinereţei eterne. Pentru aceasta, ele întreprind o călătorie îndelungată, laborioasă, şi mai fantastică decât în orice basm.

După ce au căzut din cer, agitate până în cele mai intime celule, de trăsnetele care au trecut prin ele, fulgerându-le, picăturile de apă care nu's menite vieţii sgomotoase a torentelor ce se formează la suprafaţă, ci unei călătorii mai adânci, mai lente şi cu rezultate mai îndepărtate, pătrund în interiorul munţilor, pornind pe căi aspre şi întortochiate, pe căile de gresie care duc spre marea virtute a limpezimii. Departe de bucuriile imediate ale existenţei, ele

călătoresc în întunerec, printre muchii de stânci şi de veacuri, tot mai adânc în măruntaiele tainice şi pline de comori, ale muntelui.

Vreme îndelungată ele se strecoară printr'un vast filtru geologic, învăţând dela pereţii milenari ai acestuia, întreaga poveste a lor şi a lumii, asemeni unei ultime generaţii, trecând cuprinsă de emoţie şi respect, prin galeriile castelului, pe ai cărui pereţi se află sutele de portrete ale strămoşilor eroici, până în noaptea vremurilor. In această secretă şi laborioasă călătorie, străbătând adânci spaţii subterane, ajungând prin porii, neînchipuit de subţiri, ai stâncilor, în însăşi inima lor, unde niciodată nimic altceva n'a putut pătrunde; picăturile de apă filtrându-se îndelung, mai îndelung poate decât ideile celor mai profunzi gânditori, îşi leapădă şi infinitesimalele impurităţi, atingând cel mai înalt grad, şi cea mai mare intensitate a clarităţii.

Atât de rece şi de limpede e apa aici, mai rece decât aerul pădurii şi mai limpede decât lumina zilei, încât atunci când se iveşte la suprafaţa lumii, pare că aduce peste fiinţe şi lucruri, din adâncimile pline de comori ale muntelui, suflul eternei tinereţi. Nu este desigur chiar elixirul tinereţei fără bătrâneţe, dar când oamenii îşi pun gura în torentul ei şi o sorb, sunt cuprinşi totuşi de sentimentul acesta, şi o beau cu o sete adâncă, adevărată, organică. Nu e desigur chiar elixirul vieţii fără moarte, totuşi când o beau din izvoarele munţilor, oa-

menii simt cum apa aceasta limpede şi rece coboară în ei adânc, spălându-le oasele de tristeţe, de bătrâneţe şi de moarte, şi atunci o beau cu o sete nouă, fără să se îndure să plece, aşa cum nimic altceva nu mai e băut în lume.

Ducând asupra lumii limpezimea şi răcoarea apelor lui, Oltul se rostogoleşte mereu în valea adâncă dela picioarele Hăsmaşului Mare. Celelalte văi laterale, aşa cum vin de pe întreaga lui faţă, par că ar curge şi ele, cu păduri şi cu stânci cu tot, spre acecaşi direcţie spre care se duc apele Oltului. Sunt locuri din care toţi munţii, cu prăpăstii şi piscuri, par că ar curge la vale, într'un imens şuvoi de piatră, de brazi şi de ape.

Prin materia tumultuoasă a acestui vast spaţiu de piatră, linii de forţă, vizibile şi adânci, trec dela fiecare stâncă a muntelui spre valea cea mare prin care curge Oltul, unindu-le cu apele lui, care se duc în jos trăgând după ele munţii, văile şi pădurile. Atât de totală e fuga aceasta a peisajului, încât sunt locuri din care e primejdios să fie privită: înseşi picăturile de sânge par că pornesc la vale, atrase de brazii şi stâncile care se duc, într'un grandios şuvoi al materiei, deslănţuit. Van Gogh a pictat uneori lumea în felul acesta.

Deasupra acestui haotic peisaj, la două mii de metri înălţime, cu mult mai sus de cele mai înalte piscuri ale muntelui, un vultur se roteşte

în aer. In cercuri largi şi calme, el planează peste tot clocotul munţilor, având dedesupt, dintr'o singură rotire, pereţii roşiatici ai prăpăstiilor, şi spuma de calcar a marilor culmi. Aproape fără să dea din aripi, părând că este purtat de forţele, numai de el ştiute, ale marilor înălţimi, vulturul se roteşte ore întregi deasupra munţilor, înscriindu-le culmile în cercuri largi, de azur. Oprit uneori într'o complectă nemişcare, pare că aşteaptă să se întâmple ceva; apoi făcând o voltă largă, începe să se rotească din nou pe deasupra imensului cazan, în care munţii şi văile fierb la un loc. Deasupra acestui nepotolit tumult, vulturul nu pare o fiinţă vie, ci însăşi expresiunea minerală a haoticului peisaj, deasupra căruia pluteşte; purtată de vânt, o lespede neagră de piatră, din acelea pe care morile dracului le macină acolo, între uriaşele piscuri.

Desigur, la marginea pădurii, o turmă de oi albe se zăreşte, şi poate peste una din ele îşi roteşte vulturul ochiul şi sborul, dar e atât de total tumultul geologic al acestui peisaj, încât integrează şi pânda păsării de pradă, şi larga ei plutire, în liniile de forţă care unesc munţii cu apele Oltului, făcând să curgă necontenit, în aceeaşi mare direcţie a lumii, toate văile şi toate pădurile, acestui vast spaţiu, în mişcare.

Aceste mari întinderi însufleţite, alcătuesc trecerii Oltului un ultim defileu dinamic, convingându-l odată mai mult, că nici o îndoială să nu aibă, în trăirea până la capăt, a aventurii

spre care a pornit. Aici, liniile adânci alê lumii, şi fiorii care se formează la suprafaţa ei, par o teribilă reprezentare în imagini, a ceea ce gânditorul antic, cu multă vreme în urmă, a spus: toate curg. Aici, în adevăr, părând a fi lumii marele sens, toate curg. Văile, coamele verzi ale pădurilor, stâncile roşiatice, piscurile înalte şi prăpăstiile de sub ele, fiecare în parte, şi toate la un loc, curg. De oriunde s'ar afla, într'o singură mare direcţie a lumii, curg.

Iar Oltul, le-o ia tuturor, vertiginos, înainte, aşa cum din rândurile unei armate evoluând în mase compacte, o avantgardă sprintenă, se desprinde, depăşind-o în câteva clipe, însufleţită de vitesa şi misiunea ei deosebită. Oltul e avantgarda acestor munţi, trimis să vadă ce se află dincolo de zare: neantul sau eternitatea.

Dar pe când se rostogolesc la vale, pline de tinereţe şi generozitate, apele Oltului întâlnesc în mijlocul lor, cu o înfăţişare prevestitoare de rele, o stâncă masivă, întunecată şi neagră. Profilul îi este plin de atâta răutate, încât pare exclusă din comunitatea munţilor, trăind în afara lor, ca o bătrână şi nedorită vrăjitoare. Stând în apele Oltului pe care le desparte în două, ea încearcă să le înspăimânte, ponegrindu-i zările spre care se îndreaptă, semănând în cugetul lor îndoiala şi teama.

Desigur, nu va fi o călătorie lipsită de primejdii, şi uneori de tristeţe, aceea pe care Oltul a întreprins-o. Puţin mai jos, apele lui sunt

încă odată despărțite, de o insulă de pietriș, deasupra căreia, trunchiul unui brad adus de torente, ridică în aer un braț desnădăjduit, ca de spânzurătoare. De data aceasta apele Oltului nu mai râd ca în fața vrăjitoarei minerale, cu toată dantura superbă, de spumă argintie, a tinereții lui neînfricoșate, ci se întristează și devin gânditoare. E poate aici o prevestire a ceea ce, cel mai tragic, va întâlni el în drumul pe care îl va face peste pământurile istorice ale Ardealului: amintirea a sute și mii de spânzurători.

Incă un om și-a pierdut pe malurile Oltului viața, de data aceasta nu prin apă, ci prin foc. In dreptul unor mari piscuri dintre care Valea Fagului își aduce afluentul ei limpede, se află o cruce veche, din al cărui nume săpat în piatră n'au mai rămas decât câteva litere, așa cum atunci, la sfârșitul veacului trecut, din trupul omului pe care îl străjuește, n'a mai rămas decât o mână de oase, arse de foc.

Era un om, care în vremea aceea avea aici un cuptor, cu care prefăcea în cărbuni lemnele pădurii, și a căzut în mijlocul lui, de deasupra, ducând poate în ochii carbonizați imaginea apropiată a apelor Oltului, atât de multe și de zadarnice. Păsări cântau atunci ca și acum, piscurile se înălțau spre cer mărețe, pădurea era imensă și verde; iar în mijlocul acestui peisaj superb, cu nimic turburat de groaznica întâmplare, ca într'o viziune a lui Breugel, un om

ardea de viu la câțiva pași de trecerea liniștită a râului.

In felul acesta Oltul învață chiar dela început, că lumea spre care a pornit, poate fi uneori, înspăimântătoare și crudă.

Acum, el este un râu lung de cincisprezece kilometri.

IX

PRIMELE AŞEZĂRI OMENEŞTI: MINA DE ARAMĂ DE LA BĂLAN.

Când Oltul e un râu lung de cincisprezece kilometri, asupra apelor lui munţii deschid o gură cocolită de balaur bătrân şi obosit. E mina de aramă dela Bălan, veche de o sută de ani. Prin gura ei, marile adâncimi ale muntelui îşi trimit asupra tânărului râu, răsuflarea lor încărcată de grele secrete geologice. Totuşi seara, deschizătura aceasta spre lume a unui haos subpământean, pare uşa liniştită a unei biserici, săpată cu dalta în însăşi cremenea muntelui. Pentrucă, solemni şi gravi, minerii ies afară, fiecare cu lumina lui în mână, ca într'o noapte, mereu reînoită, a Invierii. E undeva, în mijlocul munţilor şi al nopţii, în cea mai deplină linişte şi întunecime. Ei vin din marile adâncimi ale pământului, pentru o adiere de aer mai rece, pentru câteva stele, şi pentru murmurul cristalin al Oltului. Restul se află dincolo de hotarele nopţii, acoperit de mari tăceri şi întunecimi.

In această lume tăcută şi grea, în care silue-

tele munţilor se ridică asemeni unor imense şi misterioase prezenţe, treizeci şi şase de mineri apar, lăsând să li se vadă ca într'o radiografie, inimile de carbid, treizeci şi şase de lumini albe, pâlpâitoare. Fiecare porneşte într'o parte sau alta a acestui vast spaţiu, scufundat în liniştc şi întunerec. Merg pe malul Oltului, trec pe punţi de lemn, scârţâitoare, peste apele lui, îndreptându-se fără grabă spre casele unde, întoarcerea lor dela muncă e aşteptată.

Intoarcerea lor dela muncă e aşteptată. Odată cu venirea serii, femeile au aprins focul în vatră. Lângă flăcările pâlpâitoare se află oala cu laptele proaspăt, abia muls, iar ele însele desfăcându-şi cămaşa, şi-au scos sânul sub lumina lămpii de gaz, alăptând pe cel mai mic copil, în timp ce ceilalţi pândesc străchinile de pe masă, din care nici un abur nu se ridică încă. Pisici slabe se freacă de picioarele lor, lăsând să le scape în aer un mieunat subţire, ca o întrebare timidă; iar câte un câine apare în pragul uşii, inspectând cu grijă încăperea, şi asigurându-se că masa nu a început.

Insfârşit, o piatră a drumului, sună în depărtare, izbită de un bocanc, şi câinele latră scurt, prietenesţe şi supus. Apoi, în curte, deodată ceva se schimbă, ca în huruitul unei pietre de moară când începe să macine grâul, o vibraţie fertilă şi gravă urcă din adâncimea fiecărui lucru, şi între ele un nou echilibru se

instaurează: după o zi de lipsă, bărbatul femeii, tatăl copiilor, stăpânul casei, al ogrăzei şi al câinelui, s'a întors dela muncă. Fiinţe şi lucruri ale acestui mic univers domestic, care în timpul zilei simţiseră slăbind parcă legăturile dintre ele, sunt iarăşi puternic unite prin prezenţa bărbatului, nucleul plin de vitalitate şi răspundere, în jurul căruia gravitează toată gospodăria. Spunând solemn: Bună seara, el păşeşte pragul casei, se descoperă şi se aşează; în clipa aceea laptele curge în străchini, mămăliga se răstoarnă pe masă aburind, şi sub privirile icoanei din perete, bărbatul, femeia, copiii şi animalele, se ospătează.

Astfel se ivesc pe malul Oltului primele aşezări omeneşti, şi ca tot ce se întâmplă în cuprinsul acestor munţi, ele sunt caşicum ar fi cu mii de ani în urmă, la începutul însuşi al lumii. Un foc care arde în vatră, o femeie înconjurată de copii, pregătind mâncarea bărbatului care se întoarce odată cu întunerecul.

E un cătun de mineri acela ale cărui case stau presărate aici, sdrobite aproape de siluetele masive, ale unora din cele mai înalte piscuri ale Hăsmaşului Mare. Sunt optzeci de case din bârne de lemn, înnegrite de vreme, din mijlocul cărora biserica albă de zid îşi înalţă turla ascuţită; iar la marginea lor, chiar lângă peretele uriaşului munte se află, liniştit, cimitirul. De peste apa Oltului, faţă în faţă cu rândurile drepte de cruci, mina de aramă îşi deschide gura ei veche de o sută de ani. Aceasta e vârsta

labirintului subpământean, din care se întorc de patru generații oamenii cătunului, în fiecare seară, și acesta e lucrul pe care cel mai des îl afirmă, ca pe un greu titlu de glorie.

Ei spun: mina noastră e veche de o sută de ani. Iar fața le este atât de gravă și de adânc brăzdată de cute împietrite, încât par ei înșiși niște oameni de o sută de ani, propriile lor statui și ale strămoșilor care, cu un secol în urmă, au început să sfredelească tăria de cremene și de întunerec, a muntelui.

Acestor statui, dacă ar voi să se așeze locului, pentru eternitate, un piedestal cu totul impresionant le-ar putea fi, la vechea gură a minei, însuși rodul muncii lor de o sută de ani: imensul morman de minereu care se ridică acolo. In valea adâncă dela gura, de pe vremuri, a minei, se înalță o adevărată piramidă, formată din ceea ce, timp de patru generații, oamenii au scos din fundul pământului și au asvârlit ca nefolositor, în prăpastie: stânci sfărâmate de explozia dinamitei, tot felul de bolovani, rotunzi sau colțuroși, peste care au venit apoi șuvoaie întregi de pământ, negru ca păcura, curgând din vârful piramidei, până departe de bazele ei, în atâtea locuri, plesnite. Fiecare din aceste milioane de pietre, atât de haotic rostogolite, a fost cândva, într'una din clipele celor o sută de ani care au trecut, o ultimă și grea izbândă, în mâinele unui om, care numai după multă trudă reușise să o smulgă dinăuntrul muntelui. Acum,

sunt toate amestecate laolaltă, straturi de vieți omenești și straturi de pietre, într'o uriașă movilă. Ea confirmă, într'un fel impresionant, ceea ce minerii, cu tristețe și mândrie, cel mai des obișnuesc să spună: mina noastră e veche de o sută de ani; stând mărturie între văile munților, despre munca neîntreruptă a patru generații de oameni.

O altă mărturie se află în sat, la o răspântie. Un crucifix de lemn își desface acolo brațele, ascuțind parcă și mai mult peisajul, format din nenumărate linii aspre, întretăiate în unghiuri prelungi. In mijlocul lui, coclit și înnegrit de vreme, stă răstignit un Christ de aramă, cu coastele străpunse de suliță, și deasupra capului cu cununa de spini. Oamenii de aici l-au turnat singuri, din rodul muncii lor subpământene, dând metalului dobândit cu atâta trudă, cea mai cunoscută înfățișare a suferinței, și cea mai apropiată de viața lor simplă și umilă.

Trupurile minerilor, necrucificate, dar ghemuite de patru generații sub apăsarea unui munte întreg, sunt atât de mici, încât par ale unor pitici. Deasupra lor, capetele le stau, mari și grave, de coloarea pământului; iar îmbrăcămintea le este atât de impregnată de fire de piatră, încât îi face să semene cu niște stânci, în mișcare.

Aceste stânci sunt nevoite să meargă, aproape toată vremea, în noroi. Noroiul începe chiar dela gura minei, și se întinde înăuntrul mun-

telui, ca o baltă. Cleios şi aderent ca o plantă agăţătoare, el se suie de pe picioarele oamenilor pe tot trupul, acoperindu-i în întregime, pătrunzându-le în urechi şi în părul sprâncenelor. Doar lumina ochilor le rămâne curată, fără să aibă însă de văzut prea multe lucruri, fiindcă lumea de mult a încetat să mai aibă vreo coloare, reducându-se doar la câteva siluete, care şi ele dispar în masa neagră a întunerecului.

Felinarele cu carbid abia sparg bezna în dreptul piciorului, şi mogâldeţele omeneşti înaintează în pasta cleioasă, prin galeria care pare că nu mai are sfârşit. Un kilometru de noroi şi de întunerec: o veşnicie. Apoi alt kilometru de noroi şi de întunerec: altă veşnicie. Marele morman de pietre de afară, de aici a fost scos timp de o sută de ani, formând această spăimântătoare galerie, care duce în fundul pământului.

In cele din urmă, după şase kilometri de drum subpământean, după şase veşnicii prin urmare, minerii ajung în dreptul zăcământului de aramă. O catedrală de întunerec, cu pereţi de piatră ,se bolteşte peste capetele lor, înaltă şi cuprinzătoare. Dacă ar sfredeli drept în sus, ieşind la lumina zilei, minerii sunt siguri că ar da acolo peste stânca lui Bathory. E o stâncă vestită în tot ţinutul, în a cărei piatră oamenii cred că văd şi acum, urma lăsată de copita calului, cu care Sigismund Bathory a sburat de pe celalt munte până aici, în ultima noapte a vieţii lui. Această ultimă noapte el a dormit-o aici, lângă

calul său sburător, fiind apoi prins de Kristaly şi decapitat. Spre miazăzi, se zăreşte turla ascuţită a bisericii din Cârţa, în care acesta avea să prezinte lui Mihai Viteazul capul victimei sale, fiind la rându-i sortit să piară, în locul aşteptatei recompense; iar satele din împrejurimi sunt şi azi pline de locuitori al căror nume de Kristaly, îi arată că vin de-a-dreptul din omul acela care, în mod atât de sângeros, a intrat în istorie.

Acum, sub locul în care Sigismund Bathory şi-a dormit ultima noapte, treizeci şi şase de oameni sosesc în adâncimea neagră a muntelui, tăcuţi şi hotărâţi, asemeni unor conspiratori. Ei conspiră dealtfel, împotriva tronurilor de piatră, milenare, ale acestui puternic imperiu geologic, îndrăsnind să le dinamiteze şi să le prefacă în ţândări. Dar în aceste sfărâmături se află metalul, deasemeni istoric, din care s'au făcut trâmbiţele care au sunat peste popoare, chemările atâtor bătălii şi revoluţii.

A fost mai mult pe vremuri, dar într'o sută de ani de mari întâmplări istorice, zăcămintele au sărăcit cu totul. Abia se mai pot scoate două kilograme de aramă dintr'o mie de kilograme de minereu. Mai abundentă înăuntrul acestui munte e apa, şi nici nu s'ar fi putut altfel în ţinutul, a cărui cea mai mare faimă, rămâne de a fi adus Oltul pe lume.

Acum, fenomenul de străfunduri geologice, al izvorârii, poate fi văzut la el acasă, în cea mai

strictă şi mai secretă intimitate. In lungul galeriei de piatră, canalele subţiri care au fost rupte de dinamită, continuă să secreteze încă, asemeni unor glande; la capătul lor boabele de apă apar organic, ca pe o frunte omenească stropii de sudoare. In fund, se aud bubuiturile dinamitei, şi toţi pereţii muntelui par că transpiră de frică.

Pe lângă linia vagonetului, printr'un şanţ săpat de oameni, curge neîntrerupt sudoarea rece a acestor întunecate galerii. E cel mai chinuit dintre toţi afluenţii Oltului: *Pârâul Băii*. Înăuntrul muntelui, în leagănul lui de piatră, minerii îi sfărâmă mereu canalele cu dinamită, cşicum mai mult decât aflarea aramei, ei ar voi să meargă până la capăt pe firul apei, să-i surprindă cea dintâi svâcnire. N'ar putea ajunge desigur decât deasupra, la piatra lui Sigismund Bathory, iar mai departe, în cerul plin de nori fantastici, al Ardealului. Şi mai departe, tot urmărind secretul, în apa mării şi a oceanului, dela care totul începe. De acolo şi până aici în fundul, rupt de dinamită, al muntelui, nu e decât o înlănţuire de fapte, la capul căreia apa ţâşneşte vie, sub degetul de piatră al minerului.

Minerii şi apa, vin apoi prinăuntrul muntelui, spre lume. Ei sunt asemeni unor biologi, care ar părăsi laboratoarele, alături de fiinţele asupra cărora au încercat să surprindă secretele vieţii. Vreme îndelungată ei merg împreună prin întunerecul muntelui. Apa e aceea care vine foarte

de departe: din cerul de deasupra, din norii care s'au plimbat îndelung peste lume, şi în cele din urmă, de pe suprafaţa albastră a oceanului. Dar şi oamenii, trecând printr'un lung şir de prefaceri, de specii ciudate şi uriaşe care au dispărut pe rând, tot din apa oceanului vin. Aşa că acum merg împreună, prinăuntrul acestui munte, asemeni unor vechi tovarăşi, făcând încă odată drumul pe care l-au mai făcut în lungul vremii, milioane de ani de-a-rândul. Când ajung afară, oamenii, asemeni unor stânci aduse de ape, par că vin de dincolo de preistorie.

Cerul sub care au ieşit, e acoperit de o puzderie de stele. Marginile lumii, şi misterul ei, se duc dintrodată neînchipuit de departe. Faţă de aceste îndepărtate universuri, pare atât de aproape oceanul din care, într'un milion de ani, au venit! Şi numai acolo de abia, în acea pulbere luminoasă care trece dintr'o parte în alta a cerului, plutesc lumile îndepărtate şi necunoscute, de a căror existenţă mintea poate să se înfioare.

Clătinându-şi felinarele cu carbid sub lumina stelelor, minerii pornesc spre casă, pe lângă siluetele negre ale munţilor.

Peste toată valea, şi peste somnul de mai târziu al oamenilor, Oltul cântă ca o trâmbiţă, în care s'ar fi adunat tot metalul scos dinăuntrul muntelui, de patru generaţii de mineri.

X

CÂNTECUL OLTULUI IN TIMP CE STRĂBATE LUMEA.

De pe culmile Hăsmaşului Mare, şi până în câmpiile îndepărtate unde viaţa i se sfârşeşte, drumul Oltului prin lume e un cântec neîntrerupt, un lung poem simfonic căruia mereu i se adaugă noi melodii şi teme, reluate de tot mai multe şi desăvârşite instrumente, încât întreg cântecul creşte, se amplifică şi se revarsă peste maluri, ca însuşi mersul, mereu sporit, al apelor sale.

La început, Oltul e o subţire melodie de fluier, auzită doar de brazii singuratici de pe creste, apoi în timp ce străbate platoul îndreptându-se spre pădure, un flaut i se adaugă, şi ea devine deodată mai gravă. Nenumărate tobe izbucnesc din adâncimile apei, când începe să se rostogolească de pe stânci, în frământatele cascade. Apoi, cu fiecare afluent care vine de pe celelalte văi ale muntelui, încă un flaut se adaugă cântecului său, lărgindu-l mereu, dar mărind în acelaşi timp şi sonoritatea tobelor, care în

dreptul marilor cascade singure se aud, acoperind totul sub ropotul lor. Atunci când sosesc la picioarele muntelui, asurzitoarele tobe se sting totuşi una după alta, şi dinăuntrul apelor încep să se audă chemările lungi, vibrante, triumfătoare, ale trâmbiţelor metalice, vestind biruinţa ajungerii lui în lume.

Dar nu totdeauna Oltul îşi cântă, atât de puternic, biruinţa. Puţin mai jos, el pare că începe să fie invadat de incertitudini, şi glasul care niciodată nu i se stinge, se preface într'o lentă melodie de harfă, abia îndrăsnind să afirme un lucru, şi întorcându-se numaidecât asupra lui însuşi, să se întrebe şi să se nedumerească. Sgomotoasa albie plină de stânci s'a sfârşit, şi de acum înainte câmpia îi aşterne lungi straturi de nisip şi humă, deasupra cărora cântecul lui se schimbă. Nu mai e ca până acum, o proclamaţie adresată lumii; ci o întrebare mereu repetată, sub cerul ei imens. Mai trist îi e cântecul, elegiac adeseori, şi plin totdeauna de nedumeriri. Viori, violoncele şi piane, se aud acum din adâncimea apelor lui.

Dar alţi munţi se ivesc în zare, şi peste cântecul melodios al acestor instrumente, începe să se audă sgomotul ameninţător al tobelor. In timp ce îşi rostogoleşte tumultul apelor peste noile stânci, cântecul Oltului e ridicat acum spre cer de o întreagă orchestră, viori, flaute, violoncele şi puternice trompete, se iau parcă la întrecere să-i exprime viaţa, ca pe un lung poem simfonic, strălucitor.

Când ajunge din nou în câmpie, toată această puternică orchestră se stinge dintrodată, rămânând o singură vioară, mai trist să se întrebe, care e totuşi rostul lumii, şi al călătoriei lui sub lumina nemişcată a stelelor. O orgă răspunde cândva, foarte larg, cu o multitudine de note, profunde şi grave.

Cu cât coboară din munţi unde a fost o simplă melodie de flaut, glasul Oltului devine mai grav şi mai larg, şi instrumentelor care i-au cântat la început bucuria şi biruinţa, el adaugă altele noi, putând să-i exprime tristeţea, nedumerirea, îngândurarea. Pe măsură ce devin mai liniştite şi mai adânci, încărcându-se de tot misterul lumii pe care o străbat, apele lui îşi adaugă noi viori, violoncele şi piane, urcând în felul acesta spre cele mai înalte şi desăvârşite forme ale cântecului. Iar în cele din urmă, ca în ultima, supremă simfonie, din adâncimile lor încep să se audă glasuri omeneşti; sunt ale poporului care trăind pe malurile acestei patetice ape, şi-a însuşit-o, ca pe o expresie a propriului său destin.

Inainte de a ieşi cu totul în câmpie, Oltul trăieşte o ultimă întâmplare în aceste locuri ale copilăriei sale: masacrarea brazilor. Dar nu mai e vorba acum de torentele de apă, pe care el singur le deslănţuise, pentru a-şi dovedi puterea. Ci de data aceasta e un masacru organizat: ca la poarta unui cimitir, după o zi de revoltă şi represiune, şiruri întregi de căruţe încărcate

cu trunchiuri de brazi, sosesc la poarta tragică a ferăstrăului. Dar supliciul adevărat, numai de acum înainte va începe. Marele gatere îi aşteaptă înăuntru, asemeni unor fioroase plăsmuiri, cu roţile lor puternice, ai căror dinţi lungi, metalici şi strălucitori, deschid asupra brazilor o gură flămândă, de groaznici rechini forestieri.

Se află aici, la poalele Hăsmaşului Mare, una din acele nemiloase instalaţii, numite ferăstrae, iar apele Oltului pun în mişcare spăimântătoarele ei roţi. Pentru a şi-l face complice, oamenii l-au ademenit pe un jghiab de scânduri, şi încântate de plimbare, o parte din apele lui au pornit pe drumul neted, ca pe un bulevard. Dar foarte curând sunt puse să-şi plătească plimbarea: dela o mare înălţime se prăbuşesc deasupra unei roţi grele pe care, cu preţul cumplitei lor sdrobiri, o fac să se învârtească neîntrerupt. Iar în acest timp, dinăuntrul ferăstrăului se ridică ţipetele sfâşietoare ale brazilor.

Aşezaţi la uşa lui, în stive înalte, sute de brazi aşteaptă, sub aceste înfiorătoare ţipete, să le vină rândul, asemeni unor batalioane care, într'o nedreaptă bătălie, se ştiu dinainte sortite pieirii. Şi ca în toate marile încăerări, cu mult înainte ca ochiul să zărească vreun aspect al luptei, ea îşi face cunoscută ferocitatea prin sunete, şi atât e deajuns, ca de jur împrejur, să se întindă teroarea.

Până departe în mijlocul pădurii, se aude

huruitul greoi al roţii, şi scrâşnetul strident al ferăstraelor spintecând, în toată lungimea lor, trunchiurile nefericite ale brazilor. Uneori, pânzele subţiri de ferăstrău care netezesc scândurile, izbucnesc cu hohotul sarcastic al unor bufniţe, în timp ce toate celelalte maşini grohăesc, înfundat şi ameninţător, ca o haită de porci mistreţi, porniţi să ronţăie, între măselele lor neînduplecate, toţi arborii pădurii.

In asemenea clipe de maximă groază, Oltul parcă şi-ar întoarce apele din drum, dar aceasta nu mai e cu putinţă. Şi ţăranii care sosesc din inima pădurii cu noi trunchiuri de brad, par că s'ar întoarce dela poarta ferăstrăului, dar nici pentru ei, întoarcerea nu mai e cu putinţă. Totul, ape, maşini, ferăstrae, oameni şi brazi, sunt prinşi într'un cerc, din care nu se mai pot smulge. O apă mai mare şi mai puternică îi mână, şi se înşiră în lungul ei, unul după altul, ca zalele unui lanţ enorm, urnindu-se greoi pe fundul lumii: e însăşi legea care a împins oamenii să cucerească pământul şi să-şi însuşească bunurile lui.

Intraţi pe făgaşul acesta, care e chiar marea cale a lumii, nici oamenii, nici brazii, nici apele Oltului nu se mai pot întoarce. Toţi la un loc duc lumea mai departe, făcând-o să alunece deasupra propriilor sale funduri, asemeni unui munte întreg, pus în mişcare.

Faţă de această mare lege; simple puncte negre, asemeni unor furnici, par oamenii care descarcă la gura ferăstrăului, noile trunchiuri de

brad, aduse din pădure. Ţipetele care se aud dinăuntru sunt înfiorătoare, dar câţi oameni n'au auzit asemenea ţipete, dela alţii ca ei, pentru ca lumea să poată merge puţin mai departe? Câţi n'au aşteptat, asemeni brazilor, în faţa locului de masacru? Şi roţi au trecut peste trupurile lor, sdrobindu-le.

Acum, în locul unde brazii îşi plătesc greul lor tribut, patru oameni, tăcuţi şi gravi, pătrunşi parcă de marea lege a lumii pe care o slujesc, apar din timp în timp la gura ferăstrăului, trăgând înăuntru trunchiurile cărora le-a venit rândul. Acolo, marele gatere stau grele şi înfiorătoare, asemeni unor ghilotine. Câte patru pânze de ferăstrău aşteaptă cu dinţii lor puternici, să sfâşie brazii în toată lungimea, prefăcându-i în scânduri, dintrodată. Din clipa în care gaterul i-a apucat, singur şi-i trage cu măsele puternice în pânza ferăstraelor, şi centimetru cu centimetru îi străbate cât sunt de lungi, până la capăt, lăsând să cadă în partea cealaltă, teancul de scânduri egale.

Perfect drepte, standardizate şi prefăcute în marfă, nici cel mai mare efort al închipuirii n'ar mai putea întrezări în aceste scânduri, ceva din forma arborilor de odinioară. Trunchiurile brazilor din care se mai auzea parcă foşnetul pădurii, au fost transformate în vagoane de scânduri, disciplinate şi simetrice, dincolo de care se întrezăreşte forma construcţiilor viitoare.

Afară, în partea cealaltă a ferăstrăului, stivele de scânduri, înalte, albe şi strălucitoare,

par corăbii noi, cu toate pânzele întinse, şi cu profilul întors spre viitor. Ele par că plutesc uşor, abia atingând apele, spre marile misiuni care le aşteaptă.

In aceste suple stive de scânduri, se află viitoarele construcţii ale lumii, liniile lor drepte şi strălucitoare fiind înseşi liniile pe care oamenii le vor trage pe suprafaţa pământului, pentru a-l scoate din haos, organizându-l. Aici sunt gardurile care vor despărţi de restul câmpului curţile omeneşti, îngăduind astfel gospodăriilor să se aleagă de pe întinderea haotică a lumii. Aici sunt acoperişurile şi pereţii care vor despărţi pe om, şi pe animalele credincioase lui, de apa, frigul şi celelalte adversităţi, atât de greu de îndurat, ale naturii.

Aceste stive de scânduri, care cu o oră înainte mai aminteau tot freamătul sălbatic al pădurii, după martirajul prin care au trecut, se încarcă de cealaltă viziune — viitoare — a lumii, şi profilul lor o prevestesc. Vor fi hambarele în care oamenii îşi vor strânge recolta, şi morile în care vor măcina-o. Vor fi poduri peste ape, peste apele Oltului chiar, lăsând să treacă pe dedesuptul lor, şuvoaiele care cu puţin înainte, învârtiseră roţile marelui lor masacru. Astfel, din această suferinţă unanimă, se organizează lumea, făcând în mersul ei grandios, un pas mai departe. In urma masacrului dintr'o zi, vor fi pe faţa pământului mai multe poduri, mai multe hambare, mai multe acoperişuri pentru oameni şi animalele lor.

Seara, ajunşi la marginea oboselii, cruciaţii forestieri opresc mersul ferăstrăului, păstrând din apa Oltului doar o şuviţă subţire, care învârteşte turbina metalică a unui dinam. Câteva becuri se aprind, la poartă, în locuinţele umile, în lungul jghiabului şi a înaltelor stive de scânduri, ca într'un port, în dreptul corăbiilor tăcute şi misterioase.

Acum, când ţipătul de bufniţe al pânzelor de ferăstrău a amuţit, când nu se mai aude nici grohăitul de porci mistreţi al gaterelor, şi nici duduitul înfundat al roţii, odată cu ceaţa albăstrie a serii, o linişte imensă coboară deasupra ferăstrăului. Straturi groase de rumeguş, afânate şi blânde, aştern dedesuptul picioarelor un covor unic, în lungul căruia mersul devine aproape o voluptate. In timp ce paşii se înfundă în prelungitele şi subtilele-i moliciuni, forestierul covor lasă să se ridice în aer mirosul lui puternic şi proaspăt. E un miros de brad, de scânduri abia ieşite din dinţii ferăstraelor, încă fierbinţi, cu toate nucleele de răşină sparte, asemeni unor flacoane rare, lăsând să se împrăştie din ele, esenţele concentrate ale pădurii. Astfel, straturile afânate de rumeguş, deasupra cărora oamenii se plimbă seara, evocă vastitatea şi profunzimea pădurii, aşa cum nisipul de pe ţărmuri, adus undeva în interiorul uscatului, evocă imensitatea şi albastra tălăzuire a oceanelor.

Peste această plajă caldă de rumeguş, plină de amintirea pădurii, noaptea se lasă încet, aco-

perind cu marele ei întunerec, oamenii şi brazii. Lanţul puternic care se târâse, huruind, pe fundurile adânci ale muntelui, făcând să meargă tot mecanismul prefacerii pădurii în scânduri, s'a oprit. Oamenii dorm, şi el pare înţepenit în fundul văii, pentru multă vreme, greoi şi obosit.

Numai la capătul jghiabului, dinamul, cât o jucărie, se învârteşte mereu, ţinând aprinse toată noaptea, deasupra stivelor de lemne, câteva palide stele, artificiale. Stelele adevărate se zăresc şi ele, foarte departe în adâncimea nopţii, rotindu-se în cercuri largi, pe deasupra siluetelor negre ale munţilor. Doar una singură stă nemişcată, spre miazănoapte, deasupra locului din care coboară Oltul, făcându-l să pară, în aceste nopţi, că vine de-a-dreptul din steaua polară. Toată tinereţea lui, aşa cum va curge mereu dinspre miazănoapte, el va părea că vine din steaua nemişcată a corăbierilor.

Curgând în felul acesta, dela un capăt la altul al nopţii, în timp ce oamenii dorm, Oltul începe să stea de vorbă cu pietrele, şi în liniştea imensă care acoperă lumea, marele lor dialog se aude.

Au fost în albia lui pietre peste care a trecut spumegând de mânie, au fost altele care l-au sdrobit, şi altele care l-au făcut să-şi cânte biruinţa, dar acestea de acum, sunt altfel de pietre. Parcă ar voi să facă din el un gânditor, o fiinţă întrebându-se îndelung, nopţi de-a-rândul, despre originea şi rosturile lumii. Aşezate în albia lui, poate că lespezile vechilor temple

elene, poate ca treptele tribunelor antice, de pe care au pornit în lume, în cercuri concentrice, atâtea mari întrebări şi răspunsuri, care şi azi îşi mai fac auzit ecoul, pietrele de acum, de îndată ce apele Oltului ajung deasupra lor, le îndeamnă să filosofeze. Pentrucă apele ştiu, şi pot să filosofeze.

Cu nimic n'ar putea să se asemene mai mult întrebările neliniştite şi vii, decât cu şuvoaiele lor limpezi, ţâşnind neoprite dintre crăpăturile stâncilor; iar marile, gravele întrebări ale lumii, cu mersul lor larg pe deasupra câmpiilor, cuprinzător, adânc, liniştit. Apele pot şi ştiu să filosofeze.

Rostogolindu-se deasupra acestor pietre ale înţelepciunii, murmurul Oltului e plin de o mare curiozitate. Mereu întreabă, întrebări repezi şi scurte, care vor răspunsul numaidecât, sau altele grave şi îndelungi, însoţite parcă de îndoiala că li s'ar putea răspunde vreodată. Când uneori primeşte vreun răspuns, revine mai curios, încercând să obţină noi preciziuni, necesare. Câteodată, întreabă tare, desnădăjduit.

Neîntreruptă, multiplă, plină de nuanţe, vocea Oltului întreabă mereu, în fiecare clipă, în noaptea imensă prin care curge. S'ar părea că nici o minte omenească n'ar putea pune mai multe şi mai ciudate întrebări, într'o noapte asemănătoare.

El întreabă mai întâi pietrele cine sunt, şi ce caută în albia lui, apoi reamintindu-şi brusc propria-i existenţă, stăruie să i se lămurească

misterul acestei necontenite curgeri. Până unde va merge deasupra unor pietre nemişcate, sub lumina rece a stelelor? Şi cât e de ciudat că poate pune această întrebare unor pietre, pe care le-a întâlnit undeva într'un punct al universului, cândva, într'una din miile de nopţi ale lumii.

Cine sunt la urma urmei pietrele; dar nu, mai întâi cine sunt munţii, sau mai degrabă, ce rost împlinesc în lume acele ciudate animale care venind adineaori pe malurile lui, şi-au vârât botul în torentul limpede, sorbindu-i cu nesaţ apele? Este vreo legătură între boii roşcaţi, care în fiecare seară se ivesc solemni lângă ape, şi stâncile mari şi negre pe deasupra cărora ele curg? Şi pe urmă, de ce brazii căzând, fac atâta sgomot, încât hăuie toată pădurea, pe când stelele cad, străbătând jumătate din bolta cerului, fără să turbure cu nimic liniştea imensă a nopţii, într'o uimită şi supremă tăcere? In felul acesta, şi mult mai naiv chiar, întreabă glasul Oltului, în timp ce se rostogoleşte mereu la vale.

De când s'a ivit pe culmile Hăsmaşului Mare, a întâlnit atâtea ciudăţenii ale lumii, iar acum despre fiecare întreabă. Din fundul apelor, pietrele îi răspund, cu lungi şi misterioase ecouri, venind parcă din fundul unor peşteri preistorice. Uneori, răspunsurile lor par că îl mulţumesc, şi vocea i se linişteşte, dar alteori şi mai mult îi întărâtă curiozitatea, şi o avalanşă de întrebări le năpădesc, vreme îndelungată. Şi astfel, în liniştea nemărginită a nopţii, o mare controversă se desfăşoară, între cei doi geologici interlocutori.

O sută de metri, şi apoi încă o sută, şi apoi un kilometru întreg, apa şi pietrele vorbesc mereu despre acelaşi lucru. S'ar părea că dându-şi fiecare seama de ceea ce le e esenţialul vieţii, încearcă să se influenţeze reciproc, apa vorbind pietrelor de frumuseţea mişcării, căutând să le tragă cu ea la vale; în timp ce pietrele, lăsându-se greu la fund, caută să o convingă de vastitatea pe care o capătă lumea, când nu e străbătută, ci contemplată. Minuţioasă şi îndelungată desbatere dialectică, pe care apele Oltului şi pietrele din albia lui, o urmează vreme îndelungată, sub cerul acoperit cu stele, fiecare folosind cele mai pure şi mai convingătoare forme ale elocvenţei.

Nimic n'ar putea măsura mai bine, dimensiunile misterioase ale lumii, ca ascultarea atentă, în liniştea deplină a nopţii, a marelui dialog dintre ape şi pietre. Veniţi cu noi, — Rămâneţi cu noi. Veniţi cu noi, să vedeţi una după alta toate frumuseţile lumii. Rămâneţi cu noi, să vă daţi seama de frumuseţea unică a lumii. Veniţi cu noi, — Rămâneţi cu noi, vorbesc apele şi pietrele, aproape toată noaptea.

In cele din urmă, fiecare îşi urmează destinul. Vocile lor abia se mai aud luându-şi rămas bun, apoi tac cu totul; iar zorile se revarsă peste liniştea Oltului ajuns în câmpie, ca peste fruntea unui personaj faustian, care şi-ar stinge creierul şi ar începe să doarmă, odată cu ivirea luminii.

Acum, Oltul are în urma lui douăzeci şi cinci de kilometri.

XI

IN CÂMPIA LINIŞTITĂ A CIUCULUI.

Când Oltul ajunge un râu lung de douăzeci şi cinci de kilometri, în faţa lui se întinde câmpia. Intre maluri goale, lipsite de brazii de până acum, el începe să străbată o vastă întindere orizontală, pe deasupra căreia trece, aproape nebăgat în seamă. Câmpia se întinde până departe, indiferentă, fără cel mai mic semn care ar arăta că ştie cât de glorioasă a fost în munţi, viaţa râului care acum o străbate.

Lumea în care pătrunde, nu mai are nici o asemănare cu aceea pe care a părăsit-o; şi e o amară deziluzie. O albie de humă care nu-i dă prilejul nici unei bătălii, i se deschide în faţă, şi se rostogoleşte deasupra ei, fără entuziasm, năpădit de tristeţe. Această întâlnire cu lumea spre care atât de năvalnic venise, se dovedeşte lipsită de orice strălucire, şi dacă murmurul i s'ar auzi acum, ar fi fără îndoială un suspin.

Incă odată viaţa Oltului se aseamănă cu a unui erou, care după o tinereţe strălucitoare, începe în anonimat o lungă şi grea ucenicie, care

îi va aduce totuşi, în cele din urmă, adevărata glorie.

In timp ce apele lui merg în felul acesta, încetinite şi aproape bolnave, pe deasupra câmpiei, care parcă intenţionat ignoră cât de măreaţă le-a fost coborârea din munţi, noi şi nebănuite întâmplări li se ivesc în faţă. Asemeni unui om care începând să-şi piardă vederea, îşi dă seama cum o ceaţă i se aşterne deasupra privirilor, la început atât de uşoară încât mai poate crede că se înşeală, şi scutură capul să o alunge, dar apoi îngroşându-se, încât nu mai poate încape nici o îndoială; apele Oltului văd cum marea lor limpezime de până acum, acea limpezime de cristal care făcuse să se bănuie că ar putea fi elixirul tinereţii fără bătrâneţe, începe să se turbure.

In primii kilometri de câmpie, s'ar mai putea crede că nu e decât o părere; în fundul apelor, puţin mai cenuşii, se zăresc încă toate pietrele deasupra cărora curg. Dar limpezimea dela început, prin care erau zărite, ca prin lentila pură a unui ochean, a dispărut. O ceaţă uşoară, un voal imperceptibil, se aşterne peste ape. E începutul, abia simţit, al orbirii.

Incărcându-se de pământul deasupra căruia curg, apele Oltului se turbură din ce în ce mai mult, şi în curând nici o privire nu mai poate răzbate prin ele, spre funduri. Incă puţin, şi însăşi suprafaţa lor va pare un oblon definitiv, tras peste o lume despre care nu se mai poate şti, nici ce cuprinde, nici cât e de adâncă. De

acum înainte orice dimensiune, orice mister, vor fi cu putință în adâncimile lor, rămase mereu necunoscute.

In felul acesta despărțite de restul lumii, apele Oltului vor continua să străbată câmpia, sub perdeaua de întunerec care le acoperă, dar glasul lor va deveni totuși, tot mai melodios și mai puternic. Ca și Homer, Oltul va fi un mare cântăreț, lipsit de vedere, scoțând din adâncimile-i pline de întunerec, epopeia vastă, menită să uimească lumea și să străbată veacurile.

Așa cum limpezimii lui de mai înainte munții îi încredințaseră solemna lor meditație, câmpiile în lungul cărora trece acum îi încredințează mâlul lor, și Oltul îl poartă spre zările largi ale sudului, ca pe un mesagiu de calmă și adâncă fertilitate. In glas, i se așternacum straturi de humă, melodioase, făcându-l să capete inflexiuni grave de orgă, deasupra cărora pedalele așează grelele lor perdele sonore, de catifea.

Sunt miliarde de fire de pământ care pornesc cu apele Oltului, ca într'o cale lactee de nebuloase și microcosmuri de humă. In jurul unui astru central, care nu e decât o globulă de apă, magnetică, încărcată cu cine știe ce putere de atracție, mii de planete de argilă, abia vizibile, gravitează, și se duc împreună, în marele torent, spre direcția finală a lumii.

Unele din ele, peste sute de kilometri, vor izbuti să se oprească în mijlocul apelor, formând ostroave, noi lumi, tinere și necunoscute. Față de pământul ogoarelor, stând de milenii

în acelaşi loc, şi acoperindu-se în fiecare an cu încă o recoltă, aceste fire de humă care pornesc în tovărăşia primejdioasă a apelor, sunt fiicele aventuroase ale pământului, cu inima plină de curiozitate şi nostalgie. Ele se desprind din însăşi temelia lumii, în care se aflau atât de bine, părăsind-o pentru totdeauna, învolburate, frenetice şi străbătute de o oarecare desnădejde; aşa cum din puternice şi vechi familii, unele progenituri predestinate, pornesc cu totul pe alte căi, sub privirile uimite şi pline de spaimă ale celor rămaşi. Ca despre toţi emigranţii; vin într'un târziu veşti fantastice şi de necontrolat, s'au pierdut şi nu se mai ştie nimic despre ei, sau dimpotrivă: au ajuns undeva departe şi-au întemeiat o lume nouă, care le aparţine în întregime.

Mari cantităţi de humă călătoresc în felul acesta cu apele Oltului, prefăcându-l dintr'un râu limpede de munte, într'o apă înceată şi turbure de câmpie. Iar el, obişnuindu-se treptat cu lumea, orizontală, pe care o străbate, se simte îndemnat să mediteze asupra unor cifre de care, într'un for suprem, întreaga-i viaţă, depinde. E mai întâi, în mii de metri, înălţimea Hăsmaşului Mare asupra acestor câmpii, şi a acelora mai îndepărtate unde i se va sfârşi viaţa. O mie opt sute de metri. Fără această cifră, apa căzută din nori ar fi format o baltă, iar Oltul n'ar mai fi fost cu putinţă.

Astfel îşi dă Oltul seama că dincolo de stânci,

de brazi, şi de celelalte înfăţişeri măreţe ale lumii, viaţa lui e un principiu matematic, o înşiruire rece de cifre, o problemă a cărei deplină rezolvare, e însăşi emoţionantu-i mers pe deasupra pământului. Fiecărei unde de apă ivită deasupra Hăsmaşului Mare, i se dă o cifră pe care urmează să o scadă mereu, ducând-o până la zero. Aceasta e toată viaţa Oltului. O apă căzând prin lume, dela o mie opt sute de metri. E drept că pentru această cădere, el şi-a ales un drum unic, plin de frumuseţe şi măreţie.

Nici un râu din ţara noastră nu porneşte dela o atât de mare înălţime, şi astfel, mereu căzând, viaţa Oltului e o patetică şi neîntreruptă aventură. Asemeni unor ursitoare geologice, greoaie şi generoase, culmile de piatră care îl văd născându-se, îi dăruiesc cei o mie opt sute de metri, deasupra câmpiilor, a bătrâneţii şi a morţii. Dar prin însăşi condiţia vieţii, această cifră nu rămâne întreagă, o singură clipă cel puţin. Odată dăruită, ea şi începe să scadă, ca zilele unei vieţi omeneşti, din clipa naşterii chiar.

Nu va fi în viaţa Oltului întâmplare, fără ca ea să nu însemne, la urma urmei, scădere a cifrei dintru început. Stânci de pe care se rostogoleşte, prunduri cu ale căror pietre stă de vorbă, orice aşteptare din timpul acestor dialoguri, sau lanurile de grâu în lungul cărora trece aproape dormind, fiecare din ele cum se iveşte, înseamnă că încă puţin, şi încă puţin, înălţimea dela început, care e însăşi durata vieţii, a scăzut, a

rămas mai puțină, și astfel moartea, e mai aproape. Și nimic nu poate întoarce apele înapoi; tot ce a rămas în urmă, rămas e pentru totdeauna.

Când Oltul ajunge în câmpie, în urmă, în cer și în trecutul lui de legendă, au rămas mai mult de o mie de metri. Atât l-a costat coborârea fantastică din munți, sutele de cascade și năpraznicele torente cu care a smuls brazii din rădăcini, afirmându-și în felul acesta tumultuoasa-i existență. Atât a cheltuit, fără ca tinerețea lui să fi început măcar. Cașicum ar fi pândite de o mare primejdie, apele i se potolesc deodată.

Zeci și zeci de kilometri rămâne Oltul pe gânduri, desorientat de prea marea risipă pe care a făcut-o. In câmpia Ciucului, apele lui cu totul încetinite, vor părea mai degrabă ale unui lac. Cei care îl vor vedea în această vreme a vieții lui, nu vor putea crede că acele ape nemișcate, acoperite de stuf, sunt însuși Oltul, și că din aceste bălți adormite el se va putea smulge vreodată, plecând mai departe.

Dar Oltului i-au mai rămas încă șapte sute de metri, și trezindu-se treptat din adânca desorientare a tinereței, va începe să-i cheltuiască din nou, folosindu-se de ei pentru a străbate nu mai puțin de trei sferturi din țară. Atât cât i-a mai rămas, îi va ajunge să călătorească sute de kilometri spre miazăzi și apus, și traversând Carpații, să ia de pe stâncile lor negre, mari plute de brazi, pe care să le poarte până la Dunăre.

Dar nici în cheltuirea acestor ultimi şapte sute de metri, chibzuiala nu intră în nici un fel în firea tumultuoasă a Oltului. Ca şi până acum, el va curge pe rând, în torente năvalnice, sau va cădea în letargii adânci. Pe un parcurs scurt, dar dramatic, va cheltui fără nici o socoteală zeci de metri din înălţimea care i-a rămas, rostogolindu-se vijelios, luptându-se cu lumea şi cu el însuşi. Apoi distanţe nesfârşit de lungi, nu va mai cheltui decât o cifră infimă, părând cu totul adormit, abia mai respirând, asemeni hinduşilor care se lasă îngropaţi de vii. Pentru ca din nou trezit, să se rostogolească spumegând la vale, în timp ce pe răbojul vieţii lui, cifra cu care l-au dăruit ursitoarele, va scade vertiginos, apropiindu-se în salturi mari de zero. Traversarea Carpaţilor mai ales, va fi pentru Olt marele prilej de a-şi cheltui nebuneşte, ultimele rezerve importante de viaţă.

In felul acesta, nesocotit, prodigios şi avântat, Oltul străbate lumea, viaţa lui semănând tot timpul cu a unui om care îşi trăieşte destinul în mod patetic, cu izbucniri frenetice şi delăsări cumplite.

Atraşi de forţa, generos cheltuită, a Oltului, oamenii vin spre malurile lui, întemeindu-şi cât mai aproape aşezările. Acolo unde el iese din munţi, nenumărate sate îl aşteaptă, îngrămădindu-se la marginea văii, ca la gura unui stup din care s'ar scurge o şuviţă de miere. Oltul le străbate pe rând, fiind fiecăruia cea mai puternică

vână de viață, în lungul căreia satul trăiește și respiră, odată cu ritmica rostogolire a apelor. In timp ce sunt aplecați peste treburi, oamenii nu încetează să tragă cu urechea spre albia lui: pe acolo trece viața. Un murmur se desprinde de deasupra apelor, și plutind peste întregul sat, îl înviorează, învăluindu-l într'o neîntreruptă prospețime, cunoscută numai așezărilor omenești dela poalele munților, prin care trec râurile tinere, abia coborâte în lume.

Când Oltul ajunge în câmpie, el este încă destul de năvalnic pentru a mâna nenumărate mori, și încă destul de limpede, pentru ca sute de femei să-și înălbească pânza în apele lui. Fete de șaptesprezece ani, pregătind cămășî așteptaților logodnici, femei măritate care au de îmbrăcat bărbați și copii, și femei foarte bătrâne, îndoite de vârstă, care-și mai fac o ultimă cămașă, poate de moarte, vin împreună pe malurile Oltului, însuflețite de un simț simplu și vechiu al frumuseții, moștenit dela bunicele și străbunicele lor.

Pânza pe care mâinele lor au scos-o din războaie e aspră și neagră, viața acestor femei e de multe ori tot atât de aspră și neagră, mintea nu le poate fi niciodată la un lucru care nu-i de neapărată trebuință; dar ele au acum o singură mare dorință: să poată da pânzei în care și-au țesut o parte din viața lor în nopțile lungi de iarnă, însăși albeața imaculată a zăpezilor de pe crestele de unde Oltul coboară.

Cu o vie și neîntreruptă sârguință, ele caută

să-şi înfrumuseţeze rodul aspru al muncii, caşicum ar fi vorba să înălbească şi să-şi facă strălucitoare, propria lor viaţă. O zi întreagă femeile clătesc pânza în apele Oltului, o usucă şi din nou o clătesc, străduindu-se şi înverşunându-se să aducă în urzeala ei, albul ideal al cămăşilor viitoare.

Faţă de neîntrerupta străduinţă a femeilor, Oltul nu rămâne nepăsător. In valuri tot mai repezi şi mai dense, el trece prin urzeala pânzelor, rozându-le coloarea neagră şi ducând-o cu el la vale, ca pe o temelie urâtă a lumii, ce trebue înlăturată. Mâinile aspre, vânjoase, energice ale femeilor, şi apele lui limpezi şi repezi, colaborează.

Spre seară, şiruri lungi de pânză, înălbită însfârşit, stau întinse deasupra pajiştelor verzi de iarbă, într'o deosebire vie de colori, a cărei intensitate, are ea însăşi frumuseţea şi valoarea unei picturi. Femei cu îmbrăcăminte puţină, şi sumeasă pe braţe şi pe pulpe, se plimbă între şirurile de pânză, în colorile aprinse ale apusului, şi totul este acoperit de o atât de mare linişte şi împăcare, încât Oltul trece prin dreptul acestor locuri, ca prin dreptul vechilor grădini ale Helladei, în care înţelepţi şi dansatoare, se întâlneau în crepuscul, în pacea cetăţilor ideale.

In vreme ce femeile folosesc limpezimea apelor, bărbaţii îşi însuşesc forţa cu care trec la vale, măcinând cu ajutorul ei grâul. Ca şi la

ferăstrău, apele pornesc mai întâi pe un jghiab de scânduri, pentru a cădea apoi deasupra unei roți, sdrobindu-se. E o roată mare și grea, și într'un anumit fel enormă, încât pare făcută să sprijine însuși mersul lumii. Poate că îl și sprijină, devreme ce neîntrerupta ei rotire e aceea care face să apară în lume pulberea substanțială a făinii, din care oamenii își plămădesc în fiecare zi o pâine, ca o puternică treaptă interioară, cu ajutorul căreia fac încă un pas, mai departe, în vreme.

Dacă o casă e un foc, un sat o fântână, acestea fiindu-le nucleul în jurul căruia încep să graviteze; un ținut e o moară. Un ținut, adică satele și ogoarele care încap într'o parte și alta, cât țin privirile, și cărora cea mai trainică legătură, le e moara. Ea se află în mijlocul câmpiilor, neagră și grea, ca un păianjen în mijlocul pânzei sale, iar miliarde de fire nevăzute leagă de gura ei, într'o împletitură subtilă și fantastică, fiecare bob de grâu ivit în cuprinsul acestui spațiu.

Nici unul nu poate să-i scape. Până departe, la marginea colinelor și a pădurilor, moara își întinde pânza-i de păianjen, și pe firele-i nevăzute, boabele de grâu vin să li se împlinească destinul. Acelea care sunt rupte, pornind în altă parte, vor fi rătăcite față de scopul esențial al vieții lor: de a fi hrană oamenilor care le-au semănat.

Așa cum stă în mijlocul ogoarelor, plină de forță și de sensuri ce nu pot fi răstălmăcite,

moara pare că organizează liniile de viaţă ale ţinutului, însăşi respiraţia lui largă şi neoprită. Ca o inimă greoaie, dar generoasă, ea împinge substanţa vieţii pe uliţile satului, şi o face să pătrundă în case, pe mesele oamenilor, sub forma rotundă şi dorită, a pâinii.

Când moara merge, atât de tare se clatină şi trosneşte din încheeturi, încât pare o corabie luptând cu furtuna. Dealtfel morarul, de multe ori cu o pipă în colţul gurii, pare un bătrân lup de mare, pe sub ale cărui priviri, puţin obosite acum, atâtea întâmplări au trecut!... Aşa cum stă în uşa morii, neinişcat, el pare să contemple zile întregi, cerul. Intre norii care se duc spre miazănoapte, atâtea mori se rostogolesc, mai mari şi mai fantastice decât a lui. Oriunde e viaţă multă şi adevărată, e şi visare.

Şi bătrânul lup de mare se îndreaptă spre stăvilar, să-şi pornească moara, caşicum s'ar duce să ridice ancora. Iar apele Oltului o poartă, neagră şi veche, departe, spre ţărmurile pline de lumină ale abundenţii.

Acum, între ape şi pietrele dinăuntru, de cremene, o nouă convorbire începe, fiecare vorbind cu cea mai puternică voce, ca dela o tribună. Căzând în şuvoaie neîntrerupte peste roata grea a morii, mugetul lor se ia la întrecere cu glasul de tunet al pietrelor, părând că pregătesc lumii un nou cataclism. Dar bătrânul lup de mare, le ascultă liniştit. In urechea lui plină cu făină, acest sgomot năpraznic ajunge în perioade largi şi măreţe, asemeni acelor discursuri

hotărâtoare, ale conducătorilor de popoare, la o răspântie istorică, menite să orienteze milioanele de oameni, îndemnându-le să meargă mai departe.

Intre vorbele grele, de apă şi de piatră, ale acestui mare discurs, boabele de grâu cad una după alta, fiind sdrobite pe rând, descătuşând din coaja lor pulberea albă a făinii, menită să acopere drumul, în viitor, al lumii.

De departe, oamenii aud discursul substanţial al morii, şi inima li se umple de bucurie. Carele cu grâu, sunt trase în faţa ei, cu chiote lungi, de nestăpânită veselie. Din toate întâmplările care formează viaţa simplă şi mare a ţăranilor, venirea la moară deasupra sacilor plini cu grâu, e ca o lespede ce li se aşează la temelia însăşi a fiinţei lor, umplând-o de linişte şi echilibru. Moara macină, hambarele vor fi pline, continuitatea vieţii e asigurată.

Şi toată ziua se aud chiotele celor care vin să macine, în timp ce dinăuntru, bărbaţi şi femei ies râzând, cu hainele şi obrazurile albe, pudraţi de moară, pentru marele bal al vieţii, cu însuşi rodul muncii lor de o vară întreagă. Astfel, ceea ce a fost încruntare şi sudoare a frunţii, moara transformă în râs şi bucurie.

In felul acesta îşi face Oltul apariţia în câmpie: trăgând o dungă adâncă de viaţă, dinspre miazănoapte spre miazăzi, însufleţind satele şi participând la marile întâmplări ale ţinutului pe care îl străbate. Dar cum apele lui continuă

să crească mereu, foarte curând vor însemna pentru oameni prilej de a construi poduri, din ce în ce mai mari şi mai puternice.

La început, unind de-a-dreptul cele două maluri, apoi sprijinindu-se pe picioare care stau în mijlocul apei; podurile acestea, aşa cum se repetă mereu, par un animal ciudat, care cu fiecare generaţie ar deveni mai lung, şi ar căpăta tot mai multe picioare. E o creştere neîntreruptă, care va duce micul pod dela început, aflat ca un embrion în dreptul minei de aramă, la forme de-a-dreptul impunătoare. Rând pe rând lemnul, fierul şi betonul armat, vor intra în construcţia lor, cu timpul, impresionantă.

Acum, ţinutul fiind despărţit în două de apele Oltului, pentru a putea trece dintr'o parte în alta, oamenii vor trebui să se îndrepte, de pe oricât de întinse suprafeţe, spre singurul punct de trecere al podului, ca firele de nisip dintr'o clepsidră, spre tubul îngust care uneşte cele două sfere.

Dimineaţa răstoarnă clepsidra dinspre sat spre ogoare; din case, din grajduri şi din curţi, bărbaţi, femei, copii şi animale, ies pe rând, îndreptându-se spre trecerea îngustă a podului, prin care ajung în sfera cealaltă a lumii, răspândindu-se dela o margine la alta a zării. Amurgul o întoarce la loc; şi toţi care au trecut de dimineaţă, încep să vină înapoi, ca firele de nisip alunecând din păduri şi de peste ogoare, spre satul care se află la fund şi în care se scurg într'un şir lung până la venirea nopţii.

In felul acesta, ca o enormă clepsidră răstur-

mată de două ori pe zi, măsoară podurile Oltului timpul, sub imensitatea atentă şi binevoitoare, a cerului.

In timp ce Oltul străbate câmpia satele se ivesc, vestite de turla ascuţită a bisericilor, cu mult înainte, asemeni unor corăbii cărora mai întâi, li s'ar zări catargele înalte. Şi când rămân în urmă, tot ele se văd multă vreme, după ce satul a fost înghiţit de linia orizontului. Cât ţine călătoria Oltului pe deasupra Ardealului, mereu se zăresc înaltele turle, când într'o parte când în alta, ivindu-se şi dispărând pe rând, legănate în ondularea largă a câmpiilor, ca pe o mare cu lente talazuri.

Indată ce Oltul ajunge în câmpie, biserica din Cârţa îşi ridică în faţa lui turla ascuţită şi înaltă, mai înaltă aşa cum a fost construită, cu veacuri în urmă, pe un promontoriu înconjurat de ziduri de cetate, încă întregi. E o biserică vestită în partea aceasta a Ardealului, şi aşa cum stă înăuntrul fostei cetăţi, pe înălţimea strategică de odinioară, dă peisajului o notă severă şi gravă, vibrând îndelung în inima celor care îl străbat, neliniştindu-i aproape. Oltului, îndată ce coboară din munţi, ea pare să-i anunţe, că întinderile monotone cu care începe câmpia, nu vor ţine tot timpul, şi că mari întâmplări, uneori tragice, îl aşteaptă în această călătorie; aşa cum la începutul lent al unei simfonii, o notă profundă se aude deodată, ca un muget îndepărtat de tunet, vestind marile

furtuni ce se pregătesc să vină. Şi, în ceea ce priveşte întâmplările viitoare din viaţa Oltului, nici un avertisment n'ar fi putut fi mai adevărat, decât acela pe care i-l dă turla înaltă a bisericei din Cârţa, cu nota ei gravă şi ameninţătoare, vibrând îndelung la începutul câmpiei.

Puţin mai jos de locul acesta, în contrast cu turla înaltă şi albă a bisericii, se află clădirea roşiatică a gării Petru Rareş, destul de ciudată aşa cum stă singură în mijlocul câmpiei, învăluită mereu în fumul locomotivelor, care aşteaptă să treacă trenurile peste munţi în Moldova, pe la Ghimeş-Palanca.

De când a sosit în câmpie, trenuri s'au ivit pe malurile Oltului. Acelea care merg spre nordul Ardealului, trec în câteva clipe de pe albia lui pe a Mureşului, unind în felul acesta, fulgerător, şi mai mult ca o părere, cele două ape legendare, menite să se caute, şi să nu se întâlnească niciodată.

Iar din ţinuturile răsăritene peste care pluteşte fumul locomotivelor, urcând spre Ghimeş-Palanca, primeşte Oltul primul afluent pe care i-l trimite câmpia: Mădăraşul. E o apă liniştită şi puţin turbure, şi în locul unde se varsă în Olt, uitându-i-se apoi pentru totdeauna numele, un plop măreţ se ridică spre cer, ca un monument emoţionant, în amintirea apelor mărunte, care mărind gloria Oltului, rămân necunoscute.

Din locul acesta, încetează şi deziluzia dela

început a Oltului, de a curge nebăgat în seamă, printre lanurile de grâu care acopereau câmpia. Treptat, malurile lui care rămăseseră goale după dispariţia brazilor, încep să se acopere cu o vegetaţie pe care, de data aceasta, singur o face să crească. De acum înainte, plugurile nu mai pot veni chiar până la marginea apei, ea s'a infiltrat în pământ, într'o parte şi alta, făcându-l să se acopere cu o iarbă mai verde şi mai lungă, şi cu grupuri din ce în ce mai dese de răchită. In curând, sălciile răzleţe care se iveau ici şi colo, se strâng pe maluri în şiruri întregi, formând trecerii apelor o neîntreruptă gardă de arbori. De acum înainte, drumul Oltului pe deasupra pământului se zăreşte din depărtare: e acolo unde un brâu larg de vegetaţie, curge ca un bogat fluviu verde, prin mijlocul ogoarelor.

Invingând câmpia a cărei monotonie îl desorientase, Oltul îşi creează un domeniu personal, o lume proprie, care de acum înainte îl va întovărăşi, vestindu-i până departe, călătoria pe deasupra pământului. In felul acesta, cu tânăra lui gardă de sălcii, trece Oltul prin dreptul primului oraş pe care îl întâlneşte: Miercurea Ciucului. Dela marginea colinei unde se află aşezat, oraşul întoarce spre Olt faţa largă şi albă a unor clădiri mari, aproape monumentale, dar neprietenoase, reci şi greoaie.

Dar numaidecât, calma tălăzuire a câmpiilor ardelene reîncepe, şi Oltul se regăseşte deasu-

pra lor, ca într'o lume prietenoasă şi plină de armonie. Vaste întinderi orizontale lasă să se deschidă zările până departe, acoperite din loc în loc de petele roşii şi verzi ale satelor, îngrămădiri de arbori şi acoperişuri de ţiglă. Din mijlocul lor, turla ascuţită a bisericii se ridică spre cer, întotdeauna ca un catarg, menit să le treacă prin marile furtuni ale lumii.

Peste aceste calme întinderi de pământ, câte un plug se mişcă încet, trăgând o brazdă adâncă dela miazănoapte spre miazăzi, ca un meridian de humă, aburind, peste care soarele trece arătând amiaza. Opriţi locului, oameni şi animale rumegă încet, formând deasupra pământului un bloc de granit, ciudat, arhaic, obosit şi etern.

Mai departe, caşicum un vânt puternic ar începe să sufle, tălăzuirea câmpiilor se accentuiază, iar valurile lor domoale se umflă şi urcă spre cer, până ce se prefac în adevărate coline. Pe creasta unora din ele, ziduri de piatră, năruite, reamintesc existenţa cetăţilor de pe vremuri. Ele sunt acum mai puţin chiar decât o ruină, o simplă grămadă de pietre uneori, dar parcă tot fac de veghe asupra ţinutului; iar ogoarele duse până la picioarele lor, par covoare pe care umbrele foştilor luptători, ieşite de sub pietrele năruite, coboară în fiecare amurg, să se plimbe pe malurile Oltului, şi poate să se şi spele în apele lui, de praful greu al istoriei.

Dincolo de aceste coline, la marginea cerului, creste înalte şi vinete, fac de veghe peste întreaga ţară. Iar între ele, acelea ale Hăsmaşului

Mare se zăresc încă în urmă. Oltul a ajuns acum departe de muntele care l-a creeat, la şaptezeci de kilometri, iar în tot acest timp el l-a veghiat din urmă, păzindu-l parcă să nu i se întâmple nimic rău, gata să se încrunte spre oricine i-ar fi stat în cale. In acest ţinut în care Oltul îşi petrece copilăria şi tinereţea, nu e nimic care ar putea să se măsoare în măreţie cu Hăsmaşul Mare. Dela o zare la alta, din prima clipă se vede că aici el e cel mai puternic, zeitate a înălţimilor de piatră, prieten apropiat al cerului.

Multă vreme după ce Oltul a ajuns în câmpie, Hăsmaşul Mare continuă să fie aceeaşi enormă masă de cremene, dominând lumea dinspre miazănoapte, şi atrăgând, ca un magnet puternic, privirile. Faţă de silueta lui, pe care depărtarea n'a doborât-o încă, morile pe care Oltul le învârteşte, rămân nebăgate în seamă, şi deasemeni satele prin dreptul cărora trece la vale. Gura uriaşă de balaur, pe care scorbura de deasupra muntelui o deschide asupra lumii, înghite cu singurul ei dinte, tot ce se află pe faţa pământului.

De nimeni neîntrecut în nici un fel, măreţ şi uneori înfricoşător, Hăsmaşul Mare rămâne prezent în toată tinereţea Oltului, asemeni zeilor care din Olimp, urmăreau cu mânii şi bunăvoinţi subite, viaţa fiilor lor de pe pământ. Când Hăsmaşului Mare i se pare, că nu a fost destul de darnic, repede ademeneşte o duzină de nori, îi sdrobeşte între crestele-i de cremene, şi trimite

progeniturei sale, aflată departe în lume, un nou val de viaţă şi de putere, asemeni unui părinte generos şi fantastic.

In zilele în care culmile lui nu iscă nici o furtună, apusul luminându-le cu mii de reflexe, îl preface încă odată, aşa cum în fiecare noapte marile constelaţii se întorc, într'o fabuloasă cetate cuprinsă de flăcări; cel mai măreţ spectacol din partea aceasta a lumii. Din jos de Miercurea Ciucului, el încă se vede. Dar în cele din urmă depărtarea, a cărei gură e mai mare decât oricare alta, putând să înghită cu vremea orice, tot iese biruitoare. Treptat, fantasticul incendiu geologic începe să se stingă. Seară de seară flăcările lui pâlpâie tot mai şterse, sclipitoarele stânci de calcar devin tot mai cenuşii, iar într'o dimineaţă, în locul unde se zărea Hăsmaşul Mare, nu mai e decât un fel de părere; în partea aceea cerul e puţin vânăt, ca o rană veche, vindecată. Apoi, nu se mai zăreşte nici atât.

XII

OLTUL ZĂREŞTE MUNŢII VULCANICI ŞI SE INDREAPTĂ SPRE EI.

Scăpat de sub veghea severă şi gravă a Hăsmaşului Mare, rămas singur între orizonturi de câmpie, îndepărtate, Oltul cade într'un somn adânc, letargic aproape. Se întâmplă cu el un lucru ciudat, neobişnuit în viaţa celorlalte ape: pe când mai este încă foarte tânăr, e încercat de oboseli cumplite, iar mersul i se opreşte aproape cu totul. Frunzele aflate la suprafaţa apelor, alunecă spre miazăzi cu o necrezută încetineală. Sunt totuşi aceleaşi ape, care în vremea munţilor, călătoreau vijelios spre lume, rupând brazii din rădăcini. Acum, n'ar mai putea smulge un singur fir de iarbă. Obosite şi trăgând a moarte, ele nici nu încearcă să se trezească, din somnul greu care le-a cuprins. E poate cea mai ciudată întâmplare din toată viaţa Oltului.

In mijlocul unei câmpii străjuită în depărtare de creste vinete, şi larg tălăzuită de coline, încât însufleţirea nu-i lipseşte, şi nici măreţia, Oltul îşi pierde cu totul elanul vieţii, uită ţelurile spre care a pornit, şi adoarme.

Dacă pământul peste care trece n'ar avea maluri înalte şi tari, s'ar transforma într'o mlaştină. Aceleaşi ape care puţin mai înainte coborau munţii, sfărâmând stâncile şi cântând asemeni unor fanfare triumfătoare.

Acum, toată orchestra a tăcut, căzând deodată la pământ, ca o coloană de apă, întreruptă. De acum înainte, cea mai mică gânganie, pregătindu-şi aripile pentru sbor, va foşni parcă mai mult decât undele Oltului, amuţite. O liniştc complectă, desăvârşită, se lasă peste suprafaţa apelor, tot atât de nemişcate ca ale unui lac.

Peştii care iubesc apele stătute, în mijlocul cărora îşi petrec viaţa, în moliciune, ca pe covoare groase şi adânci, au umplut Oltul dela un mal la altul, şi se târăsc în nămolurile lui, cuprinşi de beatitudinea acestei orientale existenţe. Asemeni unor eşarfe leneşe de catifea, ei urcă până la suprafaţă, privesc somnoroşi lumina puternică de afară, şi cad din nou în fundul apelor, mulţumiţi. Sunt peşti mari şi grei, semănând cu Oltul de acum, şi arătând şi mai mult, cât de deosebit e de acela năvalnic, din munţi, prin care păstrăvii treceau ca nişte fulgere.

Şi totuşi, nu peştii îşi vor avea aici împărăţia, ci nuferii, sutele de mii de nuferi, care nu vor întârzia să apară, acoperind toată suprafaţa Oltului, făcându-l de nerecunoscut.

Totul există mai departe: satele, turlele bisericilor, colinele şi zimţii munţilor din zare;

dar Oltul nimeni n'ar mai putea să-l recunoască. Transformându-se în întregime, el încetează să mai aibă cea mai mică asemănare cu cea ce se poate numi un râu. Nu un lac prin preajma căruia ar trece, ci propriile-i ape sunt aceste întinse şi stagnânte suprafeţe, de deasupra cărora sute de mii de nuferi îşi înalţă floarea leneşă spre cer.

Ca la comanda unei baghete, pete mari din verdele pădurii, s'au desprins din arbori, aşezându-se peste apele Oltului, asemeni unor păsări cu aripi largi. Par un stol de raţe verzi, sălbatice şi misterioase, care abia au coborât din cer, şi's gata să sboare din nou, la cel mai mic sgomot. Aşa se zăresc foile late ale nuferilor, pe deasupra apelor, până departe. Numai cârdurile de păsări, picând deodată din cer, pot să acopere atât de repede şi de total, o suprafaţă terestră, făcând-o de nerecunoscut. Sunt zeci, sute de mii de nuferi, care s'au abătut asupra apelor, acoperindu-le.

Din mijlocul frunzelor late şi grase, nufărul se ridică în aer. E mai întâi o tijă înaltă, încât floarea mică din vârful ei pare o cupă cu picior lung, pentru băut o băutură rară. Cizelată şi fină, această cupă are, în contrast pictural cu tava verde pe care stă aşezată, o coloare galbenă, o limpede şi pură coloare galbenă.

Grupate în cercuri mari, de câte o sută, cupele acestea de chihlimbar vegetal se ridică toate spre cer, pline cu somnolenţa de acum a Oltului, iar cerul soarbe încet, picătură cu picătură, ciudata băutură ce i se oferă. Kilometri

după kilometri, ţine acest spectacol unic, în care Oltul îşi oferă cerului, în sute de mii de cupe, esenţa poetică a lenii care l-a cuprins.

E o lene narcisică, de adolescent, căruia îi place să stea zile întregi întins pe covoare de iarbă, luând în felul acesta cunoştinţă de dimensiunile propriului său trup, şi de senzaţiile pe care le poate încerca. Zile de-a-rândul stă Oltul tolănit în mijlocul câmpiei, îşi ridică nuferii spre cer, se miră şi visează. Mai ales visează.

Pe malurile lui se ivesc o puzderie de flori de câmp, felurit colorate, complectând farmecul şi gratuitatea acestui spectacol. Liniştit aici, măreţ în depărtare, întreg peisajul în mijlocul căruia Oltul doarme, pare al unui paradis terestru, pe care nimic n'ar putea veni să-l turbure. Doar întâmplările cosmice ale planetei, răzbat până în această oază a liniştei şi a nemişcării: dimineaţa, amiaza şi seara, arătând că lumea există mai departe şi nu s'a oprit din drum.

Când vine întunerecul, sutele de mii de nuferi nu se mai zăresc, dar toată beatitudinea în care se află scufundat ţinutul, poate fi auzită: un cor uriaş de broaşte, de sute de mii de broaşte, având în elanul şi forţa cu care cântă proporţii homerice, îşi înalţă spre stele ofranda lui sonoră, ultuitoare şi vastă, şi tot atât de încărcată de misterul cosmic al lumii, ca şi constelaţiile care se rotesc pe deasupra.

După ce Hăsmaşul Mare dispare în urmă,

spre miazănoapte, nu trece multă vreme, şi alţi munţi îşi fac apariţia în faţă, profilându-şi siluetele pe cerul limpede dinspre miazăzi. Sunt Archita, ştiuţii munţi vulcanici. Trei impresionante conuri, zărindu-se din cea mai mare depărtare, perfect delimitate, de parcă ar fi fost trase cu compasul, se desprind din masa celorlalţi munţi, şi se ridică spre cer, stranii apariţii geologice. Vârful, spre care forma lor tindea ca spre un punct final, le lipseşte; şi se zăresc acolo, în depărtare, asemeni unor giganţi, cu capul tăiat de pe umeri. Acoperiţi de brazi, ca de un veştmânt bogat, ei au coloarea neagră-verzuie a păcurii, când iese din pământ în bătaia soarelui.

Aceştia sunt munţii care vor smulge Oltul din letargie, hotărându-l să dea cu ei marea bătălie a tinereţii lui, şi vindecându-l astfel de narcisismul în care se scufundase. Spectacolul pe care îl oferă din depărtare, e un amestec de măreţie şi neverosimil, capabil să trezească oricui curiozitatea. Mai întâi de toate: sunt ei în adevăr? Fiindcă prea e întunecată, compactă şi grea, masa lor care începe să astupe orizontul; dar în acelaşi timp siluetele, trase cu compasul, prea le sunt perfect geometrice, aşa cum Oltul n'a mai văzut nici una din înfăţişerile lumii, şi mai ales marile ei plăsmuiri geologice. Oricare ar fi adevărul, uriaşele tronconuri din zare, merită o călătorie până acolo.

Treptat, apele încep să se smulgă din moliciunea lutului, o undă se îndeamnă cu alta,

până ce tot râul se dislocă şi porneşte la vale. Atunci, paradisul nuferilor, acest vis de necrezut al Oltului, încetează pentru totdeauna. Parcă a tras cineva cu puşca. Speriate, stolurile de păsări verzi care îi acopereau apele, îşi iau sborul şi pier. Suprafaţa lor rămâne curată şi hotărâtă, ca obrajii oamenilor, dimineaţa.

Încă un kilometru, Oltul îşi curăţă şi adâncimile, de lungile plante acvatice pe care le lăsase să crească înăuntrul lui, asemeni unor braţe leneşe, mângâietoare şi primejdioase. El se leapădă astfel, de toate vestigiile visului în care a fost scufundat. Curând, apele îi aleargă cu totul libere spre marginea munţilor, iar câţiva brazi vin să-l întâmpine, şi să-l felicite pentru această biruinţă.

Aşa cum pe vremuri, la Wagner, câmpia se grăbise să-şi trimeată sălciile să-l salute; acum munţii fac să coboare de pe înălţimile lor o delegaţie de brazi care, ceremonioşi şi gravi, vin pe deasupra şesului, întâmpinându-l.

Ciudatele apariţii din zare, care l-au făcut să se smulgă din vis, sunt munţi în adevăr. De aproape, siluetele lor sunt tot atât de perfect tronconice, şi cresc neîncetat, până ce izbutesc să întunece o parte din lumina zilei. In întregime acoperiţi de brazi, ei îşi urcă masa verde-închis spre cer, subţiind-o mereu, pentru a păstra astfel între înălţime şi diametru, raportul matematic din care rezultă proporţiile şi forma geometrică a vulcanilor. De pe vârfurile lor teşite, lipseşte numai fumul, pentruca imaginea

să fie complectă. Sunt zeci de mii de ani de când vulcanii aceştia au încetat să mai fumege. Interiorul unuia din ei s'a umplut cu o limpede şi neclintită apă: Lacul Sfânta Ana.

Astfel stau, decapitaţi şi stinşi, cei trei foşti vulcani, în drumul Oltului, întunecând zarea limpede a sudului. De când n'au mai aruncat flăcări pe gură, singurul eveniment geologic pe care îl trăiesc, e trecerea acestei ape printre stâncile lor vechi, pline de milenii şi lilieci.

Din nou stăpân pe toate puterile lui, acum nemăsurat mai mari, întărâtat parcă de mirosul preistoric al acestor munţi, el cel mai generos şi fantastic exponent al preistoriei, Oltul se aruncă între siluetele vulcanice, spumegând. Fără să mai ţină seama de cât va risipi din înălţimea pe care i-a dăruit-o Hăşmaşul Mare, descătuşat de orice teamă sau prevedere, liber în mod frenetic, asemeni unui om care ar începe să-şi trăiască viaţa cu cea mai mare intensitate, el trece printre stânci cu mare vitesă, impetuos, năvalnic şi plin de un nemăsurat orgoliu. Nu mai e un simplu torent căzând de pe o stâncă pe alta; e o masă compactă de ape ce se rostogolesc, înăuntrul munţilor, cu toată greutatea lor enormă, de cireadă de tauri acvatici, deslănţuiţi. Unul după altul, bivolii de apă năvălesc asupra stâncilor, sdrobindu-se de ele, şi pornind mai departe într'o uriaşă învălmăşală, în timp ce din urmă alte sute şi mii de tauri sosesc înfuriaţi, să se măsoare şi ei cu munţii.

Dela un capăt la altul, câteva zeci de kilo-

metri, cât ţine trecerea lui prin aceşti munţi, Oltul se frământă şi se sdrobeşte de stânci. O singură clipă nu-şi potoleşte clocotul care, ca o pustiitoare pasiune, îl poartă mereu înainte, spre alte dezastre. Trecând vertiginos pe lângă maluri, se repede peste barajele de stânci, deasupra cărora fierbe şi se sfărâmă îngrozitor, încât două molecule nu-i mai rămân una lângă alta. Frenetic şi deslănţuit, el se luptă cu munţii, dăruindu-li-se în acelaşi timp; învingându-i şi lăsându-se învins de ei, rupându-i pentru a trece prin miezul lor în partea cealaltă, dar lăsându-şi fiinţa să fie dramatic sfâşiată, neîncetat ducând-o spre locurile primejdioase, în care o aşteaptă, de fiecare dată, nimicirea. In felul acesta se fac marile experienţe ale vieţii.

Dacă vreun element liniştit al naturii, privind această necontenită frământare, s'ar întreba la ce-i foloseşte; Oltul ar putea răspunde că-i foloseşte să cânte. Înăuntrul acestor munţi vulcanici, negri şi vechi, îşi dă el seama pentru prima oară de toate alămurile pe care le poartă înăuntrul apelor, şi le adună într'o singură orchestră cu care, tânăr şi îndrăsneţ, întregii lumi, cântă.

Sunt în apele lui viori limpezi, şi nostalgice violoncele, sunt flaute optimiste, şi îndelung melodioase harfe. Sunt, în fundul lui piane grele, ale căror note se aud distinct, una câte una. Şi tot acolo sunt instrumentele, cu care Oltul poate face să se audă un huruit plin de ameninţare, ca un tunet îndepărtat: tobele mari. Şi toate celelalte instrumente ale unei întregi şi vaste

orchestre: ocarine, fligoarne, cornuri, şi puternicele contrabasuri pentru mugetul apelor, când se transformă într'o cireadă de bivoli negri, deslănţuiţi.

Adunate, fiecare din ele, de sub cerurile limpezi pe sub care Oltul a trecut, din despletirea peste apele lui a sălciilor, sau din veghea înaltă şi dreaptă a brazilor, din lanurile de grâu prin dreptul cărora s'au rostogolit, din vocea oamenilor care au trecut pe malurile lui cântând, din şoaptele de dragoste pe care le-a auzit pe înserat, şi din clopotele bisericilor bătând pe deasupra satelor şi a câmpiilor; aceste felurite instrumente încep să cânte acum, toate la un loc, o foarte puternică şi arhitectonică simfonie. Masele de apă izbindu-se de stânci, fac să se ridice în aer, uriaşa vibraţie a trecerii lor. E o năvală de sunete scurte, puternice, făcând aproape să trepideze pământul: jap, jap, jap; pe deasupra cărora se desfăşoară lungi eşarfe melodioase, trilili-tam, trilili-taam, împletindu-se şi despletindu-se între ele, fluturând în aer din ce în ce mai subţiri, răsucindu-se în cercuri şi în spirale, îndelung vibratorii. Iar dedesuptul lor, e mereu acelaşi schelet sonor, enorm, ca al unui animal preistoric: jap, jap, jap! Masele de apă sdrobindu-se de stânci.

Din clocotul lor sfărâmat, viori şi violoncele se ivesc, şi încep să cânte, până la viitoarele stânci, partea lor melodioasă, şi uneori tânguitoare, din acest cântec imens. Grăbite, pentrucă îşi ştiu timpul măsurat, viorile cântă de zor, în

liniştea dintre două cataracte, încercând să spună, acum când doar glasul lor se aude, mesagiile subtile, şi nuanţate, pe care au fost chemate să le exprime. Chiar în mijlocul luptei, în intervalul dintre două izbânzi, Oltul găseşte timp să mediteze şi să se nedumerească de imensitatea lumii pe care o străbate, şi de formele ei ciudate şi multiple. Aceşti brazi înalţi... aceşti vulcani adormiţi... ce or fi vrând oare să însemne? Prelungi, melodioase, viorile se grăbesc să exprime.

Apoi, ele se sting treptat, în timp ce un sunet sburlit şi trepidant, urcă din josul apelor, ca o prevestire a unor clipe grele, ce se apropie. Şi numaidecât, un colţ negru al muntelui, se zăreşte căzând drept în jos, ţinându-le calea, ca un perete orgolios şi ostil. Iar Oltul, mugind cu o furie mai mare încă, împotriva acestui perfid duşman care i-a surprins şi turburat meditaţia, se repede asupra lui cu o nepotolită înverşunare.

Multă vreme, după ce trece în partea cealaltă victorios, el îşi mai clocoteşte apele, lăsând mai ales alămurile să-i cânte, mânioasa biruinţă. Şi astfel, în perioade lungi, desfăşurându-se una din alta, imensul cântec al Oltului răsună în incinta preistorică a munţilor vulcanici, pe care tinereţea lui tumultuoasă, îi străbate.

Ceremonioşi şi gravi, aşezaţi într'un vast amfiteatru, mii de brazi sunt ascultătorii, totdeauna atenţi, ai acestui mare cântec, neoprit,

al apelor. Uneori, pe malurile lor, apar oameni. Dar după ce ascultă puţin, pornesc înăuntrul munţilor, după treburi. Aproape de fiecare dată ei au în mână un topor. Sunt primii oameni pe care Oltul i-a întâlnit când a venit în lume: oamenii pădurii.

Dar după ce a trecut de marginile Hăsmaşului Mare şi a pătruns în câmpie, el a început să întâlnească altfel de oameni: cu sape, cu coase, cu seceri, sau lungi furci ascuţite. Acum, aceştia au dispărut. Iar oamenii pădurii, aceia care n'au în mână decât un topor, se ivesc din nou.

Nici pe drum nu mai sunt aceleaşi căruţe ca în câmpie, mergând în trapul cailor, pline cu saci de grâu, sau târându-se pe deasupra ogoarelor, atât de încărcate cu fân, încât pot părea clăi în mişcare. In locul lor sunt căruţele de pădure, care se desfac în două, ca o râmă tăiată cu sapa. Roţile din faţă sprijinesc trunchiul bradului, iar cele din urmă, la douăzeci de metri, nu-i lasă vârful să se târască de pământ. Din nou oamenii scot din beregată strigăte sălbatice şi desnădăjduite, îndemnând vitele să smulgă aceste lungi caravane din coclaurile pădurii, şi le îndrumă apoi spre marele ferăstrău, cu coşul înalt şi fumegând, dela Tuşnad.

Pe suprafaţa exterioară a fostului vulcan, pe acolo pe unde altădată s'au rostogolit valurile de lavă, oamenii urcă acum spre vârf, tăind pădurea. Trunchiuri groase de brad, printre care se amestecă uneori fagii, acoperă de jur împrejur străvechiul troncon, ajung până în vârf, pe

buza îngustă, de câțiva metri, a vulcanului, și încep să coboare numaidecât în partea cealaltă, în interiorul craterului. E o pădure bătrână, formând o căptușeală de viață vegetală, peste scheletul preistoric și mineral al vulcanului.

Prinăuntrul acestei păduri, din care cerul nu se mai vede, și printre ai cărei arbori, speriate și fragile, trec uneori căprioare, o serpentină șerpuește, iar oamenii punând piciorul din treaptă în treaptă, pe stâncile pe care altădată vulcanul le-a scuipat, pot face înapoi, drumul de pe vremuri, al lavei clocotite care s'a rostogolit pe aici. Acolo unde în mijlocul acestui cataclism, un bolovan s'a oprit, rămânând astfel sute de veacuri, oamenii pun acum piciorul, cățărându-se către vârfurile stinse și reci, ale vulcanului de pe vremuri.

Apoi, odată ajunși în vârf, la 1200 de metri, pe aceleași roci pe care altădată lava a urcat gâlgâind, oamenii coboară acum în crater, printre copaci bătrâni și puternici, care și ei, cuprinși de aceeași curiozitate geologică, se lasă tot mai la fund, tot mai în adâncimea necunoscută și plină de neprevăzut, a vulcanului.

Dar după câteva sute de metri de coborâre spre măruntaiele pământului, copacii se opresc: craterul se umple cu apă, și acolo în fundul lui se află, ca într'o poveste, fermecatul lac Sfânta Ana. Oamenii mai pot înainta câțiva metri, până pe malurile lui, privind ceea ce până acum le-a fost ascuns vederii, și minunându-se.

Caşicum un imens compas i-ar fi tras dimensiunile, lacul se află înscris într'o circumferenţă perfectă. Caşicum şi-ar fi deschis piciorul cu zece metri, compasul a tras mai departe şi mai sus, altă circumferenţă perfectă: marginea pădurii. Şi mai sus, vârfurile copacilor trag peste capetele oamenilor, încă o circumferenţă. Pe măsură ce craterul urcă, ele se suprapun una peste alta, din ce în ce mai largi, ca într'un amfiteatru, până pe coamă, unde arborii care cresc pe buza vulcanului, înscriu între vârfurile lor limpezimea cerului, într'o ultimă şi tot atât de perfectă circumferenţă. Zări îndepărtate, sau orizonturi, nu există aici. Tot ce n'a încăput înăuntrul acestor cercuri, a încetat să mai existe.

In fundul fostului vulcan, oamenii se află ca într'o pâlnie misterioasă, ducând cine ştie unde, şi înăuntrul căreia, tot ce nu a căzut, încetează să mai facă parte din lume. Tot ceea ce se află în exteriorul craterului, e undeva departe, în afara lumii. Aşa apare restul pământului, din preajma acestor ape de cristal, neclintite.

Doar norii, trecând pe deasupra, arată că lumea continuă să existe totuşi, în marile ei dimensiuni, dintotdeauna. De acolo de sus, lacul se vede într'o îngrămădire de munţi, ca un ochiu limpede şi rotund, deschis asupra cerului, plin de o imensă curiozitate. Aşa văd norii de sus Lacul Sfânta Ana, în mijlocul vulcanilor

stinşi: ca pe un ochiu curios şi bulbucat al pământului.

Dar căprioarele, care pe malurile lui, în adâncimea craterului, în câteva minute îl ocolesc, îl văd altfel: ca pe un mare circ, pentru cine ştie ce reprezentaţie extraordinară a lumii. De jur împrejur, stejarii şi brazii, liniştiţi şi ceremonioşi, par spectatori instalaţi în fotolii, şi nici un loc nu e liber în multiplele staluri suprapuse, până foarte sus, aproape de cer. Zeci de mii de priviri sunt aţintite asupra lacului, care închipuie arena, şi unde spectacolul urmează să înceapă. Dar totul, pentru oameni, ar putea pare că se întâmplă atât de încet!...

Sunt fără îndoială sute de ani, de când arborii şi-au luat locurile şi aşteaptă. Dar e un festival care nu poate începe chiar atât de repede, acela care va avea loc în acest mare circ al lumii. Va trebui să mai treacă alte sute, sau poate mii de ani. Dealtfel, arborii nu sunt grăbiţi, deabia au venit, şi aşezaţi la locurile lor, aşteaptă liniştiţi, siguri că atunci când al treilea gong va suna în fundul lumii, marele spectacol la care au fost invitaţi, va începe.

De partea cealaltă, afară din vulcan, Oltul poate crede de multe ori, că ora aceasta a sosit, stinsele cratere fiind gata să arunce din nou, flăcări pe gură. Sunt nopţi pline de întunerec, când un sgomot greu, şi mai apoi năpraznic, năvăleşte peste cântecul lui, acoperin-

du-i chiar cele mai puternice pasagii. E un huiet al munţilor, înfundat, caşicum aceştia ar începe să fiarbă, svonuri adânci îşi fac loc între văi, urcă, înaintează, şi se izbesc de stânci, într'o bolboroseală care devine cu timpul, uriaşă. Incă puţin, şi tot acest hăuit surd, înfundat, răbufneşte deodată cu o mare intensitate, şi se revarsă asupra munţilor care dau, însfârşit, în clocot.

Cea mai puternică şi mai desnădăjduită trâmbiţă a Oltului, nu se mai aude. Văile toate răsună de metalice şi asurzitoare ecouri. Nu se mai aude decât gâfâitul unui monstru, încercând să răzbată prin bezna grea a nopţii. Groaznica lui respiraţie, revarsă în lume o lavă clocotitoare de sunete, care se rostogolesc deasupra stâncilor, fierbând. Oricine, în aceste nopţi, ar putea crede că respiraţia de foc a vulcanilor, se întoarce. Pământul începe să tremure, o trepidaţie neîntreruptă, nervoasă, din clipă în clipă mai intensă, urmând să ducă inevitabil, la paroxism şi la desnodământ. Deodată, deasupra văii, între siluetele înspăimântate ale munţilor, o lumină roşiatică se revarsă, umplând noaptea cu coloarea de sânge a apocalipsului.

Puţin mai târziu îşi fac apariţia, chiar lângă apa Oltului, două locomotive uriaşe; groaznice mătăhale negre, grele, fierbinţi, gâfâitoare. Şuierând cumplit din plămânii lor de fier, învăluite în aburul roşiatic pe care îl svârle pe nări, ele trag la deal, străduindu-se amarnic, un tren lung de zeci de vagoane, care le urmează po-

somorâte, țipând uneori de spaimă, asemeni unor suflete târâte în infern. Jumătate de oră mai târziu, un alt tren trece la vale: chiuind, alunecând cu mare vitesă, sburând aproape, fără nici un efort.

In felul acesta, folosind calea pe care Oltul le-a deschis-o, trenurile traversează Munții Vulcanici, trecând dintr'o parte în alta a Ardealului. Strânse între pereții de piatră, și apa mereu rostogolită a Oltului, nesfârșite șiruri de vagoane se strecoară pe după stânci, închipuind un lung și ondulat șarpe metalic. Uneori, șarpele acesta e strălucitor și alb: trec spre miazăzi vagoane încărcate cu scânduri, abia ieșite din dinții ferăstraelor. Alteori, șarpele e negru: locomotivele trag din greu, spre miazănoapte, trenurile petroliere, zeci de cisterne metalice, mânjite de lichidul pe care îl duc.

Câteodată, inelele șarpelui strălucesc feeric în noapte: sunt trenurile încărcate cu oameni. In cadrul ferestrelor, trecând uluitor una după alta, frânturi ale vieții dinăuntru se zăresc o singură clipă, ca la lumina unor fulgere. Oameni stau de vorbă între ei, sau privesc noaptea de afară, zeci, sute de capete omenești, ieșind din întunerec, o clipă. Capete de soldați, capete de femei, capete de bătrâni, sau de oameni tineri, sute și sute de capete omenești, întregul popor al Ardealului, pornit după treburi, spre o zare sau alta a țării. Trenurile, șerpi lungi de fier, putând să-și încolăcească trupurile după toate cotiturile văilor, îi poartă

prinăuntrul acestor munți vulcanici, de multă vreme stinși, ca printr'o noapte imensă, din altă eră a lumii.

Intre două erupții feroviare ale munților, când deasupra lor domnește din nou liniștea solemnă, în care cântecul Oltului se aude ca sub o cupolă, apele lui primesc vizita unor păsări ciudate, care numai în întunerecul nopții își iau sborul: liliecii. Mii de lilieci.

Asemeni unor mari clopotnițe părăsite, sau unor castele de pe vremuri, năruite, acești bătrâni munți vulcanici, adăpostesc între stâncile lor, un întreg popor de lilieci, fiindu-le parcă împărăția unde își au obârșia și domnia. Vechimea și ruina lor, sau altceva, le prieste fără îndoială, înăuntrul acestor vulcani stinși, de le este numărul atât de mare, încât par adevărații stăpâni ai craterelor de pe vremuri.

De cum se lasă seara, de prin cine știe ce crăpături în care au stat spânzurați toată ziua, liliecii se trezesc la viață. Ciudate și neodihnite duhuri ale nopții, ei își fâlfâie tot timpul macabrele aripi, trecând prin aer asemeni unor mici cosciuge sburătoare. Nu sboară, ci mai mult dau buzna, părând că în fiecare clipă au să se izbească de stânci, de arbori, și de oamenii care s'ar fi rătăcit în această stranie împărăție a lor. E prea întunerec, dar poate că pe jos sunt o mulțime dintre ei, cu capetele sdrobite.

După sborul înalt și calm al păsărilor din

câmpie, Oltul cunoaşte acum spovedania înspăimântată a liliecilor încercând, cu sborul lor becisnic şi dement, să scape parcă de o obsesie. Sunt fără îndoială nişte duhuri chinuite ale nopţii, şi destinul lor tenebros, aşa cum trec în negre şi neliniştite cohorte pe deasupra apelor, de parcă ar voi să se înnece, apare şi mai blestemat, când puţin mai jos, aceste ape năvălesc în turbina unei uzini electrice, care aprinde mii de lumini, până departe în înălţimea munţilor, la toate vilele albe ale Tuşnadului. E acolo o întreagă lume, care îşi petrece viaţa în lumină şi veselie, ţâşnind la venirea serii din interiorul vilelor, pentru a dansa toată noaptea, aşa cum aici deasemeni durează toată noaptea, dansul macabru al liliecilor, părând o parodie şi o grimasă a celui de sus. Bătrânii munţi vulcanici, oferă Oltului acest sarcastic spectacol.

Ziua, liliecii se retrag în crăpăturile munţilor, dormind spânzuraţi între pereţii de piatră despicaţi, care lasă să urce afară, din cele mai adânci funduri răsufletul, rece acum, al stinşilor vulcani. Deasupra acestor emanaţii de gaze, misterioase, înşişi oamenii stau uneori aşezaţi, tămăduindu-şi oasele bolnave cu respiraţia lor preistorică. Şi pe bună dreptate, oasele oamenilor aparţinând deasemeni preistoriei.

Izvoare limpezi, munţii aceştia care cuprind înăuntrul lor, ca pe un necrezut cleştar, Lacul Sfânta Ana, nu trimit Oltului. In schimb, din-

tre crăpăturile lor, pline cu lilieci, se scurg câteva şuviţe de apă roşiatice, ca dintr'un rezervor ruginit. Din vapoarele înnecate, după ce sunt scoase la suprafaţă, se preling asemenea dâre de apă, amestecată cu fier. Grelele transatlantice înnecate ale munţilor vulcanici, trimit apelor Oltului, misterioasa şi arhaica lor rugină. In locurile acestea, după murmurul precipitat şi plin de pasiune al undelor, s'ar părea că Oltul angajează cu munţii o mare convorbire despre originea lor, şi despre străfundurile minerale ale lumii.

XIII

OLTUL AJUTĂ OAMENILOR SĂ ORGANIZEZE LUMEA.

Mai conştient şi mai grav, în urma convorbirilor secrete pe care le-a avut cu vulcanii, Oltul ajunge în cea de a doua regiune, a trecerii lui prin aceşti munţi. Cele trei marî tronconuri care îi vestiseră la început, şi înăuntrul cărora el a trăit atâtea noi şi esenţiale întâmplări, au rămas de mult în urmă, spre miazănoapte, profilându-şi din nou pe cer, ciudatele siluete trase cu compasul.

Acum se ivesc, într'o parte şi alta a apelor, o puzderie de vulcani mărunţi, îngrămădiţi sub cer asemeni unor muşuroaie. Sunt câţiva legaţi între ei, printr'o dragoste şi biologie siameză: două tronconuri contopite, despărţindu-se numai spre vârf, pentru a avea fiecare un crater deosebit. Atât sunt de mulţi şi de înghesuiţi.

Acoperind pământul, dela un orizont la altul, vulcanii aceştia mărunţi par corturile pietrificate ale unei armate străvechi, una din acele armate cotropitoare, formată dintr'un întreg popor, care

poposind aici într'o seară, la o răspântie de veacuri, a fost prefăcută peste noapte, într'un cimitir de conuri stinse şi reci. Ele se întind până departe, formând o lume deosebită, ciudată, cenuşie, încremenită.

Impotriva acestui haotic peisaj lunar, Oltul îşi foloseşte toată puterea apelor, sfărâmându-l treptat, încercând să-i împingă cât mai departe frontierele. Ca şi la ferăstrău, oamenii îşi însuşesc forţa lui, punând în mişcare mari mijloace mecanice, nemiloase şi prompte, în misiunea pentru care au fost creeate. In felul acesta sunt atacate corturile de piatră, ale ciudatei armate, care pe vremuri, poposi aici într'o seară fatală.

S'a dovedit că faldurile acestor corturi, imagine vastă şi evocatoare a migraţiunii, sfărâmate şi aşternute deasupra pământului, izbutesc să înnăbuşe huma, ne mai lăsând-o să răzbată la suprafaţă; şi astfel drumurile moderne se ivesc, străbătând ţara, complect impermeabile faţă de argilă, de praful şi de noroaiele ei. De aceea, înăuntrul acestor munţi, în care Oltul ajunge un râu lung de o sută de kilometri, valea lui capătă înfăţişarea unui măreţ şantier. Sunt carierele de piatră de la Bicsad.

Inşirându-se una după alta, în lungul apei, cale de câţiva kilometri, şi fiecare din ele urcând muntele în terase largi, carierele acestea par un imens furnicar de oameni, spaţiul trepidant şi neobosit al unei uriaşe activităţi. De aici se pompează, ca dintr'o fabuloasă uzină, mate-

rialul trainic care acoperă drumurile ţării, nelăsându-le invadate de noroaie. Neîntrerupt, clipă cu clipă, ca bătăile unei inimi gigantice, munţii aceştia îşi împing piatra pe toate arterele dintre marile oraşe, luptându-se cu huma şi făcând-o să dea înapoi, ca o maladie biruită. E o bătălie homerică, uluitoare, şi de departe se aude ritmul surd, neîntrerupt, al acestei fantastice inimi, împrăştiindu-şi generoasă sângele negru, până la hotare.

In timp ce, întunecată şi gravă, necontenit pulsează, ea pare că îşi dă seama de imensele binefaceri pe care le răspândeşte în trupul de humă, în mijlocul căruia bate. Dacă între două oraşe diferite automobilele fac câteva ore mai puţin, şi consumând mai puţină benzină, mărfurile pe care le-au transportat revin mai ieftine, şi deci mai la îndemâna tuturor, bătăile încruntatei inimi de piatră, nu sunt deloc străine de această mai uşoară repartiţie a bunurilor lumii. Şi nici de viaţa mai puţin grea, mai puţin desnădăjduită a sute de mii de ţărani, care ieşind cu căruţele din coclaurile satelor, găsesc cel puţin până la oraş un drum neted, pe care nici ei, nici animalele lor trudite, nu îşi mai frâng oasele, şi pot înainta pe faţa pământului, în voie. Puternică, generoasă şi gravă, această inimă crecată în mijlocul ţării de vulcanii de odinioară, bate neîntrerupt, împingându-şi sângele până la hotare.

Când Oltul ajunge un râu lung de o sută de

kilometri, apele lui fac să meargă această inimă uriaşă, din al cărei sbucium nepotolit, se ivesc drumurile de piatră ale ţării. Este atât de adevărat că apele sunt o cale primordială, că drumul deschis de ele prin lume a fost pentru oameni primul îndemn la călătorie, şi în acelaşi timp unicul mijloc de a se deplasa pe suprafaţa necucerită a pământului, încât chiar acum când oamenii îşi construesc singuri drumurile, tot Oltul stă la începuturile lor, ca o sămânţă fertilă, din care totul se iveşte. Mereu rostogolitele unde ale apei, ajută oamenilor să aştearnă deasupra pământului căile lor de piatră, făcându-le astfel cât mai uşoară călătoria prin lume, apropiind între ele marile spaţii ale pământului.

Asemeni unui bărzăun enorm, sigur că orice ar voi să facă, nu-i va trebui niciodată mai mult decât jumătate din puterea de care e capabil, dinamul bâzâie înfundat în subsolul uzinei, în timp ce afară, apele Oltului trec, învârtind aripile metalice ale turbinei. Că ele sunt acolo, şi n'au încetat să treacă, o arată becul de control din mijlocul marelui tablou de marmoră: spiralele lui sunt pline de o lumină intensă şi pură. E însăşi unda Oltului care ajunge până aici, palpitând în cutiile voltmetrelor şi ampermetrelor, aşa cum afară svâcneşte vie, între maluri, fiind apelor subtil şi mereu schimbător suflet. E însuşi acest suflet al Oltului, insezisabil, fluidul secret al vieţii lui, care străbate din tumultul apelor prin turbină şi prin dinam, urcând până la tabloul de control, şi făcând să

freamăte acele de oţel, asemeni unor misterioase frunze pe care respiraţia lui le-ar atinge.

Prefăcută în energie electrică, unda Oltului se întoarce în munţi, învestită de oameni şi de uzină, cu puteri extraordinare. Ea e aceea care pune în mişcare acest vast şantier, ducând în cele mai îndepărtate colţuri ale lui, o forţă năpraznică, gata să se deslănţuie la o simplă apăsare de deget. Neîntrerupte, ca şi curgerea Oltului, undele ei aleargă prin cablurile groase şi se revarsă în motoare, făcându-le să meargă, aşa cum pe vremuri căzuse simplu prin jghiaburi de lemn, peste roţile morilor şi ale ferăstraelor. Dar în locurile acestea, cumplit transfigurată, ea îşi îndreaptă torentele de înaltă tensiune asupra munţilor, distrugându-i. Nu se mai luptă acum cu fiecare stâncă în parte; o singură scânteie a ei dă foc dinamitei şi aruncă în aer tone întregi de piatră.

Sub bubuiturile mereu repetate ale exploziilor, carierele par un câmp de bătălie fumegând, şi de vaste proporţii. Pe largele terase ale muntelui, mase întregi de oameni forfotesc într'o parte şi alta, îi sfredelesc stâncile cu burghie, sau împing vagonete, sus de tot, la marginea dintre cer şi pământ, încât abia se zăresc, asemeni unor mici puncte negre. Oriunde se îndreaptă privirea în cuprinsul acestui imens spaţiu, câţiva oameni se află în luptă cu muntele, aplecaţi peste stâncile lui ca peste mădularele unui gigantic adversar, pe care ar trebui să le sfărâme, unul câte unul.

Aproape de malurile Oltului, în magazii trainice, zidite în munte, se află depozitele de dinamită, şi ea stă îngrămădită în dosul uşilor grele de fier, ca un aliat temut, care va interveni în ultima fază a luptei, aducând desnodământul. Când încep exploziile, suprafaţa muntelui se turbură ca apele unui lac în care ar cade bolovani; mari stropi de piatră sar în sus împroşcaţi cu violenţă, şi vin după aceea înapoi, sfărâmându-se groaznic.

In fiecare dimineaţă bătălia reîncepe; parcă de pe unul din munţii învecinaţi, ţevi lungi de tun ar asvârli o ploaie de obuze, neîntreruptă; şi sgomotul exploziilor îşi poartă peste culmi ecourile lor de trăsnet, formidabile. In felul acesta se aude până departe, cum oamenii sfărâmă munţii, cu ajutorul Oltului şi al dinamitei, în carierele de piatră de la Bicsad, la poalele vulcanilor stinşi.

Când uluitoarea canonadă încetează, oamenii care stătuseră ascunşi în tranşee, se reped spre locurile dezastrului, să-i culeagă groaznicele roade. Dislocate de violenţa exploziilor stâncile negre de andezită stau împrăştiate între pereţii fumegânzi ai munţilor, cu înfăţişarea tragică a unor capete omeneşti sdrobite. Cele mai intime ţesuturi ale lor au fost distruse, vinele subţiri prin care comunicau cu restul muntelui au fost rupte, şi prin rănile proaspete parcă s'ar scurge nevăzut, misteriosul lor sânge geo-

logic. Dar supliciul acestor capete de piatră sfărâmate este abia la început.

Chiar şi atunci când bubuiturile încetează de tot, liniştea încă nu se aşează deasupra acestui trepidant ţinut. De abia de acum înainte începe să se audă mai bine huietul lui neîntrerupt; satanicul, infernalul trosnet al concasoarelor. E un sgomot năpraznic, un urlet de monştri flămânzi, care căpătând însfârşit mâncarea, încep să o sdrobească în groaznicele lor maxilare. Ele stau vertical, cu gura deschisă spre cer, unul de fontă, greu de câteva tone, nemişcat; iar altul de oţel, clămpănind în faţa lui tot timpul. O pârghie puternică îl mişcă, implacabilă, neinfluenţată de nimic, şi de fiecare dată bolovanul căzut între ele e sdrobit metodic, în câteva clipe. Rareori, câte unul scapă primei muşcături, dar când monstrul redeschide gura, cade şi mai adânc în gâtlejul lui, încât maxilarul îl prinde pe tot între dinţii de oţel, şi îl preface în ţăndări, dintrodată.

Ajunsă până aici, unda electrică a Oltului mână motoarele şi mersul năpraznicelor concasoare; cu ajutorul roţilor, a pârghiilor şi a plăcilor de oţel, neîntrerupt ea macină munţii. Când uneori oamenii de deasupra zăbovesc să arunce stânca, maxilarele concasorului, bătând în gol, scot un urlet groaznic, de fiară căreia i-a scăpat prada din gură, şi văile munţilor răsună până departe, de straniul hăuit care le străbate. Dar totul nu ţine decât câteva clipe, după aceea

se aude din nou grohăitul mulţumit al monstrului, cu gura plină de stânci pe care le ronţăie.

Acestor maxilare năpraznice le urmează un stomac enorm de oţel. Vârâte una în alta, câteva site cilindrice se învârtesc încet pe o axă, şi primesc în interiorul lor toată avalanşa de pietre din esofagul concasorului, purtându-le îndelung prin tot felul de jghiaburi, ridicându-le din nou cu ajutorul unor cupe rulante, pentruca venind încă odată în jos, pe deasupra suprafeţelor metalice găurite, mai bine să se aleagă unele de altele, în cât mai multe şi deosebite feluri. E ca o moară care macină, şi un nor de praf alb învălue tot timpul concasorul, acoperind cu un strat gros faţa, mâinile şi hainele oamenilor. Ei seamănă în felul acesta cu morarii care puţin mai sus măcinau grâul de pe ogoare. Sunt însă mai trişti şi mai gravi, şi aşa cum faţa le e acoperită de un strat de piatră, pot pare statuele solemne ale celor dintâi.

La fel de gravi şi de impregnaţi cu piatră sunt şi ceilalţi lucrători ai carierelor, acei care răspândiţi pe vastele terase tăiate în munte, ca deasupra unor ogoare de cremene, seamănă grăuntele galben al dinamitei, pentru a culege numaidecât stânci sfărâmate. Sunt cei care în satul lor nu au avut pământ să-l semene cu grâu, şi adunându-se aici din toate colţurile ţării, au înlocuit plugul cu perforatoarele mecanice, şi sămânţa viitoarelor recolte, cu dinamita mai

promptă şi mai năpraznică. Plătiţi cu metrul cub, ei înşişi năpraznic muncesc.

Sunt aici, răspândiţi pe treptele largi ale carierelor de andezită, toţi cei lipsiţi de pământ, de pe întreaga întindere a ţării, cei care n'au putut rămâne în satele lor pentrucă le-a lipsit ogorul, în care sunt înfipte şi se prelungesc, ca rădăcinile unui copac, picioarele oricărui ţăran. Ei au venit aici pentru un câştig imediat, oricât de greu dobândit, pentru o cumplită bătălie. Indiferenţi acum faţă de larga respiraţie a câmpiilor, faţă de soare, de secetă, şi de ploi, ei muncesc sub o altă zodie, fără să-şi fi pierdut totuşi nimic din firea şi înfăţişarea lor de ţărani. Cândva, după ce vor birui, se vor reîntoarce în sat, pe ogoare, reintrând din nou în ritmul cosmic al anotimpurilor.

Sunt răspândiţi astfel pe terasele de piatră ale muntelui, cei din Bistriţa, cei de pe Târnave sau de pe Someş. Sunt îmbrăcaţi în pantaloni largi de cânepă, parcă anume făcuţi să le dea staturii, şi mersului mai ales, o înfăţişare masivă şi grea. Când îşi încrucişează braţele, aşteptând ca stâncile să sară în aer, siluetele lor răspândesc o forţă conştientă şi gravă părând întruchiparea umană a celei care puţin mai departe sfărâmă munţii. Cu capetele lor puternice şi încruntate, aceşti oameni par însuşi sâmburele furtunii care s'a abătut asupra foştilor vulcani. Din pupilele lor, două lame de oţel, albăstrui, urmăresc năruirea munţilor, pâlpâind severe şi reci. E aici în faţa

lor marea bătălie pe care o dau; tunurile bubue neîntrerupt, şi cu fiecare stâncă prăbuşită, ei eliberează de sub stăpânirea celor care au prea mult, încă o palmă din pământul viitoarelor lor ogoare, pe care aici, atât de cumplit, îl cuceresc. Trecând prin mulţimea aceasta de oameni, aspri şi încruntaţi, Oltul le dă întregul lui sprijin: turbina metalică a uzinei din vale se învârteşte mereu, şi cu fluidul trimis de ea, perforatoarele mecanice ţăcănesc tot timpul, un tir precis şi rapid, de mitraliere deslănţuite. Mânuindu-le, încruntaţii oameni par că împuşcă de fiecare dată un duşman, numai de ei ştiut.

Din depărtare, de pe malul celalt al Oltului, muntele pare un fagure uriaş, din ale cărui mii de găuri, vagonetele se ivesc pline. Deasupra celor patru terase largi, e un neîntrerupt dute-vino de vagonete, unele răsturnându-se în gura concasoarelor, altele ivindu-se deodată sus de tot, pe o margine de prăpastie, în urmă cu punctul negru care le împinge. Asemeni puncte negre sunt împrăştiate pretutindeni în cuprinsul carierelor, ca aduse de o furtună, şi fiecare din ele e un om, iar prezenţa lui aici o întreagă poveste. Sute de oameni, sute de destine, fierb ca într'un imens cazán înăuntrul acestor munţi vulcanici, înfrăţindu-se deasupra stâncilor, şi contopindu-se unii cu alţii.

Curgând prin mijlocul acestui vast şantier, peste masa de oameni care în fiecare seară îşi lasă în apele lui piatra de pe mâini şi de pe faţă, Oltul lucrează betonul care încet îi

unește pe toți, țărani ai aceluiași pământ, cel mai de la fund strat uman al țării, temelia ei aspră și neînduplecată.

Când vine întunerecul nopții, și tot huietul acestei regiuni cade la pământ, ca un imens templu de sunete năruit, murmurul Oltului începe să se audă, și el trece ca o undă de răcoare pe deasupra oamenilor, sfârșiți de oboseală. Indoindu-și genunchii, ei se lasă deasupra stâncilor, asemeni unor stânci mai tinere, care umblând toată ziua, se întorc seara obosite acasă. In felul acesta se pregătesc oamenii să adoarmă sub cerul liber, scufundați în imensitatea de piatră a munților.

Pe alocuri flăcări încep să pâlpâie deasupra stâncilor, și uneori, un om tânăr cântă din fluier. Apoi treptat, odată cu flăcările de pe stânci, vocile omenești încep să se stingă, și nu mai rămâne în noapte decât murmurul din totdeauna al Oltului. Undele par că se îndeamnă una pe alta, să nu adoarmă, să meargă și în noaptea aceasta mai departe, iar sub foșnetul lor răcoros și oceanic, oamenii de pe stânci se duc în somn, adânc, ca înspre fundurile lumii. Intr'atât le trag de greu oasele frânte de oboseală.

Uneori, pe lângă apele Oltului aleargă trenuri cu sute de ferestre luminate, și așa cum trec mereu prin somnul miilor de oameni de pe stânci, ele par visul colectiv al acestei uriașe mulțimi adormite.

Mai târziu, şi trenurile se opresc, şi nu mai rămân deasupra oamenilor decât stelele. Pe fiecare stâncă doarme un om şi deasupra fiecăruia se află o stea. In aceste nopţi de neuitat ale munţilor vulcanici, lumea pare că se rezumă la atât: oameni, stele şi stânci.

XIV

MEDITAȚIE ASUPRA SPAȚIULUI ȘI A DEPĂRTĂRII.

A' doua zi dimineață, toți munții vulcanici se zăresc în urmă, ciudate tronconuri profilate pe cer, într'o lume îndepărtată, prin care Oltul n'a trecut parcă niciodată. Atât de ireal rămân ei în urmă, la orizontul dinspre miazănoapte.

Așa se ivesc dealtfel în fața Oltului, și tot așa rămân în urmă, toate înfățișerile lumii pe lângă care apele lui trec. Sate, păduri și turle de biserici, apar departe la orizont, părând că plutesc între două hotare, pentru a deveni cu timpul realitate, însuși peisajul imediat pe care Oltul îl străbate; dar de îndată ce rămân în urmă, sunt din nou luate de apele neființei. In felul acesta, pe măsură ce Oltul o străbate, se urmează vasta trecere a naturii din basm în realitate, și din nou în basm. Munți, sate și păduri sunt supuse acestei largi pendulări, ieșind și întorcându-se în legendă, de jur împrejurul Oltului, într'o mare horă a lumii.

Așadar, nu toate lucrurile pot fi dintrodată

în acelaşi loc, şi Oltul îşi dă seama din propria-i experienţă, de noţiunea, atât de plină de mister, a spaţiului. Ce sunt toate aceste întinderi pe care le străbate, cum s'au ivit, până unde se pot duce, şi cum e cu putinţă ca el să le parcurgă, fiind odată într'un loc, care apoi rămâne în urmă, încetând să mai existe aproape? Atât de straniu e să-şi dea seama că Munţii Vulcanici cu carierele lor de piatră, cu miile de oameni care forfoteau deasupra vastelor terase, nu mai sunt acum decât câteva puncte negre în urmă, gata să fie şi ele înghiţite de depărtare. Aşa s'a întâmplat şi cu Hăsmaşul Mare, care fusese un munte cu mult mai puternic, şi Oltul se înspăimântă aproape, de acest monstru pe care morsul lui îl trezeşte din somn: spaţiul, depărtarea.

Acesta e balaurul care poate să înghită unul după altul, cele mai mari lucruri de pe suprafaţa pământului. Şi Oltul îşi dă seama că a trăi, înseamnă pentru el a merge; dar mersul stârneşte depărtarea, şi astfel viaţa lui nu-i decât o necontenită pregătire de imagini, care vor fi aruncate în gura acestui monstru flămând. Ca un rechin, depărtarea vine în urma Oltului, şi în gura ei cad unul după altul, toate satele şi toţi munţii lumii.

Câmpia se deschide în faţă, tot mai largă, iar din ceţurile albastre ale depărtării, un nou oraş îşi profilează turlele: Sfântul Gheorghe. Tinerii din acest oraş, omagiază trecerea Oltului,

botezându-şi cu numele lui, echipa de foot-ball; iar oamenii maturi, banca populară. Dar într'una din marile case ale oraşului se află un zimbru, şi către acesta se îndreaptă mai ales murmurul profund al Oltului, salutându-l ca pe o veche cunoştinţă. Nu e prea multă vreme de când venea să se adape cu apele lui, şi în atâtea dimineţi au mers împreună spre zările, pline de lumină, ale sudului.

Acum, galben-roşcat, şi de dimensiuni enorme, zimbrul se află ca un gigant, în mijlocul muzeului întocmit de secui în Sfântul Gheorghe. Bine proptit pe picioare, încât ar putea lua în coarne toată clădirea, el nu ameninţă totuşi, ci felul cum ţine capul plecat, îl face să pară mai degrabă gânditor; meditând parcă la un lucru de demult, pe care singur mai e în stare să-l ţină minte. Inconjurat de ciudatele obiecte preistorice găsite la Ariujd, el pare că se gândeşte la vremea când era stăpân peste toate pădurile Ardealului, neavând să se teamă decât de armele grofilor, care acum îşi dorm şi ei somnul de veci, în cimitirul de la marginea oraşului.

Acolo, lângă zidurile năruite ale cetăţii, se află cavourile lor de marmoră, monumentale, tăcute şi reci. O îngrămădire de pietre mari, într'un efort desnădăjduit, şi uneori grotesc, de a înfrunta vremea, moartea, uitarea. Dar dintre muchiile lor care ar voi să exprime, sub cerul imens de deasupra, dezolarea sau resemnarea, nici un sunet nu se desprinde, să vibreze în aer, ca un nobil ecou al veacurilor peste care

stau așezate. Amuțite sunt pentru totdeauna, sub aceste lespezi de piatră, și sub acelea mai grele ale vremii, glasurile stăpânilor, de ale căror aspre porunci, au tremurat nenumărate generații de robi ai Ardealului. Acum, o tăcere grea, ca o a doua moarte, apasă peste aceste orgolioase și neinspirate cavouri. In depărtare, Oltul trecând în lungul câmpiilor, se zărește strălucitor și tânăr, sub lumina biruitoare, și mai puternică decât oricând, a țării în care pătrunde.

Adevărul e că o nouă lume începe acum, deasupra căreia lumina zilei are deodată altă intensitate. Peste fericitele câmpii din Țara Bârsei, ca cade în valuri bogate și aproape materiale, vizibile ca o beteală revărsată. Sub faldurile ei se înșiruie strălucind, ogoarele perfect aliniate și satele largi, ale acestui prosper ținut.

Oltul pătrunde în această lume, ducând după el un întreg alai de sălcii. Nu mai e o simplă gardă vegetală, ci un adevărat domeniu acela pe care apele lui și-l creează pe maluri; păduri de răchită, stufișuri de mure și rânduri întregi de sălcii, pătrund în Țara Bârsei, ca o largă coloană, odată cu Oltul care le poartă.

S'ar putea crede că în acest ținut de mari gospodari, devine el însuși, un latifundiar. Dar predestinat unei existențe eroice, nu va rămâne multă vreme astfel, și întocmai acelor oameni turmentați cu care în atâtea rânduri viața i-a fost la fel, într'o zi se va lipsi de acest vast

domeniu, părăsind fără păreri de rău tot ce i-a aparţinut, şi se va asvârli, el singur şi cu apele lui însetate de aventură, spre alte puncte cardinale, între pereţii de piatră ai altor munţi!

Pe când a intrat abia în această calmă şi fertilă câmpie, pentru a nu se amăgi cumva, uitând care îi e destinul, acesta îşi face încă odată glasul auzit, reamintindu-se solemn. Notei profunde şi plină de nelinişte, pe care ciudata biserică din Cârţa o făcuse să răsune peste murmurul lui, o alta asemănătoare îi răspunde acum, trezind aceeaşi rezonanţă gravă, de lume în care marile prevestiri şi dezastre, au loc în sunete.

La Ilieni, pe un promontoriu înconjurat de zidurile unei cetăţi, în perfectă similitudine cu aceea de la Cârţa, o biserică înaltă şi ciudată se ridică. Ea face să vibreze în aer aceeaşi notă plină de nelinişte, mai gravă şi mai alterată acum; încărcată, ca o împlinire a celei de la început, cu toate întâmplările prin care Oltul a trecut, dar toată nefiind până la urmă, decât un mesagiu şi mai solemn încă, pentru ceea ce urmează să vină. Şi nimic n'ar putea fi mai adevărat în viaţa Oltului, decât aceste grave semne sonore, care îi prevestesc destinul.

Străbătând o câmpie liniştită, el însuşi atât de liniştit acum, în afară de straniul mesagiu care vibrează în aer, nimic n'ar putea lăsa să se bănuie fantastica hotărâre pe care Oltul o ia puţin mai târziu; renunţând la ţara fericită care i se întinde în faţă, el se întoarce dintrodată spre întunecata miazănoapte.

XV

NENUMĂRATE INTÂMPLĂRI IN ȚARA BÂRSEI.

După legendă, cuprins de păreri de rău că și-a părăsit fratele, Oltul se întoarce să-l regăsească. Nimic altceva n'ar putea să justifice, uluitoarea lui hotărâre. In clipa când se întoarce spre miazănoapte, despărțit numai de o culme îngustă de drumul pe care a venit, pământul nu-i opune spre miazăzi nici o rezistență; ci dimpotrivă, o câmpie mai netedă ca oricând i se deschide în față. E toată Țara Bârsei înaintea lui, cu turlele Brașovului profilate în zare, și Oltul ar fi putut merge cel puțin, până sub zidurile vechiului burg. Dar singur în mijlocul câmpiei, nevăzut de nimeni, ia teribila hotărâre, și departe de lume, ca o corabie care își schimbă pânzele în largul mării, pivotează în jurul lui însuși, întorcându-și fața spre steaua polară. Astfel părăsește Oltul zările spre care năvalnic a venit întreaga lui tinerețe, mai trist și mai grav pornind înapoi, spre miazănoapte.

Iar locul acestei dramatice întoarceri, nu-i lipsit de solemnitate, şi de o sălbatică frumuseţe. Dacă spre miazăzi, câmpia pe care o părăseşte se întinde liniştită; dimpotrivă, tocmai în direcţia spre care se îndreaptă, pământul începe să se sburlească. E destinul dintotdeauna al Oltului, nedesmințit nici de această întâmplare.

Aici, în locul unde el, asemeni unei corăbii rătăcite, care pe suprafaţa pustie a mării, tragic se întoarce din drum, miazănoaptea spre care porneşte nu-i apare primitoare, şi nici zări largi nu-i deschide. Ci numai o poartă strâmtă, între două valuri geologice, încremenite într'o atitudine severă şi ostilă. Aşa îşi face Oltul drum spre miazănoapte, printre marginea colinelor de la Sân-Petru, şi creasta cea mai sudică din culmea Baraoltului.

Creasta aceasta pe lângă care Oltul alunecă, întorcându-se în jurul lui însuşi, pare ghiara întinsă până în câmpie, a unui leu aflat departe în munţi. Aici nu i se zăreşte decât o unghie, dar după ascuţimea ei, tot trupul i se ghiceşte, cum stă culcat peste ţară, cu labele întinse.

Se află aici, la extremitatea sudică a colinei, două piramide vârâte una în alta, împrăştiind în jur o stranie atmosferă. Au pereţii arizi, crispaţi, sfâşiaţi, parcă s'ar fi înălţat acolo din nisipuri aspre, aduse de vânturi. Chiar când cerul e cu totul liniştit, piramidele acestea tot par bătute de vânt, aflate în mijlocul unei furtuni, cu obrajii lor adânc sgâriaţi. Mii de păsări de pradă, bufniţe şi ulii, şi-au făcut cuiburi în

găurile lor, şi toată ziua se rotesc pe deasupra în sbor, dând stridentelor creste, o înfăţişare şi mai înfiorătoare încă.

Aceste stranii piramide, în jurul cărora se roteşte o întreagă escadrilă de păsări de pradă, formează o parte din poarta care se deschide spre miazănoapte, şi prinăuntrul căreia Oltul trece, mânat de destinul lui patetic.

Multă vreme de acum înainte, caşicum această poartă plină de ameninţare ar fi aruncat în apele lui sămânţa spaimei, mersul Oltului va fi neliniştit, şi frământat îndelung. Nu va mai fi ca în munţi, o luptă orgolioasă cu stâncile; ci o continuă şi amară căutare în propriile sale străfunduri. Străbătând un peisaj liniştit, Oltul se va sbuciuma totuşi, vânturându-şi apele undă cu undă, aşa cum un om aplecat peste toate întâmplările vieţii sale, şi-ar cerceta conştiinţa.

E o lungă şi dureroasă introspecţie, această totală vânturare a apelor, pe care Oltul o începe, de îndată ce a pornit spre miazănoapte. Pe undeva, pe dedesubt, nevăzute de nimeni, celelalte ghiare ale leului din munţi, încep să-l sfâşie fără milă. Un grind se iveşte în albia râului, morgând piezişe de la un mal la altul; e un gând rău, o remuşcare, o problemă de conştiinţă. Pentru a trece dincolo de această ghiară lăuntrică, Oltul e nevoit să-şi scoată toate apele din adâncime, purtându-le pe deasupra

ei în partea cealaltă, ca o pânză cercetată cu de-amănuntul, în toată lungimea.

Urcându-se din cea mai mare a lor adâncime, ca din străfunduri de conştiinţă, apele apar pe rând la suprafaţă, trecând peste grindul care le ţine calea, undă cu undă, îndelung, şi uneori dureros vânturate. Dar deabia îşi regăsesc liniştea şi încep să se aşeze în straturi, cele mai negre şi mai grele la fund, când un nou grind, o nouă ghiară nevăzută a conştiinţei, le sfâşie, le învolburează şi le obligă să vină la suprafaţă.

Până aproape de Feldioara se frământă Oltul în felul acesta, fără să se lupte cu nimeni, ci chinuindu-şi singur apele, asemeni unor neîmpăcate gânduri. E începutul gravei lui maturităţi.

Vremea când nu era decât o forţă deslănţuită în afară, luptându-se cu munţii şi cântându-şi biruinţele, a rămas de mult în urmă. Acum Oltul se întoarce spre miazănoapte, cercetându-şi îndelung apele, şi cunoscând gustul amar al vieţii. Cântecul lui nu mai e melodia subţire şi limpede cu care a plecat în lume. Violoncele grave îşi tremură glasul lor înăbuşit şi plin de durere, din mijlocul acestor dramatice învolburări ale apelor. Uneori coardele lor vibrează în aşa fel, încât par desnădăjduite glasuri omeneşti. Sunt poate chiar glasuri omeneşti, ecouri de dincolo de moarte, stafii sonore, geamătul plin de durere al celor care şi-au găsit sfârşitul în apele Oltului.

Locul acesta în care, pe o poartă atât de

înfiorătoare, Oltul se întoarce spre miazănoapte, este deasemeni locul în care conştiinţa începe să i se încarce, cu tot mai multe vieţi omeneşti. Până acum, în afară de rarele-i revărsări cotropitoare, el nu adusese în lume decât viaţă. Dar de când Apa Neagră, cel mai mare afluent pe care îl primeşte vreodată, i-a adus tributul ei de ape turburi şi adânci, Oltul duce cu el în lume şi moartea. Şuviţa de apă, subţire cât un deget, pe care păstorii de pe Hăsmaşul Mare o sorbeau în întregime, a ajuns acum un râu adânc, ale cărui ape pot să acopere oamenii şi să-i omoare.

Desigur, şi de acum înainte, Oltul va fi o largă şi puternică dâră de viaţă trasă prin lume, dar el va căpăta încă un obraz, şi alături de viaţă, va purta în apele lui moartea. Pentru fiecare sat şi pentru fiecare om pe lângă care trece, Oltul va fi de acum înainte un prilej de moarte, imediat.

Sunt pe întinsul lui locuri în care, ziua şi noaptea, moartea stă la pândă dedesuptul apelor, iar acestea îi devin complice, ajutându-i să şi împlinească înspăimântătoarele planuri. Sunt locuri în care apele devin rele, duşmănoase, sălaş al duhurilor negre, învolburându-se cu viclenie, formând fatale ochiuri ale morţii, cu pleoape grele şi reci care se închid, în ceasurile rele, chiar peste cei mai buni înnotători. Şi astfel se ivesc în lungul Oltului marile tragedii, a căror dureroasă amintire pluteşte o viaţă întreagă deasupra satelor, ca un zăbranic de doliu.

Fiecare sat şi fiecare generaţie de oameni îşi are înnecaţii, Oltul primind, pe măsură ce înaintează în spaţiu şi în timp, tributul lor, de măşti albe, de groază.

Sunt apoi locuri în care setea de vieţi omeneşti a apelor este atât de mare şi nestăpânită, încât înfăţişarea lor devine sinistră. In dreptul vreunui picior de pod, mai adânci decât oriunde, apele se învolburează cu furie, părând o îngrămădire de şerpi groşi, încâlcindu-şi mereu trupurile strălucitoare şi reci, în căutarea prăzii, pe care să o tragă în groaznicul lor cuib. Sunt şi locuri în care apele stau nemişcate, inofensive şi chiar binevoitoare, încât numai cu greu se poate bănui că sub această linişte de iaz, o adâncime flămândă şi perfidă se ascunde. Aici mai ales, obrazul descărnat al morţii stă lipit de suprafaţa de dinăuntru a apelor, privind cu ochi avizi la cei de pe maluri, şi întinzând ghiarele după ei. Sălciile bătrâne care se află în locurile acestea, par vrăjitoare inveterate, lipsite de orice scrupul, înţelese cu spectrul din apă, asupra crimei pe care o vor comite. In ultima clipă, dacă victima rezistă, braţele lor noduroase îi vor da brânci. Nimic în înfăţişarea lor nu arată, că n'ar fi capabile de o asemenea faptă.

Priveliştea, atât de liniştită şi odihnitoare, a unui râu curgând la marginea unor coline, sau prin mijlocul câmpiei, e adeseori contrazisă, chiar în plină lumină a zilei, de unele înfăţişeri ale lui, care fac inima să se neliniştească,

şi să se strângă de spaimă. E moartea şi toate celelalte stafii, care de sub suprafaţa apelor privesc cu obrazul lipit, în lumea aceasta, aşteptând. Iar atunci când vine noaptea, toată întinderea apelor e un prilej de spaimă, asemeni unui cimitir care ar aluneca încet, cu toţi morţii şi stafiile, lui, pe deasupra lumii.

Uneori pe suprafaţa întunecată şi sinistră a apelor, un corp negru vine la vale; s'ar putea să fie numai un trunchiu de salcie, dar asta nu ajută la nimic, cu cât se apropie, teama creşte, pentru a se transforma uneori în adevărată teroare. In asemenea nopţi, atât de ciudat şi plin de spăimântătoare sugestii, clipocesc apele! Sunt negre -ca smoala, şi ca dintre zidurile unor castele părăsite, noaptea scoate dinăuntrul lor, pentru fiecare oră, altă îngrozitoare fantomă.

In nopţile pline de lumina rece şi halucinantă a lunii, discul ei reflectat deasupra apelor pare deasemeni capul ciudat al unei palide stafii. Sub surâsul ei galben, de înnecată, apele Oltului se rostogolesc speriate spre miazănoapte, iar lumea pare, în asemenea nopţi, o stranie şi lugubră privelişte de ceară, dintr'un panopticum.

A doua zi, eliberată de sub razele lunii ca dintr'o primejdioasă hipnoză, lumea se întoarce în realitate; şi pe malurile Oltului, deoparte şi de alta se întinde, bogată şi plină de marea ei lumină, Ţara Bârsei. Pe poduri largi de fier, mereu trec peste apele lui, trase de cai puternici, camioanele mari, cu roţi de cauciuc,

ale saşilor. Oltul care trăise mai mult în preistorie ajungând rareori până în veacurile trecute, străbate acum cel mai modern ţinut al ţării. Bărbaţii şi femeile care trec în aceste camioane, au capul acoperit cu pălării mari de paiu, iar în faţă, şorţuri lungi de pânză albastră. Ei lucrează deasupra ogoarelor, metodic şi conştiincios, ca într'o uzină.

Până departe la marginea munţilor, deasupra acestui întreg ţinut, locuitorii lui cultivă sfecla de zahăr. Seara, camioanele se întorc pline cu rodul lor schimonosit şi diform, părând un cap de om, prea lung, suferind încă de a fi fost smuls din pământul unde îşi ascunsese urâţenia şi umilinţa feţei, odată cu dulceaţa neştiută dinăuntru. Fabrica de zahăr de la Bod îşi ridică în mijlocul acestor câmpii, coşurile roşii de cărămidă, alături de piloanele de fier, şi mai înalte încă, ale postului de radiodifuziune.

Pe lângă toate aceste noi şi moderne înfăţişeri ale lumii, Oltul trece păstrându-şi aceeaşi îngândurată rostogolire a undelor. Dealtfel, ca pentru a-i face un monumental arc de triumf, simbolizând neîntrerupta-i curgere din veacurile trecute spre cele viitoare, chiar acolo unde pe malul lui stâng se înalţă stâlpii de fier ai postului de radio, răspândind cuvinte şi melodii care străbat într'o secundă continentul, pe malul celalt, faţă în faţă cu imaginea lor modernă şi prevestitoare, uriaş tentaculară, deschizând parcă minţii o poartă spre vremile ce vor veni, se

află satul Ariujd. Iar satul Ariujd e el însuşi o poartă, fantastic deschisă spre trecut, spre miile de ani din urmă, şi a vieţii care a fost atunci în aceste locuri. Săpăturile de pe urma căruia a ajuns vestit, au descoperit sub vatra lui de acum, un întreg sat din epoca neolitică, puternic evocând misterul şi realităţile, acelor timpuri trecute.

Viitor şi Trecut, stau în felul acesta faţă în faţă, în formele lor cele mai expresive şi monumentale, iar Oltul trece prin dreptul lor ca pe sub privirile a doi sfincşi, la fel de enormi şi enigmatici.

In muzeul de la Sfântul Gheorghe, încărcat cu materialul preistoric găsit la Ariujd, se văd cele dintâi unelte închipuite şi lucrate de oameni, în îndepărtata noapte a vremurilor: o piatră lunguiaţă, în formă de topor, ţinută mai întâi cu mâna. Şi numai mult mai târziu, datorită cine ştie cărei minţi ingenioase, piatra aceasta e găurită, şi grosolanul topor capătă o coadă, ceea ce a fost fără îndoială una din marile izbânzi ale acelor timpuri.

Toate aceste semne, intens evocatoare ale unui trecut atât de mult rămas în urmă, au fost găsite la Ariujd, temeinică aşezare preistorică se pare, cum nici un sat din lungul Oltului nu-şi poate acoperi fruntea, cu un nimb asemănător. Inaintând în timp, obiectele găsite arată că oamenii care au trăit în aceste locuri au învăţat să lucreze bronzul, şi poate că aşezarea lor a fost în acele vremuri o adevărată uzină pentru

a da acestui metal formele grosolane încă, dar atât de folositoare, ale cuţitului.

Că aceşti oameni, peste care veacurile aşezate nici nu mai au număr, au iubit în vremea lor progresul, o dovedesc atât de multele opaiţe care s'au găsit aici: mici recipiente de lut cu o gaură, prin care feştila ieşea din grăsime. In aceste primitive opaiţe au ars desigur luminile cu care oamenii neoliticului au fost în măsură să răspundă, odată de mult, într'o străveche înserare, pentru prima oară, stelelor care veacuri de-a-rândul se aprinseseră pe cer, peste capetele lor, aflate sub marele mister al lumii. Au fost desigur în vremea aceea nopţi, când aceste câteva duzini de opaiţe aprinse pe pământ, vor fi dat oamenilor care le priveau, certitudinea că se găsesc într'un punct civilizat al lumii, într'o intens iluminată metropolă.

In înserările de acum, altfel de lumini răspund stelelor când acestea încep să se ivească pe cer. Dincolo de Olt, se află clădirile simetrice ale postului de radio, menit unei activităţi din cele mai moderne, şi în acelaşi timp, profund misterioasă. Din dreptul lor oamenii au făcut să se ridice spre cer stâlpii de fier, foarte înalţi, între care antena e întinsă ca un hamac fantastic, şi mintea lor se poate legăna acolo, la o mare înălţime, peste apele turburi şi agitate ale veacului.

Când amurgul începe să se întindă deasupra câmpiilor, în clădirea postului de radio se aprind tot felul de becuri, unele foarte mari, asemeni

unor astre necunoscute şi misterioase. Prin reţeaua lor complicată şi fantastică, străbătută de înalte tensiuni mortale, vocea omenească se încarcă de fluidul electric care o face să străbată prin aerul nopţii, pe deasupra munţilor, a mărilor şi oceanelor, de jur împrejurul lumii.

Inginerii preistorici de la uzinele de turnat bronzul din metropola neolitică de dincolo de Olt, nu şi-au putut închipui desigur cu ce se vor îndeletnici colegii lor de peste mii de ani, specializaţi în radio-electricitate. Aşa cum nici aceştia nu-şi pot închipui acum, în timp ce privesc limba tremurândă a voltmetrului, cu ce se vor îndeletnici, peste un timp egal inginerii, fără îndoială fantastici, ai viitorului.

Stâlpii de fier ai antenei, care singuri se duc spre cer, în întunerecul imens al nopţii, şi mai departe de el, spre apele necunoscute ale viitorului, par uneori o teribilă prevestire. In vârfurile lor s'au aprins câte două lumini roşii, strălucind ca ochii unor bufniţe enorme, care de la acea mare înălţime ar face de veghe asupra omenirii; neadormite, stranii, faustiene. De jur împrejur, până la marginea munţilor, se zăresc aceste lumini ciudate, prevestitoare. Aşa cum se văd deasupra câmpiei, în vârful unor schelete înalte de fier, privind cu ochi roşii şi mari în întunerecul nopţii, ele par imaginea fantastică, a lumilor care se pregătesc să vină.

Dar în aceste neuitate nopţi care fac minţii omeneşti cumpănă între trecut şi viitor, nici vremurile preistorice nu stau pierdute în în-

tunerec. Dincolo de apă, luminile mici care se aprind în fiecare seară la ferestrele caselor din Ariujd, nu par cu nimic deosebite, în pâlpâirea lor umilă, de acelea ale opaiţelor de odinioară. Satul, aşa cum se zăreşte în noapte, poate fi acum, dar tot atât de bine poate fi şi atunci, când şi-a pus întâi temelia, în neolitic. In tot acest timp, în esenţa lui nu s'a schimbat aproape. Prin aceşti înalţi stâlpi de fier, prevestitori ai unor fantastice lumi viitoare, vocea omenească poate pleca pe unde electro-magnetice pentru a face ocolul lumii, dar numai la câţiva metri de picioarele lor, ţăranii îşi lucrează mai departe, aceleaşi ogoare dintotdeauna.

Acestea, ogoarele, nu se vor schimba niciodată, şi oricât de uluitoare forme ar prevesti pentru viitor înalţii stâlpi ai antenei, va rămâne totdeauna în lungul vieţii un greu lanţ biologic, şi oriunde i-ar ajunge capătul din faţă, zalele nu i se vor rupe niciodată, ţinându-l legat de capătul dela început, care se află îngropat aici, sub vetrele caselor din Ajiujd, în neolitic.

Trecând pe lângă tot ceea ce, atât de elocvent, viitorul şi trecutul îngrămădesc pe malurile lui, Oltul îşi mână mereu apele spre miazănoapte, în căutarea fratelui său părăsit, reflectând în aceleaşi unde, şi luminile mici ale caselor ţărăneşti din Ariujd, şi luminile roşii, fantastice, ale postului de radio, ca un profil uluitor al vremurilor viitoare.

Dar şi în acest ţinut fericit, format din întinse

şi fertile câmpii, spectacolul cel mai măreţ pe care îl întâlneşte Oltul, e ca întotdeauna în viaţa lui, tot acela al munţilor. Ei rămân mereu la o mare depărtare, dar sunt atât de înalţi, masivi şi impunători, încât numai când coboară în pământ, privirile încetează să-i mai vadă. Altminteri, siluetele lor gigantice domnesc peste toată Ţara Bârsei, protejând-o, ca un şir de cetăţi negre, de cremene.

In felul acesta se ivesc pentru prima oară în faţa Oltului, Carpaţii. Profiluri atât de întinse, n'a mai avut niciunul din munţii pe care i-a întâlnit până acum. Dar de pe când este încă departe de întunecata lor măreţie, Oltul se întoarce din drum, şi numai două sute de kilometri mai la apus, îi va întâlni din nou, traversându-i atunci, şi ducând ţării de dincolo de ei mesagiul, în atâtea rânduri patetic, al Ardealului.

Schimbându-şi de câteva ori pe zi înfăţişarea, după cum îl luminează soarele, şi după cum negurile care îi acoperă se ridică sau se întorc, Carpaţii sunt pe rând asemeni unor matahale enorme, cărora abia li se ghicesc contururile mohorâte; sau precise şi strălucitoare cetăţi de piatră. In jurul marilor ziduri, ca la picioarele unor tronuri olimpice, ţinând sub stăpânirea lor întinderea lumii, nenumărate culmi se îngrămădesc, mereu aplecate în semn de supunere, încât păduri dese au avut timp să le crească în spinare. Grămezi de nori alburii rătăcesc pe deasupra lor, asemeni unor turme de oi, până ce îşi pierd în crengile arborilor toată lâna, şi dispar.

Alteori, se întâmplă ca balauri negri să fie atraşi, de prezenţa acestor candide turme, din partea cealaltă a munţilor. O pânză deasă de ploaie se aşterne atunci peste Ţara Bârsei, umflându-i pâraiele, înviorând lanurile de grâu, şi ajutând să crească miilor de capete omeneşti, diforme, îngropate în rânduri strânse, în ogoarele din jurul fabricei de zahăr.

Deasupra acestor câmpii liniştite, marele masiv al Bucegilor se înalţă, cu fiecare stâncă şi cu fiecare perete de piatră, tot mai sus, până ce între hotarele albastre ale cerului rămâne faţă în faţă, ca pentru o tragică şi solemnă dispută, cu cealaltă, atât de ciudată, uriaşă înălţime: Piatra Craiului. Mohorâta apariţie, în dreptul căreia însăşi lumina zilei îşi pierde puterea, încât într'acolo nu se mai vede aproape nimic, se desface la orizont din negurile geologice care o înconjoară, şi pe care nici un vânt nu le poate împrăştia. Intunecată, greoaie şi enormă, fără să se lege de nimic din jur, imens pietroi nemistuit, ea stă deasupra câmpiei ca un monstru mort de zeci de mii de ani, atât de mare, încât pământul n'a putut să-l înghită. Faţă în faţă cu acest monstru neputrezit, Bucegii apar ca făcând parte din umanitate, chiar dacă domnesc asupra ei; iar convorbirea dintre crestele lor nu poate fi desigur decât disputa aspră dintre două existenţe antagonice, la picioarele cărora câmpiile dorm fericite şi neştiutoare.

La fel cu Piatra Craiului, dar cum e în întregime acoperită de păduri, mai gânditoare, mai

tristă, şi parcă gata la concesiuni, se înalţă tot atât de stingheră în mijlocul câmpiei, Măgura Codlei. Dinspre Olt, ea pare o uriaşă imagine marină, unul din acei peşti negri şi plaţi, foarte scurţi, care străbat apele ca o frunză lată de brusture, verticali, stârnind mirare prin îngustimea lor de necrezut.

Toţi aceşti munţi, măreţi, mohorâţi, fantastici şi ciudaţi, închid cu zidurile lor de piatră Ţara Bârsei din trei părţi, şi pe cât de mare şi de aspră le e înălţimea, pe atât sunt de liniştite şi de fertile câmpiile cărora le stau strajă. Dar Oltul, mânat de destinul lui, care nu e al liniştei, nu întârzie prea mult în aceste luminoase câmpii, şi îşi urmează mereu calea spre miazănoapte.

XVI

DRUMUL NORDIC AL CETAŢILOR.

De abia a trecut de Ariujd, şi de intensa evocare preistorică a satului acesta, când dealurile Baraoltului, aflate acum la o oarecare depărtare, trimit Oltului un foarte ciudat afluent. Rupând cu violenţă pământul, un impetuos şi totuşi încremenit torent, se îndreaptă spre albia lui. Nu e decât o masă cenuşie de bolovani, înaintând prin mijlocul câmpiei, o fâşie minerală din ce în ce mai largă, în contrast violent de coloare şi de materie, cu ogoarele de grâu liniştite şi verzi, prin mijlocul cărora trecând, nemilos le sfâşie.

Lava acestei reci erupţii a fost pusă desigur în mişcare de apă, şi totul nu s'a putut întâmpla decât în zilele de ploaie; altminteri un singur fir de apă nu se zăreşte şerpuind în albia aridă, în care nici o furnică n'ar avea cu ce să-şi astâmpere setea. Doar un pod puternic, construit la câţiva metri deasupra albiei uscate, încât pare mai mult un arc de triumf, arată cât de

mari vin puhoaiele acestui râu, în zilele când începe să trăiască.

Sălciile chiar, au socotit că năpraznicele lui revărsări sunt demne de o gardă, şi i s'au înşiruit pe amândouă malurile, aşteptându-l săptămâni întregi să apară, asemeni unor credincioase şi foarte îndrăgostite femei. Prezenţa lor languroasă de o parte şi de alta a torentului de piatră, uscat şi aspru, numai în vederea celor câteva ore în care tumultuosul râu trece pe aici, e plină de un sens aproape tragic, al predestinării. Imagine multiplicată şi vegetală a aceleia care, atât de credincioasă, l-a aşteptat pe Ulysse, aşa cum stau cu braţele întinse în calea mult doritului navigator, sălciile acestea fac să străbată în lumea arborilor şi în vremurile noastre, suflul tragic şi măreţ al întâmplărilor antice.

Acolo în fund, dincolo de acele misterioase înălţimi, zeul vieţii lor doarme săptămâni de-a-rândul, şi numai rareori dând dealurile la o parte, ca pe o grea cortină, apare la orizont, strălucitor în zalele lui, tânăr, torenţial şi năpraznic. In clipa aceasta lunga aşteptare a sălciilor e răsplătită, şi el trece prin dreptul lor, înfiorându-le. E mai mult un fulger de apă, şi după brusca lui dispariţie, pietrele pe care le-a târât în puhoaie, rămân acolo unde le-a lăsat, cenuşii şi uscate, ca lovite de trăsnet.

Acelea care au fost târâte până la marginea Oltului, stau îngrămădite pe malul lui, într'o masă haotică şi desnădăjduită, ca mulţimea

unor emigranți, pe cheiuri, înainte de plecarea vaporului. Oltul smulge uneori dintre ele câteva, făcând să le înceteze suferința, când le coboară din nou în adâncimi umede și pline de nămol.

Din locul acesta în care pietrele sunt primite uneori în adâncimea plină de răcoare a Oltului, albia uscată a torentului nestatornic, așa cum vine, cenușie și goală, prin mijlocul câmpiilor verzi, apare îngrozitor de tristă și dureroasă, ca orbitele fără ochi, ale unui mutilat. De aici, sălciile se văd ducându-se în lungul pleoapelor chinuite, mai tragic încă, asemeni unui convoi de condamnate, implorând cu gesturi desnădăjduite dealurile din fund, să dea drumul izvorului; și atât de ciudate și nedrepte apar destinele, chiar ale arborilor, când înspre miază-noapte păduri fericite de sălcii, se duc odată cu apele neoprite ale Oltului.

Acestea nu vor trebui să aștepte, nici să se roage; de undeva din urmă, dintr'un loc pe care nici nu-l știu, neîncetat sosește largul șuvoi de ape care le întreține viața și le prilejuește fericirea. Pe marginea râului, ca la un hotar tainic al lumii, pe unde timpul ar putea fi văzut cum trece materializat, aceste asidue contemplatoare privesc fără să se satură, larga, neîntreruptă, cosmica rostogolire a apelor. E fără îndoială marea voluptate a vieții lor.

Și totuși, nici sălciile nu sunt iertate de ceea ce obiectul neîntreruptei lor contemplații aduce ființelor vii: nici de îmbătrânire, nici de moarte. Și astfel pe malul Oltului, alături de generațiile

omeneşti, se ivesc şi dispar generaţii, mereu repetate, de sălcii. O întreagă lume de oameni şi de arbori se nasc, trăiesc şi mor împreună, sub vraja şi cântecul aceloraşi ape.

Pe malurile Oltului, ca în pragul unei uşi deschisă spre eternitate, în fiecare primăvară se ivesc, înfiorate, mlădiţe tinere de sălcii, şi copii care privesc cu ochi uimiţi, pentru prima oară, larga rostogolire a apelor. Un nou val de oameni şi de arbori apare, împingând inevitabil spre moarte, pe acelea aflate în faţa lui. Un an mai târziu, are să fie la rândul lui împins din urmă. Iar apele Oltului, rostogolindu-se mereu spre miazănoapte, dau măsura şi imaginea exactă, a acestei nesfârşite curgeri a vieţii.

Uneori, la bătrâneţe, cele două mlădiţe de pe vremuri se regăsesc; de o salcie scorburoasă, scorojită, pe trei sferturi uscată, un moşneag îşi reazimă spinarea încovoiată, fumându-şi poate o ultimă pipă, şi privind cum apele trec grele la vale. Au mai fost împreună odată de mult, într'o primăvară, acum pierdută pentru totdeauna.

Dar în acest timp, malurile Oltului s'au umplut de alte generaţii de oameni şi de sălcii. Pe acestea din urmă apele le găsesc totdeauna la locul lor, la distanţe egale, măsurându-le parcă mersul, asemeni unor verzi secunde vegetale. Ca un imens orologiu desfăşurat pe faţa lumii, în fiecare clipă Oltul lasă o salcie în urmă, ea însăşi mai bătrână cu o clipă, într'o mă-

surătoare amplă şi vie a timpului care nu se mai întoarce. Clipe şi sălcii rămân mereu în urmă, şi niciodată ca în această călătorie spre miazănoapte, n'au părut mai iremediabil şi tragic frumoase, versurile celui mai mare poet trăit pe aceste pământuri: *Trecură anii ca nori lungi pe şesuri...*

Incărcat astfel de oameni şi de sălcii, de clipe, de veacuri şi de cimitire, Oltul îşi urmează drumul spre miazănoapte, şi în scurtă vreme cetatea Feldioarei i se iveşte în faţă. Tot satul pare o cetate, aşa cum stă aşezat deasupra unei rotunde coline, înconjurată de arbori foarte înalţi şi drepţi, închipuind un zid orgolios de suliţe, şi de semeţe turnuri ascuţite. In unele amurguri, priveliştea aceasta văzută din depărtare, cuprinde o măreţie concentrată şi ameninţătoare, ca fruntea lăsată în jos a unui zimbru; o o tărie a peisajului venind din trecut, din propria lui istorie, şi sub marii nori roşii care acoperă cerul, tot ţinutul Ardealului pare că stă ridicat într'o apoteoză, pe vârfuri de suliţe, de arbori, de turnuri de cetăţi, şi de biserici.

Cu cât Oltul se apropie de Feldioara, cetatea ei îşi înalţă spre cer silueta medievală, tăcută, şi impunătoare. E o construcţie de piatră, ridicându-se de pe stânci îndrăsneaţă, deasupra prăpastiei, evocând cu destulă tărie vremurile când mulţimi de oameni au forfotit în jurul ei, înălţând-o, şi celelalte mulţimi, venite din depărtare, să o asedieze.

Acum, în afară de bufniţe şi de lilieci, cetatea e pustie; şi din tot ce va fi fost pe vremuri între zidurile ei, un singur lucru a rămas: sentimentul celui care priveşte printre creneluri, că nimeni n'ar putea urca până sus, atâta cât un singur om ar mai face de veghe. Locul în care a fost construită cetatea, e un teribil punct strategic, ale cărui virtuţi n'au nevoie de demonstrare; singure se zăresc la suprafaţa pământului, în linii hotărâte, adânci şi puternice. Cu locul acesta, atât de bine se vede, că nu a fost de glumit.

Mai departe, la Rotbav şi la Aita Mare, încă două cetăţi aşteaptă apele Oltului, să le oglindească vechimea, ruina, şi marea lor putere de evocare.

Cetatea dela Rotbav se află în mijlocul satului, pe şosea, înconjurată de case; şi astfel e prezentă tot timpul în viaţa oamenilor, ca o fântână care ar duce în marile adâncimi ale trecutului. Seara, în timp ce din celelalte fântâni, căldările scot valuri de apă pentru setea oamenilor şi a animalelor; căldări nevăzute, dar al căror scârţâit se aude foarte bine dintre zidurile cetăţii, scot de sub temeliile ei, unul după altul, valuri grele de istorie, împrăştiindu-le pe deasupra satului, înnecându-l ca într'un lac adânc, în fundul căruia oamenii dorm şi visează, toţi împreună, întâmplările de demult ale acestor locuri.

La Aita Mare cetatea se află afară din sat, pe o colină. E mai mare decât aceea dela Fel-

dioara, o vastă construcţie, ale cărei ziduri lungi se întâlnesc în patru unghiuri drepte, asemeni cetăţilor maure. Intr'o parte a ei pornesc ogoarele, în cealaltă se află cimitirul. Lanurile de grâu vin până sub ziduri, iar crucile se întâlnesc cu ele la colţurile cetăţii; morţii stând astfel faţă în faţă cu recoltele viitoare. Lanurile vin dinspre răsărit, tălăzuindu-se ca valurile unei mări, şi în fiecare seară umbra cetăţii porneşte pe deasupra lor, într'o legănată călătorie; în timp ce luminile mici care ard toată noaptea în cimitir, par farurile unui port necunoscut şi umil, aşteptând să pătrundă în rada lui, corăbiile albe care vor aduce celor de aici viaţa de apoi, şi care nu vor sosi poate niciodată.

In zorii zilei următoare se regăsesc din nou, fiecare cu o semnificaţie concretă: cetatea, cimitirul şi mişcătoarele lanuri de grâu. Cât ţine ziua, grupuri de oameni urcă din sat panta pieptişe care îi aduce deasupra colinei. Acolo, în faţa cetăţii, ei se opresc puţin, parcă pentru a-şi da mai bine seama de drumul pe care urmează să apuce. Uneori, în căruţa pe lângă care au venit, se află un cosciug; atunci ei pornesc la dreapta şi după doi paşi se află în cuprinsul cimitirului. Alteori, în căruţă e un plug; oamenii cotesc la stânga, şi numaidecât câmpia începe să-i legene cu marile ei întinderi.

Cu poarta ei veche deschisă asupra acestui loc, cetatea desparte viaţa de moarte, ca o balanţă mare şi grea; şi ea e acolo pe colina de la marginea satului, ca templul arhaic al unei di-

vinităţi temute, sub a cărei putere, întreg ţinutul se pleacă.

Din locul acesta, foarte departe în urmă, Carpaţii se mai zăresc odată, ultima oară, asemeni unor cucuie vinete.

XVII

LUMEA AFRICANĂ A CĂRĂMIDĂRIILOR.

In călătoria lui spre miazănoapte, alături de vechile cetăți, Oltul întâlnește cărămidăriile. Sub cerul liber, aglomerări de oameni, trudite și pitorești, scormonesc pământul, îl frământă și îl plămădesc, izbutind în cele din urmă să înalțe cuptorul, din zeci de mii de cărămizi, și să-i dea foc. Atunci, un balaur cu douăsprezece guri, pline de flăcări, se reflectează în apele Oltului, în timp ce gânditoare și învolburate, se rostogolesc spre ținta lor îndepărtată.

De cum a intrat în Țara Bârsei, pe malurile lui au început să-și facă apariția cărămidăriile. Din pământul acestei țări, înăuntrul căruia sfecla de zahăr crește umilă și dulce, oamenii plămădesc țiglele roșii care acoperă toate casele din partea aceasta a Ardealului, dând satelor înfățișarea lor organizată, prosperă, și pitorească.

E un pământ deosebit acela din care se fac țiglele; oamenii îl aleg de deasupra celorlalte straturi, ca pe o smântână. E o plasmă moale și maleabilă; dar după ce l-au turnat în tipare și

l-au copt, până ce a căpătat el însuşi coloarea roşie a focului, devine aproape metalic. In felul acesta răsună ţiglele, atunci când sunt lovite de picăturile grele ale ploii. Iar când furtuni se deslănţuie uneori asupra satelor, acoperişurile roşii cântă toate cântecele pământului, pe care le ţin închise în ele, fără să fi uitat vreunul.

In cărămidăriile de la Aita Mare, ca în atâtea alte locuri, câteva duzini de oameni, cei mai mulţi dintre ei ţigani, lucrează aproape goi, sub cerul liber. Pe lângă ei, apele Oltului trec ca pe lângă un trib african; sunt negri ca smoala, cu trunchiul, cu braţele şi cu picioarele goale, părând foarte lungi, aşa cum frământă pământul, de la coapse până la tălpi o neîntreruptă înşiruire de muşchi, umflându-se sub pielea umedă şi strălucitoare. Cu un singur şorţ înainte, dintr'un sac vechiu, ei rămân astfel din zori şi până în noapte, fie că soarele arde, fie că asupra lor vine ploaia sau vântul. Uneori, câte un om tânăr cântă.

Ca oriunde se întâmplă un lucru care ţine puţin de vrăjitorie, ţiganii sunt prezenţi. Acestor neobosiţi urmăritori ai iluziei că plumbul se poate preface în aur, cărămidăriile le oferă satisfacţia imediată a unei prefaceri, dacă nu tot atât de fructuoasă, în orice caz la fel de esenţială. Sub ochii lor de alchimişti pasionaţi, pământul fertil care de zeci de mii de ani a rodit în fiecare vară, e prefăcut într'o materie definitiv refractară, în care nici apa nu mai pătrunde,

nici sămânța nu mai încolțește. E cașicum ar fi întoarsă lumea de la rosturile ei, un act de mare îndrăsneală în orice caz, o sfidare aproape, adusă legilor supreme care o guvernează .

Iar negrele făpturi, în imaginația cărora alchimia și vrăjile au ocupat întotdeauna spații vaste și fierbinți, atrase fiind de această acțiune îndrăsneață, și oarecum scelerată, își desfac corturile pe malurile Oltului, punând la cale atât de iremediabila și năpraznica prefacere a pământului.

E munca unei veri întregi pe care o au în față, și ei se instalează pentru acest răstimp, în preajma gropilor de lut și a cuptoarelor fumegânde. Familii de șapte, opt oameni și tot avutul lor, care deobicei nu se ridică la tot atâtea linguri, fără a mai vorbi de strâchini, își caută un loc și se așează deasupra întinsului pământ însemnându-l, mai mult pentru orientare decât pentru adăpost, cu două bețe încrucișate de pe care atârnă o țoală sdrențuită. Vântul și ploaia vor trece prin ele, cașicum n'ar fi.

Un singur loc caută ei să ferească de apă: acela în care își țin mălaiul și tutunul. Restul, fie propriul lor corp, fie părți ale gospodăriei în care trăiesc, sunt câmp deschis, tot atât de expuse adversităților firii, ca și întinderile goale ale pământului. In timp ce plămădesc huma și o coc în cuptoare, pentru durata gospodării trainice prin care un singur strop de apă nu va trece, cărămidarii trăiesc sub

cerul liber; sub cerul liber şi goi, una cu pământul, cu ploaia şi cu vântul, o masă de carne, rând pe rând arsă de soare sau dârdâind de frig, ca şi pădurile tinere de sălcii de pe malul Oltului, ca şi triburile de negri de pe malurile fluviilor africane.

Dar atât cât mălaiul şi tutunul rămân uscate, confortul vieţii lor e asigurat, şi fără să se gândească măcar la casele care între timp prin sate se ridică, ei îşi văd de treabă, cântând uneori, negri şi goi, pe malurile Oltului. Plini de noroi până în lumina ochilor, cărămidarii frământă pământul, şi acesta le ţâşneşte printre degete, asemeni unor şerpi lungi şi leneşi, care ar ieşi din cuib, dornici să li se întâmple o aventură.

După ce au fost turnate în tipare, cărămizile sunt puse la uscat, una lângă alta, lăsând să le strălucească sub soare suprafeţele exacte şi noi. Sunt încă umede şi moi, şi netezimea lor e susceptibilă de a păstra orice urmă, evocând timpurile când a fost născocită, chaldeeana scriere cuneiformă. Uneori, o rafală bruscă de vânt face să se ivească pe suprafaţa lor sensibilă, o microscopică furtună, ale cărei peripeţii invizibile, cuptorul le va înzestra în curând, cu aspectul de eternitate al încremenirii. Ele vor dura astfel sute, poate mii de ani, păstrând în tot acest timp amprenta de o clipă a vântului. O clipă care va face parte dintr'un trecut al omenirii cu totul uitat; când cărămizile acestea vor fi într'un târziu, cine ştie

de cine contemplate. Pentru cum se va construi atunci, din materiale sintetice şi supreme, cărămizile acestea, cu urma de o clipă a vântului pe ele, vor fi piese de muzeu şi vor fi poate socotite ca făcând parte, mai mult din preistoria omenirii.

Alături de bărbaţi, o fată tânără, o ţigancă, frământă deasemeni pământul. Şi printre degete îi ies şerpi lungi de humă, ameţiţi parcă de voluptate. Ea este aproape goală, cu braţe şi picioare lungi, iar sânii rotunzi şi grei se sbat deasupra mesei la care lucrează. Când ia o bucată de lut, o rotunjeşte şi o asvârle cu putere în tipar, pare că şi-a svârlit unul din sâni, într'atât ca şi huma, sunt negri, grei şi strălucitori, în lumina vie a zilei. In afară de dinţii foarte albi, şi de mărgelele albastre de sticlă pe care le poartă după gât, din cap şi până în picioare e tot una cu pământul, şi chiar atunci când cântă, în glasul ei sunt rezonanţe grave, de humă. Puţin mai departe sânii altei ţigănci, tot atât de negri, dar obosiţi de viaţă, hrănesc gura flămândă a unui copil. Şi apoi dincolo de cuptoare, un grup întreg de fete tinere frământând pământul. Sunt mulţi sâni goi şi multe cărămizi crude acolo, rotunde şi dreptunghiulare forme geometrice, tot atât de perfecte, de negre şi de strălucitoare.

Străbunica acestor fiinţe negre şi goale, ritmat dăruite frământării pământului, se află, ea însăşi, tot atât de neagră şi aproape tot atât

de goală, la capătul gropilor, în faţa scoarţei care închipuie cortul. Nu mai poartă mărgele, dar are în schimb o pipă mare de lut din care pufăie tot timpul. Cărbunii şi-i ia din focul de vreascuri din faţa cortului, asupra căruia veghează.

Treaba ei de acum este să pregătească mâncarea; într'o oală de pământ pusă de-a-dreptul pe jar fierbe o ciorbă de lobodă, de urzici sau de zarzăre acre. Dar va mai fi şi mămăliga, aşa că un câine jigărit se plimbă prin faţa cortului, aşteptându-şi partea. Ca şi stăpânii lui, cunoaşte din viaţă puţinul şi sărăcia. Uneori se simte foarte prost, când sosesc alţi câini, puternici şi mari, însoţind oamenii care vin din sate cu căruţele după cărămizi, să-şi construiască adăposturi trainice pentru la iarnă. Amintirea iernii îl înfioară, şi de aceea, pe cât îi îngăduie oasele şi pielea, se întinde pe o parte şi alta la soare, atât de lung, încât uneori pare mort.

Peste lumea neagră şi goală a cărămidarilor, peste sărăcia şi truda acestui ciudat grup de oameni, peste neîntrerupta lor forfotă africană, apele Oltului îşi revarsă cântecul lor larg şi generos, în timp ce îşi urmează învolburata rostogolire spre miazănoapte. Asemeni unui cavaler, misterios şi plin de fantezie, ivindu-se într'o seară pe calul său, părtaş la aventură şi superb, în preajma unor sărăcăcioase locuinţe, uimind bărbaţii, femeile şi copii, prin bogăţia

strălucitoare a costumului şi a locurilor necunoscute din care vine; tot astfel Oltul trece prin preajma cărămidăriilor. El aduce în lumea lor socotită şi împărţită în porţii de tutun, de mălai, de lemne, până şi de pământ, imaginea unei existenţe nemăsurate: apele-i multe şi tumultuoase călătorind şi împărţindu-se lumii, fără teamă că au să se termine vreodată.

După ce au învârtit roţile grele de lemn ale ferăstraelor şi morilor, sau turbinele metalice ale uzinelor electrice, prefăcând pentru organizarea şi continuitatea vieţii pe pământ, brazii înalţi în scânduri, boabele de grâu în făină şi stâncile aspre ale munţilor în lespezi netede de piatră, apele Oltului iau acum din nou parte la lenta construcţie a lumii. De data aceasta nu vor trece numai peste unelte, punându-le în mişcare, ci vor participa în mod organic, cu însăşi fiinţa lor, la ceea ce urmează să se întâmple, putând părea uneori o groaznică acţiune: defertilizarea pământului.

Abătute din drumul lor spre miazănoapte, apele se lasă sorbite de pământul cărămidăriilor, ca o băutură lentă, ameţitoare. Miliarde de stropi pătrunşi între celulele humei îi anihilează orice rezistenţă, îngăduind oamenilor să o modeleze ca pe o ceară, dându-i forma voită şi geometrică a cărămizilor.

Când acestea sunt întinse la soare, stropii de apă încep să se evaporeze numaidecât, ca un cloroform care şi-ar fi făcut efectul. Agăţându-se de razele luminii ei evadează şi îşi iau

sborul, lăsând în urmă şirurile de cărămizi, ca pe o imensă închisoare părăsită, cu mii de celule, perfect dreptunghiulare.

Dar în coridoarele lor adânci, în cele mai de la fund subterane secrete, mai sunt stropi de apă, prizonieri. Pe aceştia, nu-i va putea face să evadeze decât focul.

După ce săptămâni întregi au prefăcut pământul în cărămizi, pe care soarele le-a uscat, în viaţa cărămidarilor un mare eveniment se apropie: întocmirea cuptorului. Tot ce s'a petrecut până acum, toată truda, toate gesturile şi toate cântecele lor, în vederea acestui scop final au fost: clădirea cuptorului.

Una după alta, perfecte, dreptunghiulare, zeci de mii de cărămizi fac să crească mereu cuptorul, în cele trei dimensiuni ale spaţiului, cunoscute şi utilizate de oameni: lărgime, lungime şi înălţime. Se umflă ca un balaur. Nepotolita forfotă din jurul lui, plină de gesturi vii şi de strigăte ascuţite, face să reînvie aici, după mii de ani, aceeaşi violentă panoramă, care va fi fost pe vremuri în jurul Turnului Babel. Oameni goi şi negri vin, aleargă, se strigă unii pe alţii, îşi fac semne, ţipă, răcnesc; şi din mijlocul acestui vacarm, ceva greoi se ridică, din patru colţuri, spre cer. Dealtfel, chiar fără să fie Turnul Babel, atunci când e gata, cuptorul pare un templu mătăhălos şi emfatic, ridicat parcă în cinstea uneia din acele burduhănoase divinităţi chaldeene, cărora le plăcea să li se aducă jertfă

oameni vii. Pentru aceasta, el cască nu mai puțin de douăsprezece guri.

După ce l-au umplut cu lemne lungi, cărămidarii îi dau foc. Douăzeci și patru de ore mai târziu, cuptorul începe să se încingă, iar cele trei elemente primordiale ale lumii, apa, focul, pământul, iau contact între ele în împrejurări de o violență extremă.

Apele Oltului trec numai la câțiva metri de locul acesta, unde milioane din stropii care i-au aparținut, sunt supuși unui groaznic supliciu. O zi și o noapte mai târziu, cuptorul se încinge și mai mult, încât pare o forță cosmică, deslănțuită. Înăuntrul lui, apa, pământul și focul, năpraznic clocotesc.

Veghindu-l, ca pe un templu fumegând și fierbinte, oamenii au conștiința cumplitului fenomen pe care l-au iscat, și-l privesc de departe, impresionați. Incă o zi și o noapte, și el devine o singură masă incandescentă, un bloc compact, mistuitor, dogorind în mijlocul câmpiei, ca o bucată de soare căzută din cer.

E în adevăr un fenomen cosmic, acela pe care oamenii l-au deslănțuit în mijlocul câmpiilor liniștite și verzi. Pământul își reamintește vremea, fantastic îndepărtată, când împreună cu soarele forma un singur corp incandescent, și se reîntoarce la aceste forme fierbinți de existență, încât între lanurile de grâu pare că dogorește un bolid, venit din îndepărtatele spații interstelare. Astfel de întâmplări, uluitoare, au loc în ma-

terie, când oamenii deslănţuie unele asupra altora, elementele. Când vor izbuti să deslănţuie atomii, vremea de acum, va părea celor de atunci, atât de săracă, încât nu vor greşi probabil prea mult, socotind-o ca făcând parte din epoca de piatră a omenirii.

Când după câteva zile cuptorul s'a răcit, oamenii încep să-l desvelească, şi el îşi arată de la un capăt la altul acecaşi vie coloare roşie, împărţită în mii de dreptunghiuri egale, ca seminţele unui fruct gigantic. Ars până în miezul lui, şi defertilizat, pământul s'a prefăcut iremediabil în cărămizi. O singură dată, se spune, unul din sfinţii din primele timpuri ale creştinismului, vrând să dea mulţimii dovadă de existenţa puterii divine, a luat în mână o cărămidă şi strângând-o, a despărţit din nou elementele: flăcările au ţâşnit în aer, apa a curs în jos, iar în palma sfântului a rămas pământul afânat şi moale, cum fusese la început.

Dar aceasta e o minune de demult. Acum, cărămizile rămân cărămizi întregi: roşii, dreptunghiulare, şi cu un sunet aproape metalic. Iar oamenii desfac cuptorul, purtându-le spre căruţele care au venit de departe, să încarce rodul împerecherii cosmice dintre apă, pământ şi foc.

De data aceasta, praful care învăluie trupurile goale ale cărămidarilor, îi face să pară un trib de pieli roşii. Sgomotoşi, forfotesc în jurul cuptorului care descreşte văzând cu ochii, asemeni unui balaur atins de puterea unei formule ma-

gice. La urmă, nu mai rămâne decât un strat de praf roşu, amintire a teribilei hore pe care au jucat-o acolo, elementele primordiale ale lumii.

XVIII

PÂNĂ UNDE AJUNGE OCEANUL.

Pe drumuri strâmte de țară, cărămizile călătoresc spre sate tot mai îndepărtate, ducând odată cu ele tomoliile unui nou ev în viața țăranilor: acela al locuințelor de zid. Goii cărămidari se întorc din nou în gropile lor să frământe pământul. Iar apele Oltului, după ce au trăit, înăuntrul cărămizilor o năpraznică aventură, ajung iarăși în cer, alunecând pe vastele lui suprafețe. Vor fi din nou nori. Ușori și albi, ca o spumă; negri și grei, asemeni unor fiare rănite. Vor pluti pe deasupra pădurilor, iar într'o zi vor da o bătălie cu crestele de cremene ale Hăsmașului Mare. Atunci vor fi din nou Olt. Și vor lua călătoria de la început.

Vor lua călătoria de la început. Vor coborâ din nou de pe creasta muntelui spre picioarele lui, din stâncă în stâncă, vreme îndelungată, fără sfârșit. Vor învârti iarăși roțile morilor și ale ferăstraelor. Se vor întoarce spre miazănoapte și vor ajunge iarăși în locul acesta, în

dreptul cărămidăriilor, unde întâia oară călătoria spre mare le-a fost întreruptă. De data aceasta vor trece mai departe şi vor face drumul până la capăt. Sau poate nu vor ajunge nici până aici.

Cu mult în urmă, la roata unei mori, soarele îi va ridica din nou în cer. Şi iar vor fi nori călătorind deasupra lumii, asemeni unor fantastice corăbii. Vor închipui fel de fel de imagini. Vor juca ultimul act din Faust, îşi vor aduce aminte de Prometeu trimiţându-i un vultur nou să-l sfâşie, şi vor sfârşi bătălia groaznică dintre două armate necunoscute, începută rândul trecut. Vor reveni pe pământ, dar de data aceasta vor cade într'o ţară îndepărtată, vor fi Elba, sau Vistula, sau Rin, sau Volga. Vor călători în mijlocul acestor fluvii puternice, dar tot nu vor ajunge la mare. Chiar în ziua în care ar fi urmat să ajungă, soarele le va absorbi din nou, şi iarăşi vor fi nori plutind la o mare înălţime deasupra lumii.

Mereu nemulţumit de felul cum i-a împărţit, soarele întoarce stropii de apă din drum, îi strânge la un loc, pornindu-i cu cea mai mare grabă în altă parte a lumii; dar nici până acolo nu-i lasă să ajungă, şi iar îi schimbă şi îi poartă în toate direcţiile, ca pe o haotică armată cu care ar căuta să cucerească şi să menţie, milioane de poziţii, deodată. Câţiva stropi, după ce s'au reîntors de câteva ori în cer, când de pe suprafaţa unui râu, când de pe a altuia, sunt în cele din urmă repeziţi la picioarele unei co-

line. Era în adevăr o ploaie aşteptată de mult, şi necesară.

De data aceasta nu vor mai fi râuri; urcând prin tuburi subţiri de paiu, îşi vor adăuga propria lor fiinţă la aceea a plantei, ajutându-i să crească. Unii din ei vor pătrunde în bobul grâului, devenind una cu substanţa lui hrănitoare, aşteptând ca peste o vreme alte ape, aşa cum au fost şi ei odată de mult, să-i macine şi să-i prefacă în făină.

Alţi stropi se vor ridica prin rădăcinile viei, sau ale copacilor, şi pătrunzând în struguri sau în mere, le vor face rotunde şi grele, atârnând de crengi în lumina soarelui, şi spunându-i parcă: iată, am îndeplinit ultima misiune pe care ne-ai dat-o. Am devenit splendide fructe.

Şi vor fi în clipa aceea pe pământ, miliarde şi miliarde de asemenea fructe. Şi toate vor fi victoriile soarelui, dintr'o singură vară, prin măreaţa şi generoasa lui strategie: purtând stropii de apă între cer şi pământ, prefăcându-i în râuri, în nori şi în ploaie, pentru ca din toată această imensă vânturare, pământul să se acopere de iarbă, de grâne şi de fructe.

Iar ceea ce a fost în primăvară apă spumegândă a Oltului va ajunge în toamnă, sau în toamna viitoare abia, un fruct rotund şi greu, spre care o mână omenească se va întinde. Şi mâna aceasta va fi împinsă înainte de milioane de stropi de apă, gestul ei nefiind decât un val al lor, evoluat. Pentrucă apa din râuri, din nori şi din oceane, se află deasemeni înăun-

trul oamenilor, invadându-i, formându-le însăşi fiinţa: muşchii care împing mâna spre fruct, globul ochilor cu care privesc soarele şi ploaia, şi însuşi creierul care gândeşte: viaţa e apă. Fiindcă într'atât, viaţa e apă.

Dacă mâna sfântului dela început ar strânge între degete un om sau un brad, cu aceeaşi putere supranaturală, la picioarele lui s'ar face o gârlă. Intr'atât viaţa e apă. Aceeaşi din râuri, din fluvii şi din nori. Şi mai ales, aceeaşi din oceane.

Dacă unii oameni merg pe deasupra pământului cântând, şi vocea lor e profundă, iar calea pe care o taie prin lume largă şi măreaţă, totul se întâmplă poate pentrucă în ei trăieşte mai departe apa nestăvilită şi generoasă a marilor fluvii. Sau dacă sunt uneori fantastici, nebuloşi şi plini de fantezie, nu sunt oare aşa pentrucă atâtea celule ale fiinţei lor au fost formate din apa haotică a norilor? Dar mai ales dacă un sbucium nepotolit le străbate întreaga viaţă, părând a fi însuşi ritmul lăuntric al existenţei lor, cine ar putea spune că totul nu se întâmplă, fiindcă dincolo de nori şi de fluvii, ei au fost plăsmuiţi din apa, mereu tălăzuită, a oceanelor!

Imense, profunde şi sbuciumate, oceanele sunt marile laboratorii biologice, de pe ale căror maluri viaţa a pornit asupra pământului, să-l cucerească. Dar oricât de departe ar fi ajuns în interiorul uscatului, şi la forme oricât de fantastice, ea n'a încetat niciodată de a fi, în adân-

cimile ei, apă. Râurile, norii şi ploaia, au fost născocite de oceane pentru a putea trimite fiinţelor elaborate de ele, rezervele de apă fără de care n'ar putea fi decât nemişcate roci minerale. Miliarde de stropi de apă năvălesc în fiecare zi în corpul fiinţelor vii, ducând cu ele puterea de viaţă a oceanelor. E un imens circuit, o fantastică transfuzie între plante şi oameni, între fluvii şi oameni, şi între toţi la un loc şi apa primordială a oceanelor.

După ce au fost pe faţa pământului arbori sau oameni, apele se întorc în sânul oceanelor să se regenereze, şi iarăşi pornesc asupra uscatului. Aşa se întâmplă de milioane de ani, şi de fiecare dată apele pătrund într'o nouă specie, într'o nouă rasă, sau într'o nouă formă vegetală, ducându-i evoluţia mai departe. Neîncetat oceanul îşi trimite apele să cerceteze şi să cucerească pământul. Când ele nu vor mai veni, planeta va rămâne pustie.

Acum, când în timpurile mai noi,oamenii au construit corăbii cu care au pornit pe deasupra mărilor să le cucerească, poate în mintea lor nu întotdeauna a fost prezent gândul că în realitate, cu milioane de ani în urmă, oceanul a fost acela care i-a construit pe ei, trimiţându-i să cucerească pământul, iar navigatorii n'au făcut decât să revină, într'un târziu, deasupra plasmei primordiale. In timp ce planeta înaintează în spaţiu, oceanul se află în cuprinsul ei, boltit şi albastru, ca un ochiu imens, plin de o nobilă curiozitate.

Din această curiozitate a oceanului a apărut viața pe pământ. După îndelungate experiențe, într'o zi a izbutit să pună valurilor lui picioare, trimițându-le sub formă de ichtyozauri, să vadă până unde se întind continentele.

De atunci, în milioane de ani, trecând din specie în specie, viața a putut ajunge la cele mai fantastice și complicate forme. Dar fiecare ființă vie nu e decât un val din apa oceanului, căruia i s'a adăugat un schelet mineral și care, traversând erele, a ajuns până în zilele noastre, tălăzuindu-se încet într'o parte și alta. In milioane de ani, miliarde de asemenea valuri, ivindu-se unul din altul, au împins viața mai departe. Dar oricare ar fi forma la care a ajuns, oricât de stranie și de evoluată, în străfundurile ei, dincolo de formele aparente, apa oceanelor se clatină încet, ca o eternă și mereu mișcătoare temelie a lumii.

Rareori închipuirea o vede, ca de pe un pod foarte înalt de pe care ar privi într'o noapte în jos: la fund de tot, foarte la fund, apa se zărește abia, enormă masă lichidă, înăuntrul căreia se duc, să-și întâlnească originea, picioarele grele, de brontozaur, ale biologiei. Intreaga construcție a lumii se înalță deasupra lor, ca o imensă catedrală, luând forme tot mai fantastice; și din cel mai înalt vârf, de unde ochiul omenesc privește, el are de coborât un nesfârșit eșafodaj de schelete, pentruca ajungând în fundurile de la început ale lumii, să poată zări apa primordială, mișcându-se încet, plină de ger-

meni, de uriaşe intenţii, şi de teribile puteri creatoare.

Mai mult decât privirii, auzului se face cunoscută apa aceasta de la temeliile lumii. De acolo, din marea adâncime unde neîntrerupt se clatină, ritmul ei urcă în toţi oamenii, purtându-i pe deasupra pământului, în aceeaşi largă legănare, ca a vastelor suprafeţe marine. Oameni care merg singuri pe poteci necunoscute, sau milioane de oameni tălăzuindu-se pe deasupra continentelor, popoare ivindu-se în istorie şi dispărând, invazii, migraţiuni, civilizaţii apuse şi noi civilizaţii, toate se ridică şi coboară pe faţa pământului, la fel cu valurile nepotolite şi pline de sbucium ale oceanului.

Tot ce se întâmplă pe pământ, oceanului îi este prelungire; ritmului, măreţiei şi eternităţii lui. In fiecare fiinţă vie, ca în tot atâtea miliarde şi miliarde de scoici, foşnetul lui o singură clipă nu încetează. Omul însuşi, în cea mai din urmă şi mai înaltă semnificaţie, pare să fie o nobilă scoică, înăuntrul căreia marele tumult al oceanului îşi găseşte cea mai deplină rezonanţă. De aici vin poate tristeţile, reveriile şi măreţia lui. Tot ce se întâmplă departe, deasupra vastelor suprafeţe marine, îşi găseşte un ecou înăuntrul omului, îl întunecă sau îl luminează, îl bucură, îl întristează sau îl face nostalgic. Lumea în esenţa ei e muzică, iar oceanul e marele generator de ritmuri, spre care toate auzurile se întorc, emoţionate.

Uneori, oamenii ajungând pe malurile unui fluviu, cei cincizeci de litri de apă pe care ființa lor îi conține, îi face să cadă numaidecât pe gânduri, oprindu-i locului, și invadându-i cu nostalgia oceanului, spre care se duc valurile de sub privirile lor visătoare. Milioane de oameni, opriți pe malurile apelor curgătoare, n'ar mai porni, cuprinși de o mare și misterioasă liniște, în fiecare clipă fericiți, în timp ce gândurile li se duc la vale, odată cu undele, spre locul îndepărtatei lor origini, spre plajele primordiale ale oceanului.

În felul acesta, cu deosebire intens și fantastic, oceanul e prezent în toate ființele pe care le-a plăsmuit, trimițându-le deasupra pământului, să-l cucerească.

La urmă, peste milioane de ani, când sfârșitul lumii va începe, viața ca o armată învinsă, se va retrage din nou spre malurile lui, trăindu-și acolo ultimele pâlpâiri, înainte de marele întunerec, total.

XIX

CALEA LACTEE A SATELOR.

Acum, în dreptul cărămidăriilor, apa cu forme umane a unei tinere fete, vine legănându-se spre apa, deasemeni legănată, a Oltului. Departe în câmpie, câţiva cai care aleargă sub razele soarelui, par culmile pline de spumă ale unor valuri, urmărindu-se unul pe altul, în timp ce restul mării rămâne liniştită. Ingenunchiată în iarba de pe maluri, imaginea fetei se oglindeşte în apa Oltului care trecând, fură de pe obrajii ei clipa în care a fost privită.

De când au coborât Hăsmaşul Mare şi au trăit atâtea întâmplări, apele Oltului au devenit lumii pe care o străbat, un vast prilej de contemplare. Sălciile de pe maluri au la picioarele lor o somptuoasă oglindă, în care neîncetat se privesc. Şi deasemeni cetăţile vechi, satele, şi oamenii din ele, când vin la marginea apei. Ca un imens orologiu desfăşurat deasupra lumii, Oltul o străbate, măsurându-i durata, şi în acelaşi timp, neîntrerupt oglindind-o.

Punând pentru prima oară oamenii faţă în

faţă cu propria lor imagine, apele le-au adresat o mare invitaţie la contemplare şi narcisism. De când au descoperit lucrul acesta, milioane de oameni, bărbaţi şi femei, au stat aplecaţi deasupra apelor, şi s'au privit: zile, săptămâni, iar uneori toată viaţa.

Dar dincolo de capetele lor, mai în profunzime, invitaţia aceasta a fost adresată cerului. In râuri, în lacuri, în toate apele deasupra cărora se bolteşte, cerul îşi contemplă imensitatea şi întâmplările, deasemeni imense, care au loc pe suprafaţa lui. Colori roşiatice, foarte vii, ale răsăritului, lumina limpede a zilei când soarele e la zenit, sau galbenele colori grave ale apusului, toate se urmează cu aceleaşi nuanţe şi intensităţi pe suprafaţa Oltului, oglindă mereu mişcătoare a lumii. Noaptea deasemeni îşi reflectă întunecimile ei de smoală, sau lumina albă, rece şi stranie, a lunii. Podul metalic pe care razele lunii îl fac uneori deasupra apelor, e una din marile vrăji ale lumii.

Dar ceea ce cel mai mult cerul îşi oglindeşte în apele Oltului, sunt norii. In timp ce ele se rostogolesc spre miazănoapte, prin albia adâncă pe care şi-au croit-o, mai în adâncime încă, pe fundul răsturnat al cerului, corăbiile fabuloase ale norilor, trec una după alta. Felul în care, cu toate pânzele întinse, ele alunecă spre marile direcţii ale lumii, este tot ce poate fi mai demn de o neîntreruptă contemplare. Mereu se ivesc în adâncimile apei, urmându-şi ca pe un uriaş vis,

măreaţa şi legănata lor călătorie. Uneori, se duc să întâlnească tăioasele creste ale Hăsmaşului Mare; şi atunci, apele viitoare ale Oltului, şi acelea ale râului însuşi, curg împreună, unele deasupra altora, spre întunecata miazănoapte.

Dar în afară de imaginea care li se oglindeşte în Olt, trecerea norilor acoperă pământul cu pete mari de umbră şi de răcoare. E un joc de dimensiuni în adevăr imense; umbra lor aleargă la depărtări de kilometri, în faţă sau în urmă, întinzându-se peste câte o câmpie întreagă, pentru ca apoi să acopere o pădure, un sat şi jumătate de deal, arătând privirilor toată întinderea nemărginită a jocului: vârfurile colinelor strălucesc în lumina vie a soarelui, în timp ce poalele lor, întunecate, abia se mai zăresc. Dar norii, călătorind ca şi apele Oltului, neîntrerupt, spre miazănoapte, după câteva minute culmile se întunecă şi se răcesc, în timp ce la picioarele lor un sat se iveşte deodată, invadat de o bruscă şi strălucitoare lumină. Iar umbra imensă a norului, trecând peste câmpia de dincolo de pădure, oamenii care se află acolo la seceriş se opresc, îşi îndreaptă mijlocul, şi cu palma aspră de muncă îşi şterg de pe frunte broboanele grele de sudoare. Uneori, întunecimea nu ţine decât câteva clipe, dar trecerea ei aduce pe faţa pământului un val de aer mai rece, caşicum însuşi un râu şi-ar fi revărsat apele în câmpie. Pe urmă, ogoarele sunt din nou cotropite de căldura nemiloasă a soarelui, iar oamenii, în-

viorați puțin, se apleacă iarăși peste munca lor, zorindu-se să câștige timpul pierdut.

Departe spre miazănoapte, răcoarea se duce din sat în sat, din câmpie în câmpie, peste fruntea altor oameni, odată cu norii și cu apele mereu rostogolite ale Oltului, toate împreună, ca într'un mare vis al lumii.

In mijlocul acestui vis, împrăștiate pe fața pământului, se află satele. Norii le acoperă cu pete mari de umbră, iar Oltul trece prin dreptul lor, ca pe lângă tot atâtea miracole. Din tot ceea ce apele lui întâlnesc în drumul lor, și ele întâlnesc aproape toate înfățișerile lumii, existența satelor este aceea asupra căreia planează cele mai multe și mai substanțiale mistere.

Sunt fără îndoială făcute de oameni cu mâinile lor, din lemne, din piatră și cărămizi; și totuși se ivesc pe malurile Oltului, asemeni unor fructe enorme ale pământului însuși, reale și vii, și pline de o puternică sevă. Acesta e cel dintâi dintre misterele care plutesc peste existența satelor: construite din materiale moarte, ele trăiesc totuși asemeni unor ființe vii, adevărate organisme biologice, svâcnindu-și în orice parte, sângele, celula și protoplasma. Trăiesc. Sunt vii și trăiesc.

Tot încercând să-și dea seama de felul în care au început să trăiască, o clipă vine, dincolo de care mintea nu mai poate afla nimic; și ca și în cele mai ultime analize ale vieții, de aici mai departe începe domeniul misterios al creației,

plin de puteri şi de legi necunoscute. Acestui domeniu aparţine clipa în care, satele au încetat să mai fie o îngrămădire de materiale moarte, pentru a deveni adevărate fiinţe vii, uriaşe meduze pe suprafaţa pământului. A fost poate puterea izbucnită a unei seminţe necunoscute, sau poate un duh neştiut al vieţii care a coborât în materie, însufleţind-o. In orice caz, ceea ce s'a întâmplat atunci, rămâne dincolo de hotarele până la care poate merge cunoaşterea.

Mintea poate cel mult să-şi închipuie, să facă presupuneri. Ea se poate întoarce în vremea îndepărtată, şi de multe ori aparţinând preistoriei, în care satele şi-au făcut apariţia pe pământ. O singură certitudine există: la început şi la început a fost un foc; şi din flăcările lui satul s'a ivit mai pe urmă. Tuturor, acesta le-a fost începutul. Cândva, de mult de tot, într'una din înserările acelor timpuri pierdute, câţiva păstori oprindu-se din neîntrerupta lor migraţiune, au aprins un foc. A doua zi au plecat mai departe. Dar din flăcările lui, ca dintr'o sămânţă fertilă şi predestinată, totul a început să încolţească. După zece sau după o sută de ani, primele colibe aveau să apară.

Păstorii care au aprins aceste rodnice focuri, n'au bănuit desigur valurile de viaţă care mai târziu aveau să se tălăzuie acolo, atingând cu vârfurile lor viitorul. Dar cu nimic nu le e micşorat meritul, şi zilelor noastre ei pot apare uriaşi, purtând în trupul lor încă o sămânţă, formând printre ceilalţi oameni o tagmă deo-

sebită, de întemeietori. Mergând în lungul pământului, ei au avut darul să se oprească în locurile vii, predestinate. O adiere de aer mai rece, murmurul unei şuviţe de apă, sau cine ştie ce altă imponderabilă indicaţie a firii, a fost deajuns pentru ca ei să se oprească din drum, şi să întemeieze prima vatră. Dar în locul acela musteau dedesubt, fluidele secrete ale unei viitoare aşezări omeneşti. In fundul pământului, casele se aflau parcă aşteptând, şi odată cu oprirea păstorilor, s'au pus în mişcare, urcând încet la suprafaţă, ca trezite dintr'un somn de legendă.

Totul a fost parcă hotărât dinainte; lemnele şi piatra s'au strâns din cele patru vânturi, şi satul a început să crească, potrivindu-şi respiraţia cu trecerea înceată a veacurilor. Uneori, o generaţie întreagă nu i-a adăugat decât o colibă; atât a putut creşte atunci. Un acoperiş a înlocuit un altul, o poartă nouă s'a aşezat în locul celei năruite, dar totul s'a petrecut încet şi îndelung, ca într'un corp viu care îşi primeneşte pe nesimţite celulele.

In faţa acestor puteri subterane, voinţei omeneşti i-a rămas prea puţin de făcut. Ca şi în lumea fiinţelor vii, unde atâtea pier înainte de a se naşte, de jur împrejurul satelor de acum, nenumărate focuri au pâlpâit, dar ele n'au putut da roade, şi s'au stins pentru totdeauna. Cei care le aprinseseră erau oameni sterpi, iar locurile acelea, veştede de misterul creaţiei. Unii din ei au stăruit uneori, zadarnic. La o răs-

pântie de drumuri, unde totul arăta că e un loc nimerit pentru o aşezare omenească, o casă sau două s'au străduit să se menţină, anevoie, dar după un număr de ani n'au mai putut rezista forţelor obscure ale peisajului, s'au năruit treptat, iar cenuşa li s'a împrăştiat în vânt. In timpul acesta, în cine ştie ce coclauri singuratice, un sat umil făcea faţă tuturor adversităţilor firii, trecând întreg şi viu dintr'un veac în altul. A fost deajuns ca un om din tagma întemeietorilor să svârle sămânţa unei vetre, într'un loc dedesubtul căruia se afla o matrice, pentru ca satul să izbucnească din pământ, şi nimeni să nu-l mai poată opri.

In felul acesta le întâlneşte Oltul, ca pe nişte fiinţe vii, sensibile, misterioase, conduse de legi necunoscute. Ele apar pe neaşteptate, uneori chiar pe malul apei, alteori la poalele colinelor, sau deasupra lor, fără să se poată şti vreodată de ce sunt aici şi nu în altă parte. Fiecare din ele are un nume, o ciudată alăturare de silabe, din care se ridică un iz arhaic, o sonoritate aspră, aproape sălbatică uneori; iar alteori dimpotrivă, plină de ironie parcă, şi de humor.

Turla ascuţită a bisericilor le vesteşte din depărtare, şi ele apar pe rând, cu acoperişurile roşii de ţiglă, cu fumul albăstrui care se ridică din hornuri, cu hămăitul câinilor, înfundat, ca un semn cunoscut, şi totuşi de fiecare dată emoţionant, al vieţii care se desfăşoară acolo. Noaptea, lumini stau aprinse în dreptul ferestrelor,

şi cum Oltul curge cu ele la vale, şerpuind sub toată întinderea cerului; acum mai ales pare el o cale a laptelui, încărcată de zumzetul cosmic al vieţii, pe care o poartă dela un capăt la altul al lumii.

Acum, Oltul e un râu lung de două sute de kilometri.

243 -

XX

OAMENI ȘI LEGENDE IN JURUL MUNȚILOR PERȘANI.

Când Oltul e un râu lung de două sute de kilometri, apele lui, largi și adânci acum, ajung în mijlocul unei câmpii liniștite, mai liniștită încă, așa cum coline ușor tălăzuite, o înconjoară în depărtare. O mare pace domnește în mijlocul acestei lumi, și nimeni n'ar putea bănui că Oltul va lua aici o nouă, neașteptată hotărâre. Drumul pe care a venit până acum, spre miazănoapte, e mai departe liber, în fața lui. Doar la stânga o pădure bătrână se ridică tot mai spre cer, arătând prezența unor munți la apus. Și tocmai spre partea aceasta, Oltul se întoarce.

Lăsând miazănoaptea spre care a venit, după ce atât de dramatic se întorsese din drum, el se îndreaptă acum spre o altă direcție a lumii. Spre culmile întunecate și tot mai înalte dinspre apus se întoarce Oltul, scriind cu argint în verdele liniștit al câmpiei, un ocol elegant, plin de frumusețe și hotărâre.

In curând, dincolo de perdeaua pădurii, munţii îşi anunţă prezenţa. Iar Oltul, încă de departe, se pregăteşte să treacă printre ei. Un freamăt ciudat îi cuprinde apele, neliniştite şi înfiorate, ca frunzele unei păduri când presimte furtuna.

Şi în adevăr, munţii se ivesc în zare, ca o mare furtună geologică. Iar Oltul neîncetat îşi adună apele, în cercuri tot mai dese şi mai repezi, mânându-le printre maluri, asemeni unor cai deslănţuiţi, într'o orgolioasă întrecere. Cântecul lui e acum un imn de bucurie; exaltat, şi uneori spăimântător în intenţii.

S'ar părea că atât cât s'a rostogolit în câmpie, Oltul a fost bolnav, în adâncimile lui, de dorul munţilor. Iar acum, groaznicei nostalgii poate să-i dea urmare. S'ar părea după felul cum freamătă şi îşi repede apele, că scopul suprem al vieţii lui, e să se întoarcă în locuri asemănătoare cu acelea din care a pornit. Intr'atât apropierea munţilor îl transfigurează, iar stâncile pe care le presimte îl atrag, făcându-l să se deslănţuie. Şi astfel, când munţii încep, el pătrunde între siluetele lor înalte, în enormul peisaj geologic care l-a adus pe lume, cu frenezia unei împliniri de mult dorite, trăind o voluptate unică şi supremă.

Vulcanici, munţii pe care Oltul îi străbate acum, sunt foarte vechi, cu marginile tocite de vreme, încât par că formează un peisaj de fund de ocean, pe deasupra căruia mereu au trecut imense talazuri marine. Din mijlocul acestui spa-

ţiu populat cu vârfuri tocite de lavă, două tronconuri mai mari se ridică, de o parte şi de alta a Oltului, ca poarta larg deschisă a unor enorme temple năruite. Sunt cele două tipii, a Racoşului şi a Ormenişului, iar în jurul lor, vulcanii stinşi şi tociţi stau îngrămădiţi într'un fel ciudat, ca orbii care nu vor să se piardă unii de alţii.

In schimb, aceste conuri roase de vreme sunt acoperite de păduri puternice, cum Oltul n'a mai întâlnit până acum niciodată. Din rămăşiţele foştilor vulcani ţâşnesc spre cer, asemeni unor flăcări vegetale, verzi, năvalnice şi nepotolite, trunchiuri puternice de stejari. Flămânde de înălţime, se iau la întrecere unele cu altele, într'un incendiu de mari proporţii, care e însăşi splendida pâlpâire a pădurii deasupra munţilor.

E o pădure străveche şi măreaţă, ai cărei stejari porniţi de pe granitul stâncilor, se ridică în aer cu o tărie asemănătoare. Şi mai mult chiar decât o coloană de granit, le sunt puternice trunchiurile vii, bine înfipte în munte, încărcate din tălpi până în creştet, cu seva minerală a vechilor vulcani. N'au bântuit furtuni pe aici, sau zadarnică le-a fost înverşunarea, încât în toată pădurea nu se află un singur arbore trântit? Nici o asemănare cu pustiitele păduri de brazi, în care mii de trunchiuri zăceau la pământ, distruse.

Aici, vântul când bate, nu poate decât să scuture stejarii de rodul lor nobil şi ciudat, par-

dosind munţii cu inimi mici de lemn, având deasupra o rotundă şi sgrunţuroasă coroană. Aceasta nu-i împiedică însă pe mistreţi să o caute, grohăitori, prin toată pădurea, sdrobind-o în măselele lor albe şi nemiloase. Găsindu-şi aici din belşug hrana preferată, turme întregi de mistreţi cotrobăiesc prin ruinele vulcanilor, transformându-i într'un sediu al lor, teritoriu temut, plin de atracţie şi primejdii mortale.

Dar oricât de mult le-ar place mistreţilor ghinda, când se apropie toamna, un alt miraj începe să se exercite, asupra imaginaţiei şi foamei lor sălbatice. Dincolo de marginile pădurii, se întind ogoarele de porumb, iar ochii mici şi roşii ai mistreţilor se închid şi se deschid toată ziua, semn de poftă neîmblânzită, de cugetare adâncă, şi de neîntreruptă chibzuire. Vântul aduce uneori parcă până la marginea munţilor, mireasma plină de o dulce aţâţare a lanurilor de porumb, încinse de căldura domoală a toamnei, iar mistreţii adulmecând-o, abia se mai pot stăpâni, şi se hotărăsc să facă la noapte o incursiune. Dar de abia se lasă întunerecul, şi precauţi se pregătesc să părăsească pădurea, când pe pământ, chiar în locurile râvnite unde se află ogoarele, pare că s'a instalat infernul. Oricât ar fi de dornici să se ospăteze, şi oricât curaj ar avea să-şi împlinească hotărârea, mistreţii se opresc, ascultă, şovăie şi nu mai îndrăsnesc; se întâmplă ceva care le paralizează chiar cele mai feroce instincte.

Pentru a nu mai fi jefuiți, cum în atâtea rânduri li s'a întâmplat, de rodul muncii lor de peste vară, oamenii satelor din jurul Munților Perșani își iau toate măsurile necesare, înspăimântând mistreții. Cercetând toată vara creșterea porumbului, într'una din zile ei descoperă semne de jaf, știuleți distruși, și urmele atât de cunoscute ale mistrețului. Acesta e semnalul, alarma care străbate tot satul, ca o chemare străveche la război. De acum înainte timpul somnului a trecut.

In fiecare seară oameni sburliți se ivesc la capul satului, cu o haină mai groasă pe umeri și cu un câine mare alături, în lanț. In întunerecul care se lasă, fiecare dintre ei se îndreaptă spre locul mai dinainte hotărât. Unii se duc aproape de marginea pădurii, alții se urcă pe colinele de lângă munți, iar alții se pierd departe în întinderea câmpiei. Noaptea sosește, găsindu-i pe fiecare la posturile lor.

La început, după ce întunerecul a venit, mai o liniște un timp oarecare. Cântecul greierilor se ridică subțire din iarbă, încercând să măsoare misterul așternut peste lume. Cu un scop asemănător parcă, stelele încep să sclipească în înaltul cerului, lăsând să se zărească sub lumina lor rece, siluetele munților, imense și întunecate, în depărtare. Peste foșnetul frunzelor de porumb, glasuri omenești, clinchete de talangi, lătrături de câini, vin dinspre sate într'un svon nedeslușit, din ce în ce mai stins. S'ar părea că odată cu noaptea, o mare liniște se va lăsa

peste lume. Dar atunci, prima bubuitură izbucneşte.

E un pocnet metalic, dogit şi prelung. De la marginea pădurii un altul asemănător îi răspunde. După o clipă de tăcere, de pe colinele de lângă munţi, unul după altul răsună trei tonuri metalice, din ce în ce mai înalte. Ecourile lor se rostogolesc pe deasupra pământului, întâlnesc alte bubuituri abia izbucnite, şi pornesc împreună făcând să răsune aerul îndelung. Ca un incendiu sonor sgomotul cuprinde toată câmpia, ţâşneşte din cele patru colţuri ale lumii şi pune stăpânire pe tot întinsul ei. Oamenii care au părăsit satul pe înnoptate, şi-au început treaba.

Anume pregătite pentru asta, toate obiectele stricate şi sgomotoase care s'au găsit în sat, cazane vechi, căldări ruginite şi sparte, cratiţe şi tigăi, sau numai bucăţi de tablă ciuruită, se află împrăştiate în câmp, şi oamenii se duc spre ele în fiecare seară, făcându-le să sune, până la paroxism. O atmosferă stranie, de ţinut african, se întinde până departe, peste toată câmpia.

Sunt ciudate, şi pline de o sălbatică frumuseţe, nopţile de toamnă din jurul Munţilor Perşani. Uneori peste înfăţişarea lor de temple năruite, luna se înalţă ca o bufniţă de argint, mărind şi mai mult strania frumuseţe a ţinutului. Grupate în mase mari, asemeni unor armate în ajunul unei bătălii decisive, siluetele lumii ies din întunerec: deoparte pădurile şi lanurile de porumb, de alta colinele şi munţii, fiecare cu freamătul, cu puterile, şi cu intenţiile lor, profund

misterioase. Iar peste această grandioasă şi turburătoare distribuire de siluete, neîntrerupt se revarsă tam-tamul sălbatic al ţăranilor, în luptă cu jivinele pădurii.

Uneori, întrerupându-şi ritmul metalic al instrumentelor, ei îl înlocuesc cu strigăte. De undeva din vârful unei coline, o voce omenească izbucneşte, ciudată, primitivă, barbară parcă, lăsând să se rostogolească deasupra câmpiei, sunetele unui singur cuvânt, neînţeles, mereu repetat, un strigăt sălbatic, care întoarce vremea cu multe veacuri în urmă. Din depărtare, ceilalţi îi răspund la fel, uneori părând că stabilesc o înţelegere între ei, comunicându-şi veşti şi gânduri fantastice, şi în această primitivă hălăduire stă mai ales atmosfera stranie, de continent african, care acoperă ţinutul în asemenea nopţi.

Apoi, căldările, cazanele şi tablele vechi încep din nou, revărsând pe deasupra câmpiei ritmul lor haotic şi infernal. Innebuniţi de spaimă, mistreţii nu îndrăsnesc să păşească în această lume diabolică. In zorii zilei, câmpiile se trezesc parcă dintr'o orgie; şi liniştea se întoarce asupra lor palidă, ca o stafie.

In această lume, a vulcanilor stinşi şi a mistreţilor, pătrunde Oltul când îşi întoarce drumul dinspre miazănoapte spre apus. La început, întregul alai de sălcii care l-a însoţit în câmpie îl urmează şi aici, înaintând odată cu el, într'o largă fâşie de vegetaţie melancolică, printre si-

luotele mohorâte ale munţilor. Dar în scurtă vreme, de pe coastele acestora, trunchiuri puternice de stejari încep să coboare spre apă tăindu-le calea, şi ele înţeleg atunci că nu vor putea fi Oltului tovarăşe, în aventura care începe. Oprite în loc, ca la poarta închisă a unei alte lumi, sălciile privesc dezolate cum Oltul renunţă la ele, ducându-se mai departe printre maluri de piatră, deasupra cărora o orgolioasă pădure de stejari şi-a făcut apariţia.

Din câmpie, Oltul nu ia înăuntrul munţilor decât o potecă îngustă, şi linia de cale ferată care lipită de el, se strecoară în partea cealaltă, spre Sighişoara. Din nou, trenuri trec în şiruri lungi pe malurile apei, cu locomotivele pufăind şi cu sute de capete omeneşti ivite la ferestre. Când vin dinspre Ardeal, trenurile îşi dau drumul între munţi ca într'o pâlnie, curgând vertiginos spre Ţara Bârsei, şi în goana lor nebunească siluetele munţilor dansează neîncetat sub ochii călătorilor, într'o gigantică horă de vulcani stinşi. Iar prin mijlocul acestui clocot geologic, o apă mare se rostogoleşte la vale, tăind dintr'o parte în alta a munţilor, o cale largă, de la răsărit la apus, pe care şi soarele o urmează, când din stejar în stejar, parcurge unul după altul, meridianele.

Reîntoarse la o viaţă plină de pasiune, apele Oltului traversează munţii. Acum e pentru ele timpul să cheltuiască nebuneşte, o bună parte din înălţimea cu care le-a înzestrat Hăsmaşul

Mare. Prodigios, fără să țină seama de nimic, asemeni oamenilor când sunt cuprinși în vâltoarea marilor pasiuni. Și ca și oamenii, Oltul se va găsi în urma acestei aventuri mai bogat cu o experiență, dar mai bătrân și mai aproape de moarte. Totul se plătește cu viață; și undeva în urmă, într'un rezervor necunoscut, apele ei scad cu fiecare gest, cu fiecare întâmplare.

Vitesa cu care Oltul aleargă acum printre munți, pare că-l va duce inevitabil spre o nenorocire. Intr'atât de repede trec apele în lungul malurilor, care îi urmăresc drumul, uimite. O masă compactă, enormă și lichidă, târâtă la vale din ce în ce mai vertiginos, de marea-i greutate de taur prăvălit. Și numaidecât catastrofa se produce. Valea se strâmtează deodată, lumina zilei se întunecă, iar dintr'o parte și alta pereții munților înaintează spre Olt, pătrunzând în apele lui adânc, asemeni unor pinteni. Surprinse și nemaiputând să se apere în niciun fel, apele trec prin această strâmtoare, groaznic și îndelung sfâșiate. Două stânci negre mai ales, le așteaptă într'o parte și alta, spărgându-le masa compactă, cu dușmănie, ca unui organism viu căruia ar voi să-i sfarme toate oasele. Involburate, dezagregate și distruse, apele clocotesc căutând să-și refacă ființa, dar alte stânci le așteaptă chiar în albia lor, asemeni unor spinări negre de hipopotami. Și pe deasupra lor trec sfărâmându-se și mai mult, ca prin gura cumplită a unui balaur, care nu le-ar lăsa nici o parte din trup nesdrobită.

Mai mult nimeni nu ar fi putut suporta, şi în adevăr munţii se depărtează, într'un cerc larg, formând un amfiteatru, în care liniştea şi lumina zilei se întorc. Prin mijlocul acestei arene geologice un afluent îşi aduce tributul lui, mai mult de pietre sfărâmate decât de apă. Dar cercul se închide la loc, munţii se apropie din nou, şi scurta pauză încetează. Pe un mal şi pe celalt, două stânci se ridică înalte şi drepte, străbătând atât de mult valea, încât Oltul intrând între ele, pare că a fost înghiţit cu totul. Nici chiar Ulysse nu a avut să treacă prin atât de multe şi de cumplite întâmplări.

După acest groaznic esofag de piatră, înăuntrul căruia nu s'a putut vedea ce se întâmplă cu apele, turmele de hipopotami se ivesc din nou în albia lor, şi marea frământare continuă. Iar în tot acest timp, de oparte şi de alta a dramaticului defileu, acolo oriunde au putut să crească, stejarii au crescut. Trunchiurile lor puternice se ridică dintre crăpăturile stâncilor, aproape de şuvoiul apei, sau alteori se ivesc foarte sus, deasupra prăpăstiilor, cu vârfurile rădăcinilor atârnând în vid. O vegetaţie nepotolită de plante agăţătoare, îşi întinde vrejurile de la un arbore la altul, făcând să se clatine între ei, perdele groase de frunze. Uneori, pădurea alcătueşte adevărate boschete, redute forestiere izolate de restul lumii, şi pline de o linişte stranie. Doar în afara lor, dincolo de luxurianţii pereţi vegetali, Oltul mugeşte, luptându-se

mai departe cu colţii ascuţiţi şi nemiloşi ai munţilor.

Apoi huietul scade, şi această groaznică bătălie se termină şi ea. Munţii, dimpotrivă, sunt în locul acesta mai înalţi ca oricând, dar îşi retrag deodată din albia Oltului toate ghiarele cu care l-au chinuit. Şi astfel el se regăseşte întreg şi calm, trecând aproape tot atât de încet ca în câmpie, printre pereţii înalţi, de piatră, ai munţilor. Contrastul dintre siluetele lor masive, urcând dramatic spre cer, şi suprafaţa liniştită a Oltului, dă naştere unei frumuseţi intense şi concentrate, deasupra căreia privirea se încarcă de o rară voluptate. Ori de câte ori munţii stau, cu siluetele lor înalte, în vecinătatea albastră a marilor ape, oamenii pot să contemple această privelişte spectaculoasă a lumii.

Dar acum, liniştea Oltului nu este decât stăpânirea unui nemăsurat orgoliu. Apele lui au dat încă o mare bătălie, şi au ieşit biruitoare. Puţin mai departe, unde din nou două stânci se ridică pe un mal şi pe altul drept în sus, el trece prin faţa lor solemn, ca un învingător la o paradă, cu apa cuprinsă numai de o uşoară fierbere, putând părea o mânie adâncă, pe care acum, triumfător, şi-ar stăpâni-o.

Când nu după multă vreme Oltul iese din munţi, ca pe poarta înaltă şi veche a unei cetăţi cucerite, apele lui se găsesc dintrodată, neînchipuit de mari şi de puternice. Sunt largi şi adânci, şi sigure de ele într'un fel atât de so-

lemn, încât nici o asemănare nu mai poate fi între râul nerăbdător şi tumultuos care a pătruns prin partea cealaltă a munţilor; şi această multitudine de ape care, măreţe şi liniştite, părăsesc teatrul de luptă, biruitoare. Într'atât de substanţială a fost aventura, pe care Oltul a trăit-o străbătând marele spaţiu geologic al munţilor vulcanici. De acum înainte el e o altă apă, deasupra căreia o gravă maturitate se întinde.

De câteva ori pe zi, bubuituri prelungi şi formidabile, salută în locul acesta splendida ieşire a Oltului din munţi. Numai câteva zeci de metri de la malul lui, se află un munte roşiatic şi ciudat, în care de dimineaţă până seara, oamenii scormonesc cu dinamită. Puţin mai la vale, atât de faimoasele cariere de bazalt de la Racoşul de jos, îşi încep vacarmul şi tentaculara lor înfăţişare.

O construcţie metalică, de mari dimensiuni, face să se ridice în aer trupul unei girafe enorme, al cărei gât lung, nemăsurat, se duce până la o înălţime ameţitoare. E o girafă de fier care se hrăneşte ziua şi noaptea cu zeci de vagoane de piatră. Pe ceafa-i apocaliptică, o neîntreruptă bandă rulantă urcă una după alta, cu sgomot de lanţuri în mers, cupele metalice pline cu stânci sfărâmate. Acolo, foarte sus, aceste linguri multiple se deşartă neîncetat în gura girafei, cu un scrâşnet amarnic de piatră şi de fier. După ce trec prin greoiu-i stomac, semănând cu cazanul cilindric al unei locomotive, nenumărate jghiaburi şi bande rulante le poartă pe rând prin

toate măruntaiele-i de oțel. Acestea le frământă și le aleg îndelung, cernându-le prin tot felul de site, și le asvârle apoi afară prin alte nenumărate orificii. Vagonetele le duc în lungul liniei ferate, așezându-le în zece grămezi diferite, de la pietrele mari și cubice, până la praful negru și fin ca o pudră, care atât de mult intră în compoziția șoselelor moderne.

Din această girafă de fier, un huiet groaznic se ridică tot timpul, și un nor gros de praf, ca dintr'o casă în clipa prăbușirii. Dar înalta construcție rămâne mereu în picioare, și de la marginea muntelui, vagonetele care îi aduc hrană înaintează spre ea pe sârmă, pe o cale aeriană, ametitoare. Acolo sus, se află marele amfiteatru al carierei, ca un circ uriaș de granit, înăuntrul căruia dinamita mereu bubue, iar oamenii apar și dispar pe marginea prăpastiei, asemeni unor pitici, plini totuși de voință, și de puterea nemărginită a muncii colective.

Pe lângă huietul și silueta ciudată a giganticului concasor, pe la picioarele de granit ale marelui amfiteatru, își trece Oltul multitudinea de acum a apelor, purtându-le pe urmele soarelui, spre apus. Bubuiturile dinamitei se mai aud pe dealuri, când în fața lui se ridică deodată, negrul, tăcutul, vestitul codru al Turzunului. Pentru prima oară Oltul ocolește un obstacol, întorcându-se și puțin din drum, trăgând astfel în jurul lui un cerc aproape complect, ca veriga de aur a unui cercel. Pe hărți, cercelul acesta atârnă spre sud,

rotund şi greu, agăţat parcă de o ureche imaginară a ţinutului.

Ca tras cu compasul e mersul Oltului în jurul pădurii; cum e dealtfel tot ce se leagă de conturul foştilor vulcani. Pentrucă fără îndoială pe rămăşiţile unui vulcan, cel mai de la margine şi cel mai tocit, îşi ridică în aer codrul Turzunului stejarii, mai bătrâni şi mai puternici chiar, decât aceia ai Munţilor Perşani. Dealtfel, unii pe alţii tot timpul se contemplă, pe deasupra câmpiei întinse care îi separă, şi din care nu se ridică între ei, decât turla albă a bisericii din Racoş.

Acesta e ţinutul în care noapte după noapte, o toamnă întreagă, aerul e plin de ritmul african al muzicei pe care oamenii o fac, pentru a-şi apăra ogoarele de colţii mistreţilor. Acesta e ţinutul în care, pe seama Oltului, încep să se ivească legendele. Atât de mare a ajuns după ce a străbătut Munţii Perşani, încât oamenii pot spune copiilor din aceste locuri, că în apele lui trăieşte, şi iese uneori să se plimbe pe maluri, un balaur. Nimeni nu l-a văzut, dar poate că odată demult, în preistorie, acest balaur să fi fost, şi oamenii i-au păstrat amintirea...

Altcineva care a trăit pe aici, şi a cărui amintire e mereu vie în mintea oamenilor, e voevodul de dincolo de munţi, venit în aceste locuri şi dus mai departe, pentru a-şi găsi un tragic sfârşit; stârnind apoi atâtea legende. Printre ruinele foştilor vulcani se află o piatră netedă, căreia oamenii îi spun, din tată în fiu, de atâtea veacuri: Masa lui Mihai. Acolo a stat el să

mănânce într'o seară, înconjurat de căpitani; în alt loc a dormit, în altul şi-a lăsat calul să pască, sau să bea apă. Tot timpul cât străbate acest ţinut, ca o pădure foşnesc malurile Oltului de amintirea lui, şi nici un nume din trecut nu-şi face auzit ecoul pe deasupra apelor, mai viu şi mai îndelung, ca un sunet de corn. Mergând împreună prin veacuri şi pe sub stele, râu şi legende, nu mai fac cu timpul decât una. Dealtfel Oltul, aşa cum îşi trăieşte viaţa, el singur poate pare, voevodul nepotolit şi sbuciumat, al tuturor apelor din cuprinsul ţării pe care o străbate.

XXI

CELE ŞASE TREPTE INVERSE ŞI DIALECTICE ALE OLTULUI.

Când codrul Turzunului, tăcut şi întunecat, rămâne în urmă, iar Oltul răzbate în partea de apus a lumii, în faţa lui se deschide una din cele mai calme şi mai măreţe privelişti din câte a întâlnit vreodată. Undeva foarte departe, la miazăzi, un lanţ neîntrerupt de munţi desparte lumea în două, şi crestele lor profilate pe cer par că nu pot fi trecute nici cu închipuirea. In felul acesta, Munţii Făgăraşului se zăresc acolo în fund. Indepărtaţi şi albaştri, asemeni unor prinţi fantastici, ei par cele mai nobile plăsmuiri ale geologiei.

In partea de miazănoapte a Oltului, chiar lângă malurile lui, coline domoale se tălăzuesc una după alta, spre marile depărtări ale apusului. Iar liniştita câmpie dintre coline şi munţi, se aşterne în faţa Oltului, ca un somptuos covor, peste care apele lui se revarsă, botezându-l. Toată această întindere de pământ dintre munţi

şi coline, poartă numele apei care o străbate. E atât de vestita Ţară a Oltului.

Peste această ţară a lui, îşi revarsă acum Oltul apele, peste întinsul câmpiilor; dar în acelaşi timp şi peste viaţa oamenilor care trăiesc în cuprinsul ei, lămurindu-i faţă de ei înşişi, şi hotărându-le asprul destin istoric. Pentrucă Ţara Oltului e un ţinut geografic de o unică frumuseţe, dar ea mai e totdeodată o stare de conştiinţă a oamenilor care o locuiesc, şi care nu poate avea alt nume, decât al apei pe ale cărei maluri s'a ivit, fiindu-i alături de munţii din zare, expresia cea mai desăvârşită.

Peste mersul Oltului prin lume, un fenomen de mari proporţii se suprapune, armonizându-i viaţa după legi simfonice, pline de frumuseţe şi măreţie. Se întâmplă apelor lui, că pe măsură ce coboară în lungul pământului, tot mai înalte să fie domeniile asupra cărora îşi fac simţită prezenţa, urcând aceeaşi scară enormă, pe care însăşi viaţa a urcat, de la primele ei începuturi, până la formele înaintate ale timpului de faţă. Începând de la înfăţişarea minerală a lumii, Oltul trece pe rând prin toate celelalte regnuri, urcându-le asemeni unor uriaşe trepte. Şi astfel, pe când apele îi coboară una după alta, treptele geografice ale pământului, spre punctul ultim care le va aduce sfârşitul; vibraţia şi spiritul lor urcă dimpotrivă tot mai sus, străbătând marea scară a vieţii, până

la suprema încercare de a se reîntoarce în cosmos.

Când pentru prima oară se iveşte pe înălţimile Hăsmaşului Mare, ca şi lumea la începuturile ei, spiritul Oltului se află în punctul cel mai de jos al fantasticei scări pe care, din treaptă în treaptă, urmează să urce. Cu toată puterea pe care şuvoiul lui o capătă numaidecât, el nu e decât o forţă mecanică, dincolo de ale cărei limite, lumea îşi păstrează mai departe caracterele. Şi pe un mal şi pe altul, ceea ce se numeşte Olt, încetează odată cu apa, aşa cum stâncile încetează odată cu marginile lor. Oltul e un simplu obiect fizic, la fel cu pietrele deasupra cărora curge. E treapta minerală a vieţii lui.

Dar atunci când ajunge la poalele munţilor şi începe să străbată câmpia, Oltul urcă cealaltă mare treaptă a vieţii. Acum, Olt înseamnă o realitate mai cuprinzătoare, decât rostogolirea unei ape între două maluri. E o întreagă zonă de verdeaţă, din ce în ce mai largă, deasupra căreia numele lui se întinde, însuşinduşi-o şi deosebind-o de restul pământului. E treapta vegetală a vieţii lui.

In timp ce străbate această treaptă, înaintând în câmpie, sub lumina puternică a soarelui, apele Oltului trăiesc încă odată, teribila experienţă pe care lumea a făcut-o cu milioane de ani în urmă, când s'a acoperit de vegetaţie, adăugându-şi stratului mineral încă unul, mai cuprinzător şi mai evoluat. Vine o vreme, când un mic fir de iarbă

care se iveşte pe malurile Oltului, nu mai poate aparţine lumii bătrâne din jur, ci trebue atribuit tânărului râu care trece. El l-a făcut să se ivească; şi de la acest prim fir de iarbă totul începe. Acum, ca şi cu milioane de ani în urmă, o plantă se adaugă alteia, până ce fâşia de pământ pe care Oltul o însufleţeşte, devine o adevărată lume, cu destinul ei deosebit de acela al câmpiei prin care trece.

Insuşi pământul se separă de restul pământului; ca un golf-stream de humă el străbate câmpia, trecând prin dreptul ogoarelor agricole mai umed şi mai afânat, şi plin cu reţele de apă, subţiri şi întortochiate, ca un laborator în care ar avea loc experienţe extraordinare.

Şi în adevăr, urmând întocmai epocalele cuceriri ale vieţii, de la un timp tot felul de moluşte încep să apară în acest mediu prielnic pe care apele Oltului, îl creează. Ele însele încep să se umple de peşti, repetând astfel toată povestea vieţii de la început, în timp ce din sălciile de pe maluri, tot felul de păsări încep să sboare şi să cânte. Şi astfel Oltul urcă acum cea de a treia mare treaptă, din impresionanta scară pe care viaţa s'a urcat, în milioanele de ani trecute.

Când apele lui, mai largi şi mai adânci, pornesc spre miazănoapte, puterea lor de a schimba faţa pământului, trece dincolo de marginile lumei vegetale. Acum, Olt nu înseamnă numai o largă fâşie de verdeaţă, ci tot ceea ce trăieşte pe ma-

lurile lui, animale şi oameni, prin mijlocul cărora el trece ca un filon substanţial al vieţii.

Desigur şi atunci când era o simplă şuviţă de apă, animale şi oameni s'au ivit pe malurile lui, dar aceia nu-i aparţineau, erau ai lumii de dinafară. Acum însă, Oltul urcând una după alta marile trepte ale lumii, apele lui îşi revarsă puterea peste însăşi viaţa fiinţelor vii, făcându-le să-şi lege de larga lor trecere, destinul.

De la Feldioara mai departe, în dreptul satelor încep să apară bărcile, destul de primitive, pe care oamenii şi le-au construit pentru a putea pluti pe deasupra apelor. Ca şi plugurile, ele sunt instrumente pentru smuls naturii hrana, şi chiar se aseamănă cu nişte pluguri vechi de lemn, aşa cum stau la malul apei, grosolan cioplite cu toporul. Dimineaţa, pe când o parte din oamenii satelor pornesc cu plugurile adevărate pe deasupra ogoarelor, să le are, alţii desprind lotcile de la mal, şi trag pe suprafaţa apei brazde adânci, şi nu mai puţin fertile. In felul acesta, adânc şi elementar, satele sunt legate de apă, şi încep să-i aparţină tot atât cât şi pământului.

Oameni şi animale trăiesc laolaltă în dâra generoasă a Oltului, aşa cum mai înainte trăiseră ierburi şi arbori. Acum numele Oltului acoperă o largă zonă de viaţă, cu tot ceea ce ea cuprinde, sate, oameni şi animale, zile de trudă şi zile de bucurie, case, biserici, ogoare şi cimitire; generaţii care se succed, familii care

îşi dispută stăpânirea pământului, mari întâmplări de dragoste sau mărunte tragedii umane, deasupra cărora apele se revarsă, ducându-le cu ele la vale, misterioasă, chinuită, strălucitoare fâşie de viaţă străbătând pământul. E treapta biologică din viaţa lui.

Mai târziu, după ce străbate Munţii Perşani, aerul mai rece de pe malurile lui, ieşind din matcă, se revarsă pe deasupra câmpiilor până departe, înviorându-le. Noaptea mai ales, el înaintează pe uliţele satelor, val după val, însoţit din depărtare de murmurul apelor, şi pătrunzând prin ferestre, învăluie somnul oamenilor într'o unduire, abia simţită, de răcoare. In adierea ei, prospeţimea de la început a izvorului, acea stare de tinereţe fără bătrâneţe, e prezentă, învăluind în unda ei misterioasă respiraţia fiinţelor adormite. Şi astfel Oltul pătrunde pe nesimţite în visul oamenilor, şi în viaţa lor lăuntrică, necunoscută. De aici, când se luminează de ziuă, el urcă în conştiinţa lor, revărsându-se ca deasupra unor întinse câmpii, pe care le însufleţeşte.

De acum înainte, în timp ce merge prin ţara care îi poartă numele, Oltul înseamnă mai mult chiar decât o dâră substanţială de viaţă, o largă fâşie de oameni şi animale mergând în lungul pământului. Acum Oltul urcând încă o treaptă, se confundă cu viaţa sufletească a colectivităţii umane prin mijlocul căreia trece. El e tot una cu tristeţile, bucuriile, desnădejdile şi îndârjirile unui întreg ţinut de ţărani ardeleni. De

numele lui totul se leagă, lupte, speranţe, biruinţi şi înfrângeri, şi toată frământarea unui trecut aspru, ale cărui urme nu s'au şters nici din amintire, nici de pe faţa pământului.

Nici de pe faţa pământului. In mersul lor spre apus, în vreme ce crestele vinete ale munţilor se ridică în zarea sudului, apele Oltului întâlnesc unele după altele satele acestui istoric ţinut. Fiecare din ele are un alt nume, dar în dreptul fiecăruia, colina cea mai înaltă care le domină, se numeşte la fel: *coasta furcilor*. Un sat şi la marginea lui o colină, încă un sat şi încă unul, şi la marginea lor câte o colină, şi fiecare din ele poartă acelaşi nume: coasta furcilor. Mânându-şi apele spre apus, Oltul trece pe sub profilul lor întunecat, legându-le una de alta, ca pe nişte mărgele negre la gâtul, de atâtea ori însângerat, al acestui tragic ţinut.

Numele lor vine din trecut, din vremea iobăgiei. Atunci, la marginea fiecărui sat era colina pe care se înălţau spânzurătorile, şi niciodată nu trecea prea mult până ce se iveau stolurile de corbi, rotindu-se deasupra. Corbii aceştia parcă mai sboară şi acum în mintea oamenilor, când ieşind din casă, coasta furcilor le stă deodată drept în faţă, dominând tot satul, şi nelăsându-l să uite.

La umbra acestor tragice coline şi-au dus satele de pe dreapta Oltului viaţa, generaţii de-a-rândul. Cei care le privesc acum, întunecate încă, ştiu că atâţi strămoşi ai lor le-au urcat

pentru ultima oară, cu mâinile legate la spate. Această soartă o aveau tâlharii, dar tâlhari erau toți cei care credeau că orânduirea de atunci a lumii, nu mai poate fi îndurată. Erau vremurile groaznice ale iobăgiei.

Mii de oameni s'au clătinat în furcile stăpânirii, zile întregi, până ce corbii și ciorile le terminau carnea de pe oase. La marginea fiecărui sat, pe colina cea mai înaltă, simplu și tragic numită, coasta furcilor. Oamenii se năşteau şi trăiau tot timpul, sub umbra ei, care se întindea peste tot satul, acoperindu-le ochii, gândurile, respirația, ca un uriaș coşmar al vieții lor, pe aceste sbuciumate şi chinuite pământuri.

In lungul acestei tragice înşiruiri de coline, pe la picioarele dealurilor acoperite de spânzurători, pe sub privirile împietrite ale iobagilor, o apă trecea mereu, liberă să meargă dintr'o zare în alta. Iar oamenii şi-au luat-o martoră a suferinței lor, şi şi-au potrivit după murmurul ei, suspinul. Cu timpul, Oltul s'a contopit în întregime cu tragedia țăranilor iobagi. Largi, generoase, mânate de un nepotolit tumult, apele lui au trecut lanțul greu al Carpaților, ca un mesagiu neîntrerupt şi viu, al subjugatelor ținuturi ardelene. Fiecare undă a lui ducea la vale un suspin, şi în fiecare murmur o voce omenească îşi urca parcă plânsul.

De aceea în ținutul pe care îl străbate acum, numele Oltului înseamnă mai mult decât o rostogolire de ape, mai mult decât o dâră groasă

de viaţă; e însăşi respiraţia istorică a ţării peste ale cărei pământuri se revarsă. De acum înainte, în inimile oamenilor pe care îi întâlneşte, el vibrează cu o intensitate deosebită, trezind înăuntrul lor ecoul prelung al suferinţelor şi luptelor de pe vremuri. O mână supranaturală dacă ar smulge Oltul de pe pământ, inimile oamenilor din lungul malurilor lui, ar sângera rănite. Intr'atât între aceşti oameni şi apa care le-a fost martoră tragediei, legătura e organică, de nedesfăcut.

In felul acesta, pătruns în cele mai vii fibre şi mai conştiente celule ale oamenilor de pe malurile lui, Oltul îşi continuă mai departe călătoria. Şi dintre toate ţinuturile pe care le-a străbătut, măreţia acestuia e cu adevărat unică. Spre miazăzi sunt munţii. Ei merg dela răsărit la apus, ca şi apele Oltului, ţinându-le tot timpul o solemnă şi neîntreruptă tovărăşie. Nu sunt nişte munţi simpli. Sunt un şir întreg de munţi, un lanţ adevărat, cu tot ceea ce, fantastic şi cumplit, trebue să se înţeleagă prin aceste cuvinte: un lanţ de munţi.

Dintr'o parte în alta a orizontului, ei trec zornăindu-şi pe fundul lumii, enormele zale de cremene. Totul se închide acolo unde ei îşi aşează fiinţa, întunecată şi masivă, şi lumea e ferecată până în temelii.

Munţii aceştia mai ales, sunt o succesiune de tot mai înalte, temute şi legendare cetăţi. Clădite pe temelii largi care strivesc lumea, cu pereţi puternici care se ridică în cer până la

o mare înălțime, și numai de acolo adăugându-și unul după altul blocuri gigantice de granit, ele se duc tot mai sus, înfățișând privirilor o imagine uimitoare de piscuri haotice, de neajuns. Din această cumplită întrecere între masele geologice deslănțuite, iau naștere marile vârfuri ale Negoiului și Moldovanului, cu siluetele lor de necrezut, dominând lumea până în depărtare.

Orele zilei, între răsărit și crepuscul, își joacă deasupra acestor uriașe piscuri gradele lor de lumină, acoperindu-le rând pe rând cu coloarea roșie a unor imense incendii, sau cu aceea albastră a oceanelor liniștite. Intre aceste colori elementare și de vaste proporții, nenumărate altele își au ora, ivindu-se deasupra crestelor, stranii, ireale, și pline de o frumusețe pe care n'o întrece decât fantasticul lor. Sunt apoi sferturi de oră când enormele piscuri se acoperă de nuanțe cu totul diafane, cum n'ar putea avea decât petalele suave ale trandafirilor. Ele se ivesc totuși deasupra munților, ale căror mari mase de piatră nu sunt străine de cele mai rafinate interpretări ale luminii, filtrând-o în nuanțe subtile pentru câmpiile de la picioarele lor; așa cum altădată, dimpotrivă, se acoperă de la un capăt la altul cu o singură coloare fantastică, intensă și violentă.

Numai în zilele înnorate, când peste tot pământul plutește aceeași lumină cenușie, munții sunt nevoiți să renunțe la jocul acesta imens, și să-și desvăluie adevărata lor coloare; aceea a cremenii din care sunt ziditi. In asemenea zile, de

pe toată marginea de sud a orizontului, se ridică spre cer un lanț de creste vinete, tăioase și reci, asemeni unor suprafețe severe de oțel. Sub această coloare, concentrată și metalică, munții par, în depărtarea lor, realități temute și terribile.

Uneori, după o asemenea zi, tocmai la venirea nopții, ei își reamintesc deodată marele joc de care sunt în stare; și atunci, în vreme ce câmpiile încep să fie acoperite de un întunerec profund, deasupra piscurilor se ivește o lumină alburie, ciudată și ireală, stându-le pe creștete asemeni unui nimb. Deabia foarte târziu, noaptea izbutește să-i ia în stăpânire, purtându-i în marile ei adâncimi.

Dar zorile îi readuc din nou la suprafața pământului, făcând să sune deasupra lor, îndelung, sutele de trâmbițe ale răsăritului. Și cașicum cântecul acestora s'ar materializa, sute de izvoare limpezi, sonore și triumfătoare, pornesc dintre văile munților, spre albia de la miazănoapte a Oltului. Intre codrul Turzunului și Avrig sunt atât de multe, limpezi, subțiri și paralele, încât de sus par dinții strălucitori ai unui pieptene, pe care munții l-ar înfige în șuvoiul despletit al Oltului.

XXII

MUNCĂ ŞI POEZIE LA PICIOARELE MUNŢILOR FĂGĂRAŞ.

Şi totuşi, pământul acesta străbătut de atâtea tinere şi limpezi ape, încât ar putea pare un paradis, e departe de a fi generos cu oamenii care îl locuesc. Poate că ştiindu-se atât de deosebit de restul lumii, în măreţia şi fantasticul lui, ţinutul acesta a avut să-şi măsoare asupra oamenilor puterea, punându-i la o grea încercare. Ademeniţi de o atât de mare splendoare a lumii, ei au rămas, şi s'au străduit să se facă vrednici de frumuseţea care îi înconjoară. Totuşi, ori de câteori vorbesc de această frumuseţe a ţării lor; îngânduraţi sau răzvrătiţi, adaugă întotdeauna: Nicăieri nu e munca mai grea ca aici.

E în adevăr un pământ mai sărac decât în orice altă parte, lipsit de orice dărnicie faţă de oamenii care îl locuesc. Numai neînduplecatei lor voinţe, şi materialului dârz din care sunt plămădiţi, se datorează faptul că la poalele măreţilor munţi, nu se întinde un ţinut de mizerie. Inima lor a fost prea aprigă pentru a suporta o

asemenea întâmplare. Şi neîndurători faţă de ei înşişi şi faţă de pământul pe care s'au pomenit, l-au muncit cu dârzenie, silindu-l să se acopere de roade. Ei au cerut aceasta pământului, obligându-l să-şi împlinească marile rosturi.

O aspră bătălie s'a dat între oameni şi humă, la umbra măreţului lanţ de munţi. Ei au arat pământul odată şi încă odată, şi ori de câte ori a fost nevoie, în brazde adânci şi grele, numai să-l trezească la viaţă, hotărându-l să devină fertil. Pentru ca boii lor să poată trage brazde atât de adânci şi de înverşunate, au căutat să fie mari şi puternici, şi pentru aceasta mai ales a fost nevoie de muncă. Le-au zidit grajduri mari şi solide, aşezându-le în cuprinsul gospodăriei drept cele dintâi şi mai importante construcţii. Au folosit cimentul şi betonul, pentru a ridica platforme moderne pe care au strâns gunoiul necesar ogoarelor sărace. Intr'un efort neîntrerupt, au căutat ca instrumentele lor de luptă cu pământul, să fie cât mai perfecte şi apropriate sarcinii ce aveau să împlinească. Apa nenumăratelor izvoare care curg de pe pereţii munţilor spre Olt, au folosit-o prin sisteme de irigaţie, să ude întinderile de pământ pe care creşte fânul pentru preţioasele lor animale. Boilor care trag plugul, ei le-au consacrat aproape tot timpul, supraveghindu-le hrana, respiraţia şi buna dispoziţie, ca unor atleţi care a doua zi ar fi urmat să ia parte la o luptă decisivă. Şi fiecare răsărit de soare i-a găsit împreună, oameni şi animale, în marea arenă a naturii.

De pe urma acestei aprige şi neîntrerupte trude, oamenii din Ţara Oltului pot să contemple crestele înalte ale munţilor, cu seninătate şi mândrie, din mijlocul unor ogoare care le asigură în fiecare toamnă recolta de grâu, necesară; iar ţinutul pe care îl locuesc, având unul din cele mai sărace pământuri, se află acoperît, ca în nici o altă parte, cu gospodării mari şi temeinice. Cât despre oameni, ei stau deasupra acestor pământuri, aspri, neînduplecaţi şi fericiţi, ca într'un paradis terestru, de ei dobândit.

Mult mai grea încă e munca, şi mult mai puţin răsplătită, a celor care au fost iobagi în trecut, a celor *de pe Ardeal*, de dincolo de apa Oltului. Faţă de aceştia, pământul îşi arată încă o adversitate: toate ogoarele lor sunt *pe coastă*. E un cuvânt care revine în vorbirea oamenilor de multe ori, ca o mare şi surdă durere, aproape ca un blestem. E hei.... dacă ogoarele nu le-ar fi fost aşezate pe coastă! Atât de uşoară ar fi fost viaţa atunci...

Dar ogoarele toate sunt numai pe coastă. De cum se termină ultimele case ale satului, pământul începe să urce pieptiş. Şi pe aceste amarnice coaste, în vârful cărora s'au ridicat pe vremuri spânzurătorile, are loc acum toată munca lor şi a truditelor animale.

Un singur pogon de pământ nu e neted, întins ca în palmă. Că în unele locuri sunt totuşi aşa, pogoane după pogoane, pare aproape un vis de necrezut. Atât de mulţumiţi ar trebui să fie

oamenii din câmpie! Acolo, ei pot merge cu plugul în orice parte ar voi, şi înspre miază-noapte, şi înspre miazăzi, de la un capăt la altul al ogoarelor. Dar aici, oamenii merg mai întâi cu plugul la deal, fără să are; şi numai după aceea pot trage o brazdă la vale. Şi iar urcă dealul fără nici un folos, istovindu-şi puterile deasupra blestematei coaste. Până ce izbutesc să tragă câteva brazde, se face miezul zilei. Seara, alături de ei, animalele lor cad în ogradă, aproape moarte, de groaznica trudă.

Şi cel puţin, dacă pământul muncit atât de greu, ar fi mai darnic. Dar pământul acesta mai ales e sărac, mai sărac decât în orice alte locuri. Iar oamenii, cuprinşi de desnădejde, cad pe gânduri, meditând asupra soartei lor vitrege, care i-a făcut să se nască deasupra acestor pământuri atât de ostile, atât de lipsite de dărnicie.

Intr'o duminecă dimineaţa, pe când în depărtare băteau clopotele pentru slujbă, la marginea satului Colon, un om tânăr se afla aplecat asupra pământului, într'un fel atât de amar şi de sumbru, încât putea pare imaginea unui nou Hamlet, chinuit încă odată de teribile întrebări. In locul craniului, el ţinea în mână un bulgăre de pământ, şi asupra acestuia se concentra toată voinţa lui, de a lămuri unul din misterele firii. De ce pământul acesta e sărac? se întreba el, sfărâmându-l încet între degete, în timp ce privirile-i concentrate şi amare căutau să smulgă

dinăuntrul bulgărelui un răspuns. De ce pământul nu-i pretutindeni la fel, de ce în unele părți ale lumii e destul să-l sgârii puțin, pentru a izbucni afară recolta; iar în altele, nici cea mai mare trudă nu e decât cu sgârcenie răsplătită? De ce unii oameni se nasc deasupra unor ogoare fertile, iar alții, lângă aceste amarnice coaste? Va continua și el lanțul de trudă început de strămoși, sau îl va rupe și va pleca în altă parte? A fi sau a nu fi mai departe, stăpânul și robul acestor ostile pământuri?

In felul acesta se întreba în dimineața aceea de duminecă, tânărul om, deasupra pământurilor moștenite de la părinți. Va rămâne mai departe, sau va pleca? Și mereu, cu ciudă aproape, sfărâma îndelung pământul între degete, cașicum ar fi încercat să-i smulgă secretul. Dacă pământul acesta n'ar fi fost sărac! Sau dacă n'ar fi fost cel puțin, pe coastă!

Era un om tânăr, venit de un an din armată, și părinții îi muriseră de curând. Il chema Dionisie Gavril, comuna Colun, județul Târnava Mare. Din vară, devenise stăpânul acestor pământuri; și acum o cumplită întrebare îi chinuia mintea. Mai avea un răgaz de câteva luni, în care se mai putea întoarce la regiment, să se reangajeze. Era un regiment de jandarmi, și el fusese sergent. Atât de ușor se trăia acolo în oraș! Și mai târziu, ar fi putut ajunge șeful unui post, frumos îmbrăcat în uniformă, mai mare peste tot satul. Inainte de armată nici nu se

gândise, dar acum îl aşteptau, şi ştia că toate acestea ar fi cu putinţă, dacă s'ar întoarce.

El nu s'ar fi întors. Dacă pământul ar fi fost numai puţin mai rodnic. Şi înainte de a lua vreo hotărâre, sta ca în faţa unui groaznic sfinx, la marginea pământului rămas de la părinţi, şi unul după altul îi sfărâma bulgării între degete, doar va putea surprinde secretul acestor ogoare nefertile. Dacă va fi nevoie să le părăsească, de această nedorită înstrăinare, singur pământul va fi de vină, ostilul, nefertilul, sgârcitul pământ pe care i l-au lăsat părinţii.

Cel puţin, dacă toate aceste pogoane n'ar fi fost pe coastă. Şi ridicându-şi ochii de pe bulgărele din mână, ca pentru a le căuta alt loc mai bun sub soare, privirile-i trec apa liniştită a Oltului, şi întâlnesc în zare, ca pe o dantelă de piatră, crestele Munţilor Făgăraş. E ora când pe deasupra lor, de la un pisc la altul, se întinde o coloare albastră, de ocean liniştit. Cine, dintre cei care s'au născut aici, atât de uşor ar putea să plece?

In oamenii acestui măreţ ţinut, pe care Oltul în drumul lui spre apus îl străbate, frumuseţea lumii îşi găseşte un neîntrerupt şi foarte viu răsunet. Oricât ar fi de aprigi în faţa vieţii, şi oricât de grea le-ar fi munca, niciodată nu sunt părăsiţi de sentimentul că lumea, în nici o altă parte n'ar putea fi mai frumoasă ca aici, la picioarele acestor mari şi albastre cetăţi de piatră. Şi neîncetat, ei caută să spună aceasta. Faţă de

oamenii din alte locuri, cei de aici au un cerc lăuntric mai mult; şi astfel tot ţinutul, faţă de celelalte ţinuturi, are un orizont în plus: al poeziei. Intr'o pornire colectivă, multiplă, neîntreruptă şi anonimă, miile lui de oameni caută cuvintele cu care să o exprime. Ţara Făgăraşului este un vast laborator de poezie populară.

O neîntreruptă forfotă, ca într'un muşuroi de furnici, agită oamenii din cuprinsul acestui spaţiu, purtându-i într'o parte şi alta a lui, făcându-i să se întâlnească la răspântiile din câmpie, sau pe sub pereţii de piatră ai munţilor; iar motivul acestei prodigioase şi gratuite activităţi, este ştiut de toată lumea: potrivirea cuvintelor în aşa fel, încât să devină versuri. Fiecare dintre aceşti oameni, bărbaţi sau femei, şi-au întocmit în tinereţe un caiet, ca o materializare a aspiraţiilor lor, în care au scris tot ce au auzit şi le-a plăcut, şi unde, de multe ori, au adăugat ei înşişi câteva rânduri noi, despre o întâmplare cunoscută; şi pentru copierea acestor ultime rânduri, despre care a început să se ducă vestea, pentru punerea la curent a tuturor caietelor, forfotesc în toată părţile căutându-se, oamenii acestui ţinut.

In felul acesta se întinde poezia în Ţara Oltului, pe drumuri şi pe cărări, pe deasupra ogoarelor, de la un om la altul, copiată de ei înşişi, în caietele pe care singuri şi le-au făcut. Cărţi, de foarte multe ori, nu au niciuna, toată viaţa. Dar caietele nu pot să lipsească, băieţi şi fete şi le întocmesc pe rând, pe ale lor, fiecare

generație pe măsură ce învață să scrie, și să se emoționeze de întâmplările vieții, în fața căreia toți oamenii de aici, asemeni unor trestii bătute de vânt, îndelung vibrează.

Dragostea, Moartea, Războiul sunt pentru acești oameni marile prilejuri de a-și exprima în cântec, ceea ce simt. Odată, o fată tânără a murit cu câteva săptămâni înainte de nuntă, și cântecul ei n'a întârziat să apară:

Strigă moartea la fereastră
Pregătitu-te-ai mireasă?
Strigă moartea a doua oară
Ieși Viorico afară.

O chema Viorica Garcia, din comuna Agostin, și jucând într'o iarnă la horă, atât de mult și de necugetat; s'a îmbolnăvit și a murit, la nouăsprezece ani, cu puțin înainte de nuntă.

In aceeași primăvară a anului 1939, în care fata aceasta murea, un frate al ei, un copil, mânând vacile la păscut, una alunecă de pe un mal, rupând o bucată de pământ, și de sub copita ei se iviră atunci o mulțime de bani de argint, cu profilul unui împărat roman în efigie.

Astfel se împletesc întâmplările în cuprinsul acestui ținut, pe malurile Oltului, ale cărui ape romanii, și mulți alții înaintea lor, le contemplară.

După atâția ani de istorie, de militărie și de războaie, e poate firesc ca ultimul strănepot

al soldaţilor romani care pe vremuri au făcut de veghe în aceste locuri, să-şi exprime sentimentul de tristeţe şi de ciudă, la gândul că va trebui să plece în curând la armată, al doua miilea contingent, de când a început istoria acestor pământuri:

Cântă cucul pe fântână
Că mai am o săptămână,
Cântă cucul pe găleată
Că săptămâna se gată.

Războiul din 1914 a fost mai ales, pentru aceşti oameni, un nesfârşit prilej de a-şi încerca darul versificării. De pe câmpiile de luptă, de pe paturile spitalelor, sau din cazărmi, ei au scris acasă în versuri. In anii aceia, sute şi mii de scrisori versificate au sosit în Ţara Oltului, arătând celor de acasă, într'un ecou neîntrerupt, vasta tălăzuire a armatelor peste câmpurile de luptă ale Europei:

Păsărică de pe vie
Şi tu poţi fi mărturie
Că străbat ţară pustie.

In timpuri de pace, copiii alergând goi pe malurile Oltului, potrivesc ei înşişi silabele, încercând puterea vrăjitorească a cuvintelor:

Frigură, migură
Du nu mă prinde pe mine
Da prinde pe ăl din Olt
Că-i cu capul plin de glod.

Dar ceea ce cel mai mult oamenii acestui ținut cântă, e dragostea. Ea e marele prilej pentru oameni să ia munții, pădurile și stelele din locurile lor, plimbându-le în jurul iubitei, asemeni unor uriașe făclii, menite să-i arate, în noaptea lumii, mai bine frumusețea. Tot ceea ce ochiul a zărit între cer și pământ, coloare, formă, strălucire, oricăror ființe sau lucruri ar aparține, e adus de cele mai neașteptate potriviri de cuvinte, și pus să întregească icoana cosmică a iubitei. Ape, trestii, flori și spice de grâu, vin rând pe rând să-i mărturisească frumusețea, într'un larg fluviu de imagini, peste ale cărui poduri din raze de lună, neîncetat răsună galopul cailor, ducând în nopțile legendei, perechile îndrăgostite și fugare.

Pentrucă de cele mai multe ori, fiecare dragoste în felul acesta se înfăptuește. In vreme ce părinții se mai tocmesc pentru un pogon de pământ; și uneori chiar pentru mai puțin decât atât, sunt în stare să oprească nunta, tânărul îndrăgostit își fură fata, fugind în satele de peste dealuri.

Fiecare generație de flăcăi și fete reia de la început sbuciumul, de a alege între frumusețe și avuție. Intre fetele care au părul ca spicul grâului, și acelea care au pământul deasupra căruia grâul poate să crească. E o luptă lăuntrică grea, o mare răscruce în tinerețea acestor oameni. In Țara Oltului, treptat, inevitabil, ca o fatalitate, frumusețea sfârșește prin a învinge întotdeauna. Versurile lor arată dealtfel, că ale-

gerea era dinainte făcută, ori câte primejdii ar fi legate de ea:

Eu le-am spus oichilor mei
Să nu fie lăcrămoşi
După oameni dei frumoşi
Dar să fie îngăduiţi
După oameni dei cuminţi
Eu le-am spus, ei nu m'ascultă
După om frumos se uită.

Acestei generoase nechibzuiri a tinerelor fete, dinăuntrul căreia răzbate parcă adierea de neînlăturat a destinului, băieţii nu îi rămân cu nimic datori. Ei înşişi, în versurile lor cântă, plini de mândrie pentru ceea ce au fost în stare să hotărască, desinteresul faţă de avuţia celei pe care au îndrăgit-o:

Vino mireasă cu noi
Că nu-ţi cerem şase boi
Că te l'om şi fără boi
Că ne place oichii tăi.

Şi poate nici o altă alăturare de cuvinte, ca a fetelor din Ţara Oltului, nu exprimă mai bine sentimentul dragostei definitive şi iremediabile pentru un singur om, pentru unul singur din toţi oamenii de pe faţa pământului:

Badeo numai tu şi tu
Un alt bade nu şi nu.

Aceste atât de puternice forme ale sentimentului de dragoste, nu s'ar fi putut ivi desigur decât într'un ţinut, în care frumuseţea oamenilor întrece toate celelalte manifestări ale firii. Lucrul acesta se întâmplă cu prisosinţă în splendida ţară de la picioarele Munţilor Făgăraş; în aceste locuri Oltul întâlneşte cei mai frumoşi oameni din câţi i s'au ivit vreodată pe maluri. E o frumuseţe plină de armonie şi strălucire, părând un elogiu superb al fiinţei umane.

Atunci când oamenii acestui ţinut se ivesc, pe fondul albastru al munţilor din zare, lumea pare deodată o frescă, prin proporţii, prin frumuseţe, printr'o înfăţişare totală de apoteoză. Asemeni unor fructe pline de sevă, ochii, gura, obrajii acestor oameni, se află la locurile lor, strălucind, ca o bogată şi splendidă recoltă a fiinţei umane. Nici o armonie nu lipseşte în felul cum liniile figurii li se îmbină, şi nici o nuanţă în felul cum pe deasupra lor, sunt distribuite colorile. Astfel se desprind ei de pe fondul comun al lumii, puternici, coloraţi, strălucitori şi plini de fantezie. Şi nu-i opreşte frumuseţea lor monumentală, când un om li se pare ridicol, să-şi mişte buzele abia, într'un surâs subţire, de o imperceptibilă ironie. Copiii chiar, ştiu să surâdă în felul acesta.

Atât cât sunt tineri le place, frumuseţii lor, să o adauge pe aceea a veştmintelor. Când apar dumineca pe uliţele satului, sunt atât de împodobiţi, încât par nişte păuni. Pălăriile mai întâi sunt încinse cu o panglică lată, strălucitoare,

o adevărată cale lactee, de fluturi şi stele metalice. In puzderia lor, infinit sclipitoare, apar din loc în loc bucăţi mari de sticlă colorată, galbene sau albastre, asemeni unor astre îndepărtate şi obosite. Uneori, peste această priveliştе cosmică, un ciucure roşu îşi asvârle colorile puternice, de soare răsărit într'o splendidă dimineaţă a lumii.

In jurul gâtului ei poartă o legătură neagră, ca un fel de cravată de cow-boy, pe care trag în sus, până sub bărbie, un inel metalic, deasemeni împodobit cu pietre strălucitoare. Acest port, numit *al Cohalmului*, le dă o înfăţişare de oameni trăind la marginea marilor prerii ale aventurii. Copiii şi ei, abia ridicaţi în două picioare, sunt încântaţi să poarte această legătură, care pare un atribut al supleţei şi dezinvolturei lor. Ca în nici un alt ţinut, copiii acestor locuri par cele mai desăvârşite exemplare de inteligenţă şi frumuseţe umană, caşicum natura ar fi vrut, prin această orgolioasă demonstraţie, să justifice şi să elogieze, apariţia noilor generaţii şi continuitatea vieţii pe pământ.

Pline de o graţie lăuntrică şi mereu reînoită, ca apele limpezi ale unor izvoare, fetele acestui ţinut fac unul după altul gesturile cu care îşi ţes îmbrăcămintea, sau paşii care le poartă pe deasupra câmpiilor până spre munţi. Liniştite şi grave, ele privesc evenimentele care le înconjoară, sosirea nopţii, întoarcerea turmelor de la câmp, sau dispariţia munţilor în întunerec, ca pe mari lecţii de la care au de

învățat ceva în fiecare zi. Mai puțin înflăcărate decât băieții, curând își însușesc sensul calm al fertilității, și un echilibru lăuntric, de fântâni nesecate, ale vieții. Veștmintele lor de sărbătoare, din borangic, au în urma lor o tradiție de câteva veacuri.

Dar nicicând grația nu le e mai desăvârșită, și nici asemănarea lor cu niște domnițe, ca în zilele când, simplu îmbrăcate, se întorc de deasupra câmpiilor. Simple țărănci venind de la munca ogoarelor, ele trec prin mijlocul lanurilor de grâu, acoperite de mari pălării de paiu, a căror ușoară clătinare deasupra capului le dă eleganța unor doamne, obișnuite să traverseze largile piețe ale orașelor italiene. Intr'atât de ușor și plin de grație, e mersul acestor femei. Mijlocul lor e locul din care tot farmecul pleacă, să li se răspândească în restul ființei. Subțire, cașicum ar fi locul unde un inel se strânge în jurul lor, adunând într'un cerc minim cutele cămășii și ale fustei, și împărțindu-le ființa în două triunghiuri lungi, mijlocul acestor femei se află, între umeri și glesne, la o depărtare care e, fără îndoială, justa și secreta proporție a perfecțiunii. Din acest inel, ușor legănat în timpul mersului, ca dintr'o centură iradiantă de ritmuri, pornesc în sus și în jos, în cercuri tot mai largi, până la umeri pe deasupra cămășii, și până la glesne în jurul fustei, neîntreruptele valuri de grație, ale trupului lor în mișcare.

Din acest secret, și numai rareori folosit, echi-

libru între liniile geometrice ale corpului omenesc, vine fără îndoială faptul că acestor femei, cele mai umile veştminte nu le dau, decât tot înfăţişarea unor domniţe. Iar frumuseţea lor se iveşte uneori, tot atât de pe neaşteptate şi desăvârşit, ca în legendele de ţărm mediteranean, ale mitologiei. Sunt astfel după amiezi de vară, când la picioarele munţilor uriaşi şi albaştri, pe toată întinderea câmpiilor, un singur talaz nu mişcă. E o linişte şi o neclintire totală, ca înainte de începuturile lumii, când mişcarea şi spaţiul nu se desfăcuseră încă din haos. O clipă se scurge după alta, asemeni unor milenii de tăcere şi nefiinţă. Vântul nu suflă, soarele arde, câmpia se întinde nesfârşită şi nemişcată. E un echilibru enorm, o linişte gravă, dedesuptul căreia pare că se ascunde totuşi forţa unei alte geneze. Incă puţin, şi nemişcarea aceasta nu poate să mai dureze. Undeva foarte departe, la marginea orizontului lanurile de grâu încep să se mişte. Ele se clatină uşor, parcă împinse de vânt, deplasându-şi mereu tălăzuirea, aşa cum pe întinsul mării un val iscat în depărtare, porneşte fără să se mai poată opri, pe deasupra celorlalte ape.

Ca un astru desprins din haos, un punct se detaşează de restul câmpiei, înaintând. El creşte cu fiecare clipă, se apropie, devine tot mai mare, începe să prindă forme, cercuri şi linii se desfac de pe întinderile nemişcate ale lumii, organizându-se într'o imagine din ce în ce mai clară. Incă puţin, şi de sub pălăria ei largă de paiu,

o femeie se iveşte din mijlocul lanurilor de grâu. Neantul care domnise de la o margine la alta a orizontului, e întrerupt de o superbă fiinţă în mişcare. Din valurile mării, Venus nu a putut apare altfel.

Uşor, plutind aproape, tânăra femeie se apropie de pod, trecând peste apele liniştite ale Oltului. Picioarele ei calcă în praful drumului, ca pe un covor moale şi gros, şi un foşnet uşor îi însoţeşte fiecare pas, întregindu-i în auz, armonia fiinţei. Sub pălăria largă de paiu, cu panglica neagră atârnând pe spate, faţa i se zăreşte tânără şi plină de o concentrată frumuseţe, cu linia gurii gravă şi roşie, cu unghiul sprâncenelor hotărât şi întunecat. Dar de la tâmple spre ceafă, pe sub borurile pălăriei, părul se revarsă în şuviţe domoale şi moi, ca tot atâtea valuri de suavă feminitate.

Această apariţie turburătoare, care a îndrăsnit să pună capăt neantului ce domnea peste lume, e una din femeile acestui ţinut, întorcându-se în lumina puternică a zilei, de pe întinsul ogoarelor. In mâna cu încheeturi subţiri şi fine, ea ţine un ulcior de lut, şi câteva spice coapte de grâu. Seara, trec sute de asemenea femei; dar acum ea s'a ivit singură, la o oră pustie şi cosmică. Incărcată de frumuseţe şi mister, ea trece foşnindu-şi fiinţa, în partea cealaltă a apelor. Cum merge dinspre miazănoapte spre miazzăzi, Munţii Făgăraşului îi stau în faţă, acoperiţi de imensa coloare oceanică, şi se îndreaptă spre ei, ca o fregată uşoară,

purtând deasupra valurilor un singur mesagiu; al nostalgiei.

Nicicând, ca în această cosmică după amiază, ciudata aventură de a fi o ființă umană, putând întâlni, în durata existenței, o alta asemănătoare, așa cum două stele își încrucișează orbitele în univers, n'a putut pare mai plină de mister, de poezie, și de o ușoară, aproape imperceptibilă, melancolie.

Spre sud, în partea unde lanurile de grâu mai tălăzuiau încă după trecerea ei, câțiva nori albi și spumoși se destrămau, închipuind imagini nelămurite, pe crestele albastre și înalte din zare. Părea un vis nemărginit al Negoiului, putând fi zărit până departe în câmpie, spre marginile pierdute ale lumii.

XXIII

CĂLĂTORIND MEREU SPRE APUS.

O altă femeie, legendară acum, se desprinde din trecutul istoric al acestui ţinut, şi chipul ei turnat în bronz apare, nobil şi grav, lângă cetatea Făgăraşului, înăuntrul căreia a fost prizoniera oamenilor, a neliniştei şi a suferinţei. Doamna Stanca şi-a legat pentru totdeauna numele de zidurile acestei cetăţi, unde vestea groaznicei întâmplări de lângă Turda a ajuns-o, sdrobindu-i şi sfârşindu-i fiinţa.

Inconjurată de arbori şi linişte, cetatea pare acum un mare şi binemeritat mormânt al trecutului; de la marginea oraşului, murmurul Oltului urcă până aici, ca o tălăzuire sonoră care mereu ar spăla treptele largi ale istoriei. Foşnetul apelor urcă, se retrage şi urcă din nou, aducând în auz, ca pe un zumzet imens şi confuz, toate legendele acestui ţinut, întâmplări de demult, al căror ecou nu s'a stins încă.

Tropotul cailor care au galopat prin veacuri, se mai aude uneori şi acum. Sunt câteodată nopţi pline de întunerec, când toate luminile

satelor s'au stins. Doar într'un loc pe malul Oltului, un felinar rămâne să ardă, singur, umil şi stăruitor în imensitatea nopţii, ca un ciudat greier vizual. Atunci, în depărtare, un tropot începe să se audă, şi se apropie urcând în auz, până ce călăreţul soseşte chiar pe malurile apei, cu calul gâfâind. Un şuierat prelung străbate noaptea, şi caşicum n'ar fi aşteptat decât acest semnal, de pe malul celalt, felinarul porneşte de la locul lui, în partea aceasta, peste ape. El vine plutind, pe deasupra undelor, spre locul unde călăreţul aşteaptă. Un sgomot de lanţuri zornăind, o voce omenească urcând în întunerecul nopţii, copitele calului tropăind pe scânduri, din nou lanţuri zornăind, şi podul plutitor începe să alunece peste Olt, ducându-i pe toţi patru spre malul celălalt: podarul, călăreţul, calul şi felinarul. La lumina acestuia, scena pare una din acele gravuri vestite, arătând în colori sumbre, trecerea sufletelor peste apa Styxului. Tăcut, călăreţul stă în mijlocul podului plutitor, ţinându-şi calul de căpăstru, iar podarul caută să-şi lumineze calea cu felinarul, ale cărui raze roşiatice străbat cu greu prin întunerecul nopţii. Când ajung însfârşit la mal, lanţul zornăie iarăşi, şi puţin mai târziu, prelungindu-i ecoul, câţiva gologani se scurg în palma podarului. De abia aceste sunete s'au stins, şi pe dealurile dinspre miazănoapte, copitele calului încep să răsune.

Cine a fost? Uneori podarul ştie, dar câteodată călătorul e un necunoscut, umbră omenească

ivită din întunerecul nopții; poate un suflet rătăcitor care se întoarce iarăși în locurile unde a trăit pe vremuri. Când apar pe malul celalt, șuierând, podarul își desprinde felinarul din cuiu, și se duce să-i ia. Uneori e o noapte senină de vară, cu calea laptelui largă, cu sute de stele căzătoare spre miazăzi, peste crestele munților, întunecați, uriași și tăcuți. Dar alteori, o ploaie necontenită spală pământul cu înverșunare, și la lumina orbitoare a fulgerelor, ciudatul grup care trece apa, acum mai ales pare al unor suflete călătorind spre tărâmul din urmă. Calul, călărețul și podarul, se apropie de malul celalt, tăcuți și impresionați, cașicum ar merge spre judecata de apoi. Așa trec în unele nopți, peste apa Oltului, pe poduri plutitoare, călătorii necunoscuți ai Ardealului.

In mintea podarilor, întâmplările acestor nopți rămân ciudate și nelămurite, asemeni unor fapte care ar fi avut loc la hotarul dintre două lumi. In felul acesta povestesc mai târziu despre ele. Cât ține Țara Făgărașului, podarii de pe Olt își reprezintă lumea, într'o viziune mai încărcată de mistere, chiar decât aceea a păstorilor. Mai mult decât oricare alți oameni, ei sunt depozitarii de taine ai ținutului.

Stând pe o buturugă la marginea apei, și vorbind, sub cuvintele lor constelațiile încep să ia parte la mersul întâmplărilor de pe pământ, munții se desprind de la locul lor și plutesc pe deasupra câmpiei, iar peștii din Olt înnoată spre

izvoarele lui, asemeni unui popor nomad pornit într'o lungă migraţiune. Un gest al mâinii, caşicum ar svârli o sămânţă necunoscută, şi reaşezându-şi-o pe genunchi, ei sfârşesc evocarea uneia din nopţile de pomină ale ţinutului; nopţi când fete furate au fost trecute în grabă peste apă, şi nopţi când pe malurile Oltului au răsunat focuri de armă. Poveşti de dragoste, multe, nenumărate poveşti de dragoste. Doar Munţii Făgăraşului mai stăruesc atât de mult asupra acestui ţinut, aşa cum crestele lor de piatră se repetă mereu, dintr'o parte în alta a cerului.

Din locurile lor, podarii au destul răgaz să le contemple măreţia şi eternitatea. Inseşi bordeiele, aşa cum stau cu faţa întoarsă spre munţi, par ochii bulbucaţi ai unui animal apoplectic, surprins şi invidios de vastele siluete care se profilează în zare. Cât ţine Ţara Făgăraşului, neîntreruptul lanţ de munţi e tot timpul privit dinspre Ardeal, de ochii de lut ai bordeielor înşirate pe malurile Oltului. Fiindcă atât cât ţine Ţara Făgăraşului, apele lui sunt trecute aproape numai de poduri plutitoare, fiecare pod cu podarul lui, aflat într'o colibă şi aşteptând, şi cu lunga lor poveste.

Nu e departe vremea când nici acestea nu existau, iar cei ce voiau să treacă apele întreprindeau o acţiune îndrăsneaţă, punându-şi viaţa în primejdie, de fiecare dată. Pentru a pune capăt nenorocirilor, oamenii au început să construiască poduri plutitoare, largi şi bine întocmite, încât deasupra lor să poată încape o

căruța de fân, cu cai cu tot. Sunt construcții solide și grele, cărora oamenii de aici le spun *corăbii*, și pot fi socotite astfel, prin grija cu care au fost construite, în adevărate șantiere navale ale acestor locuri.

E drept că drumul pe care îl fac nu e decât de la un mal la altul al Oltului, dar tot se pot produce adevărate naufragii, îndoliind satele, dacă n'au fost construite după legile plutirii, a căror nesocotire, apa n'o iartă niciodată. In atâtea rânduri, poduri plutitoare au fost luate de apă, răsturnate și înnecate, cu oameni cu tot. Pentru a produce dezastre, nu e întotdeauna nevoie ca apele să aibă întinderea nemăsurată a mării.

De aceea, când duc dela un mal la altul, căruțe, cai și oameni, podarii știu că o mare răspundere apasă pe umerii lor. Iar oamenii, privesc trecerea cu multă seriozitate ca pe orice lucru venind în atingere cu fatalitatea și cu moartea. Toată primăvara, ei trec în partea cealaltă cu plugul, în zorii zilei, să-și are ogoarele. In serile de vară se reîntorc, cu carele atât de încărcate cu snopi, încât în fiecare clipă par că au să se răstoarne. Când boii, opintindu-se, le trag deasupra corăbiei, e un moment dramatic; totul se clatină și pare că se va prăbuși, iar dedesupt, scândurile podului trosnesc, aproape să plesnească. Totuși, podarul desface lanțul, și peste câteva clipe corabia începe să plutească pe deasupra apei, greoi și liniștit, alunecând spre malul celalt, cu întreaga-i încărcătură: carul cu

grâu, boii rămaşi în jug, cu botul ajuns până deasupra apelor, bărbatul ţinându-i de coarne cu braţe vânjoase, să nu se sperie, femeia proptind o furcă în car să se clatine mai puţin, copiii uimiţi şi încântaţi de această extraordinară întâmplare, şi câinele privind tot ce se întâmplă, cu ochi liniştiţi şi blazaţi. In felul acesta plutesc ei pe deasupra apelor, în seara care coboară, în mijlocul peisajului măreţ şi liniştit, la picioarele munţilor albaştri dinspre miazăzi.

Când podul ajunge la malul celalt, scândurile lui trosnesc din nou, uşurate, iar carul urcând pe mal porneşte spre sat, în vreme ce bărbatul lasă în mâna podarului dreptul de trecere: cinci lei. Atât se plăteşte pentru o căruţă încărcată. Pentru o căruţă goală: trei lei. Un om singur care se iveşte pe mal şi vrea să treacă apa, plăteşte un leu.

De câteori în partea aceasta a ţării oamenii pornesc la drum, ştiu că trebue să aibă la ei, în primul rând, preţul de trecere al apei. La podul de la Avrig, ţinut pe vremuri de un sas, se afla în bordeiul lui o cutie mare, plină cu tot felul de bricege, luate amanet de la călătorii fără bani. Nimeni nu era lăsat să treacă pe degeaba sau pe datorie. Acum, s'a construit aici un pod adevărat, iar despre cerberul de pe vremuri, oamenii îşi aduc aminte cu ironie.

Ceilalţi podari îşi împlinesc la marginea apelor mai degrabă o vocaţie, un destin deosebit de al oamenilor din sate, fiind figurile pitoreşti, iar

uneori marile, dominantele figuri ale ţinutului. Plăcându-le să povestească, ştiind o mulţime de întâmplări de acum, sau mai de mult, aşa cum privesc apele trecând la vale, ei sunt îndemnaţi să filosofeze asupra vieţii, simplu, liniştit, vegetal aproape, asemeni unor sălcii.

Apele acestea multe care mereu curg, au o mare putere asupra minţii omeneşti, o desprind cu totul din locurile de aici, luând-o cu ele la vale, ducând-o tot mai departe, uşor, legănat, cașicum acesta ar fi scopul suprem al vieţii. Cândva, satele liniştite de pe dealuri, pădurile, turlele până atunci nemişcate ale bisericilor, încep să plutească şi ele. Acum, asemeni apelor, toate curg.

Clătinându-se uşor, podarii îşi dau seama de marea alunecare a lumii; asemeni unui fluviu care nu s'ar mai opri, oameni, stele şi munţi, curg împreună, de la un capăt la altul al universului. Atât de departe poate duce singurătatea pe malurile unei ape; mult mai departe decât acolo unde valurile ei vor putea ajunge vreodată.

In fiecare seară, în această imensă şi neoprită curgere a lumii, când pe cer încep să se aprindă stelele, podarii îşi aprind şi ei felinarul, agăţându-l la uşa bordeiului, într'un copac, ca pe un astru singuratic şi ciudat. Aşezându-se pe buturuga de dedesupt, ei încep să aştepte marile evenimente ale nopţii. Din ceea ce se întâmplă, foarte puţin se mai vede; dar în schimb o lume întreagă se trezeşte şi începe să

trăiască în auz, înfiorându-l cu dimensiunile şi misterul ei. Ca pe o vastă câmpie a libertăţii, sute de mii de oameni par adunaţi sub bolta cerului, lăsând să se urce în aer, un murmur confuz, uriaş. Dar peste glasurile lor un altul se ridică, acoperindu-le ca de pe o tribună, de la care le-ar ţine un mare discurs, stăruitor şi înflăcărat, arătându-le, milioanelor adunate aici, sensul inevitabil al libertăţii. Sunt apele Oltului, care de la un capăt la altul al nopţii vorbesc; în numele lor înseşi care vin de pe culmile Hăsmaşului, şi mai de departe de pe suprafaţa imensă a oceanului, în numele sutelor de generaţii de oameni care s'au sbătut pe malurile lui, s'au ridicat şi au coborât, asemeni unor valuri, şi în numele a ceea ce, atât de grandios, se pregăteşte să vină.

In felul acesta se aude foşnetul apelor, în nopţile imense, în nopţile de legendă, de la picioarele Munţilor Făgăraş. De fiecare dată ele vorbesc oamenilor despre Libertate, aşa cum de la începuturile lumii, toate fluviile şi toate oceanele le-au vorbit, îndemnându-i să o cucerească.

Uneori, pe crestele munţilor, foarte sus, se aprinde câte o lumină singuratică, făcând să se nască între ea şi luminile de pe pământ, mari triunghiuri trigonometrice, caşicum noaptea ar încerca să-şi măsoare cu ele, nesfârşitele-i întinderi. Mai sus sunt stelele, şi dincolo de ele, dintr'o parte în alta a cerului, prodigioasă, efervescentă, nelămurită, ca un zumzet de lumini în

imensităţile lumii, calea lactee. O altă cale, asemănătoare, părând oglindirea celei dintâi, străbate dintr'o parte în alta suprafaţa terestră a lumii, odată cu Oltul, şi cu miile de lumini răsfrânte în apele lui.

Dimineaţa, care nu întârzie să se ivească, revarsă spre podurile plutitoare ale Oltului, un adevărat şuvoi de oameni. Bărbaţi, femei şi copii, smulşi din aşternuturi de lumina vie care a invadat lumea, pornesc din sate, cu uneltele de muncă pe umăr. Sunt multe, felurite, fiecare pentru un scop precis: coase, seceri, topoare, sape, hârleţe, greble, furci, şi Oltul le vede în fiecare dimineaţă, profilându-se pe cerul înroşit, de pe umerii oamenilor care le poartă; iar seara le vede încă odată, lucindu-şi tăişurile metalice, odată cu primele sclipiri ale stelelor.

Trezit din adânca-i visare de peste noapte, şi reîntors în realitatea plină de răcoare a dimineţii, podarul îi îngrămădeşte pe toţi deasupra corăbiei, şi îi trece pe malul celalt, spre ogoare. Puţin mai târziu, copiii aduc întreaga cireadă de vite a satului, să o treacă deasemeni în partea cealaltă, după iarbă. Podul plutitor se umple de animale, caprele vârându-se printre picioarele vacilor, pentru a privi curioase apa, şi acum mai ales el pare o ciudată corabie. O corabie a lui Noe, încărcată cu vieţuitoarele pământului, pe care de data aceasta nu le mai ameninţă nici un potop; în liniştea bucolică a

ţinutului, ele trec pe deasupra apelor, spre păşunile pline de rouă, sunându-şi mulţumite talăngile metalice.

Când soarele se ridică mai sus, şi căldura zilei începe, spre malurile Oltului un nou şuvoi de animale se îndreaptă. Sunt acelea al căror număr şi a căror masă compactă, când se pun în mişcare, întrec orice închipuire: cirezile de bivoli. Incă din Ţara Bârsei începuseră să apară, dar de abia aici e patria lor adevărată, deasupra căreia se rostogolesc, ca un mare val de întunerec, înnegrind-o.

Cu toată coloarea lor, care o reaminteşte pe a infernului, bivolii sunt animalele preferate ale acestui luminos ţinut; gospodăriile, drumurile, câmpiile sunt pline de ele, fiind parcă aici continentul negru, al lumii patrupede. Ciudaţi, umili, năpădiţi de mari tristeţi, iar uneori de furii subite care îi fac primejdioşi, asemeni unor negri ai rasei bovine, bivolii au fruntea teşită mult, se mulţumesc cu puţin, rabdă foarte greu frigul, şi mor repede. Dar uneori, ca şi negrii, ajung atât de bătrâni şi de uscaţi, încât par propriile lor mumii.

Poate singura plăcere a vieţii lor, dar aceasta le e în schimb o mare voluptate, e să se scalde în apele Oltului. Asemeni unor stânci svârlite din paradisul lor acvatic, şi condamnate să trăiască pe uscat, dar cărora li s'ar îngădui uneori să se reîntoarcă în raiul pierdut, pătrund bivolii în apele Oltului, suspinând îndelung, eliberaţi de blestemul atavic, fericiţi însfârşit.

Ameţiţi de voluptate, ei se culcă în mijlocul apei, care le trece pe deasupra, ore întregi, scăldându-i. Sunt negri şi grei, acoperiţi de noroaie şi nemişcaţi, asemeni unor bolovani fericiţi în străfundurile lor de piatră, că s'au putut întoarce în lumea lichidă, în marele element primordial, după care atât au jinduit. Aşa stau bivolii ziua întreagă în apele Oltului, care revarsă asupra lor valuri neîntrerupte de nămol şi fericire telurică.

Asfinţitul soarelui, regăseşte această turmă de stânci din nou în mijlocul câmpiilor, dar de data aceasta puse în mişcare, alăturându-se una de alta, şi înaintând, pentru a cuceri în curând lumea. Parcă e însuşi întunerecul care iese din câmpie, şi începe să se rostogolească pe deasupra ei. Dinspre poalele munţilor, de pe fiecare drumeag, de la fiecare margine de pădure, un bivol negru iese ca din pământ, şi se îndreaptă spre şoseaua cea mare, unde masa lor se adună şi se organizează.

Ingrămădiţi unii în alţii, încât cei de pe margini mereu sunt asvârliţi în şanţuri, ei înaintează în lungul şoselei, într'un puhoi teribil. Vreme îndelungată fluviul acesta negru îşi revarsă valurile, înghiţind tot ce întâlneşte în cale. Căruţele sau automobilele, surprinse pe şosea la ora amurgului, sunt nevoite să rămână nemişcate, aşteptând sfârşitul. Impotriva marelui puhoi, nimic nu poate fi făcut. In asemenea clipe, de la un capăt la altul, drumul pare că nu mai e decât o enormă masă de animale, mereu

rostogolită, ca valurile unei ape. Şi când s'au depărtat însfârşit, în tălăzuirea lor masivă şi grea, pare că se deplasează înseşi temeliile lumii.

Acesta e spectacolul de neuitat, pe care miile de bivoli îl oferă în serile de vară, pe marea şosea care la picioarele munţilor, străbate dinspre răsărit spre apus Ţara Făgăraşului.

Incă un sat se iveşte, purtând numele cu limpezi rezonanţe: Feldioara. Nu are, asemeni celui din Ţara Bârsei o cetate vestită la marginea lui, totuşi peisagiul în care se află aşezat, e plin de o încruntată şi severă măreţie. El stă la poalele unei coline, ale cărei creste se profilează pe cer, în proeminenţe rotunde şi regulate, încât par de jos cupolele implacabile ale unor fortificaţii moderne. Dar sunt de pământ, pe deasupra lor creşte iarba, şi aparţin desigur unui trecut de demult.

Despre trecut, oamenilor din Feldioara le place să vorbească oricând, şi ei dau timpul în urmă, cu câteva veacuri, cu cea mai mare uşurinţă, caşicum şi-ar aminti întâmplările de eri. Ciuma despre care vorbesc cum a înjumătăţit oamenii satului, ca despre o nenorocire a cărei amintire e încă foarte vie, a bântuit aceste meleaguri, pe la anii 1300. Tot cam pe atunci a început şi procesul, cealaltă mare întâmplare a satului. Procesul lor cu saşii din Şomartin, care le-au încălcat pământurile, vestitul proces al Golbavului. De cinci sute de ani cele două sate se judecă,

şi procesul trece din generaţie în generaţie, înaintând cu ele prin timp, şi lăsând veacurile în urmă, ca pe neînsemnate etape.

In această perspectivă milenară a vieţii, obişnuiţi să dea la o parte lespezile veacurilor, ca pe frunze galbene aduse de vânt, nu e de mirare că oamenii din Feldioara rostesc uneori fraze mai mult decât ciudate; acesta, spun ei despre un amănunt oarecare al vieţii lor, e un obicei al nostru, pe care îl avem de la daci.

In felul acesta vorbesc cei din Feldioara, şi cu mai multă hotărâre încă, părând aproape asprime, cei din satul alăturat, din Rucăr. Şi deabia atunci, mai bine priviţi, înfăţişarea lor arată că s'ar putea să aibă în totul dreptate. Faţă de oamenii senini şi frumoşi din Ţara Făgăraşului, ei arată aspri şi tari, asemeni unor nesfărâmate cremene umane. In ochi le stă o lumină neîmblânzită, cu care cercetează faţa lumii, dar mai ales obrazul le este neînduplecat şi dârz, aşa cum în fiecare clipă par că vin dintr'un vifor năpraznic, şuierând încă în urma lor. Şi mai mult decât bărbaţii, femeile par să fie depozitarele acestei, cu nimic îmblânzite, asprimi dace. Fără să devină urâte, frumuseţea tinereţii le trece repede, pentru a face loc unei înfăţişeri severe şi mândre. Ele au obrazul aspru, al fiinţelor obişnuite să stea faţă în faţă cu marile adversităţi ale firii. Sunt dârze, concentrate şi colţuroase, ca însăşi cremenea. Când îmbătrânesc, capetele lor sunt atât de lucrate de vreme, atât de pline de sbârcituri adânci şi

pietrificate, încât par opera unui sculptor, care a adâncit cât a putut, trăsăturile măreţe şi severe ale figurii umane.

Îmbrăcămintea acestor femei le seamănă în totul: aspră, lipsită de înfloriturĭ, din două colori simple şi tari, ca ale florilor crescute deasupra stâncilor. O singură mare găteală cunosc, aceea a capului, şi uneori, la rare sărbători, femeile o folosesc, spre totala uimire a celor străini de aceste ţinuturi. În jurul unor colţuri de lemn aşezate lângă frunte, ele înfăşoară de atâtea ori pânza albă şi lungă a vălitoarei, încât îşi clădesc deasupra capului aproape o cetate, întortochiată şi plină de muchii. E o podoabă bizară, de trib, care izbeşte privirea numaidecât, iar sub liniile ei ascuţite, profilul femeilor se întoarce în trecut, şi se aşează ca într'o cadră în vremea de dincolo de daci, în galeria de piatră a celor dintâi popoare care au trăit pe aceste pământuri.

Acum, urmaşii direcţi ai acestor străvechi băştinaşi, îşi duc mai departe viaţa, tot atât de organic legaţi de întâmplările trecutului, ca şi de pământurile vii care îi înconjoară. Primăvara, urcând spre ogoarele lor peste coasta furcilor, pentrucă şi aici a fost o coastă a furcilor, oamenii se opresc: *La fata moartă,* şi primele crengi înverzite ale pădurii le rup, aşezându-i-le peste mormânt. Ea a murit de mult, în chinuri groaznice, pe vremea *corufilor,* care năvălind în sat, i-au tăiat mâinile şi i-au scos ochii.

Toţi ceilalţi oameni erau fugiţi în păduri, ea singură fusese uitată. De atunci, în fiecare primăvară, primele ramuri verzi ale pădurii îi sunt aşezate pe mormânt, de toţi cei care trec pe acolo. E o tradiţie de la care nimeni n'ar îndrăsni să se abată.

Intâmplări şi legende sunt destule, şi ca flăcările comorilor, în fiecare noapte pâlpâie în jurul satului, la marginea pădurii sau a apei, acolo unde misterele lumii devin mai dense.

Un alt loc încărcat de amintirea unor vieţi sfârşite în nenorocire, e acela din partea de răsărit a satului, căruia şi lui i se spune: *La oamenii morţi*. Se află acolo un repeguş, un loc unde, ca un prag, albia Oltului se ridică spre suprafaţă, iar apele se urcă şi ele, vânturându-şi fiecare undă. In felul acesta, ele arată lumii, tot ceea ce duceau în adâncime. Trunchiuri de copaci şi oameni înnecaţi se ivesc deasupra repeguşului, iar apele îi asvârle la mal, negri şi înţepeniţi. Tot ceea ce Oltul a răpit satelor, până departe spre Munţii Perşani, aici e nevoit să restituie pământului.

E o înşiruire de trupuri omeneşti, neînsufleţite, din timp în timp aduse de ape, oprindu-se pe rând în acelaşi loc, caşicum şi-ar fi dat toate întâlnire aici, sub privirile pline de jale ale oamenilor din Feldioara. Le-ar duce să le îngroape în cimitirul lor, dar o credinţă de demult spune că ogoarele prin dreptul cărora e dus un înnecat, vor fi bătute de piatră. Aşa că îi îngroapă acolo, lângă apa care i-a adus, şi în

vorbirea satului, locul acesta singuratic poartă tristul nume: La oamenii morți.

Satul nu are nici un obicei față de acești înnecați, dar în schimb Oltul care i-a adus, are unul, emoționant. In fiecare seară, în dreptul repegușului, vine o oră când, sau soarele care nu mai arde atât, sau cine știe ce alt imponderabil fenomen al locului acesta, face ca suprafața apelor să se acopere cu o infinitate de flori albe, de spumă. In tot timpul zilei, una singură nu se vede, și numai când vine amurgul, cu răcoarea și estompările lui, se ivesc deodată cu miile. Și nu sunt efemere, ci durează îndelung, materiale aproape, încât apele par că duc la vale, de la un mal la altul, rodul greu a sute de grădini. Zeci, sute de mii de flori se ivesc dinăuntrul apelor, mari și albe asemeni unor crizanteme, în vreme ce deasupra, din adâncimile cerului, izbucnește imensa puzderie de stele.

Dedesupt, râul de flori curge în noapte, suav și cosmic omagiu pe care Oltul îl aduce sub lumina stelelor, memorici acelor oameni necunoscuți, luați din aceste locuri de apele lui, și duși dincolo de tărâmurile știute ale lumii.

Mai jos de Feldioara sunt alte repegușuri, și în întunerecul care acoperă ținutul, un ciudat spectacol se zărește. Flăcări plutesc pe deasupra apelor, purtate de oameni goi, înaintând cu mișcări precaute, sau alteori deslănțuiți într'o sarabandă de gesturi, însoțite de strigăte săl-

batice, încât totul pare că se petrece undeva într'un ţinut african, unde membrii unui trib ar îndeplini un straniu şi primejdios ritual. Sunt totuşi oamenii ştiuţi, şi în atâtea rânduri trişti, din Ţara Făgăraşului, pe care întunerecul nopţii i-a prefăcut în braconieri ai apelor.

E un obicei sălbatic şi foarte vechiu, la care cei de aici se întorc uneori, cu toate pedepsele care îi aşteaptă. E un obicei care, ca şi ciudata pieptănătură a femeilor, ca şi dârzenia din privirile bărbaţilor, vine poate de la popoarele de dincolo de daci. Oricum, în nopţile întunecoase de vară, ei se întorc la el, ca la un izvor primordial, de arhaică şi supremă voluptate.

In astfel de nopţi, urmaşii nedesminţiţi ai strămoşilor băştinaşi, sosesc pe malul Oltului cu câte o făclie în mână. Intrând în apă şi înaintând pe deasupra prundişului, ei poartă torţa în aşa fel, încât lumina ei pătrunde până la pietrele din fund. Surprinşi de această teribilă vâlvătaie, de marele incendiu de deasupra lor, peştii rămân încremeniţi, aşteptând să treacă primejdia. De deasupra, oamenii îi pot vedea, înspăimântaţi de moarte, fără să îndrăsnească o singură mişcare, caşicum un fluid electric li s'ar fi descărcat pe şira spinării, paralizându-i. Braconierii apelor cunosc astfel bucuria sălbatică şi nemărginită de a putea, asemeni unor fiinţe supranaturale, opri prin simpla lor apariţie, reflexele de apărare ale victimelor pe care şi le-au ales. Nici un peşte nu mai poate fugi de sub lumina de trăsnet a torţelor, şi oamenii

îi pot privi cât vor, ochindu-i îndelung, şi repezindu-le în spinare o lungă ţepuşă de fier, în vârful căreia îi scot apoi, cu mişcările redobândite, dar pentru spasmurile din urmă, ale morţii

Puţin mai departe alţi peşti aşteaptă încremeniţi, paralizaţi, deşi presimt parcă în îngrozita lor fixitate, ce are să li se întâmple; iar ţepuşa de fier nu întârzie să le străpungă spinarea. In scurtă vreme, cei care au mânuit-o, se pot întoarce la mal cu o pradă bogată.

E o vânătoare care face cu uşurinţă multe victime, interzisă şi pedepsită de lege, ţepuşa nemiloasă fiind corpul delict, pe care oamenii au grijă să-l ascundă cât mai bine, nimic neputându-i opri de a se întoarce la acest obicei, în nopţile de toamnă mai ales, când apele sunt limpezi şi scăzute, iar fundul lor pardosit cu mii de peşti. Atunci, în lungul prundurilor întinse, zeci de oameni înaintează, într'o mână cu torţa, în alta cu ţeapa, iar faţa luminată de flăcări, le străluceşte de o sălbatică bucurie.

Aşa sunt nopţile africane de la picioarele Munţilor Făgăraş.

XXIV

CEI CARE AU FOST IN AMERICA ŞI S'AU INTORS.

Şi încă odată, după ce şi această noapte a trecut, soarele se iveşte deasupra munţilor, luminând de la un capăt la altul, toată Ţara Făgăraşului. In aceeaşi direcţie ca şi razele lui, de la răsărit spre apus, Oltul o străbate, lăsând în urmă unul după altul sate, ogoare, păduri şi câmpii. Poduri plutitoare trec peste apele lui, într'o parte şi alta, pline de toată viaţa ţinutului: bărbaţi, femei, copii, căruţe cu cai sau cu boi şi cu câinii din urma lor.

Din loc în loc pe malurile lui se înalţă câte o troiţă, una din acele troiţe din Ţara Făgăraşului, greoaie şi încărcată de amănunte, având înşirate pe braţele ei toate siluetele răstignirii, tăiate în tablă vopsită: cocoşul care a cântat a treia oară, paharul cu oţet, suliţa, cuiele, ciocanul şi scara, adeseori ruginite de vreme, şi rupte de vântul care a ţiuit în muchiile lor.

La umbra acestor troiţe, în serile liniştite de vară, câte doi oameni se întâlnesc uneori,

şi între ei se leagă o foarte ciudată convorbire. După cele ce spun, s'ar părea că îşi reamintesc unul altuia întâmplări de demult, pe care le-au trăit împreună, dar ceea ce e ciudat în amintirile lor, sunt locurile pe care le pomenesc în legătură cu ele. New-York, Chicago, San Francisco, Detroit, mereu revin în spusele lor, şi le evocă pe rând străzile, cartierele, uzinele şi oamenii, caşicum nenumărate întâmplări ale vieţii lor ar fi avut loc acolo, în aceste faimoase metropole, şi ei le-ar cunoaşte pe fiecare, tot atât de bine, ca şi satele acestui ţinut.

In timp ce povestesc astfel, nici vorba, nici portul nu lasă asupra lor vreo îndoială că n'ar fi oameni ai acestor sate, ţărani ardeleni, simpli şi liniştiţi, unii venind din pădure cu un topor în mână, alţii de pe ogoare cu o coasă pe umăr. Şi totul e aici ca de la început. Munţii sunt la locurile lor, cu crestele înalte şi vinete, satele se zăresc deasupra câmpiei, cu turla ascuţită a bisericii, şi în acest peisaj atât de cunoscut prin care Oltul îşi duce apele la vale, câţiva oameni par că şi-ar depăna amintirile, pronunţând cuvinte şi fraze fantastice. Sunt oameni de aici, ţărani cumpătaţi şi gravi; de huietul şi tumultul oraşelor, părând mai străini decât de orice alt lucru din lume. Şi totuşi, cu aceeaşi mare simplitate a lor, din totdeauna, New-York, Chicago, San Francisco, sunt mereu pomenite de ei, caşicum le-ar cunoaşte, caşicum ar fi fost toţi acolo.

Ei au fost toţi acolo. Şi la New-York, şi la

Detroit şi la Chicago şi în toate celelalte mari oraşe de dincolo de ocean, iar când în graiul lor de ţărani vorbesc despre pacheboturi şi dolari, oricât de ciudat ar părea aceasta, e totuşi povestea adevărată a vieţii lor.

E povestea adevărată a mii şi mii de oameni din locurile acestea aspre; geografic, dar mai ales istoric aspre. In vremurile acelea de neîndurătoare stăpânire, pe când munceau ca robii, deasupra pământurilor sărace şi neroditoare, o vorbă a început să plutească în aer, ca o pasăre albă de departe, dând mereu târcoale şi apropiindu-se de capetele lor, peste care atât de greu cădeau poruncile stăpânilor. Un svon s'a întins de la un om la altul, o vrajă s'a ţesut pe deasupra satelor obidite, din auz în auz: undeva dincolo de o apă mare, se află o ţară întinsă, unde munca e căutată şi răsplătită. Munca, e tot ceea ce ei nu încetaseră să presteze, cu braţele şi cu umerii adeseori, asemeni unor vite, din tată în fiu, generaţie după generaţie. Acum venea un svon că pentru munca aceasta, înlănţuită de veacuri, ar putea căpăta într'un singur an, cât nu primeau aici o viaţă întreagă. Scrisori ale unora, plecaţi mai de mult, nu întârziară să sosească, şi ele adeveriră că aşa e totul.

Stătură atunci pe gânduri, cu inima prinsă de îndoială. Aici erau satele şi ogoarele ştiute, şi munţii de care nu-i legau decât privirile, dar ei văzură că sunt tot atât de greu de rupt, ca şi lanţurile. Ar fi plecat totuşi; dar atunci

o vorbă nouă se ivi, şi îi umplu de teamă. Tuturor celor care voiau să plece, li se spuse deodată: *emigranţi*, şi în faţa acestui cuvânt necunoscut se dădură înapoi, speriaţi de ce ar fi putut să însemne. Incetau să mai fie oameni, pentru a deveni emigranţi? Ce ascundea dincolo de sunetele ei această vorbă necunoscută? Straşnic se speriară. Era puţin caşicum ar fi fost vorba de ciumă. Aşa se ivesc în lume, ori de câte ori prefaceri mari sunt gata să se întâmple, cuvinte noi care sperie oamenii la început, dar cu care apoi se obişnuesc.

Şi ei în vremea aceea, într'o zi când mai tare au fost loviţi cu biciul, nu s'au mai temut să devină emigranţi, şi s'au aruncat în acest cuvânt ca într'o apă adâncă, să se înnece sau să ajungă pe un tărâm mai bun.

Matrozii vapoarelor de pe ocean, au putut privi atunci, ani de-a-rândul, pe puntea celei mai ieftine clase, pe aceşti oameni de la poalele Carpaţilor, ciudaţi în lungile lor sumane sure. Când şedeau în grup, păreau că păzesc o turmă de vite, acolo pe puntea de fier a vaporului. Până ce s'au ivit în zare sgârie-norii, ei au mâncat în fiecare zi tăcuţi, din bucata de slănină, şi din pâinea lor, ţinută în traista aspră, de peste umeri.

Când au sosit în America, au fost luaţi în primire, şi puşi numaidecât să muncească. Acolo unde era munca mai grea, de părea că din clipă în clipă o să li se rupă oasele, acolo i-au pus. Şi ei au muncit. Cumplit, şi uneori groaznic, au

muncit. Urechile le vâjâiau, se învârtea pământul cu ei, şi nu mai vedeau nimic înaintea ochilor. Aşa au muncit. In oţelăriile din Detroit, în abatoarele din Chicago, în spălătoriile de rufe de la New-York. Munca grea, de vite de povară, a salahorilor. Tăcuţi, cu fălcile încleştate, au muncit.

Alături de ei munceau alţii, din alte ţări ale lumii vechi, sau din această uluitoare lume nouă. Seara când se deschideau porţile uzinelor, se revărsa spre oraş un fluviu de oameni. Au fost în acest fluviu. Amestecaţi în uriaşa mulţime, au cunoscut viaţa marelui continent. Au întâlnit oameni şi au auzit poveşti din toate colţurile lumii.

Şi au avut dolari. In fiecare sâmbătă, pentru munca lor, li se puneau în palmă dolarii. Acum, ei nu mai ţineau înnodaţi într'o basma, câţiva sărmani creiţari. Acum, fiecare din ei avea un cont la bancă, unde punea în fiecare sâmbătă dolarii. Şi cu casierul băncii vorbeau englezeşte. Viaţa Americii, viaţa marelui continent, ei au cunoscut-o.

Intr'o zi, sirenele fabricelor au sunat nebuneşte, cum nu mai sunaseră niciodată până atunci, chiar când luau foc rezervoarele cu benzină. Toţi câţi erau s'au strâns în curtea uzinei, o mare de oameni, de la un gard la altul. Iar inginerul şef, cu capul gol, cu faţa roşie, le-a vorbit de pe o macara: Acum trebue să munciţi mai mult pentrucă America a intrat în război.

Şi când s'a potolit tumultul de chiote, văzându-i pe ei cum şedeau strânşi la un loc, le-a spus: Voi românii mai ales trebue să munciţi cel mai mult, pentrucă după război o să aveţi o ţară mare şi liberă. Atunci ei, toţi ţăranii ardeleni care se aflau acolo, în curtea uzinei, printre celelalte neamuri, şi-au aruncat pălăriile în aer, strigând într'un singur glas: Uraa!... de s'au cutremurat geamurile atelierelor. Şi s'au întors la munca lor. Şi aşa cum li se spusese, aşa au făcut: au muncit mai mult decât oricând.

Pe urmă a venit altă zi, când sirenele au şuierat şi mai nebuneşte încă, şi ei au aflat că războiul s'a terminat. Iar ceea ce le spusese inginerul şef, se adeverea; ţara lor era acum mare şi liberă. Erau douăzeci de ani, şi pentru unii şi mai mult, de când plecaseră de acolo, de la picioarele munţilor cu creste vinete de cremene. Dorul şi-a făcut deodată loc în inimele lor, şi au hotărât să se întoarcă.

Din nou au trecut oceanul, pe alte vapoare mai mari, dar nici ei nu mai erau aceiaşi ca la început. Plecaseră cu opinci şi cu traista pe umeri, iar satele uimite îi vedeau întorcându-se acum, de parcă erau domni: cu haine de oraş, şi cu bagajul în geamantan.

Dar ceea ce cel mai mult stârnea admiraţia oamenilor, era un cuvânt nou care venise odată cu ei: dolarii. Se întorceau din America şi aveau dolari. Iar lumea uimită, nu le-a mai spus altfel decât: *americanii*.

La început, americanii s'au plimbat cu şep-

cile şi cu cravatele lor prin sate, schimbând câte un dolar, când într'o cârciumă, când în alta, pe vedre întregi de vin. Pe urmă, cheful s'a terminat, şi într'o zi s'au aflat faţă în faţă cu ţara pe care, cu mult în urmă, o părăsiseră. Toate se aflau la locurile lor, aşa cum le lăsaseră ei: spre miazăzi munţii, cu crestele înalte de cremene, făcând de veghe asupra ţinutului, iar la picioarele lor, panglica lată a Oltului, şerpuind în câmpia presărată cu sate. De departe, venea svonul ştiut din totdeauna al talăngilor, şi al câinilor lătrând în amurg. Atunci americanii s'au mai întors odată deasupra acestor pământuri, şi deabia aceasta a fost fiecăruia marea reîntoarcere.

Cu dolarii schimbaţi şi-au cumpărat câteva hectare, şi o pereche de boi sdraveni, cărora le-au clădit un grajd de zid, cu acoperiş de ţiglă. Şi în primăvara următoare, au ieşit din nou cu plugul pe ogoare. Un an mai târziu, când au pornit la târg după treburi, erau îmbrăcaţi cu căciulă şi cu suman, iar pentru cumpărături, aveau pe umeri o traistă.

Astfel, ei s'au întors cu totul la înfăţişarea pe care au avut-o înainte de plecare, şi din marea lor aventură în America, nu le-au mai rămas decât fotografiile: nişte domni mustăcioşi, cu şepci în cap. Sunt ei în adevăr, sau totul n'a fost decât o părere?

Acum, când se întâlnesc uneori pe malul Oltului, venind de pe ogoare, şi încep să evoce oraşele şi huietul uzinelor de dincolo de ocean,

înfăţişarea lor neschimbată de oameni ai acestor locuri, face ca amintirile să le pară fantastice şi de necrezut.

Ei au fost totuşi acolo în America, în toate oraşele despre care vorbesc. Ei au cunoscut viaţa tumultuoasă a marelui continent, de dincolo de ocean. Puşi să spele geamurile la New-York, au privit Atlanticul de la al şaizecilea etaj al sgârie-norilor. Porniţi spre nord, au tăiat lemne în pădurile uriaşe de pe marginea marilor lacuri. Intr'o zi, au stat faţă în faţă cu huietul asurzitor al Niagarei. Şi la Detroit, l-au văzut pe Ford, înalt şi slab, sosind în fiecare dimineaţă în curtea uzinelor sale. La Chicago, miile de boi care intrau pe porţile abatoarelor, s'au sbătut sub privirile lor, ca o mare plină de mugete.

Toate acestea le-au văzut. Au fost viaţa lor, împreună cu a altor milioane de oameni, acolo în marele continent. Iar acum, întorşi acasă, ţin din nou coarnele plugului, pe ogoarele tălăzuite ale Ardealului. Şi totul e în cuprinsul acestui ţinut măreţ şi liniştit, cum a fost veacuri de-a-rândul. Oltul îşi rostogoleşte apele spre apus, câmpia se zăreşte până departe, cu satele ei, din mijlocul cărora turla bisericii, se ridică subţire spre cer, iar la miazăzi stau munţii, întunecaţi, frumoşi şi temuţi, cu crestele lor de cremene despărţind lumea în două.

3.13.

XXV

ULTIMUL RÂND DE MUNŢI, ŞI CEL MAI INALT.

Spre apus, din spuma roşie a atâtor fantastice amurguri, pe care Oltul în drumul lui le-a privit, un oraş se încheagă, cu turle multe, cu acoperişuri înalte şi ascuţite, un burg medieval, acoperit de frumuseţe şi încărcat de legende. Acolo sunt străzi, pe ale căror dale de piatră nenumărate generaţii au trecut, tocindu-le pe jumătate; sunt case vechi cu lucruri de demult, şi un muzeu în care se află iernile stranii, ca un ţipăt de pasăre, ale lui Breugel. E un oraş de piatră şi un oraş de vis, cu multe poveşti, şi mai ales cu o fantastică şi fără seamăn poveste de dragoste. Aşa se află Sibiul, acolo spre apus.

Dar Oltul, al cărui destin nu e încântarea, nu-şi va purta apele până sub zidurile lui medievale. El e un râu al ţării şi al ţăranilor, şi astfel Sibiul, ca şi celalt mare burg din Ţara Bârsei, nu-l va vedea sosind în conul de umbră

al catedralelor sale. E un călător aspru Oltul, care înnoptează în câmp, departe de farmecul şi luminile oraşelor. E unul din călătorii predestinaţi ai Ardealului, ducând cu ei istoria acestor mărețe şi sbuciumate pământuri.

Greu, de nedesfăcut, pare lanţul munţilor în locul acesta unde Oltul, părăsindu-şi încă odată marea direcţie spre care a mers, se îndreaptă deodată spre ei. Acum mai ales, hotărârea pe care a luat-o, pare cât se poate de gravă, un act îndrăsneţ asupra căruia apasă o mare răspundere; şi numai un erou ar fi fost în stare să şi-o asume. Grei, de netrecut, stau în faţa lui, munţii. Şi nu sunt un singur perete, ci un întreg sistem de ziduri, care se întrepătrund spre miazăzi, stându-i în cale. Dincolo de silueta celui dintâi, un altul se ridică, şi mai înalt încă, ducându-se departe spre apus, cu crestele-i întunecate şi tari, în timp ce în spatele lui, un altul şi mai înalt înaintează spre răsărit, că un val uriaş, astupând cerul. Nicăieri zarea nu se luminează, decât pentru a lăsa să se vadă, că dincolo de muntele care o acopere, se află un altul cu mult mai înalt. Fără să se poată bănui, dacă această cumplită întrecere între masele geologice, va avea vreodată un sfârşit.

Cu apele pline de un freamăt uşor, Oltul se îndreaptă spre siluetele lor enorme, condus parcă de un instinct, căruia i-a încredinţat totalitatea fiinţei lui, să o poarte, în această încercare supremă. Acum, miazănoaptea e din

nou în urmă, cum a mai fost odată la început, şi în unele nopţi, multitudinea apelor lui par iarăşi că vin de-a-dreptul din steaua polară. Peste câmpiile rămase în urmă, constelaţiile nordului se rotesc majestuos, în timp ce spre sud, pata neagră a munţilor a şters jumătate din stelele cerului.

Mai de necrezut e faptul că Negoiul, care atâtea zile şi atâtea nopţi îşi ridicase profilul lui uriaş peste trecerea Oltului, încât părea că are să-l vegheze toată viaţa, a încetat să mai existe. Că a putut avea loc o asemenea întâmplare, e parcă în toată lumea o mare uimire, ca după prăbuşirea unui imperiu, care părea menit să fie tovarăş eternităţii.

In locul lui, un alt munte se vede acum, ultima za din lanţul Făgăraşului; Muntele Suru. E un munte foarte bătrân, şi bătrâneţea i se arată din ce în ce mai bine, aşa cum Oltul îşi apropie mereu apele de trupul lui ros de vreme. In amurg, când razele soarelui cad peste el în plin, Muntele Suru seamănă cu un ţăran bătrân, a cărui faţă pământie şi umilă, e tăiată dintr'o parte în alta, de nenumărate brazde adânci. El nu mai e un prinţ fantastic al geologiei, ci o făptură tare necăjită, încovoiată de griji apăsătoare. Fantasticul, în acest peisaj, îl aduce din partea cealaltă a apei, un munte mult mai mic, un deal aproape, prin silueta lui plină de dârzenie, şi prin coloarea-i roşie, înflăcărată.

Un pod îngust şi lung, de beton, uneşte cele

două maluri în locul acesta, şi numai puţin mai jos e unul din acele prunduri nemiloase, cum Oltul n'a mai întâlnit de mult, care îl silesc să-şi revizuiască, în amănunt, conştiinţa.

Astfel, înainte de a pătrunde în munţii care îi stau în faţă, şi înăuntrul cărora nimeni nu poate încă spune ce întâmplări teribile îl mai aşteaptă, Oltul îşi scoate toate apele din funduri, vânturându-le îndelung la lumina zilei.

Sunt fără îndoială, fapte bune şi fapte rele în adâncimile lui, silite acum de o ghiară lăuntrică, să se mărturisească. Sunt unde din apa cărora păsările cerului şi-au potolit setea, sunt altele care au trecut pe lângă sânii fetelor înviorându-i după o zi de seceră, sunt unde care şi-au dus murmurul în auzul oamenilor, în unele nopţi, făcându-i să înţeleagă toată frumuseţea lumii, şi unde din care a rămas foarte puţin, restul pătrunzând înăuntrul altor oameni, ca un fulger lichid, şi omorându-i. Toate aceste întâmplări sunt mărturisite acum, în îndelunga, amănunţita învolburare a apelor.

Puţin mai jos, acolo unde se strâng toate la un loc şi se liniştesc, o nouă crimă le încarcă numaidecât conştiinţa, începând în mod glorios seria următoare. In dreptul acestor sălcii plângătoare, s'a înnecat cu calul său cu tot, pe care avea o şea cu scări de argint, contele Brukenthal, fugind la 1848, din Sibiu.

Dealtfel, cu cât munţii se apropie, întâmplări şi nume istorice se fac tot mai prezente. De locurile acestea se leagă numele unui împărat bătrân;

şi cu mult înaintea lui, al unei împărătese svăpăiate. Ori de câte ori oamenii de aici pomenesc de castelul Turnu-Roşu, sau au sub privirile lor pereţii lui, roşii în adevăr, un roşu stridenţi, iritant, din pricina sângelui de turc cu care a fost stropit, spun oamenii, tot de atâtea ori în mintea lor sunt întâmplările nebuneşti de dragoste, pe care Maria Thereza le-a avut acolo, între zidurile lui inflamate. Ori de câte ori vorbesc despre el, pe buzele oamenilor de aici flutură un zâmbet maliţios, şi uneori parcă nostalgic. Au fost întâmplări de dragoste ale împărătesei, acoperind cu vraja lor ţinutul, şi exaltându-l, mai mult decât razele de argint ale lunii, în nopţi senine de vară.

Peste cenuşa acelor întâmplări, atât de dogoritoare odată, un împărat bătrân şi-a purtat paşii uşori, care nu mai puteau trezi nici un ecou real al acestor pământuri, de multă vreme în căutarea altui destin. Frantz Joseph a trecut de multe ori pe aici, şi a pus să se zidească în peretele muntelui o fântână monumentală, căreia oamenii i-au şi spus de atunci mereu: Fântâna Impăratului. E o construcţie impresionantă, ale cărei dimensiuni o fac să pară ciudată în mijlocul acestui peisaj rural, şi mai ciudată încă, atunci când de strălucirea lespezilor ei, se apropie să bea apă, oamenii simpli care trec pe drum, sau turmele de oi. E un spectacol care arată concret, punând la contribuţie preciziunea materiei, cât de mare era în fostul imperiu, deosebirea dintre clasele stăpânitoare şi prea

umilitul popor. In felul acesta stau lipite de peretele muntelui, lespezile verticale ale fântânii lui Frantz Joseph, în timp ce în faţa lor e orizontala drumului, plină de praf, de paie, de coceni, de urina cailor, şi de urme de opinci.

Drumul acesta care trece prin faţa fântânii, e şi el al unui împărat, iar numele lui răsună aici, ca un clopot de bronz, acoperindu-le pe toate celelalte, de gloria cu care e încărcat. De altfel, de când Oltul merge prin lume, niciodată pe deasupra apelor lui, nu s'a auzit ecoul vreunui nume mai ilustru. Deasupra tuturor celor pomenite vreodată, el stă pe cea mai înaltă treaptă a istoriei, iar celelalte încap sub gloria lui, ca sub o largă cupolă cuprinzătoare.

Dintr'o parte în alta a acestor munţi, marele clopot care îl face să se audă, nu stă o singură clipă; fiecare cotitură a drumului, fiecare colţ de stâncă îi trezeşte sunetul larg, înăuntrul căruia chiar munţii par că încap, cu cele mai înalte piscuri ale lor. Atât e de mare gloria împăratului roman, în cuprinsul acestui ţinut.

Oamenii vorbesc despre el, caşicum i-ar zări încă umbra întinzându-se, uriaşă, pe deasupra crestelor de piatră. Fiecare pas pe care îl fac, îşi găseşte acelaşi ecou în conştiinţa lor: merg, se află, înaintează pe drumul pe care cu mii de ani în urmă, oştirile lui au mărşăluit spre miazănoapte. Peste oamenii de aici, şi peste cei străini, clopotul de bronz care îi evocă numele, bate tot timpul.

Inainte de a intra cu totul în munţi, pe malul drept al Oltului se află un ultim sat ardelean: Boiţa. Oamenii, înalţi şi spătoşi, şi cu priviri agere, şi-au format caracterul în vremurile când aici se aflau graniţele dintre două ţări, iar valea Oltului era cea mai ştiută şi mai largă trecătoare. Memoria lor e plină de întâmplări, care pe vremea aceea, era bine să rămână necunoscute. Atâţi dintre ei, şi din strămoşii lor, au ajutat oameni să treacă dintr'o parte în alta a munţilor, în nopţi rămase de pomină. Peste oamenii de aici, un alt cuvânt îşi exercita atracţia şi farmecul violent: *contrabandă*. Uneori, au fost trecute turme întregi de vite. Şi nimeni n'ar putea spune, la ce mănăstiri, adevăraţii lor stăpâni dădeau acatiste, să şi le regăsească.

Apoi, peste aceste întâmplări tainice, de frontieră, a venit o întâmplare mai mare: războiul. In toamna lui 1916, cumplit a bătut tunul pe aici. Românii încercau să se retragă; dar înaintând peste munţi, Falkenhayn i-a prins ca într'un cleşte. Şi de acolo, de pe crestele lor, tunurile lui au bătut fără milă şoseaua plină de căruţe, de cai şi de oameni.

Cei din Boiţa, au putut privi de la marginea pădurii, tot ce se întâmplă. Câte o căruţă lovită în plin se desfăcea în bucăţi, şi roţile îi sburau prin aer. Capete şi braţe omeneşti, smulse din trunchiu, sburau şi ele în toate părţile. Câţiva se strângeau într'un pluton, şi încercau să reziste. Dar împotriva cui? Tunurile scuipau ca din cer, nevăzute. Curând şoseaua a fost

o baltă de sânge, un morman de trupuri sfârtecate, de oameni şi de cai, cu carnea şi cu oasele amestecate.

Acum, din toată învălmăşeala aceea care a fost acolo, s'a ales unul din cele mai ordonate şi mai simetrice lucruri, din câte a întâlnit Oltul vreodată: un cimitir de eroi. La marginea de miazăzi a satului, se află cimitirul acesta geometric, cu cruci egale şi albe, aşezate în linii drepte, într'o simetrie desăvârşită, care repede devine dureroasă; mai dureroasă încă, aşa cum în faţa acestei ordini a morţii, gândul se duce fără să vrea, spre haosul din care a provenit. E în acest contrast, o foarte amară ironie. Acum sunt aliniaţi după planul arhitecţilor, cei care în toamna aceea, au murit în noroiul drumului, sfârtecaţi de obuze, amestecaţi unii cu alţii, într'o tragică învălmăşeală.

Şi mai amar pare destinul lor, aşa cum pe malul Oltului, în dreptul acesta chiar, se află *prundul fetelor*, locul întins unde în serile de vară, fetele din Boiţa vin să se scalde. Ţipetele lor limpezi, de bucurie, se aud până aici, şi trupurile svelte li se zăresc cum trec înnot, pe deasupra undelor. Soarele care apune le luminează în plin, aşa cum stau acolo pe malul apei, într'o dezordine de trib, care e totuşi a vieţii. Perfecta simetrie a crucilor albe, din cimitirul eroilor, pare atunci un scrâşnet de calcar, dureros.

Noaptea îşi lasă deasupra acestui cimitir, liniştea ei imensă de la poalele munţilor. Şi sub

grandioasa rotire a constelațiilor, morții din 1916 își dorm somnul lor de veci.

Cei care au scăpat din măcelul de atunci, trec uneori prin aceste locuri, și și-l reamintesc. Un om de cinzeci de ani, înaintează prin mijlocul drumului, cu un băț alb în mână. E un țăran din aceste locuri, pe umeri cu un suman, iar părul la spate îi este atât de lung, încât pare că poartă plete. E unul dintre aceia, mai depărtați de vatra satului, și parcă de alt neam, strânși într'un fel de cătun al lor lângă munte, toți cu părul la fel de lung, și cărora cei din Boița le spun: oamenii de sub pădure.

Așa cum merge prin mijlocul drumului, parcă puțin cam țeapăn, mai mult decât ar privi, el pare că ascultă sgomotele acestui ținut. Atunci când ajunge pe podul lung de beton care trece peste apele Oltului, bățul lui bocăne mai tare peste pietrele drumului, și omul, apropiindu-se de parapet, rămâne lângă el vreme îndelungată, ascultând.

Și poate în nici un auz nu au foșnit apele Oltului, mai pline de toată lumea pe care au străbătut-o. Din toamna aceea a măcelului, când s'a întors din nou acasă, Ardealul în felul acesta îl cunoaște. Acolo, sub crucile despre a căror aliniere a auzit, dorm aproape toți cei cu care a fost atunci împreună. El a scăpat, și vară de vară a venit aici, să asculte marele zumzet al lumii. Anii au trecut, a îmbătrânit mult în timpul acesta, alte răni au început să-l doară, dar cel mai

rău ar fi dacă n'ar mai putea veni aici, să asculte. Aude tot? Aude tot, şi mai mult chiar decât ceilalţi oameni ar putea să-şi închipuie.

In adevăr, aude. Atât de bine arată aceasta faţa lui, pe nesimţite transfigurată, cu linii subţiate, palpitând, caşicum chiar ele ar putea să asculte. Iar dedesupt, apele Oltului se întrec să-i aducă, în foşnetul lor, tot ceea ce privirile-i, de atâta vreme, n'au mai putut să vadă.

Undeva, în fundul minţii, mai sunt încă foarte vii, ultimele imagini ale acestei lumi, aşa cum le-a văzut atunci: roata unui cheson venind prin aer şi sdrobind capul omului de alături, un cal ridicat în două picioare, nechezând îngrozit, şi pe marginea şanţului, un ofiţer trăgând în neştire cu revolverul. Aceasta a fost ultima privelişte a lumii, asupra căreia ochii i s'au închis pentru totdeauna.

Dar de atunci, în douăzeci de ani de când vine aici să asculte, foşnetul apelor a ridicat în mintea lui imaginea altei lumi, peste ruinele şi sângele celei năruite. Intreg Ardealul, măreţ şi liniştit, aşa cum Oltul l-a străbătut dintr'o parte în alta, e acum înăuntrul lui, într'o lumină mai mare chiar, decât aceea despre care îşi aduce aminte. Totul urcă în auz, din svonul misterios al apelor: larga tălăzuire a câmpiilor, colinele domoale acoperite cu păduri, munţii aşa cum se văd de departe, ca un lanţ de creste vinete tăind lumea în două, şi munţii aşa cum se văd de aici, asemeni unor umeri uriaşi pe care se sprijină cerul. Toate satele pe lângă care Oltul

a trecut, vin plutind pe deasupra apelor; cu turla ascuțită a bisericii, cu acoperișurile roșii de țiglă, cu turmele de vite întorcându-se de pe câmp, și cu fumurile albăstrui ale focurilor, ridicându-se seara din hornuri. Toate vin pe apele Oltului, plutind la vale, și rezemat de parapetul podului, el le aude.

Așa cum au urcat în auzul omului acela, acum rămas în urmă, ele coboară pe deasupra apelor mai departe, multitudine de imagini, sate, câmpii, coline și turle de biserici; întreg Ardealul călătorind pe apele largi ale Oltului, și pătrunzând odată cu ele, între cei dintâi pereți ai Carpaților. Uneori drumul se strâmtează atât, încât strânse unele în altele, parcă trosnesc, ca lemnele unei corăbii; dar nici una nu rămâne în urmă, și trec mereu înainte, munte după munte, în partea cealaltă, spre miazăzi.

Iar în timpul acesta, de pe toate crestele, caşicum le-ar arunca buchete de flori în drum, coboară asupra lor, în valuri dense și neîntrerupte, miresme puternice de fân cosit; atât de intense și stăruitoare, încât devin parcă unul din elementele primordiale ale lumii. Zeci și zeci de kilometri, cât ține traversarea Carpaților, văile lor vor fi pline de mirosul acesta, care aduce în nări, toată prospețimea sălbatică a munților.

Fânul e marea, și singura bogăție a acestui ținut, de creste și de pereți de piatră. Cosindu-l de câteva ori pe vară, oamenii se urcă după

el, până sub cele mai înalte vârfuri. Legându-l cu lanțuri deasupra unui trunchiu de copac, încep să-l tragă cu boii la vale, pe drumuri atât de piezișe și de primejdioase, încât de jos, par că din clipă în clipă au să se rostogolească în prăpastie. Trecându-l peste Olt cu barca, până în șosea, îl încarcă în care adevărate, pornindu-l înapoi, spre Ardeal.

Din toată această vânturare a ierbii de munte, și din sutele de căpițe care așteaptă prin arbori să fie transportate, aerul e tot timpul plin de mireasma, atât de suavă și de frustă, a fânului cosit. După cum e soarele mai tare, după cum e aerul mai umed, ea coboară de pe coastele munților în văi, coaptă și stăruitoare, sau mai mult verde și numai insinuată; dar e tot timpul prezentă, ca o proclamație olfactivă, încântând nările și plămânii, până la o voluptate supremă.

Ca într'un lacăt greu, cu multe zăvoare, pătrunde Oltul între pereții munților. Ca într'un lacăt pe care nu-l poți desface decât cu ajutorul unui cifru. Iar Oltul, secretul acesta se străduește să-l cunoască, potrivindu-i una după alta cifrele, în ordinea lor misterioasă, necesară. De două ori își adună el apele, purtându-le strâns în jurul unor picioare ale munților, încât privite de sus, s'ar părea că a scris cu ele un trei. Pe urmă, după ce a mers o scurtă bucată drept, face un cerc larg care n'ar putea fi decât curba unui cinci, greoaie, ca de școlar nesigur, începător. Până la șapte învață totuși să scrie,

pentrucă după ce trage linia de deasupra şi face un unghiu drept, coada acestei cifre o duce în jos cu preciziune şi eleganţă. Astfel exercitat, s'ar părea că Oltul va scrie în curând şi unele litere ale alfabetului, şi în primul rând pe a şaptesprezecea, care după cum se ştie, e una dintre cele mai frumoase. Oricum, alături de cifrele care îi deschid grelele zăvoare ale munţilor, apele lui mereu ar voi să o scrie în cuprinsul acestui peisaj enorm, ca pe un omagiu suprem marilor frumuseţi ale lumii, ca pe o monogramă de argint între siluetele eterne pe care le străbate, cu undele înfiorate îndelung, sub celalt argint, de prinţesă medievală, al lunii.

Atât de emoţionat, iar uneori fantastic şi exaltat, e Oltul în timp ce trăieşte această aventură fără seamăn a vieţii lui: traversarea marilor cetăţi de piatră ale Carpaţilor.

XXVI

IN INIMA CETĂȚILOR DE PIATRĂ.

Trei șerpi, subțiri și lungi, se duc la vale lipiți unul de altul, luându-se tot timpul la întrecere, nici unul din ei nevrând să rămână în urmă. Mereu alergând, fiecare trăgând tot timpul cu ochiul la ceilalți să nu fie cumva înșelat. Fug la vale, nebunește, vertiginos. Strâns lipiți pătrund în interiorul munților, încolăcindu-se după stânci, și ocolind cu mare vitesă, masivele ziduri de piatră. Merg atât de repede, încât curg mai degrabă. Uneori, în goana lor neîntreruptă, nebunească, se amestecă între ei câteva clipe, schimbându-și locul. Cel care alerga pe margine, pe lângă munți, e acum la mijloc, sau chiar în partea cealaltă. Sunt lungi, strălucitori și subțiri, și mereu se reped cu capul înainte, alergând între pereții de piatră, neopriți, neobosiți, nedespărțiți. Trei șerpi subțiri și lungi.

Așa se văd de deasupra, în fundul văilor, cele trei mari căi de piatră, de fier și de apă, care acolo jos străpung munții dintr'o parte în alta, lăsând viața să pulseze în lungul lor, cu

mare intensitate. Pe drumul de apă, peştii urcă dinspre Dunăre, uneori câţiva, ca o familie pornită să-şi caute altă locuinţă; dar alteori trec spre ţinutul mai înalt al Ardealului, mii şi mii, strânşi unii lângă alţii, ca un întreg popor pornit în migraţie. Un lanţ greu de munţi desparte ţara în două, şi sunt atâtea întinderi de pământ între apele Dunării şi platoul Ardealului, dar Oltul le uneşte, trăgând între ele o dâră vie care străpunge Carpaţii, şi peştii o folosesc, urcând pe ea până în inima munţilor, şi trecând apoi în partea cealaltă, între turlele ascuţite ale bisericilor, a căror umbră ajunge până deasupra lor, în amurg, făcându-i părtaşi la misterul lumii.

Pe drumul de piatră viaţa pulsează tot atât de neîntrerupt, şi uneori, poate tot atât de plină de ciudăţenie. Căruţe încărcate cu fân, abia târându-se, ca nişte păianjeni greoi, se trag pe firul apei îndărăt spre satele Ardealului. Alte căruţe goale trec în goană, sunându-şi prelung fierăria, spre inima munţilor, după lemne. Şi apoi celelalte, cu un scârţâit amarnic de osii neunse, pornite pentru o lungă călătorie, în toată ţara. Acoperite cu coviltire, căruţele moţilor coboară din Ardeal, ca o întreagă lume pusă în mişcare, încărcate cu ciubere şi doniţi de lemn, care stau îngrămădite pe scheletul lor, una lângă alta, ca o uriaşă vegetaţie parazitară. Pe lângă ele, maşinile trec, uruindu-şi motoarele, cu o vitesă năpraznică, de bolizi.

Când şoseaua se goleşte de acest vacarm, în lungul ei se ivesc femei îmbrăcate în vestminte

aspre, mergând călare, pe cai mărunți de munte. Ele ies de pe văile laterale, unde se află câte o răzleață și foarte arhaică așezare omenească. Poate pentru acestea s'a aventurat până aici, un negustor de legume, cu căruța plină de ceapă și cartofi. Răsturnat deasupra mărfii sale, cu fața în sus, cât e de lung, încât pare că a primit în piept încărcătura de gloanțe a unui dușman, omul doarme adânc. O fetiță de șapte ani, cu ochii albaștri, cu fața mânjită, cu părul blond ciufulit, ține hățurile, mânând plină de hotărâre calul slab, în lungul drumului imperial pe care au mărșăluit, cu două mii de ani în urmă, oștirile romane. Și alte căruțe trec, deasupra cărora stăpânii lor dorm un somn greu, de moarte. Copii de șapte, opt ani, băieți sau fete, au grijă de cai să meargă drept înainte. Sunt căruțe care vin de departe, și toată noaptea, stăpânii lor le-au condus prin mijlocul munților, în întunerec.

Intr'un loc unde drumul e cu totul pustiu, se ivește o femeie firavă, mergând pe marginea șanțului, alături de un vițel pipernicit pe care îl trage de funie. Unde se duc aceste ființe neînsemnate, plăpânde și umile? Nici într'o parte nici în alta nu se află pe aici vreo așezare omenească, și femeia va trebui să meargă cu vițelul ei, pe marginea șanțului toată ziua, pentru a putea ajunge undeva. Așa cum se duc pe lângă pereții uriași ai munților, în lungul drumului pustiu, ființele acestea oropsite, par cea mai dureroasă imagine a sărăciei unui popor întreg.

Mai departe, șoseaua se însuflețește din nou,

de un lung convoi de căruţe, şi de nenumărate automobile. Dar puţin mai târziu, aşa cum merg spre miazăzi, toate sunt nevoite să oprească şi să aştepte. Nici un arbore nu e răsturnat pe şosea, nici o stâncă nu s'a rostogolit din peretele muntelui. Ci dimpotrivă: o masă mişcătoare, fluidă, nesigură, tălăzuită, ca dunele de nisip când începe să le poarte vântul, acopere acum drumul, şi din pricina ei întreaga circulaţie se întrerupe.

Pe toată suprafaţa şoselei, dintr'o parte în alta, turma de oi înaintează în rânduri compacte, revărsându-se fără oprire. Căruţe sau maşini sunt înghiţite de acest puhoi, şi rămân în mijlocul lui, asemeni unor insule negre, aşteptând să se retragă apele. Spumoase şi fără sfârşit, ca valurile mării, oile îşi urmează tălăzuirea, legănându-se într'un ritm larg, ca însăşi colinele de pe care au coborât. Neîntreruptă şi mereu reînoită e rostogolirea lor, înrudindu-se în felul acesta, şi cu munţii, şi cu oceanele. Iar ciobanii care vin în urma lor, par fiinţe înzestrate cu puteri deosebite, capabile să poarte pe deasupra câmpiilor, valurile nestabile ale mării.

Când cel din urmă talaz a trecut, căruţele şi maşinile se urnesc anevoie, parcă ameţite de marele puhoi, din care abia au scăpat. O oarecare vreme mai stăruie parcă în auz, foşnetul marin, de talazuri rostogolite, adus de trecerea haotică a turmei. Apoi, peste ecoul munţilor, devin din nou stăpâne sgomotele precise şi ritmice

ale convoaielor: ţăcănitul potcoavelor, şi huruitul roţilor de fier.

Nici noaptea, această intensă pulsaţie a şoselei nu se opreşte, iar întunerecul îi dă adeseori forme fantastice. Ca la o nouă năvălire a barbarilor, răcnete sălbatice sparg bezna, însoţite de un huruit neîntrerupt, al cărui huiet creşte mereu, tot mai ameninţător. Şi deodată convoiul apare, ciudat şi teatral, fiecare căruţă cu o torţă fumegândă, la a cărei lumină roşie, pâlpâietoare, oamenii trec trepidând, cu mâinele încleştate pe hăţuri. Caii aleargă în trap mărunt, sau uneori pornesc prin mijlocul munţilor, în galop. Atunci, oamenii lăsându-se furaţi de această mare fugă, încep să scoată chiote sălbatice, îndemnându-i cu o drăcească înverşunare, caşicum s'ar avânta într'o bătălie. Până departe, munţii răsună de goana lor nebunească, barbară.

Când mai târziu, convoiul îşi linişteşte mersul, ei trec solemni şi gravi, ca după o biruinţă. Torţele le proiectează pe zidurile munţilor siluete mari, de uriaşi. Şi în nici o altă împrejurare, ca în aceste nopţi din mijlocul munţilor, ţăranii n'au părut mai mult o forţă surdă a pământului, o lume mare, misterioasă şi necunoscută.

Pe drumul de fier, trenurile trec deasemeni, cu cel mai mare sgomot de care sunt în stare. Prăbuşindu-se între munţi, locomotivele şuieră speriate, iar zeci de vagoane îşi strâng frânele, îşi lovesc tampoanele, zornăindu-şi masa de fier.

Acum mai ales, văi, piscuri şi stânci, hăuie îndelung...

Când trenurile curg la vale, locomotiva se repede şi gâfâie, ca un monstru care şi-ar urmări prada. Mai are câţiva metri să o prindă, şi simţind-o atât de aproape, svâcneşte mereu înainte, făcând parcă salturi, să o ajungă odată. Grea, înfierbântată, deslănţuită, locomotiva îşi urmăreşte victima, rostogolindu-se după ea printre zidurile munţilor, lăsând în urmă ecoul fantastic şi infernal, al unei vânători de brontozauri.

Când trenurile urcă la deal, locomotiva gâfâie de moarte, părând că are să-şi dea sfârşitul dintr'o clipă în alta. Atât e de obosită, de bolnavă şi de desnădăjduită. Vânătoarea de adineaori, în care cu atâta patimă se deslănţuise, s'a terminat rău. Rănită de moarte, undeva în câmpie, locomotiva se întoarce acum în inima munţilor, asemeni marilor monştri, spre singuraticele lor cimitire. Toate forţele pe care le mai are, le foloseşte cu desnădejde, agăţându-se de şinele de fier, străduindu-se să nu alunece înapoi, în lumea duşmanilor. Lungul şir de vagoane, asemeni unor răni sângerânde, îi sleiesc puterile, şi uneori sfârşită, se opreşte în loc. Dar dându-şi seama de primejdia în care se află, îşi adună ultimele puteri, şi într'un groaznic efort porneşte mai departe, urnindu-se greoi şi amarnic. Peste toate văile, peste toate piscurile, i se aude gâfâitul: un şuierat metalic, fierbinte şi plin de venin, de monstru căruia i se apropie sfâr-

şitul. Şi toate ecourile munţilor gem, plâng, se vaietă şi se pregătesc să moară, odată cu el.

Când locomotiva ajunge însfârşit sus, acolo unde se află cimitirul speţei sale, şi îşi dă sufletul înspăimântat, o linişte desăvârşită coboară asupra ţinutului, şi munţii îşi fac din nou simţită, turburătoarea şi enorma lor prezenţă. Uneori e atât de întunerec, încât masele li se ghicesc mai mult, după stelele care strălucesc la zenit, şi dispar apoi de jur împrejurul orizontului. Constelaţiile vestite ale cerului, sunt mâncate pe jumătate de crestele munţilor, şi din splendoarea lor ştiută, nu mai rămân decât câteva stele. Chiar steaua polară, atât de necesară orientării, nu se mai zăreşte; un colţ de munte s'a ridicat până în dreptul ei, şi a şters-o de pe cer cu umărul, ca un burete.

In aceste locuri, atât de definitiv despărţite de restul lumii, între pereţii de piatră ai unor multiple cetăţi, doar Oltul nu se pierde, şi el îşi urmează drumul mereu... Zorile zilei următoare îl găsesc foarte departe, înăuntrul munţilor, spumegându-şi apele între stânci, dând fără răgaz, cea mai mare şi mai lungă bătălie a vieţii lui.

Uneori, sunt pe malurile lui, întâmplări sau apariţii ciudate, cum ar fi *Turnul Spart*. Inalta şi rotunda construcţie de piatră, e despicată de sus până jos, şi năruită, caşicum ar fi lovit-o un trăsnet. Apoi e Râul Vadului. In localurile fostei vămi, se află instalat un ospiciu.

Sunt oameni simpli şi săraci, de la ţară, sau din mahalalele oraşului, şi aceasta cerne o lumină şi mai tristă, peste nenorocirea care i-a lovit. Au învăţat aici să stea pe două rânduri, tunşi în cap, în uniforme cenuşii, şi să spună în cor *Tatăl Nostru,* înainte de a li se da ciorba de la cazan. Militărie în nebunie. Totul e grotesc şi tragic, în modul cel mai acut.

Unul dintre ei nici nu pare bolnav, aşa cum stă în mijlocul curţii, revoltat pe bună dreptate, cerând cu vocea plină de accente sincere şi convingătoare: De ce ne mai ţine degeaba aici? Cei care suntem sănătoşi, să ne dea drumul acasă. Şi devenind apoi plângător: Să ne dea hainele de la magazie, să plecăm acasă. De ce ne mai ţine degeaba, aicea în frig? Şi era una din acele zile călduroase de toamnă, când mai mult decât vara, soarele arde foarte viu, aproape insuportabil. Lumina cenuşie de peste ospiciu, fu totuşi şi mai cenuşie atunci.

De partea cealaltă a drumului, lângă peretele muntelui, se află cimitirul, sărăcăcios şi singuratic, îngrozitor de trist. Un cimitir de ospiciu, în mijlocul munţilor. Multe morminte proaspete, cruci umile de lemn: Vasilica Ionescu, Mihai Grigorescu, Niculae Teodorescu, Maria Niculescu. Aproape de necrezut ca din această lume, să se recruteze un număr atât de mare de nebuni.

Puţin mai târziu, cu toţii s'au strâns să privească o întâmplare, care chiar pentru ospiciu, era se pare, neobişnuită. Unul dintre ei, să-

rind peste gard, fugise pe malul Oltului, şi intrând în apă până la genunchi, prinsese un peşte, care venea la vale cu burta în sus, omorât se vede cu dinamită. Era un peşte mare, mai lung de un metru, şi trăgându-l afară, nebunul îl luă în braţe, lipindu-şi capul de al lui, şi sărutându-l îndelung, ca pe o fiinţă dragă, pe care o aştepta de mult. Apoi, nelăsându-l din braţe, se culcă în iarbă, cu el alături, părând o fericită pereche, aşa cum îl mângâia, sărutându-l din ce în ce mai pierdut. In vreme ce paznicii alergau să-i despartă, strigând revoltaţi că peştele e mort de mult şi intrat în putrefacţie, ceilalţi pensionari ai ospiciului, suiţi pe ziduri, priveau această scenă cu capete încremenite, pradă poate unor amintiri secrete, menite să le ardă şi să le tortureze şi mai mult fiinţa.

Puţin întristat, de aceste înfăţişeri tragice ale lumii, Oltul trece mai departe, pătrunzând pe rând în marile cetăţi ale munţilor. Fiecare din ele îşi ridică, de jur împrejur, pereţii de piatră, atât de grei şi de definitivi, încât par că sunt înseşi temeliile neclintite ale lumii. Doar în vârf, crestele li se sparg, asemeni unor gigantice flori, albe şi roşii, acoperindu-le umerii cu o broderie spumoasă. Una după alta, aceste cetăţi de piatră sunt străbătute de apele Oltului, iar ele se înşiră dinspre miazănoapte spre miazăzi, într'o splendidă pluralitate, care n'ar putea fi crezută, dacă n'ar exista exemplul verificat al nebuloaselor.

Demult lumea a încetat să mai fie altceva, decât această nesfârşită înşiruire de ziduri înalte pe care se sprijină cerul, şi dinăuntrul cărora, aproape nici imaginaţia nu mai găseşte altă ieşire, decât tot drumul şerpuit al Oltului, urmându-l răbdătoare, să vadă unde o va putea duce. Uneori, în locurile acestea singuratice şi fantastice, se ivesc aşezări omeneşti; sub o creastă de munte, câteva case mici, aciuate pe lângă stânci, să nu le ia vântul. Apoi, un sat întreg. Câinenii, îşi desfăşoară sub priviri acoperişurile de şindrilă ale caselor, şi clopotniţele largi ale bisericilor. Ardealul se termină cu totul; şi ţara veche începe cu altfel de aşezări.

Din locul acesta, unde s'ar fi putut crede că e jumătatea drumului, munţii parcă încep abia; într'atât de acum înainte piscurile lor se fac şi mai înalte, şi se încarcă de o tot mai sălbatică frumuseţe. Iar apele, simţind din alunecarea lor pe stânci, că au ajuns pe versantul de miazăzi al Carpaţilor, îşi măresc parcă învolburarea, alergând la vale şi mai repede, într'o deslănţuire totală. Acum cheltuie Oltul, cea mai mare parte din înălţimea, cu care Hăsmaşul Mare l-a înzestrat. Necontenit îşi rostogoleşte toate apele de pe stânci, necontenit coboară mai adânc în văile munţilor, lăsând în urmă zeci de metri dintrodată, trăind astfel cu o mare intensitate, această întâmplare unică a vieţii lui; traversarea Carpaţilor. Şi el o trăieşte, aşa cum e acum, matur şi foarte puternic, cu toate apele pe care

le-a strâns, în lunga-i călătorie peste pământurile Ardealului.

O masă lichidă, enormă şi compactă, se prăbuşeşte în totalitatea ei, între două rânduri de munţi, despicaţi până în temelie. Calme în aparenţă, crestele munţilor îşi coboară pereţii până la marginea Oltului, prelungind apoi în albia lui, nevăzute ghiare de granit, care ţin calea apelor şi le sfâşie pe dinăuntru, cu o voluptate secretă şi nemiloasă. Chinuite, apele se svârcolesc şi se reped orbeşte, muşcând la rândul lor cu furie, tot ceea ce aparţine munţilor, şi cade sub dinţii lor răzbunători.

Uneori, munţii le obligă parcă să meargă pe un grătar de cuţite. O stâncă imensă, plină de mii de colţi ascuţiţi, ca un pat de tortură al unui fakir gigantic, se află aşternută în albia Oltului, şi apele sunt nevoite să treacă pe deasupra, sfâşiindu-se în miile ei de dinţi, ca într'o gură de rechin, fără sfârşit. Alteori, unul din pereţii de cetate ai munţilor coboară, aparent fără nici o răutate, spre marginea Oltului; dar la vederea lui, apele se sburlesc şi îl ocolesc, cuprinse de spaimă, ca pe un asasin cu care au mai avut de a face. In felul acesta se frământă Oltul în albia lui, în timp ce de jur împrejur, munţii îşi desfăşoară fastul fără seamăn, al marilor lor cetăţi.

Lung, nepotolit, patetic şi tumultuos, e drumul apelor înăuntrul acestor temute cetăţi. Oltul le străbate pe rând, trecând pe sub albele lor broderii de piatră, şi pregătindu-se să întâl-

nească, în orice clipă, tăioasele ghiare pe care le întind pe dedesupt. Mereu se luptă cu ele şi mereu cade mai jos, de fiecare dată cheltuind încă puţin din cea ce i-a mai rămas. Stâncile, strâmtorile, cataractele pe care el le străbate spumegând, îi opresc drept preţ al frumuseţii şi patetismului pe care îl capătă când trece prin ele, zeci şi zeci de metri din înălţimea pe care o avea asupra lumii şi a morţii. In felul acesta se plătesc marile întâmplări, capabile să emoţioneze lumea. Oltul ştie tot timpul preţul care i se cere, dar năvalnic şi prodigios, ca şi un om a cărui viaţă e dominată de spiritul aventurii, îşi lasă zilele în urmă, fără păreri de rău. Iar acest tumult nepotolit, această continuă frământare de ape, e însăşi rostogolirea lui pe versantul de miazăzi al Carpaţilor, dincolo de care se află o mare câmpie, şi apoi sfârşitul.

De la marea lor înălţime, profilurile severe şi eterne ale munţilor, se apleacă uneori peste tumultul Oltului, privindu-l parcă binevoitoare; aşa cum zeii din Olimp urmăreau acţiunile vreunui muritor, pe care îl găseau vrednic de atenţia lor. Desigur, ca în atâtea întâmplări de atunci, şi mai cu seamă în aceea a neînfricatului Ulysse, se găsesc şi acum printre aceste nemişcate zeităţi de piatră, destule care nu privesc cu ochi buni călătoria Oltului spre miazăzi, şi ar voi să nu-l lase să o ducă până la capăt. Ei încearcă tot ceea ce le stă în putinţă pentru a-l opri, dar acolo unde izbutesc să-i pună în cale o

stâncă de netrecut, ceilalţi zei binevoitori intervin numaidecât, deschizându-i un drum chiar prin propria lor fiinţă. Şi astfel, în ciuda tuturor adversităţilor, măreaţa călătorie a Oltului, continuă.

De aici, din acest încremenit şi vânăt Olimp, unde profilurile munţilor îşi dispută în perspectiva eternităţii, destinul eroului care trece pe la picioarele lor, viaţa Oltului apare, ca toate lucrurile văzute din preajma zeilor, în neînchipuita ei fragilitate. Ar fi fost destul ca numai puţin să se rupă echilibrul dintre intenţiile acestor uriaşe fiinţe geologice, şi un munte să alunece mai mult într'o parte, pentru ca drumul Oltului să fi rămas pentru totdeauna închis. Tot timpul, atât cât ţine lunga traversare, el nu e mai mult decât un subţire fir de apă, în jurul căruia primejdiile stau compacte, masive şi grele. Poate numai în lungul unei vieţi omeneşti, dacă ar putea fi privită de undeva de sus, asemeni Oltului, mai stau gata să se prăvale, atâţia munţi negri şi grei.

Luptându-se cu ceea ce munţii îi scot de-a-dreptul în drum, aceasta fiindu-i destul pentru o existenţă eroică, şi ignorând primejdiile care dintr'o altă dimensiune îl ameninţă, Oltul se sbate mai departe între stânci, continuându-şi călătoria. Nici de sus nu se putea zări unde au să se termine cetăţile pe care le are de străbătut, şi cu atât mai puţin de aici. Inchis între pereţii de piatră ai munţilor, el se rostogoleşte vijelios, bizuindu-se numai pe instinctul care

îl duce la vale, şi care e cel mai sigur, fiind acela al morţii. Fiindcă toate aceste trepte pe care le coboară, învingând stâncile care îi stau în cale, nu fac până la urmă, decât să-l ducă spre moarte.

XXVII

NOPȚI SIMFONICE IN MIJLOCUL CARPAȚILOR.

Și încă o noapte se lasă pe pământ, atât de vastă, încât pot intra în cuprinsul ei, toți munții la un loc. Numai vârfurile cele mai înalte, sgârie cerul pe alocuri, smângălind cu calcarul lor câteva stele albe, îndepărtate și enigmatice puncte de reper, în adâncimea cosmică a lumii.

Poate că munții și-ar toci toată creta din piscuri, încercând să scrie în cifre, câte nopți au fost până acum pe pământ, de la începuturile lumii, și totuși această ultimă noapte care vine, nu e cu nimic mai puțin misterioasă și grea de frumusețe, decât miliardele de nopți care au precedat-o. In întunerecul care îi acoperă, munții devin tăcuți și solemni, regăsindu-și gravitatea din fiecare noapte, și cele mai profunde și mai esențiale sensuri ale existenței lor. Prin aerul pur, strălucirea stelelor crește, încât apar privirilor ca în nici un alt loc până acum, mari

şi grele, şi pline de roua de diamant a eternităţii lor.

In această linişte neclintită, care pare zidită din lespezi mari de piatră, convorbirea Oltului cu munţii începe să se audă. Desigur, şi în nopţile de până acum, în timp ce străbătea vreo câmpie, s'a întâmplat ca Oltul să lase o nedumerită vioară să urce din apele lui la suprafaţă, întrebând întunerecul despre rostul acestei lungi călătorii pe sub lumina rece a stelelor. Sau în atâtea rânduri s'a mai întâmplat, ca părăsindu-şi nedumeririle, să scoată din adâncimile lui o duzină de trâmbiţe, cu care să vorbească lumii, triumfător, afirmând frumuseţea călătoriei pe care a întreprins-o, şi hotărârea lui de a o duce până la capăt. Toate aceste cântece, malurile lui le-au mai auzit.

Dar acum, în timp ce străbate Carpaţii, deslănţuit în cea mai mare aventură a vieţii lui, nedumeriri şi triumfuri încep să se audă din nou, cu mult mai puternice, reluate de o grandioasă orchestră. De data aceasta, întrebările de până acum ale viorii sunt rostite de zeci de viori, iar cântecul triumfător e adus în auz de sute de trâmbiţe, deodată. Iar din fundul apelor, cele mai mari şi mai grele stânci, fac să străbată pe dedesubtul tuturor melodiilor, bufniturile lor înfundate, ca o pardoseală sonoră, de tunete, a lumii.

In felul acesta, marea simfonie a Carpaţilor începe să fie auzită. Primele ei acorduri, preludiu lung, neliniştitor şi plin de fantastice pro-

misiuni, se desfac de pe suprafaţa apei odată cu ivirea stelelor; iar zorile mai găsesc încă viori şi violoncele stăruind, în epuizarea totală a lumii, asupra unui motiv care a fost în timpul nopţii, ca o poartă larg deschisă, prin care altfel era văzut tot universul. Acum, cele două laturi ale ei ar voi, obosite, să se reînchidă, dar violoncelele stăruie să le ţină date de perete, pentru ca lumea încă o clipă să se mai poată zări prin deschizătura lor, monumentală, eternă şi pură, aşa cum sunetele au reconstruit-o.

Tot ceea ce în timpul zilei a putut fi pentru priviri, frumuseţe sau măreţie, e acum adus în auz de apele Oltului, care transformă în sunete, esenţa, durata şi adâncimea lumii. Spumoasa broderie de piatră de pe crestele munţilor, masele lor întunecate şi înalte, pădurile care se tălăzuesc de la o culme la alta, sau cealaltă mare tălăzuire, a grupurilor de oameni, mergând într'o parte şi alta pe deasupra pământului; sate care îşi ridică deasupra colinelor turlele ascuţite ale bisericilor, cetăţi vechi zărindu-se în depărtare, sau lenta migraţiune a norilor pe suprafaţa cerului, tot ce a fost până acum pe malurile Oltului sau deasupra lor, în timpul de faţă sau în veacurile trecute, îşi găseşte expresie sonoră şi vibrează îndelung între pereţii munţilor, în timp ce apele lui sbătându-se deasupra stâncilor, îi străbate dinspre miazănoapte înspre miazăzi. In astfel de nopţi, când Oltul lasă să i se audă din adâncimea apelor, toate cântecele pe care le cuprinde, lumea încetează să mai fie altceva de-

cât o glorioasă construcţie sonoră. Ca înseşi înfăţişările ei vizuale, dar încărcate de o şi mai mare frumuseţe, mii de sunete străbat întunerecul şi vin în auz, cum ar pătrunde pe porţile unei cetăţi, înaltele şi prelung fluturatele drapele, ale unei armate biruitoare. In asemenea nopţi lumea e muzică, adică ordine, şi biruinţă asupra haosului.

Viori al căror cântec e plin de o nostalgică şi pură frumuseţe, ca însuşi tremurul, ca de lacrimă, al stelelor de deasupra; violoncele grave şi profunde, dulci şi substanţiale în nobila lor tânguire; flaute triste şi nedumerite, flaute prelungi, tremurate şi încărcate de o suavă melancolie, se desfac din apele Oltului şi urcă în aer, pe lângă pereţii munţilor, fluturând, ca nişte lungi şi melodioase eşarfe. Sau uneori cornuri subţiri şi pătrunzătoare, împrăştiind confuziile care mai stăruiau, cum împrăştie razele soarelui voalurile de ceaţă care mai întârziau pe câmp, pentru a face loc limpezimei de cristal a dimineţii. Zile şi nopţi, se urmează în svonul multiplu al apelor, caşicum în această lume de sunete, auzită numai, un soare secret ar răsări şi ar apune mereu, pe cerul ei interior, aducând rând pe rând lumina limpede a dimineţii, sau misterioasele, odihnitoarele întunecimi ale nopţii. Iar toată această rotaţie cosmică, are loc în lumea superioară a sunetelor, în care numai prin auz se poate pătrunde, ca prin singura poartă a unei cetăţi, dincolo de care un univers întreg izbucneşte. In această lume, ale cărei splendori

se desfăşoară pe vaste întinderi, până foarte departe, sau urcă asemeni munţilor la mari şi ameţitoare înălţimi, seara e adusă de acordurile prelungi şi domoale ale harpelor, ca o întoarcere, puţin obosită, a turmelor de sunete de pe câmp, într'un liniştit şi împăcat amurg.

Rând pe rând, toate viorile închise în apele Oltului încep să se audă. Un fantastic şef de orchestră le conduce, fluturându-şi braţele de pe crestele înalte ale munţilor. Aşternute fiind în calea apelor stânci colţuroase, prunduri de pietriş, scurte spaţii liniştite sau nenumărate ghiare de gresie, el poate să oprească unde trebue violoncelele, pentru a lăsa să se audă numai viorile; şi apoi adună împreună viori, violoncele şi flaute. Atunci când lumea a fost în felul acesta îndelung pregătită, el scoate de după colţii de cremene ai munţilor, nenumăratele şi triumfătoarele instrumente de alamă, revărsându-le peste toată suprafaţa lumii, ca pe flăcările pâlpâitoare şi înalte, ale unui imens incendiu, deslănţuit.

Mai târziu, când sub pâlpâirea largă a flăcărilor de alamă, totul pare că a fost mistuit, şi n'a mai rămas în auz decât o amară cenuşă; între pereţii de piatră ai munţilor, un corn singuratic lasă să i se audă chemarea, limpede şi prelungă, şi o nouă lume începe să se adune, naivă şi simplă, pe ruinele celei prăbuşite. E poate toată povestea lumii, a civilizaţiilor care pier, şi a noilor valuri de oameni care vin să le ia locul, cântecul acesta pe care apele Oltului

îl spun, în timp ce coboară din stâncă în stâncă, înăuntrul marilor cetăți geologice.

Uneori se întâmplă un eveniment, care ar putea pare fără însemnătate, față de aceste grave rezonanțe ale lumii: *răsare luna*. Ea se ivește tăcută și albă pe deasupra pădurilor, atingând abia, ca o corabie de argint, spumoasele valuri de piatră pe care munții le poartă dintr'o parte în alta a cerului. Pe deasupra lor luna plutește din talaz în talaz, acoperită uneori de unul mai înalt, și apărând iarăși cu toate catargele și pânzele muiate în fosforul rece, strălucitor și alb, al propriului său mister.

Nimeni n'ar putea spune că în asemenea nopți, lumea nu e cuprinsă de o exaltare totală și primejdioasă, care ar putea-o duce oriunde. Stranii, și pline de o rafinată persuasiune, razele lunii ard crestele de piatră ale munților, veștmintele verzi ale pădurilor, și privirile pline de uimire ale oamenilor. E o ardere înceată, subtilă, de care aceștia abia își dau seama. Doar câinii, paznici credincioși dintotdeauna ai oamenilor, simt cât de mare e primejdia, și din satele răzlețe de dincolo de munți, dau alarma, plângând îndelung.

Dar cașicum destinul le-ar fi să ajungă în cele din urmă la porțile dementei, munții se lasă cu voluptate scăldați în această rece și primejdioasă lumină. Razele lunii curg pe crestele lor, pe deasupra marilor talazuri geologice, ca o ploaie metalică fără sfârșit. De la un pisc la altul, între arbori, și pe deasupra prăpăstiilor adânci,

se ţese o pânză ireală de basm, din miliarde de fire de argint, lungi, subţiri, strălucitoare şi reci. Sub această lumină în care masele munţilor, mai bine îşi arată profilurile măreţe şi eterne, încărcând lumea de misterul erelor geologice, tobele şi alămurile Oltului se sting treptat, rămânând doar câteva viori să murmure, fericite, mai departe. Sub domnia albă a lunii, glasul lor tremurat pare abia o şoaptă. In astfel de clipe trece pe deasupra apelor, dinspre miază-noapte, suflul abia simţit, al Ardealului.

Şi încă odată soarele sparge, cu enormul lui ciocan de flăcări, toată această vrajă, iar dimineaţa izbucneşte ca o trâmbiţă, pe deasupra munţilor. La chemarea ei, convoaiele de căruţe încep să huruie pe drumul de piatră, peştii îşi iau baia de dimineaţă, sărind de la suprafaţa apei în aer, şi încercând să se ţină cât mai mult în acest element, care pentru ei înseamnă saltul în necunoscut şi jocul cu moartea; iar pe drumul de fier locomotivele se prăvălesc la vale, ca un torent metalic, sau urcă obosite şi gâfâitoare, spre crestele din zare ale munţilor.

Oameni mărunţi apar, oameni de munte, şi trec cu luntrea peste apele Oltului, cläile lor de fân, de pe un mal pe celalt. Mirosul proaspăt, robust şi intens, stăruie mai departe în aer. Sub aceste neîntrerupte valuri de miresme, cei trei şerpi, de apă, de piatră şi de fier, se duc mereu la vale. După zece, după douăzeci, după treizeci de kilometri, totul e ca la început: marile căi

se împletesc între ele, alergând mereu printre zidurile înalte ale munţilor. Uneori drumul de fier, oricât s'ar strânge lângă cel de apă, nu mai încape totuşi în strâmtoare, şi atunci pătrunde chiar înăuntrul muntelui, prin gura neagră a tunelului, care îl înghite. O vreme nu mai rămân afară decât cele două căi vechi şi istorice, în al căror trecut, anii se numără cu miile.

In această lume în care cea mai mică măsură de timp e veacul, pădurile sunt şi ele foarte vechi, şi foarte bătrâne. Sunt atât de bătrâne, încât aproape nici un arbore nu seamănă cu altul; într'atât timpul care a trecut peste ei, i-a lucrat ca un meşter plin de perseverenţă, şi uneori de fantezie. El i-a îngroşat în primul rând, până la dimensiuni care i-a transformat pe fiecare din ei, în adevărate cetăţi forestiere. Puternice trunchiuri, vânjoase şi tari, se ridică deasupra stâncilor, într'un fel a cărui principală trăsătură, pare a fi neclintirea. Lemnul viu, sub coaja căruia circulă sevele secrete, supte din inima stâncilor, este atât de tare, încât pare el însuşi de cremene.

Tari, neclintiţi şi bătrâni, asemeni unor cetăţi care n'au cunoscut ruina, stejarii şi fagii, carpenii şi ulmii coboară de pe coastele munţilor până pe malurile Oltului, aproape de tumultul apelor lui, lângă care rămân încremeniţi. Nu sunt o pădure, o masă amorfă de arbori. Fiecare din ei îşi are o proprie şi puternică individualitate. Timpul le-a răsucit crăcile în toate

felurile, şi apoi le-a îngroşat, încât par ele însele nişte arbori, plini de ciudăţeniile şi violenţele personalităţii. Unii dintre ei cresc pieziş, pentrucă au simţit că în felul acesta vor fi mai puternici. Stufoasă, bogată, fantastică, şi de o vastă profunzime, coroana lor pare proiecţia unui craniu uman, cu miile lui de circumvoluţiuni, înăuntrul cărora s'ar vedea cum se împletesc gândurile, obsesiile şi amintirile, şi cum stăruie marea idee care îi poartă pe deasupra veacurilor.

Aşa cum stau înăuntrul munţilor, puternici, întortochiaţi şi foarte bătrâni, ei reamintesc unele figuri de legendă ale acestui popor; sexagenari bărboşi cu trunchiurile noduroase, ridicându-se deasupra celorlalţi în furtuna vremurilor, şi ţinându-i piept cu întreaga lor fiinţă, neclintită.

Cândva, pe deasupra tuturor cetăţilor care au fost până acum, o alta, şi cea mai mare dintre toate, se ridică: muntele masiv şi greu al Coziei. Parcă nesfârşita tălăzuire de creste de până acum n'a fost decât o pregătire, şi iată munţii reuşesc însfârşit să arunce spre cer, valul lor cel mai puternic şi mai înalt. E un perete de piatră care izbucneşte din pământ, şi urcă în sus, într'un clocot nepotolit. De pe spinarea lui, nenumărate stânci stau gata să se desprindă şi să cadă înapoi, asemeni unor stropi de apă, svârliţi de trepidaţia surdă a valului care urcă din funduri. Pe mare, acesta e valul fatal, care smulge ultimul catarg al corăbiei, şi o târăşte apoi

în abis. Nici aici nu s'a întâmplat altfel, fără îndoială; atâtor armate străine le-au fost smulse ultimele catarge, şi au dispărut apoi în neant, când s'au lovit de marele talaz de piatră al Coziei.

El se înalţă acum, întunecat şi temut, tăind cerul în două cu vânătu-i profil de cremene. De partea cealaltă a apei, un alt munte se ridică, aproape tot atât de înalt, pregătind Oltului cea mai masivă şi mai grea dintre cetăţile în care s'a aflat vreodată. Şi în acest greu cadru geologic, care formează punctul culminant al trecerii prin Carpaţi, primeşte Oltul, în timp ce toate trâmbiţele îi cântă exaltate, cel mai limpede, mai generos şi mai nebun dintre afluenţii lui. De pe o vale largă care porneşte spre apus, adânc în inima munţilor, Lotru îşi aduce apele limpezi, de o necrezută limpezime.

Dar, de atâta mers prin munţi, înseşi apele Oltului sunt limpezi acum, aşa cum n'au mai fost din vremea Hăsmaşului Mare. Pe când alunecau peste câmpiile Ardealului, erau pline de pământul acestui ţinut; şi turburi de nămoluri grele, ajunseseră ele la picioarele Carpaţilor. Dar în nesfârşita călătorie pe deasupra stâncilor asspre, filtrându-se îndelung înăuntrul marilor cetăţi străbătute, apele au început să se curete de nămoluri, ajungând treptat limpezi, până în fund. Atâtor oameni li se întâmplă dealtminteri la fel, în timp ce străbat asprele singurătăţi ale munţilor. Gândurile care în mijlocul lumii, mai erau nelămurite şi turburi, se limpezesc treptat, până ce deasupra, în tovărăşia marilor piscuri

severe, ajung la claritatea precisă, lipsită de orice confuzie, a unui bloc de cristal.

Atunci când munții îi aduc dinspre apus apele Lotrului, Oltul își rostogolește pe deasupra stâncilor o gândire de om matur, a cărui minte și-a pus toate problemele vieții și ale lumii, izbutind într'un târziu să le rezolve. Până în fundul albiei apele lui sunt limpezi, lăsând să pătrundă ca printr'o lentilă lumina zilei, la stâncile mari și grele din adâncime, care închid în ele secretele milenare și înțelepciunea geologică a munților. Totul pare acum deslușit, prin marea claritate a undelor. Dar apele Lotrului venind, sunt mai limpezi încă, o limpezime naivă și proaspătă, ca întrebarea surprinzătoare a unui copil, despre un alt aspect, abia acum relevat, al lumii. In felul acesta soseşte Lotrul printre masele vechi ale munților, strălucitor, inteligent și viu, stârnind în drumul lui uimire și admirație. In fața Coziei el se aruncă în Olt, mărindu-i și mai mult limpezimea, așa cum un tânăr și neliniștit gânditor, își revarsă întrebările lui despre lume, peste vechea albie a înțelepciunii omenești, înviorând-o și îmbogățind-o.

In felul acesta întinerit, Oltul se rostogolește mai departe, ocolind peretele înalt și negru al Coziei. E un munte greu și puternic, ale cărui picioare de granit, strivesc aproape lumea. Uneori, de sub crestele lui, câte o prăpastie se deschide, ducându-și pereții de piatră drept în jos, și fiind privirilor prilej de înfiorare. Totuși,

acolo sus, pe marginea chiar a acestui cumplit abis, în fundul căruia nu se sfiesc să privească îndelung, având aerul că încearcă astfel o vie voluptate, nenumărate capre negre se plimbă, în cea mai imediată apropiere a vidului. Aşa cum vin până pe buza înfricoşătoare a neantului, privind încântate în jos, ele par mai degrabă întruchiparea îndrăsneaţă şi batjocoritoare a unor diavoli.

Pe vârful muntelui fiind, cea mai scumpă îndeletnicire a lor, se pare că e tentarea celorlalte fiinţe, de a se arunca în vid. Câteodată, una din ele, cu capul plin de planuri diabolice, înaintează până pe marginea prăpastiei, unde câte un brad singuratic creşte suspendat deasupra abisului. Aici, machiavelicul animal începe să ţopăe în jurul lui, se duce şi priveşte încântat în adâncimea prăpastiei, se întoarce şi iar dansează pe lângă brad, caşicum ar vrea parcă să-l ameţească, îndemnându-l să se arunce în gol. Dar oricât de persuasive ar fi aceste manevre, singuraticul arbore nu se lasă înşelat, şi încleştându-şi mai bine rădăcinile în crăpăturile stâncilor, rezistă diabolicei tentaţii, rămânând înalt şi drept, pe marginea prăpastiei. Atunci capra dezamăgită îl părăseşte, şi întâlnindu-se în curând cu câteva dintre semenele ei, cărora le povesteşte pe semne înfrângerea, pornesc cu toate pe suprafaţa muntelui, într'un dans diavolesc, sărind din stâncă în stâncă, pe hotarul îngust dintre cremene şi neant.

Când muntele acesta uriaş, pe care caprele

dansează nepotolite, asemeni unor flăcări negre, rămâne în urmă, un altul se ridică numaidecât, şi astfel Oltul, ca din clipa pătrunderii lui în Carpaţi, se află înconjurat mai departe de mari cetăţi de piatră. De la o margine la alta a orizontului, siluetele lor se profilează pe cer, masive, întunecate şi pline de o cumplită frumuseţe.

Păduri tălăzuesc uneori de pe o creastă pe alta, ca o spumă verde şi grea, a acestei nepotolite mări geologice. Uneori, câţiva mesteacăni se ivesc printre ceilalţi arbori, subţiri, înalţi şi albi, asemeni unor imaculate lumânări, pentru măreţele nunţi de aici, ale cerului cu munţii, ale munţilor cu eternitatea.

XXVIII

CÂT DE MARE POATE FI SĂRĂCIA.

Oameni se află în aceste locuri tot timpul, iar sărăcia lor e asemeni munţilor în care trăiesc: primordială, minerală, de necrezut. După ce Oltul a început să se rostogolească pe panta de miazăzi a Carpaţilor, totul pe faţa pământului a devenit dintrodată mai mic, mai umil, mai puţin. Oamenii, casele şi animalele lor. In faţa acestor umile privelişti, Ardealul rămas în urmă apare ca un ţinut fericit, scăldat în bogăţie. In felul acesta vin din amintire, turlele înalte ale bisericilor, şi casele largi, cu acoperişuri roşii de ţiglă. Acum, strivite la picioarele muntelui, stau case mici, pipernicite, biete colibe acoperite cu şindrilă. Sate mari şi puternice nu mai sunt; acum e vremea cătunelor. Şi toată aspra realitate cuprinsă în acest cuvânt, se face dintrodată cunoscută. Zece, cincisprezece locuinţe umile se află îngrămădite într'o vale, dincolo de care crestele munţilor ţâşnesc spre cer, asemeni unor vinete valuri furioase. E un cătun. Are un nume, şi aceasta e singura lui

asemănare cu celelalte aşezări omeneşti. Casele, cu o singură încăpere, sunt aproape goale: un pat cu o ţoală, două strachini, un tuciu, trei linguri de lemn. Atât, şi absolut nimic mai mult. Sărăcia lucie a oamenilor care trăiesc din piatră seacă. In spatele casei, până în peretele muntelui, pe o fărâmă de pământ amarnic, câteva sute de cuiburi de porumb: toată averea, toată recolta, toată viaţa lor. Mai e fânul pe care îl adună de pe coastele munţilor, făcându-l apoi stoguri în copaci, să nu-l ia şuvoaiele. El hrăneşte o capră, o vacă, sau câte o pereche de boi, mărunte, pipernicite animale.

Faţă de ceea ce a fost frumuseţea Ardealului, locurile de acum îşi dovedesc asprimea şi sărăcia, mai ales prin umila, prin degenerata înfăţişare a animalelor. Pe lângă pereţii muntelui, o căruţă trasă de doi boi se strecoară. Căruţa e o biată cotiugă, iar boii par nişte viţei, îmbătrâniţi înainte să crească. Pe lângă boii mari şi roşcaţi ai Ardealului, sunt nişte fiinţe cu totul pipernicite, aproape nişte stârpituri. Totul e pe jumătate, şi pare pe ultima treaptă a degenerării, faţă de ţinutul legendar din care Oltul coboară.

Caii care se ivesc uneori pe poteci, sunt şi ei foarte mici, şi dispar aproape sub desagii pe care îi poartă. Înăuntrul lor, îngrămădit, ei duc în spate tot ceea ce e necesar vieţii în aceste locuri. Ţinându-i de căpestre, stăpânii îi poartă pe poteci din ce în ce mai înguste, prin neîmblânzita împărăţie a munţilor.

Aşa cum brazii cresc în crăpăturile stâncilor; oriunde s'a ivit o vale mai adăpostită şi cu puţin pământ pe coastă, un cătun îşi înfiripă sărăcia, puţinătatea şi umilinţa. Zece, cincisprezece case, în jurul cărora nu se află nici o împrejmuire; rareori câte o urmă de gard, sau uneori stâlpii unei porţi, fără poartă. Muntele intră în curtea acestor locuinţe, neoprit de nimic, ca o furtună.

De la o vreme, alături de cătune, de oameni şi de vitele lor, încep să se ivească la picioarele munţilor, mănăstirile. Iar pe drum siluetele negre, atât de ciudate, ca ale unor mari gângănii, ale călugărilor. Până departe în câmpie, mănăstirile se vor înşira pe malurile Oltului, trăgând în partea aceasta a ţării, o dâră groasă de urme ale trecutului.

Cu câteva sute de metri înainte de vestita mănăstire a Coziei, Oltul trece prin dreptul a două case singuratice, unde două femei bătrâne îşi au întemeiate sărăcăcioasele şi pustiitele lor gospodării. Una din ele, se afla într'o după amiază în prag, cu ochii roşii şi umflaţi.

— De ce ai ochii roşii mătuşă?
— De plâns maică.
— De ce ai plâns mătuşă?
— De foame maică.
— Bărbat n'ai mătuşă?
— A murit maică.
— De ce a murit mătuşă?
— De foame maică.

O cheamă Maria lui Ion Fieruţ, şi bărbată-său

a murit de foame. Acum, pe malurile Oltului povesteşte această întâmplare. Toamna se sfârşise repede, până ce n'apucase porumbul să se coacă. Avuseseră în spatele caselor două sute de cuiburi de porumb, la care munciseră toată vara. Dar fusese o vară friguroasă, şi porumbul rămăsese verde. Zăpada l-a prins crud, intra unghia în el, iar laptele îi mustea sub coajă. Cum să-l macini, cum să-l mănânci?

Şi a venit iarna mare şi grea, cu drumuri lungi prin troiene după o sită de mălai, pe la călugări, sau prin cătune. Bărbatul zăcea în pat, beteag de multă vreme, nici nu putea să se mişte măcar. Cealaltă femeie era văduvă mai demult. Erau numai ele două, şi bolnavul. După Crăciun, mălai n'au mai găsit aproape de loc. Rodeau tuciul, până nu mai rămânea decât fierul gol. Şi iarna nemiloasă, se făcea tot mai grea. Nici în cătune n'au mai găsit mălai, nici la călugări. Şi urlau lupii în munţi, tot timpul. Atunci s'au vorbit între ele, femeile, toată noaptea, şi la ziuă ea s'a apropiat de bărbată-său care zăcea în pat: Ioane, nu mai e mălai de loc; nu mai putem să te ţinem şi pe tine. El a spus: bine Mario, fă aşa cum ştii tu. Şi şi-a proptit ochii în tavan, şi nu i-a mai luat de acolo. A stat aşa înţepenit, trei zile şi trei nopţi, şi în a patra zi a murit. Era slăbit rău de boală şi de nemâncare. Călugării l-au îngropat.

Acum, doar ele singure, femeile, au pus din nou porumb, şi aşteaptă să-l culeagă la toamnă, dacă s'o coace până nu vine zăpada. Aceasta

e povestea Mariei lui Ion Fieruţ, şi a vieţii pe care o duce, la picioarele munţilor, în locuri istorice, nu departe de mănăstirea vestită a Coziei.

Înăuntrul acestei mănăstiri, pereţii sunt împodobiţi cu picturi vechi, bizantine, închipuind scenele eroice şi dureroase, din primele timpuri ale creştinismului. Sfântul Petru e răstignit cu capul în jos, la Roma, alături de alţi sfinţi martirizaţi. Dar vin apoi sfinţii războinici şi răzbunători: unii calcă în picioare împăraţi romani, alţii străpung cu suliţe lungi, balauri înfuriaţi şi neputincioşi. Unii după alţii se înşiră în lungul zidurilor, sfinţi tineri cu săbii în mână, sau sfinţi bătrâni cu o carte, zugrăviţi în aceleaşi colori glorioase, de purpură şi aur. La picioarele lor, dreptunghiulară şi grea, se află lespedea sub care e mormântul voevodal al lui Mircea cel Bătrân cu inscripţia ei veche şi simplă: Aici odihnesc rămăşiţele lui Mircea Domnul Ţării Româneşti. Adormit în anul 1418.

Candelele ard, fără să împrăştie împărăţia neagră a umbrelor. Altarul se zăreşte în fund, ca poarta grea a unor taine, dar şi ca o operă de artă, desăvârşită, aşa cum se ridică acolo, îndelung şi minuţios sculptat, şi încărcat cu icoane vechi de argint.

Afară, în pridvorul mănăstirii, e închipuit în toate amănuntele lui, şi zugrăvit, infernul. Diavoli negri lovesc cu biciul, trupurile goale ale păcătoşilor. Unii dintre ei sunt fierţi în cazane mari de smoală, împunşi de suliţe, sau aruncaţi

de pe stânci înalte, într'o prăpastie neagră, înfricoşătoare, unde alţi diavoli se pregătesc să-i ia în primire. Femeia care şi-a lăsat bărbatul să moară de foame, priveşte toate aceste scene îndelung, cu ochii ei roşii, acum încremeniţi. Şi nu s'ar putea spune dacă se teme de pedeapsa care poate o aşteaptă, sau dacă găseşte infernul prea îndepărtat şi nesigur, faţă de iadul terestru, pe care ea îl cunoaşte, al nopţilor lungi de iarnă, fără mălai în mijlocul munţilor întroeniţi, în locuri istorice, nu departe de mănăstirea vestită a Coziei...

Amurgul, aduce călugării din chilii pentru rugăciunea de seară, iar miezul nopţii îi mai aduce odată, pentru încă o rugăciune. Apoi, ei se întorc să se culce, străbătând curtea largă a mănăstirii, cu felinare în mâini, tăcuţi, ca într'o lume cu încă o dimensiune: a umbrelor vechi, apăsătoare.

Greieri cântă toată noaptea din iarbă, uzi de rouă, şi de strălucirea rece a stelelor. Din vale, urcă murmurul Oltului, sbuciumat, izbindu-se de pereţii din partea aceea ai chiliilor. Din timp în timp, câte un tren curge în lungul liniei ferate, trezind toate ecourile munţilor, cu huietul lui metalic. Uneori locomotiva varsă pe coş o ploaie de scânteі, ca o uzină de licurici.

Ca un licurici mai mare, atins pe neaşteptate de suflul morţii, câte o stea se desprinde din cer, şi cade pieziş, pe deasupra munţilor. Şi celelalte stele, care la începutul nopţii erau la

zenit, au alunecat acum mult spre apus. E o noapte în care toate lucrurile lumii curg.

Când şi mănăstirea Coziei rămâne în urmă, Oltul poate socoti traversarea Carpaţilor, sfârşită. In locul cetăţilor de piatră, înalte, colţuroase şi încruntate, el străbate acum o lume liniştită, de dealuri domoale, pe alocuri acoperite de păduri. Doar spre miazănoapte, munţii din care a ieşit se zăresc teribili, înspăimântând mai tare acum. Din sute de creste nepotolite, pline de clocot, creşte spre cer un uriaş tumult geologic, a cărui coloare vânătă, tăioasă, întunecă lumina zilei. De-a-curmezişul, peste jumătate din pământ şi jumătate din cer, se înalţă Cozia, ca o cetate cu nenumărate turnuri, strivind sub greutatea ei enormă lumea. Puţin mai târziu, acestei masive privelişti i se adaugă dinspre apus creasta lungă, zimţuită, roşcată şi vânătă, a Parângului. Ea complectează tumultul peisajului, şi îl dramatizează în cel mai înalt grad.

Multă vreme Oltul coboară printre dealuri, fără să scape de veghea acestor munţi, care par că îl împing cu greutatea lor din urmă, făcându-l să ţâşnească mereu înainte, eliberat. Aşa cum se zăresc tot timpul spre Nord, măreţi şi neînduplecaţi, fără ca depărtarea să-i poată înghiţi, ei arată că au fost Oltului o aventură supremă, şi că de acum înainte, aventuri asemănătoare nu vor mai fi cu putinţă. Carpaţii au fost în viaţa lui nota cea mai gravă, solemnă, profundă şi sguduitoare, şi o alta la fel

nu s'ar mai putea repeta. De acum înainte, tot atât de sguduitor, nu mai poate fi decât sfârşitul.

Impins din urmă de masele grele ale munţilor, Oltul străbate acum ţinutul în care a haiducit pe vremuri Iancu Jianu. Numele lui e legat de păduri, de răspântii, de sate şi de înseşi apele spumegânde ale Oltului, pe care cântecul le evocă:

Oltule râu blestemat
Ce vii aşa turburat
Şi cu sânge amestecat
De-aduci trupuri de haiduci
Şi căpestre de cai murgi?

Nici astăzi, după trecerea atâtor ani, aceste întâmplări nu au fost cu totul uitate. Ele sunt păstrate în amintirea oamenilor, şi mai mult decât atât: în străfundurile organice ale fiinţei lor, acolo de unde pornesc impulsiunile şi se determină caracterele. In toată această regiune pe care Oltul o străbate îndată ce a ieşit din munţi, oamenii stau în dosul propriilor lor priviri, aprigi şi iuţi, ca în dosul unor metereze. Structura lor lăuntrică e aceea a unor oameni care stau la pândă; bănuitori, privesc orice necunoscut cu ochii ca două oţele, şi înainte de a da un răspuns, chibzuesc multă vreme, caşicum prin simpla rostire a unei vorbe, s'ar putea da prinşi în mâinele duşmanului. Atunci când

ceva îi îndemnă să fie răzbunători, nu se poate aştepta din partea lor nici o milă. Puţin mai jos, la începutul câmpiei, răscoala din 1907 a avut forme cumplite.

Şi în această regiune în care munţii au încetat, cătunele se îngrămădesc şi mai mult pe malul Oltului. Sunt o adevărată puzderie, o spumă de aşezări omeneşti, de la o margine la alta a orizontului, ca o cale lactee terestră, a sărăciei. Din loc în loc, câte zece, cincisprezece case, cu o singură încăpere, acoperite cu şindrilă, unele vechi şi povârnite, altele abia închegate, din materiale sărăcăcioase. Unele din aceste case, cu ferestrele puţin mai mari, sunt prăvăliile cătunului: câţiva metri de fitil de lampă, câteva şiruri de covrigi uscaţi, un kilogram de zahăr care vândut cu bucata ajunge o săptămână, şi o cutie cu bonboane colorate violent, pentru copii. Atâta tot.

Viaţa e grea în aceste cătune, chiar atunci când se desfăşoară normal, când soarta nu aduce oamenilor nici una din nenorocirile ei. Dar viaţa îşi are pentru cei mai mulţi încercările ei, atât de greu de trecut. In Jiblea Nouă, într'o zi când toţi oamenii satului sunt la muncă, unul singur se află pe prispa sărăcăcioasei lui case. Il cheamă Ion C. Tudoran, dar acesta e un nume pentru actele de la primărie. Toată lumea îl ştie sub numele de Pârjol.

E un om de vreo cincizeci de ani, şi de câteva ierni, săptămâni de-a-rândul nu mai poate merge, din pricina reumatismului. Boala a căpătat-o

pe front, stând în tranşee, în timpul războiului. Acum, şi vederea a început să-i slăbească, şi el se teme că nu mai e mult, până ce o va pierde de tot. Despre toate acestea vorbeşte cu resemnare. Un mare necaz are însă cu un bou, care din primăvară nu mai poate fi înjugat, fiindcă s'a îmbolnăvit la un picior. Aceasta e nenorocirea cea mai rea. A trebuit să plătească pentru aratul câmpului, ca să poată pune porumbul. A aşteptat zi de zi, dar boul nu dă nici un semn că o să se facă bine. Acum e în mijlocul curţii, singur şi trist, sprijinit numai în trei picioare. E unul din boii mici şi albi, piperniciţi, din partea aceasta a locurilor.

Ion C. Tudoran zis Pârjol are şapte copii, şi aceasta e problema cea mai grea căreia trebue să-i facă faţă. Mâncau trei baniţe de mălai pe săptămână, şi a făcut socoteala că aşa n'o va putea scoate la capăt. A redus tainul la două baniţe, şi copiii se plâng, dar n'are ce le face. Ca şi în vorbirea Mariei lui Ion Fieruţ, cuvântul *foame* vine în mărturisirile lui, ca o spăimântătoare şi binecunoscută realitate.

Dintre copii, doi sunt destul de mari, dar n'o să se aleagă nimic de ei, fiindcă n'au învăţat carte. De dus la şcoală s'au dus, cât au putut, dar cartea nu s'a prins de ei. Şcoala e la Jiblea Veche, cale de câţiva kilometri. Iarna porneau amândoi prin troiene, când nu se luminase încă, de se temea că o să-i mănânce lupii. Dar până ajungeau la Jiblea, clasa era

aproape pe sfârşite. Au stricat încălţămintea degeaba.

Pentru cei de acum, nici nu are încălţăminte. Au stat o iarnă întreagă pe lângă vatră, în picioarele goale. Dacă moare boul, le face din pielea lui opinci. Dar cu ce să cumpere atuncea alt bou? Fără boi, nu pot căra porumbul de pe câmp, nu-l pot duce la moară, şi nu pot aduce lemne de la pădure. Să taie şi plopul? Asta l-ar mâhni şi mai mult. E deprins să-i audă foşnetul, la cea mai mică adiere a vântului, şi dacă şi-o pierde de tot vederea, cel puţin cu atât să rămână din lume; cu foşnetul plopului.

Lângă casa lui Ion C. Tudoran, lângă mintea lui plină cu probleme de nedeslegat, lângă ochii lui care îşi pierd treptat vederea, în curtea sărăcăcioasă în care un bou pipernicit stă în trei picioare, plopul despre care a fost vorba ţâşneşte în sus, înalt şi drept, ca sabia de flăcări a unui arhanghel.

265

XXIX

OAMENII DIN OLANU PLUTESC PE APELE OLTULUI.

Potolindu-şi pe o albie de pietre, din ce în ce mai mici, sbuciumul apelor, Oltul străbate acum un peisaj de dealuri, care la rândul lor se micşorează mereu, şi se depărtează într'o parte şi alta, în timp ce în faţă, zările se deschid tot mai largi. Din timp în timp, ele trimit Oltului câte un afluent de piatră, o albie prin care apele nu vin decât în timpul ploilor. Apoi, aceste dealuri fac să se ivească pe malurile lui, cea mai mare bogăţie pe care a întâlnit-o vreodată: aceea a unor livezi de pruni, ale căror fructe grele şi mari, fac să se rupă în fiecare toamnă crăcile copacilor; iar puţin mai târziu, aceea a unor vii cu struguri, crescând aici din vremea lui Buerebista. În mijlocul acestui străvechi, substanţial şi rafinat belşug al pământului, se află oraşul Râmnicul-Vâlcii, iar Oltul trece pe sub zidurile lui, nu lipsite de frumuseţe.

E un oraş în care meşterul Wermescher, sas

din Ardeal, venit de multă vreme aici, stă aplecat peste strungurile lui, scoţând din lemn tare de ulm, recipientele ciudate, pitoreşti şi burduhănoase, ale ploştilor. Vopsite cu roşu, sau încondeiate frumos, asemeni unor ouă enorme, o ploscă sau două se află în fiecare casă, atârnată de grinzi; şi oamenii le folosesc să poarte de la unul la altul, la prilejurile de veselie, licorile acestor locuri, cu livezi şi vii generoase.

Un alt meşter renumit este un ţăran român, din părţile acestea, Gheorghe Leciu, ale cărui fluiere subţiri, din lemn, se pot cunoaşte dintr'o mie, într'atât cântecul lor este în auzul celor ce îl ascultă, deosebit de toate celelalte, prin duioşie şi limpezime. Până departe spre munte, ciobanii ştiu despre darul pe care mâinile acestui om îl au, şi oricine le dă un fluier, ei îl încearcă, şi spun dacă în adevăr sau nu, el e acela care l-a făcut. Un cântec mai ales e folosit, când e vorba să se cumpere un fluier, pentru a-l vedea dacă e în stare să spună, cu adevărat, tot ceea ce oamenii au pe suflet: doina apei care vine de dincolo de munţi, şi trece pe sub privirile lor, învolburată. El începe încet, tânguitor, şi izbucneşte apoi năvalnic, plesnindu-şi sunetele sub încărcătura grea a aleanului şi a dorurilor de viaţă, pe care le exprimă. Din tot ceea ce Oltul a făcut să se ivească în lungul malurilor lui, din tot ceea ce el a trezit în sufletul poporului cu al cărui trecut îşi împleteşte mersul sbuciumat, doina aceasta se înalţă până la cele mai pure şi desăvârşite trepte ale emoţiei.

Din trecutul acestor pământuri oltene, în care Doina Oltului cel mai mult e cântată, un nume se ridică, fluturând şi acum peste oameni, peste ape şi peste dealuri, ca o lungă flamură în vânt: Tudor Vladimirescu. Pe aici şi-a trecut el oştile revoluţionare spre capitala ţării, unde avea să-l aştepte un atât de tragic sfârşit.

De la Râmnicul-Vâlcii la vale, pe malul stâng al Oltului se află un sat deosebit de toate celelalte, iar numele lui e Olanu. De la răsăritul soarelui şi până în amurg, uliţele lui, ca în vremuri de bejenie, sunt pustii. Abia câte o femeie se zăreşte din timp în timp pe drum, dar numai atât cât să treacă dintr'o ogradă în alta. Sau pe prispa caselor, câte un moşneag cu căciulă în cap, îşi încălzeşte oasele bătrâne la soare. Copii nu se văd, decât dacă sunt mai mici de doi ani. O linişte mare, ciudată şi nefirească, pluteşte peste casele satului.

Una din femeile care rar se zăresc, ar spune oftând, că e un blestem. Bărbatul ei dacă ar fi acolo să o audă, sătul de această veche plângere, i-ar răspunde cu o vorbă grea. Dar în mintea lui, el însuşi s'ar gândi, că poate în adevăr, e un blestem. Atât de pustiu, de la un capăt la altul, e satul. Femeile singure ies în fiecare dimineaţă la câmp, şi fac atât cât pot, munca grea a ogoarelor. Copiii pe care i-au crescut pe lângă casă, cu gândul că le vor fi de un ajutor, îndată ce se fac mai mari le părăsesc, pornind pe urmele părinţilor. Porumbul

se apropia tocmai de praşilă, şi ar fi fost nevoie, mai mult ca oricând, de braţele lor tinere. Pline de amărăciune, femeile iau sapele pe umăr, înţepenesc porţile ogrăzilor, şi pornesc pe ogoare, lăsând satul pustiu. Ele ştiu că din călătoriile lor, bărbaţii nu se vor întoarce aproape cu nimic, şi că singură recolta de pe câmp îi va ajuta pe toţi, să iasă din nou în primăvară.

In timpul acesta, bărbaţii care de o sută de ani îşi trec din tată în fiu nepăsarea faţă de ogoare, şi fiorul unei chemări mai înşelătoare, călătoresc pe drumul de fier spre ţinuturile întunecate de la miazănoapte. Drumul îi poartă o vreme printre pereţii din ce în ce mai înalţi ai munţilor, oprindu-i în cele din urmă chiar în inima lor, acolo unde Cozia ridică spre cer, cea mai puternică şi mai temută dintre cetăţile acestui vast spaţiu de piatră. E locul unde Lotrul aduce Oltului, apele lui de o necrezută limpezime. Aici se strâng unul lângă altul trunchiurile brazilor tăiaţi departe în munţi, se alcătuiesc plutele, şi începe alunecarea lor la vale pe deasupra apelor, marea îndeletnicire şi pasiune a oamenilor din Olanu. .

Lotrul nu e numai cel mai nebun şi mai generos dintre afluenţii Oltului. Apelor acestuia el le aduce, atunci când oamenii hotărăsc, o necontenită revărsare de trunchiuri de brad, lungi, rotunde şi albe, şi încă îmbibate cu un puternic miros de răşină. E parcă toată pădurea care coboară pe apă, să se legene şi să doarmă, marele ei somn. In câteva clipe toată suprafaţa

Oltului e acoperită cu aceste trunchiuri de brad, frumos aliniate, săltând mereu pe undele lui, ca miile de clape ale unui pian fantastic. Poate că pianul acesta îl au în minte oamenii din Olanu, când îşi părăsesc satul, dornici de a se afla iarăşi deasupra splendidei claviaturi, săltaţi ei înşişi, şi legănaţi de unde, odată cu trecerea cântecului peste clape.

Dar înainte de a fi sosit în valea simfonică a Oltului, spre a fi organizate pentru marele cântec al călătoriei lor, aceste trunchiuri de brad au plutit multă vreme libere pe apele repezi ale Lotrului, şi au în urma lor o dramatică poveste. Ea e în acelaşi timp povestea Lotrului, a cărui vale se duce mult spre apus, adânc în inima munţilor. E un drum îngust şi aspru, sălbatic şi frumos, spre un ţinut în care viaţa oamenilor a rămas la formele ei cele mai primitive. De sute de ani, nimic nu s'a schimbat în înfăţişarea lor. Din marele val de civilizaţie care s'a rostogolit pe deasupra lumii, nici cea mai mică undă n'a putut pătrunde în lungul acestei văi singuratece şi refractare. Deoparte şi de alta a ei, munţii stau asemeni unor troiene de cremene, clădite parcă din pulberea neagră a furtunilor, care veacuri de-a-rândul au bântuit pe aici. Chiar şi atunci când vântul nu bate, profilul lor tăios şi suprafeţele sgâriate, biciuite, îi face să pară că stau mai departe în plină vijelie.

In lungul acestei văi viforoase, coboară dinspre Ciungetu, cătun care se află la capătul ei

cel mai îndepărtat, oameni a căror înfăţişare e atât de simplă şi de aspră, încât par că vin din însăşi inima veacurilor trecute. Ce ar putea să-i deosebească de strămoşii lor care au trăit aici cu cinci sute sau cu o mie de ani, în urmă? In nici un caz îmbrăcămintea. Tot ce au pe ei, şi-au făcut singuri, cu propriile lor mâini, ajutaţi de unelte rudimentare. Au înjunghiat mielul, l-au jupuit şi şi-au făcut căciulă, iar opincile din picioare mai au pe ele părul alb şi roşcat, al viţelului din ogradă. Cojocul singuri şi l-au întocmit, cosând una lângă alta pieile de oaie, iar nasturii cu care îl încheie, i-au făcut din bucăţi de brad, mânuind acelaşi cuţit cu care au înjunghiat viţelul şi şi-au croit opincile, cioplindu-şi mai apoi şi un fluier, pentru orele lor de melancolie.

Ei vin dinspre cătunul lor la vale, călări pe cai mărunţi, având atârnat în şeaua de lemn câte un ied behăitor, sau o putină cu brânză în desagi adânci, pe care îi vor umple la înapoiere, cu bulgări de sare sau cu mălai. E singurul schimb de mărfuri pe care îl fac cu restul lumii civilizate, şi singurele cumpărături pe care le duc în cătunul lor, din cele câteva mii de lucruri folosite de oamenii complicaţi, care trăiesc dincolo de hotarele aspre ale acestor munţi.

Ei vin pe lângă apa Lotrului la vale, pe caii lor mărunţi, şi sunt deasemeni nişte oameni mărunţi, îndesaţi şi cioturoşi, părând ciopliţi cu barda din trunchiuri noduroase de copac. Nu sunt frumoşi. Faţa le e aspră, lipsită de si-

metrie, iar de pe buza de sub nas, li se ridică în sus, mustăţi sburlite. De sub căciulă, părul le curge în plete, până aproape de umeri.

Femeile acestor oameni, sunt tot atât de scunde, de noduroase, şi de grosolan îmbrăcate, ca şi ei. Picioarele, în opincile mari şi scorţoase, par nişte buturugi. Şi vin călare pe caii lor mici, cu câte un ied în oblânc, sau cu câte o desagă de miei. Numai femeile bătrâne, care nu se mai sbat atât pentru viaţă, poartă în unele zile pe cap, liniştite şi grave, o maramă lungă de borangic, care le înnobilează profilul.

De pe această vale arhaică, străjuită de siluetele aspre ale unor troiene de cremene, Lotrul aduce Oltului, legănându-i pe apele lui limpezi, brazii pădurilor din depărtare. Ceea ce până acum nu fusese decât întreprindere măruntă, câţiva oameni şi un ferăstrău lucrând singuratici la picioarele munţilor prin care Oltul trecea, capătă înăuntrul Carpaţilor, proporţiile impresionante ale unei adevărate industrii. Pe malul Lotrului, fabrica de la Brezoi îşi ridică spre cer coşul de cărămidă, şi trezeşte ecoul munţilor, cu sirena ei, care sună de câteva ori pe zi, orele muncii şi ale odihnei. In vastele hangare, nenumărate, puternice, nemiloase şi neoprite gatere spintecă brazii în toată lungimea lor, cu mare vitesă, şi alţii vin mereu la rând, ca într'un abator al pădurilor. Afară, stivele de scânduri se înalţă spre cer, paralel cu munţii, drepte, albe, de dimensiuni impresionante. Iar

pe valea Lotrului, noi trunchiuri de brad, abia tăiate, vin dinspre apus.

Acolo, aproape de izvoarele secrete şi generoase ale acestui limpede râu, e marele masacru. Valuri de oameni tălăzuindu-se pe deasupra munţilor, se abat când pe o culme, când pe alta, cu fatalitatea unor valuri de lăcuste, şi culcă pădurile la pământ. E o muncă uriaşă şi organizată. Ei au construit acolo, la mare înălţime, diguri şi stăvilare, iar apa Lotrului e păstrată mai întâi pe coastele munţilor, în lacuri artificiale, şi nu i se dă drumul decât atunci când trebue să poarte prin scocurile de lemn, peste prăpăstii, buştenii care aşteaptă în grămezi mari şi grele. Dar atunci când apa începe să-i ducă, parcă prind aripi; atât de uşor plutesc pe undele ei, iar între scândurile jghiabului îşi dau drumul la vale, asemeni unor săgeţi, scăpate din arc. Când ating pământul ţâşnesc deasupra lui, sdrelindu-se în toată lungimea, iar apoi apele Lotrului îi poartă pe toţi la un loc, încât pare că un râu de buşteni curge printre munţi, clocotind, şi revărsându-se de multe ori deasupra malurilor rănite. Uneori se produce o mare învălmăşeală, şi ei rămân pe loc, îngrămădiţi unii în alţii, până ce apele care se umflă în urmă izbutesc să-i rupă, şi să-i poarte din nou la vale, ca lava revărsată a unui vulcan. In felul acesta călătoresc pe apele limpezi ale Lotrului, pădurile culcate la pământ, departe în adâncimea munţilor.

Jos, lângă piciorul negru al Coziei, plutaşii

din Olanu le aşteaptă. Ei le aşează frumos în lungul apelor, întocmind astfel claviatura pianului, deasupra cărora vor călători odată cu marele lor cântec. Rând pe rând brazi groşi şi bătrâni, sau subţiri şi tineri, sosesc în apele Oltului şi sunt aşezaţi, asemeni unor clape, fiecare la locul lui, cei care dau notele grave şi profunde, şi cei care dau notele subţiri şi înalte, pentru ca armonios şi întreg să le fie cântecul.

Când pluta e alcătuită în întregime, bine închegată, fiecare brad strâns de ceilalţi, şi mişcându-se numai atât cât e necesar pentru supleţea ei, plutaşii sar deasupra, o desfac de ţărm, iar marea lor călătorie începe. Ei o conduc mai întâi pe lângă peretele Coziei, care se ridică din apele Oltului, drept în sus, negru şi întunecat. De deasupra caprele privesc, curioase şi satisfăcute, acest primejdios început de călătorie.

Mult timp nu trece de când pluta s'a desprins de la ţărm, şi vârtejurile puternice ale Oltului o prind în tumultul lor grandios. Patru plutaşi abia ajung să o conducă prin vâltoare; şi pentru a o feri de colţii ascuţiţi ai munţilor, ei mânuesc neîncetat, cu toată puterea pe care o au, cele patru cârme, două în faţă şi două în urmă. Iar drumul e lung, şi primejdiile se înşiră una după alta, tot timpul. Abia au scăpat dintr'o vâltoare, care sălta trunchiurile brazilor nebuneşte, ca un cântec furtunos deasupra clapelor, ameninţând să le sfărâme, şi malurile Oltului încep să se strângă, iar firul apei devine atât

de îngust, încât pare că pluta va fi svârlită deasupra stâncilor. Cu toată puterea, şi cu desnădejde, plutaşii muncesc la cele patru cârme, străduindu-se să se menţină pe mijlocul sbuciumat al apei. In sfârşit pluta trece prin strâmtoare, abia sgâriindu-se de maluri.

Dar după ce această strâmtoare rămâne în urmă, vine abia marea primejdie, şi cumplita încercare, care îi aşteaptă înăuntrul munţilor: Talpa Ursului. E o talpă mare şi grea, care stă ridicată peste pieptul lor, timp de câteva secunde, gata să se lase în jos şi să-i sdrobească. E o stâncă neagră şi rea, şi plină de o mortală primejdie; îndată ce a trecut prin dreptul ei, apa face un cot brusc, înconjurând-o, spumegând sbuciumată. Plutei care vine cu mare vitesă la vale, plutaşii trebue să-i dea, în clipa aceea, o suplete de pasăre care face o voltă în sbor, altminteri e svârlită pe stânci, şi se sfărâmă. In atâtea rânduri plutele au avut această soartă, iar plutaşii abia scăpaţi cu viaţă, au umblat zile întregi pe malul apei, să strângă brazii şi să le facă la loc.

Cu priviri agere, scăpărând pe deasupra stâncilor ca nişte amnare, cu muşchii braţelor umflaţi, asemeni unor şerpi groşi pregătindu-se să lupte cu un duşman de la care nu le poate veni decât moartea, cei patru plutaşi mânuesc cârmele, străbătuţi de fiorii primejdiei şi ai îndrăsnelii. Cu cât Talpa Ursului se apropie de ei, pe deasupra apei clocotinde, neagră şi ameninţătoare, încordarea creşte, iar în muşchii şi în privirile lor, se adună toate virtuţile de care sunt ca-

pabili, într'un efort suprem, care depăşeşte fiinţa umană. Bine proptiţi în trunchiurile brazilor, ei le simt freamătul dedesupt, cuprinşi de nelinişte, şi şi mai mult încordaţi, caută să-i stăpânească, împingând în lemnul acestora proprii lor nervi şi propriile lor tendoane, izbutind să formeze, ei patru şi pluta, o singură fiinţă, foarte atentă, neliniştită, plină de suplețe, şi încordată la maximum. La fiecare gest al lor, pluta răspunde numaidecât, deplasându-se pe deasupra tumultului, înţelegătoare şi plină de sârguinţă, conştientă ea însăşi de primejdia comună.

Brusc, Talpa Ursului începe să le defileze pe sub privirile alarmate, şi din clipa aceea plutaşilor nu le mai rămân decât alte trei sau patru secunde, să se salveze. Dacă în acest răgaz, scurt cât un fulger, nu izbutesc să dea lovitura precisă de cârmă, care să întoarcă pluta pe după blestemata stâncă, şuvoiul o poartă în partea cealaltă, şi o sdrobeşte de mal. Sunt numai câteva clipe, iar primejdia este atât de mare, încât trece prin dreptul privirilor, ca o prăpastie neagră, cu funduri înfiorătoare.

In felul acesta trec oamenii din Olanu, printre ghiarele de granit ale munţilor, care se pregătesc să-i sfâşie. Atenţi, încordaţi, simţind în fiinţa lor tremurul nervos al brazilor de dedesupt, ei înfruntă primejdiile fără să-şi piardă cumpătul, şi izbutesc să le învingă. Stânci, vâltori, treceri strâmte şi cetăţi de piatră, rămân una după alta în urmă, în timp ce crestele munţilor par că dansează pe cer. Intr'atât de repede se

scurge pluta, pe fundul adânc al văilor, printre siluetele lor gigantice.

Cândva, tot acest dans al munţilor rămâne în urmă, ca un vis fantastic, şi pluta ajunge în câmpie. Zările se desfac largi într'o parte şi alta, vâltoarea apelor se linişteşte, dar în lungul lor primejdiile pândesc încă. Mai jos de ostrovul dela Călimăneşti, pe al cărui pământ înconjurat de ape o veche mănăstire se ridică, plutaşii sunt nevoiţi să dea încă odată dovadă, de toată îndrăsneala şi îndemânarea lor. Un pod a fost aruncat în aer, în toamna lui 1916, şi de atunci fiarele lui stau încolăcite în apă, ca o caracatiţă metalică, întinzându-şi sutele ei de braţe. Pe vremuri, între picioarele de piatră ale podului era o deschizătură de şaizeci de metri, şi plutele puteau trece prin ea, fără teamă. Dar acum, în mormanul de fiare încâlcite, nu e decât o spărtură de doisprezece metri, şi prin această strâmtă trecere trebue potrivită pluta, din vitesa cu care vine la vale. E, dintre toate primejdiile prin care au trecut, aceea despre care îşi aduc aminte, fără nici o mândrie. Lipsită de măreţia întunecată a stâncilor cu care s'au luptat în munţi, aceasta e în calea lor o cursă perfidă, fără frumuseţe, şi fără onoare. Nu demult, Florea Micu, om de cincizeci de ani, vătaf de plutaşi, a căzut victimă ghiarelor ei ticăloase. Când pluta lui mare, pe care o aducea cu mândrie la vale, s'a izbit în mormanul de fiare şi s'a rupt, el a fost asvârlit prin aer, şi şi-a sdrobit capul în-

tr'una din blestematele bare care ies din apă.

După ce au trecut de această ultimă şi vicleană primejdie, plutaşii nu mai au în grijă decât morile şi podurile plutitoare. Acestea au reapărut iarăşi, trecând ca şi în Ţara Făgăraşului, de pe un mal pe altul, oamenii şi animalele lor. Sunându-şi clopotele, cirezile apar pe drumurile înguste care vin din sate, şi timp de câteva minute, alunecând pe deasupra apelor, îngrămădite, reamintesc din nou corabia lui Noe, în clipa când potopul s'a sfârşit, şi a putut atinge iarăşi uscatul. Caşicum ar fi menite să repopuleze pământul, vacile, caprele şi oile se revarsă de pe podul plutitor în luncile de pe malul Oltului, şi încep să pască, pline de sensul biblic al existenţei lor.

Morile plutitoare, acoperite cu şindrilă înnegrită de vreme, cu câte o fereastră mică în pereţii lor vechi de lemn, în care seara se aprinde o luminiţă, au înfăţişarea unor case umile de ţară, atât de ciudate totuşi, cum stau ancorate în mijlocul apelor, legănându-se încet. O roată mare de lemn, pune în mişcare grelele pietre dinăuntru, şi atunci se aude de departe duduitul înfundat şi fertil, care fărâmă boabele de grâu, prefăcându-le în făină. Plutele trec la vale pe lângă aceste mori, alunecând liniştite pe suprafaţa apelor, şi timp de câteva clipe, în privirile morarilor şi ale plutaşilor, două mari lumi se încrucişează, fiecare plină de misterul şi frumuseţea ei.

XXX

CÂMPIA DEASEMENI SE DOVEDEȘTE ENORMĂ.

Intr'o seară, pe malul stâng al apelor se iveşte un sat, care pare pustiu în zare. Dar câteva clipe mai târziu, prundurile lui se umple de copii, care sărind în apă, încep să înnoate în juruk plutelor, veseli şi gălăgioşi. Atunci, plutaşii ştiu că au ajuns acasă, la Olanu. Inaintea lor ies fete de şaptesprezece ani, străbătând Oltul cu mare vitesă, lăsând să li se ridice la fiecare smucitură a braţelor, sânul gol, deasupra apelor. Fetele plutaşilor din Olanu sunt înnotătoare vestite până departe.

Sărind pe mal, unul din plutaşi apucă racul puternic, de care e legată o sârmă groasă, şi înfigându-l în pământ cu vârful înainte, încearcă să oprească pluta din mersul ei la vale. Racul face pe deasupra pământului salturi violente, sârma se întinde, şuieră şi plesneşte ca un şarpe înfuriat, pluta îşi încetineşte mersul, trosnind din toate încheieturile, şi în cele din urmă se opreşte de tot.

Inconjurați de ceata copiilor și de îndrăsneţele înnotătoare, plutașii urcă spre sat, unde femeile sosesc tocmai dela câmp. Focuri de vreascuri sunt aprinse în vetre, fumul urcă încet din toate ogrăzile, vacile sunt mulse în coșare, iar peste garduri încep să se audă treptat vocile femeilor, reluându-și plângerea, aceeași de o sută de ani, de când oamenii din Olanu au început plutirea pe Olt. In seara aceea, luminile rămân aprinse mai mult la ferestre, cârciuma stă deschisă până târziu, iar uliţele satului, cum nu s'a mai întâmplat de multă vreme, răsună de glasuri ferme, bărbăteşti.

In dimineaţa următoare, femeile pornesc cu sapa la câmp, în vreme ce bărbaţii lor, ducând în spate o traistă cu mălai, se îndreaptă spre apele Oltului. Aici, alăturând una lângă alta plutele care au coborât din munţi, le leagă între ele cu gânjuri, formând alte plute mai mari, pe dimensiunile de acum ale Oltului. Puţin mai târziu, aceste noi plute alunecă la vale, printre dealurile pline de vii din regiunea atât de vestită a Drăgăşanilor. Toţi arborii fructiferi din partea aceasta a pământului, par că îşi au aici o bogată şi binecunoscută patrie. De la nuc până la alun, şi până la tufişurile de coacăze, nici unul nu lipseşte.

In amfiteatru, deasupra dealurilor liniştite, nucii bătrâni şi gravi sunt asemeni unor mature areopaguri, pline de cumpătare şi înţelepciune. Respectaţi senatori ai lumii vegetale, ei poartă în coroana largă şi generoasă, ca în circom-

voluţiunile unui creier bogat, roadele meditaţiei lor de o vară întreagă. In coaja subţire şi sonoră, fructul lor e concentrat, substanţial şi suprem hrănitor, ca una din cugetările marilor înţelepţi ai lumii. Alături de nuci stau perii, din cele mai nobile altoiuri, iar fructele lor mari şi gustoase sunt ca sânii puţin obosiţi, şi tocmai de aceea plini de o gravă şi umană frumuseţe, ai unei femei care a adus pe lume încă o generaţie de copii. Fructele merilor, sunt dimpotrivă, perfect rotunde, strălucitoare, gata să plesnească sub impulsiunea sevelor dinăuntru. Toate sunt mari şi rotunde, de coloarea purpurei, cu zeci de nuanţe roşiatice, părând fiecare din ele un sferic răsărit de soare, concentrat.

Şi sunt apoi prunii, asemeni unor vrăjitori bătrâni cu braţele ridicate spre cer, într'atât de subţiri şi de întortochiate le sunt crăcile. Unii din ei, svârcolindu-se în felul acesta, au rămas sterpi. Dar cei mai mulţi au fost prinşi în misterul, şi dulcea greutate a rodirii. Acestora, braţele le atârnă în jos, din ce în ce mai grele, până ce uneori li se rup din umeri, victime a prea marei lor generozităţi. Oamenii, impresionaţi de acest belşug, le aşează dedesubt proptele, dar şi acestea stau parcă să se rupă prin Septembrie, când de somnul lor de peste vară, livezile sunt mai grele ca oricând.

Dar ceea ce în primul rând face faima acestui ţinut, sunt viile. Străvechile lui vii, de pe vremea lui Buerebista, şi poate şi mai de demult. In orice caz, de mii de ani ele acoperă aceste

pământuri ondulate, fiind oamenilor, cea mai ştiută înfăţişare a lumii. Cei care trăiesc aici, purtându-şi privirile peste coamele tălăzuite ale dealurilor, sunt pe lângă oamenii aspri din câmpie, asemeni unor marinari, care aduc în fiecare toamnă între catargele înalte ale corăbiilor, miresmele tari ale altor tărâmuri. Din ce profunzimi neştiute ale humei, soseşte licoarea plină de fantezie şi neprevăzut, de care sunt încărcaţi ciorchinii? Şi din ce înălţimi foarte îndepărtate şi albastre ale cerului? Când boaba mare şi limpede plesneşte între dinţi, din sucul ei secret şi gustos, izbucneşte parcă toată lumina şi căldura soarelui, dintre două echinoxuri. Aşa stau viile, şi roadele lor generoase, substanţiale şi pline de fantezie, deoparte şi de alta a Oltului, în regiunea vestită a Drăgăşanilor.

Străbătând ţinutul acesta în care atâtea bogăţii ale pământului se revarsă, Oltul însuşi îşi iese din albie, răspândindu-şi apele deasupra unor mari întinderi, pe care şi le însuşeşte,acoperindu-le cu pietrişul adus din munţi. Podul dela Drăgăşani, care trece peste albia lui, măsoară patru sute de metri, şi nenumărate picioare de piatră îi susţin lunga construcţie metalică. Acum, Oltul nu mai e cuprins între maluri precise; deasupra unui prund larg care îi stă la dispoziţie, el îşi poartă apele când prin mijloc, când pe la margini, schimbându-şi în fiecare primăvară drumul. Aşa sunt toate apele care coboară în partea aceasta a Carpaţilor. Unele

din ele venind înspre Olt, îi aduc o albie de pietre foarte largă, prin mijlocul căreia firul apei abia se zăreşte. Doar Topologul e atât de mare, încât la gura lui, o moară neagră şi veche îşi învârteşte încet roata de lemn, folosindu-i puţinele ape, lângă larga trecere a Oltului, ca un minuscul ceasornic care ar continua să măsoare vremea, alături de un mare orologiu.

In această lume de prunduri întinse, plutaşii sosesc aduşi de firul cel mare al apei. Alături de el, nenumărate braţe, subţiri şi încolăcite, pornesc pieziş printre pietrişuri, explorându-le într'o parte şi alta. Ele merg ezitând, se opresc uneori la jumătatea drumului, sau se mai despart odată, pentru ca să se regăsească mai târziu, înscriind astfel sub lumina soarelui, o nesfârşită salbă de ochiuri limpezi de apă.

Dar Oltul însuşi, braţul cel puternic şi adevărat prin care vin plutaşii, se plimbă în curbe largi şi pline uneori de fantezie, de la o margine la alta a vastului domeniu care îi aparţine. Iar în timpul acesta, tot mai înceată îi devine rostogolirea apelor. E atâta vreme de când Oltul merge prin lume, şi fiecare clipă a vieţii lui l-a dus puţin mai jos; cei două mii de metri de la început au tot urcat în urma lui spre cer, ca o uriaşă scară, treaptă cu treaptă coborâtă. Acum, Oltul e foarte jos, şi nu mai are în faţa lui decât foarte puţin, cele câteva cifre de dinaintea lui zero. Ele descresc mereu, dar Oltul le cheltuie însfârşit cu chibzuinţă, căutând să scoată de pe urma lor, o cât mai lungă călătorie cu putinţă.

Tot mai domol se rostogolesc apele lui, tot mai încet alunecă în lungul câmpiilor, prelungind în nesfârşite ocoluri, drumul pe care îl mai au de făcut. Aşa se plimbă într'o ultimă după amiază, sub razele soarelui de toamnă, un bătrân luptător, un mare revoluţionar intrat în istorie, deasupra pământurilor pe care a complotat şi a biruit, înainte de ziua apropiată a sfârşitului.

Dealurile care se mai zăresc în depărtare, coborându-şi spinările lungi în câmpie, se fac mereu mai mici, stingându-se treptat, până ce în cele din urmă dispar cu totul, ca pulsul unui om pe care viaţa îl părăseşte. Ele mai izbucnesc odată, într'o ultimă înălţime, deasupra căreia se află Slatina, apoi domnia câmpiei începe de la o zare la alta. Zile după zile plutaşii alunecă pe deasupra apelor, în lungul acestor nesfârşite întinderi de pământ.

După măreţia munţilor, Oltul cunoaşte acum o altă măreţie; aceea a câmpiei absolute. Cât poate cuprinde ochiul, ea se întinde nemărginită, ca suprafaţa mării. Toate furtunile geologice prin care Oltul a trecut s'au potolit, şi acum e timpul acestei vaste întinderi. Până departe în zare, acelaşi plan orizontal îşi desfăşoară distanţele, în prelungirea aceleeaşi linii drepte, pe care nimic nu vine să o turbure. Mărginită de jur împrejur numai de dunga cerului, câmpia pare un disc enorm, rotindu-se în jurul lui, într'un mers neoprit, ca însuşi mersul cosmic al lumii.

Incet, dintr'o parte în alta, se rotesc la marea lor depărtare, orizonturile. Sute de cai înaripaţi, par că aleargă acolo unde cerul se împreună cu pământul, în jurul unui disc imens. E o ciudată şi fantastică herghelie la marginea zării, galopând mereu, caşicum ar întoarce pământul în jurul lui însuşi, ca pe o arie. In felul acesta străbate Oltul nemărginitele întinderi ale câmpiei.

Cândva, un punct negru se iveşte totuşi în zare, şi creşte treptat, stricând uriaşa monotonie a pământului. La o răspântie de drumuri, o fântână îşi ridică în aer cumpăna de lemn, lungă ca un gât de girafă, caşicum în ora aceea câmpia ar încerca să-şi reamintească, şi ar reuşi, de o existenţă a ei anterioară, de peisaj african. Acestei imagini, venită parcă din subconştientul pământului, o alta asemănătoare îi răspunde puţin mai departe, şi cele două girafe de lemn stau acolo, pe întinsul neted al câmpiei, ca două semne de hotar, între milenii şi ere geologice.

Când ciudatele imagini africane rămân în urmă, monotonia câmpiei reîncepe, dar e o monotonie atât de stăruitoare şi de puternică, încât în cele din urmă devine enormă, şi se arată aşa cum e în realitate: o uriaşă forţă cosmică, unul din gravele obrazuri ale lumii. In felul acesta se desfăşoară câmpia; ca o nebuloasă, dintr'un puternic sâmbure interior, cucerind unul după altul marile spaţii ale pământului.

Pe aceste nesfârşite întinderi orizontale, lumea încetează să mai aibă trei dimensiuni. Atât de

neîntreruptă e linia unică a câmpiei. Pare că nu mai există decât suprafaţa, o întindere pe care se poate aluneca într'o parte sau alta, dar nimic nu se ridică de pe linia întinsă a pământului, pentru a sugera cel puţin, înălţimea. Totul e turtit, aşezat, contopit în orizontala câmpiei deasupra căreia, la câţiva metri numai, e o lume necunoscută, în care nimeni nu îndrăsneşte să se aventureze. Neantul începe chiar dela suprafaţa pământului, dincolo de care realitatea cunoscută a lumii încetează.

Aceasta e o întâmplare cosmică, de mari proporţii, iar consecinţele ei sunt în atâtea rânduri insuportabile, oamenilor care coboară din munţi, unde pereţii lor ridicau tot timpul măreţe monumente de granit, celei de a treia dimensiuni. Dar Oltul, obişnuit cu marile întâmplări ale lumii, străbate liniştit aceste vaste întinderi orizontale, asupra cărora apasă parcă tot timpul, întreaga greutate a cerului. De la un orizont la altul, soarele urcă şi coboară, fără să poată desprinde pe suprafaţa câmpiei, o singură umbră, care să-i arate trecerea peste meridiane. Atât de măreţ, până acum, în lumea celor trei dimensiuni, umbrele pădurilor şi ale munţilor se deplasau pe faţa pământului arătând, simfonic aproape, mersul orelor, între răsărit şi crepuscul! Dar în lumea pe care Oltul o străbate acum, nici o umbră n'a înaintat vreodată, pe deasupra imenselor câmpii.

In această lume fără înălţimi şi fără umbre, Oltul îşi reaminteşte straniul, turburătorul lui

privilegiu, de a cunoaşte totuşi o a patra dimensiune: simultaneitatea. Neîntrerupt el curge, şi totuşi e mereu prezent în toate etapele pe care le-a parcurs. Olt e râul acesta domol care străbate câmpia, dar deasemeni firul de apă care în clipa aceasta chiar cade din stâncă în stâncă, acolo pe culmile Hăsmaşului Mare, tot Olt este; şi la fel cel care trece printre Munţii Vulcanici, pe sub stolurile liliecilor; sau cel care a şi ajuns la Dunăre, sfârşindu-şi călătoria, tot Olt este. Astfel, Oltul ţâşneşte chiar acum din craniul de calcar care îl face să vadă lumina zilei, şi tot acum, acolo la Dunăre, îşi sfârşeşte viaţa, fără să se poată spune unde este „cu adevărat" în lungul acestui mare parcurs. De la început până la sfârşit, starea de *prezent* i se întinde pe deasupra apelor, fiind în orice punct al existenţei lui, la fel de îndreptăţită. Astfel, Trecut şi Viitor coexistă în viaţa Oltului, într'un fel pe care dacă l-ar cunoaşte şi oamenii, un spectacol straniu ar avea loc pe pământ: fiecare fiinţă ar arăta atunci ca un şarpe lung, monstruos, gigantic, format din înşiruirea simultană a tuturor întâmplărilor din existenţa ei, din clipa naşterii şi până la moarte. Dintr'o altă dimensiune, pe care oamenii n'o sezisează, viaţa lor aşa arată, dealtfel.

Oferind astfel lumii exemplul unei existenţe simultane, iar nu succesive, Oltul străbate uriaşa monotonie a câmpiei. Sunt întinderi nesfârşite de pământ, pe care soarele le încinge ca pe nişte

cuptoare. Câteva ore pe zi, Oltul trece parcă printr'un incendiu. Mari vâlvătăi pâlpâie de jur împrejurul câmpiei, ca o pădure de eucalipți incendiați, revărsându-și în valuri neîntrerupte dogoarea. Abia noaptea aduce puțină răcoare acestor întinderi africane, și o mare liniște în care sgomotele ei subțiri încep să se audă. Este mai întâi cântecul, aproape de nerecunoscut, al Oltului; într'atât de potolit și de larg e murmurul apelor lui, trecând în lungul malurilor de lut. O clipoceală ușoară de ape, ritmuri și melodii abia exprimate, o înșiruire de sunete fluturând abia în auz, suave, confuze, pline de catifelate sugestii, caşicum însuși Debussy și-ar plimba în aceste nopți, degetele pe clape. Odată cu munții, timpul acordurilor puternice și grave, wagneriene, s'a sfârșit. O intimitate discretă, plină de estompări și de surdine de mătase, a pus stăpânire pe glasul Oltului și pe freamătul lunii. De pe întinsul câmpiei, șoaptele ei vin abia auzite, imperceptibile, fără să se poată ști ce vor să însemne. Sunt razele lunii care se izbesc de pământ, sau un fir de iarbă care își ridică fruntea, după marea toropeală a zilei? E pretutindeni un foșnet de fire de borangic, de pânze de păianjen care emit sunete corespunzătoare, fără să se poată spune prea bine, când încetează acordurile lor, și când începe tăcerea. Atât de suavă e noaptea, deasupra imenselor câmpii liniștite.

In drumul lor de la poalele munților până la

Dunăre, plutaşii fac uneori două săptămâni, alteori mai mult. In această lume de nesfârşite întinderi, ei apar printre malurile joase, asemeni unor catarge de corăbii, ridicându-se spre cer de pe suprafaţa pustie a mării. Zile după zile Oltul îi poartă la vale, şi ei trec în lungul malurilor, înalţi, aşa cum stau în picioare, la cele două capete ale plutei, bătând din timp în timp apa cu cârma. Totul e mai rar aici, mai încet şi mai leneş. Numai herghelia de cai de la orizont, aleargă mereu, întorcând în jurul lui însuşi, uriaşul disc al câmpiei. Iar plutele coboară la vale, pe apele încete, sub cerul imens şi alb de deasupra.

O altă lume, puternică şi vastă începe acum, şi Oltul o străbate, întâlnind una după alta străvechile, asprele, şi uneori măreţele-i aşezări. Sate se ivesc pe malurile lui, largi şi temeinice, iar oamenii acestor locuri străbat întinsul câmpiilor, întunecaţi şi mândri. Totul e din nou larg, puternic, în linii mari, neobosite. Tot atât de mari ca şi acei ai Ardealului, boi puternici trag pe deasupra câmpiilor căruţe şi mai mari încă, ale căror roţi înalte şi grele par că sdrobesc dedesubt, pământul. Cai murgi, cu coamele fluturate în vânt, trec în trap mărunt pe drumurile care se încrucişează pe deasupra ogoarelor, purtându-şi stăpânii în căruţe solide, vopsite în colori felurite şi vii, şi cu numele meşterilor care le-au făcut, scris cu litere mari, înflorate. Seara, când se întorc încărcaţe, osiile lor de oţel, asupra cărora apasă o mare greutate,

scot un scârţâit metalic, prelung şi monoton, ca un straniu cântec al câmpiilor, exprimând parcă toată nostalgia acestor întinse pământuri.

Precedaţi de un nor de praf, care se înalţă cu mult deasupra lor, şi stăruie vreme îndelungată în aer, vestindu-le de departe trecerea prin lume, oamenii aduc în sate, de pe întinsul pământurilor, recolta grea şi bogată a grâului, sau aceea ciudată, şi numai în aceste locuri obişnuită, a bumbacului. Acesta se coace toamna târziu, plesnindu-şi fructul rotund, şi lăsând să izbucnească dinăuntru, puful moale şi alb al exoticei plante. Acum, bumbacul creşte pe malurile Oltului, pe vaste întinderi, în căldura cotropitoare a câmpiei, ca pe ţărmurile oricărui fluviu tropical.

Dar ceea ce cel mai mult aduc oamenii acestor locuri în satele lor, de pe întinsul câmpiilor, e porumbul. Lumea pe care Oltul o străbate acum, e o lume a porumbului. Toamna, când îi vine rândul la cules, câmpia încetează să mai fie un spaţiu numai cu două dimensiuni. In mijlocul ogoarelor, încep să se înalţe grămezile ştiuleţilor de porumb. Ele se ridică din patru laturi, asemeni unor mari şi greoaie piramide. Şi iată că mai departe, alte grămezi asemănătoare, încep să se deosebească pe întinsul câmpiei. Sunt stivele de porumb care se ridică deasupra ogoarelor, până la marginea ţării, dar mai sunt deasemeni movilele misterioase de pământ, care în locurile acestea se ivesc, acoperind ţinutul de semnele nedeslegate ale

trecutului. Cine le-a ridicat, şi câte mii de ani sunt de atunci? S'ar putea să fie, aşa se spune cel puţin, mormintele unor armate de demult, care s'au luptat şi au pierit deasupra acestor pământuri. Toamna, când ogoarele sunt goale, ele îşi desluşesc şi mai bine profilul, peste întinderea câmpiei, caşicum strămoşii îndepărtaţi şi necunoscuţi ai ţăranilor din aceste locuri, ar încerca să participe şi ei, de dincolo de marele somn, la bucuriile de acum ale pământurilor acoperite cu roade. Stive de porumb şi străvechi morminte se înşiră pe deasupra câmpiei, până la mari depărtări, şi se conjugă între ele, asemeni unui verb cosmic, încărcând peisajul de frumuseţea grea a toamnei, a recoltei, a trecutului şi a morţii.

Pe drumurile înguste şi prăfuite care se împletesc deasupra câmpiei, carele curg o toamnă întreagă căutând să aducă în sate, marile grămezi de porumb. Având deasupra un coş de nuiele care le triplează capacitatea, ele trec încărcate cu ştiuleţi, până sus de tot, clătinându-se într'o parte şi alta, asemeni unor greoaie corăbii terestre. In jurul catargelor, întreaga familie a ţăranului care l-a însoţit la câmp, femeia, copiii şi câinele, se întoarce acum, sub foşnetul neîntrerupt al frunzelor uscate, şi sub mirosul lor dulceag şi greu, care în aceste zile pare al ţării întregi.

La urmă de tot, după ce bruma a început să cadă demult, sunt aduşi de pe câmp, dovlecii. Ei au crescut printre cuiburile de porumb, cu

burta pe pământ, decolorată, asemeni unor broaşte ţestoase. Sunt mari, grei, burduhănoşi, şi au o coajă iritantă, care duce gândul spre pielea scorţoasă a reptilelor. Sunt fără îndoială rudele vegetale şi degenerate ale brontozaurilor. Pământul acestor locuri îi scoate în fiecare vară din măruntaiele lui, şi îi revarsă în mari cantităţi asupra câmpiei, ca un ecou îndepărtat şi bizar, al unor fiinţe şi timpuri trecute.

XXXI

OAMENII MUNŢILOR ŞI AI CÂMPIEI STAU FAŢĂ IN FAŢĂ.

Plutaşii străbat mereu întinderea acestei lumi, alunecând în lungul malurilor, înalţi, asemeni unor catarge. Câteodată, unul singur rămâne la cârmă, ceilalţi încercând să pescuiască, din mersul plutei, în apele pe deasupra cărora se duc mereu la vale. De când se rostogoleşte în câmpie, Oltul e din nou un râu turbure; nămoluri groase se învolburează în apele lui, urcând mereu din funduri în mari cercuri concentrice, caşicum acolo un lanţ subteran de vulcani, n'ar înceta să facă erupţie cu noroi. Din aceste ape, turburi şi grele, plutaşii izbutesc uneori să tragă deasupra, câte un crap mare, cu solzi strălucitori. Atunci, ei pregătesc ospăţul. Pe plută au traista de mălai, un tuciu, o strachină şi linguri, iar într'un colţ o vatră de pământ, deasupra căreia aprind focul cu vreascuri, în timp ce pluta alunecă mai departe la vale.

Dar uneori izbucnesc deasupra câmpiei furtuni. Când norii încep să alerge la marginea

orizontului, negri şi grei, plutaşii îşi întrerup călătoria; trăgând pluta la mal, ei o leagă cât pot mai bine lângă pământ. Curând apele încep să fiarbă, şi brazii culcaţi deasupra lor se smucesc sincopat, într'un ritm pe care marele pian nu-l mai cunoscuse demult. Cu priviri scăpărătoare de cremene, munţii reînviind în reflexele lor, plutaşii fac faţă furtunii, ţinând pluta să n'o smulgă apele înfuriate, şi întâmpinând una după alta, noile primejdii care îi ameninţă. Dar ploaia torenţială care urmează, înnecând pământul, spală totul; aşa că la sfârşitul ei, plutaşii rămân de cele mai multe ori numai cu pluta şi cu tuciul, restul fiind luat de ape. Acum începe pentru ei cel mai greu timp din toată călătoria. Timpul foamei.

Traista cu mălai şi uneltele de prins peşte au dispărut pentru totdeauna. Nici focul nu au cu ce să-l mai aprindă. Şi noaptea se lasă, acoperind cu întunerecul ei toată câmpia. De undeva de pe întinderea ei vine parcă lătrat de câini, şi se zăreşte uneori câte o lumină. Dar cât de departe e până acolo? Abia spre sfârşitul zilei următoare, după ce au călătorit din nou, lihniţi, pe apele Oltului, plutaşii sunt zăriţi de oamenii unuia din satele câmpiei, înaintând spre ei, şi cerând de mâncare. Privirea le e de cremene şi braţele vânjoase; altmineri s'ar putea crede că sunt nişte cerşetori. Sunt aproape goi. Cămaşa, în zdrenţe, abia îi acoperă, şi ea le e singura îmbrăcăminte. Şi merg, aproape clătinându-se, de foame. In felul acesta

oamenii din câmpie sunt deprinşi să-i vadă apărând, în urma marilor furtuni. Îi ştiu: plutaşii, săracii plutaşi, care vin pe ape tocmai din munţi. Şi tot satul se strânge în jurul lor primindu-i, ca pe nişte naufragiaţi.

Dintr'un tuciu care a clocotit sub cerul liber, e răsturnată o mămăligă mare, rotundă, iar de undeva din cămări sunt aduse bucăţi albe de brânză. Satul are oaspeţi, şi îi primeşte cu toată cinstea de care e în stare. Şi e iarăşi cum a fost întotdeauna între ţărani, de mii de ani, de la începuturile lumii. Cuviincioşi şi gravi, ei se îndeamnă cu formule scurte şi simple, printre care o vorbă se aude mai ales, tot timpul: fraţilor. Luaţi fraţilor! In aburul cald al mămăligii care le satură mai întâi ochii, plutaşii zâmbesc, uitând nenorocirile ultimelor zile.

Oamenii de la munte şi oamenii de la şes, stau acum faţă în faţă, cu viaţa şi cu poveştile lor. E marea confruntare dintotdeauna, din lumea ţăranilor. Aşa dar, acolo porumbul nu apucă să se coacă până ce vine zăpada. Aşa dar, boii sunt mici şi osiile căruţelor de lemn. Aşa dar, pe aici fac toată iarna focul cu paie, sau cu coceni de porumb. Ei, au lemne câte vor, acolo pădurea, ehee... începe chiar în spatele casei. E mare lumea, şi felurită.

De ce trăiesc unii la munte, de ce trăiesc alţii la şes? Cine ar putea şti? Aşa s'au pomenit. Acesta e cuvântul, teribila explicaţie: *Aşa s'au pomenit*. Il spun, şi parcă un copac creşte atunci în ei, cu rădăcinile lungi înfipte

în pământul pe care l-au găsit sub picioare, şi nu-l mai pot părăsi. Unii, între pereţii de piatră ai munţilor; alţii, pe întinsul câmpiilor nesfârşite; alţii, aproape de marile ape, aşa s'au pomenit. Şi nu mai e nimic de adăugat în privinţa aceasta.

Dincolo de marginile satului apusul incendiază câmpiile, cu mari flăcări roşiatice, şi oamenii ar putea sări speriaţi de la masă, dacă n'ar şti că şurele de paie sunt aici, sub ochii lor, lungi şi imense, asemeni unor hangare. Un nor mare de praf se apropie de sat, şi un dangăt metalic neîntrerupt; vacile se întorc de pe câmp, şi fiecare se opreşte în dreptul porţii ei, mugind încet, cu botul umed şi moale, şi cu ugerul plin. Când vâlvătăile apusului se mai potolesc, pe cer începe să lucească lumina palidă şi argintie a luceafărului de seară. Plutaşii hotărăsc că vor pleca mâine în zori.

Oamenii de la munte şi oamenii de la şes, punând cele două lumi ale lor faţă în faţă, povestesc mai departe. Sunt întâmplări ale vieţii lor, aşa cum au trăit-o. E vorba de războaie, de furtuni, de trăsnete, de lupi, de ape şi de înnecuri. Atâtea poveşti de înnecuri au să-şi spună! Fiecăruia din ei, i s'a înnecat o rudă, un tovarăş, sau a fost martorul unei asemenea nenorociri. De toate aceste poveşti malurile Oltului foşnesc, ca de o altă pădure, de albe stafii.

— A mai făcut odată cu mâna pe deasupra apei, şi nu s'a mai văzut.

— Era înnotător bun, trecea Oltul de cinci ori

dintr'o parte în alta. Se vede că i s'a pus un cârcel...

— Barca s'a răsturnat şi a venit peste el.

— L-au scos apele după trei zile.

— I s'a pus un cârcel.

— A mai făcut odată cu mâna pe deasupra apei, şi nu s'a mai văzut.

De zeci de ori aceste cuvinte vin în auz, ca un dangăt de clopot peste mormintele neştiute ale celor care au pierit în valuri. Au mai făcut odată cu mâna pe deasupra apei, şi nu s'au mai văzut...

Târziu, când oasele le sunt grele de oboseală, ca nişte bolovani, oamenii de la munte şi oamenii câmpiei, se despart. Plutaşii se îndreaptă spre malurile Oltului, pentru a fi mai aproape de plute, şi pentru câteva ore de somn. Deasupra câmpiilor, a răsărit luna. Din pricina prafului care în locurile acestea pluteşte tot timpul în aer, ea are o coloare roşiatică, turbure şi bolnavă, răspândind deasupra pământului o lumină stranie, care pare un abur de sânge. Departe, în câmpie, ard câteva focuri tot atât de roşiatice. Sunt acolo oameni care îşi petrec noaptea sub cerul liber.

Dar mai trezi decât aceştia, şi foarte vrednici în treaba pe care o fac, sunt greierii. Asemeni unor viorişti cuprinşi de frenezia artei lor, care nu şi-ar mai putea opri arcuşul, ei ridică deasupra câmpiei un târâit prelung, subţire, şi niciodată întrerupt. Parcă torc un fir metalic,

parcă taie cu un ferăstrău subțire gratiile unei închisori. Poate că pregătesc marea evadare a întregii lumi, în altă planetă. Același sunet straniu, subțire și prelung, îl iau mereu de la început, de sute și mii de ori, cu o răbdare, cu o perseverență și cu o tenacitate, care până la urmă par și ele o adevărată forță cosmică. Dealtfel, întreaga noapte e dominată, ca de cea mai supremă manifestare a ei, de cântecul neîntrerupt și teluric al milioanelor de greieri, deslănțuiți.

Pe măsură ce luna se ridică deasupra straturilor de praf, aburul de sânge care învăluia pământul se împrăștie, și o lume misterioasă de umbre începe să foșnească și să-și trăiască viața pe marile întinderi ale câmpiei. In depărtare, focurile la care se încălzesc oamenii pâlpâie liniștit, lăsând între ele zone obscure, regiuni întunecate unde misterul nopții devine mai dens, și nu se poate bănui ce stă ascuns acolo. Uneori, câte una din movilele care sunt poate mormintele unor războinici de demult, se ivește din întunerec câteva clipe, și apoi dispare iar, ca silueta unei corăbii misterioase, purtată de valuri pe întinderea mării.

Dincolo de toate aceste plutiri, de toate aceste plecări și întoarceri în întunerec, pământul își face simțită prezența; el e o mare și reală chemare, adresată în noapte, tuturor celor care îi rătăcesc pe deasupra. Cald încă de văpaia zilei, dogoare acum ușor, ca un cuptor ce se stinge, lăsând să i se urce căldura spre stele, și acoperindu-se de rouă pe toată întinderea lui. Tot

astfel s'a mai răcit odată la început, după ce fusese un bulgăre de foc, pierzându-şi sub stele dogoarea şi acoperindu-se, în proporţii gigantice, cu cea dintâi rouă a lui. Atunci a fost prima dimineaţă a lumii, şi din miracolul ei unic s'au ivit oceanele, şi toată viaţa care acoperă pământul.

Acum, planeta se răceşte încă odată, infinitesimal, şi sub ultima rouă care o acoperă, căzându-le pe trupuri, plutaşii dorm lângă plutele lor, un somn adânc, de pietre.

Când întunerecul începe să devină cenuşiu, şi lumina neclară de dinaintea zorilor să se ivească, mai mult ca o părere, spre răsărit, plutaşii desfac plutele de la ţărm, şi îşi dau din nou drumul pe apele Oltului. Răsăritul soarelui îi găseşte departe, ducându-se printre ostroavele pline de sălcii. Incă o zi, şi Dunărea spre care de atâta vreme merg, va fi sub privirile lor, întreagă. Totul o anunţă.

Mari păsări albe trec în sbor peste capetele lor, fâlfâind rar din aripi. Sau aşezate pe lungile lor picioare, stau vreme îndelungată în faţa unui ochiu de apă, meditând. Apoi, semnul cel mai încărcat de prevestirea a ceea ce are să vină, se iveşte deasemeni: nisipul. Intinse, nesfârşite, strălucitoare, orbitor de strălucitoare fâşii de nisip, apar de o parte şi de alta a Oltului. Sunt cele mai puternice vestitoare ale Dunării.

După munţi, după stânci, după câmpii şi nămoluri, apele Oltului cunosc acum nisipurile.

Sunt un material cosmic, înrudit cu mările şi cu oceanele, şi lucrul acesta se simte numaidecât. Sub razele puternice ale soarelui, nisipurile strălucesc din miliardele lor de infime cristaluri, într'un fel care schimbă toată înfăţişarea lumii. Odată cu aceste fâşii lungi de nisip, goale şi dezolante, răspândindu-şi în valuri neîntrerupte orbitoarea dogoare, o mare pustietate se anunţă, o lume de aspre şi neînduplecate singurătăţi. Pe apele Oltului, aproape fierbinţi, plutele alunecă mereu la vale.

XXXII

DEASUPRA NESFÂRŞITELOR INTINDERI ORIZONTALE.

In acest peisaj întins, unde tot ceea ce se iveşte e încă o linie orizontală, adăugată sutelor de linii asemănătoare care au precedat-o, marea călătorie a Oltului se apropie de sfârşit. Incă o suprafaţă orizontală, cea mai joasă şi mai mare din câte au fost până acum, se pregăteşte să vină: întinderea lichidă a Dunării. Spre această ultimă şi cuprinzătoare treaptă a vieţii lui, Oltul coboară liniştit, cheltuindu-şi ultimul sfert de metru de înălţime. Ceea ce odată, exprimat în cifre, era egal cu înălţimea Hăsmaşului Mare, aproape două mii, acum nu se mai află decât la câţiva centimetri deasupra lui zero. E sfârşitul.

De partea cealaltă a Dunării, câteva dealuri suprapuse formează un amfiteatru de calcar, ale cărui trepte, albe şi roşiatice, par anume făcute, pentru a se putea privi de pe ele, ca dintr'un mare circ, ultimele clipe ale Oltului. E un spectacol vast, şi mai încărcat de sensuri,

decât s'ar putea bănui. E sfârşitul Oltului, şi totuşi e locul acesta ca la începutul primordial al lumii, în cele dintâi ore ale facerii ei: pământuri şi ape încearcă să se despartă.

Până departe, cât poate cuprinde ochiul, pământuri şi ape încearcă să se despartă unele de altele, împinse de o forţă nevăzută, imensă, şi plină de cele mai mari confuzii. Intinderi de nisip încep să se ivească de sub suprafaţa apelor, care le părăsesc, lăsându-le libere pentru o vreme, asemeni unor proaspete continente; dar apoi se răsgândesc şi revin, cucerindu-le din nou fâşie cu fâşie, acoperindu-le în întregime, sub domoala lor tălăzuire. Forţe diferite trag într'o parte şi alta, iar lumea pare plină de haotice hotărâri contradictorii. In fiecare oră se plănueşte parcă un lucru important, ceva nelămurit începe să se întâmple, din toate părţile urcă în auz vuietul apelor, apoi totul rămâne cum a fost.

Cât cuprind ochii într'o parte şi alta, sunt numai ape şi pământuri care neîncetat încearcă să se despartă, şi până la urmă rămân mereu împreună, ca într'o geneză veşnic neizbutită. Nămolurile şi nisipurile Oltului, aduse în lungul ţării dinspre miazănoapte, se întâlnesc în felul acesta cu nisipurile apusene şi continentale ale Dunării. Mereu încearcă să zidească o lume, şi mereu apele care le-au adus le surpă temeliile, purtându-le mai departe.

Totuşi, nisipurile Oltului au izbutit să clădească în gura lui un prag larg, împingându-l în

formă de evantaliu în apele Dunării; şi străbătând această estradă, îşi trăieşte el ultimele clipe ale vieţii. După ce a spumegat pe deasupra stâncilor, străbătând atâtea rânduri de munţi, după ce în atâtea direcţii ale lumii şi-a îndreptat mersul sbuciumat, acum sfârşitul îl găseşte liniştit şi împăcat cu sine însuşi. E o moarte calmă, de înţelept, care a trecut prin toate bucuriile şi amărăciunile vieţii. Insuşi Socrate, prefăcut în râu, nu s'ar fi putut sfârşi altfel. Ceva pare că se împlineşte, că ajunge la capătul din urmă, în această liniştită încheiere a unei vieţi. Domoale şi grele, asemeni unor pleoape care se închid pentru somnul din urmă, apele Oltului se rostogolesc în lungul ultimilor metri de pământ; şi pătrund apoi în vâltoarea uriaşă a Dunării, caşicum ar trece pragul altei lumi. Câteva clipe mai târziu, contopite cu apele fluviului, se duc la vale printre malurile largi ale acestuia, ca pe sub bolta imensă a unei noi existenţe; departe, pe alte tărâmuri. Din tot ce a fost, nici numele nu i se mai ştie acum. Şi astfel, Oltul încetează să mai existe.

De pe fâşia de nisip, înaltă numai de câţiva centimetri, pe care Oltul a împins-o înăuntrul Dunării, apele fluviului se arată puternice şi imense. Malul de dincolo, cu dealurile lui albe, de calcar, pune un sfârşit acestor ape spre miazăzi. Dar spre partea de unde vin, ele nu au nici o margine: un larg şuvoi, un torent necontenit, imense suprafeţe lichide alunecând la vale, cu forţa

de neoprit a unei întâmplări cosmice. În depărtarea de unde vin, cerul pare o gură enormă adusă spre pământ: pentru a lăsa să se reverse din ea, acest torent de ape, spăimântător.

Val după val, încălecându-se uneori ca animalele unei turme care n'ar avea loc pe drumul prea strâmt, milioane de tauri lichizi trec într'o uriaşă învălmăşeală la vale, abia încăpând între malurile largi ale fluviului. Din sus, cât poate merge ochiul până la marginea cerului, alte milioane de capete înspumate vin, se prăvălesc necontenit, trec prin dreptul Oltului trăgându-l cu ele, în acelaşi ropot de turmă deslănţuită şi fără sfârşit. Sub picioarele ei, undeva la o mare adâncime, pare că trosnesc treptele nevăzute ale lumii; un bubuit surd urcă din funduri şi se împrăştie pe deasupra apei, înspăimântând singurătăţile.

Undeva, la o mare depărtare spre apus, un ostrov se află singur în mijlocul apelor. Acoperit de sălcii, el se ridică deasupra acestor întinderi lichide, ca un fort în mijlocul unui deşert, ca o cetate singuratică şi sburlită, înconjurată din toate părţile de elemente adverse. Cireada de tauri e spintecată de vârful lui, şi-i alunecă în lungul coastelor spumegând de mânie; apoi se uneşte din nou, refăcând în tot cuprinsul larg al celor două maluri, haoticul şi deslănţuitul şuvoi al fluviului.

Enorme cantităţi de apă trec la vale, alunecând prin dreptul malurilor cu o forţă atât de

nestăvilită şi impresionantă, încât pare că undeva într'un punct hotărâtor al lumii, unul din nodurile care îi ţineau în echilibru materia s'a desfăcut, şi acum tot conţinutul ei, dezagregat, a început să curgă afară, ca dintr'un sac rupt. Toată materia lumii, care formase pe vremuri continentele, munţii, oraşele şi oamenii care le locuiau, curge acum, reîntoarsă la starea unui element primordial, printre aceste maluri, care par că o duc spre un punct final, aflat dincolo de marginile actuale ale universului. Intr'atât forţa cu care apele fluviului trec, e uriaşă, nestăvilită, şi imensă.

Pe drumul acesta pe care apele se duc la vale, spre o îndepărtată şi cosmică destinaţie, oricât ar călători privirile cu ele, nu întâlnesc decât aceeaşi tăcută lume orizontală. Intre cele două maluri care se duc până ce întâlnesc cerul şi intră în el cu ape cu tot, se întinde mereu aceeaşi suprafaţă lichidă şi goală; pustă acvatică plină de mister, şi înfiorătoare singurătăţi.

De pe întinderea ei se desprind uneori fâşii de nisip, ridicate numai cu câţiva centimetri peste suprafaţa întinsă a apelor. Nisipuri şi ape, ape şi nisipuri; lungi, nesfârşite linii orizontale, scriindu-se sub ceruri unele în prelungirea celorlalte. Nimic altceva nu îndrăsneşte să se ridice deasupra apelor, şi să strice nemărginita lor împărăţie orizontală.

Doar malul bulgăresc ridică încă un amfiteatru de calcar, pe ale cărui trepte casele albe din Nicopole se zăresc una deasupra celeilalte, scăl-

date în lumina caldă a zilei şi în propria lor strălucire. In dreptul lor, pe malul de aici se află Turnu Măgurele, nevăzut şi neauzit, cu totul acoperit de pădurile de sălcii. Un svon de viaţă, glasuri omeneşti strigând unele la altele, vin mai curând de la deal, din partea aceasta unde dincolo de pădure, se află vestitul sat Izlaz. Dar totul e nelămurit şi haotic, sgomote care vor să se desfacă de tăcere şi sunt repede înghiţite la loc; aceleaşi confuzii în auz, ca sub privirri jocul nedesluşit al apelor şi pământului.

Uneori barca vreunui pescar se zăreşte pe malul bulgăresc, glasuri răzbat parcă şi din partea aceea, făcându-şi ecou peste ape, dar totul vine nelămurit şi stins, ca de pe un alt tărâm.

In această lume de întinse singurătăţi şi nelămurite hotare, doar vapoarele sunt mari, puternice şi reale. Ele trec pe deasupra milioanelor de tauri, sdrobindu-le spinările sub prova de fier, şi sfărâmându-le grumajii, fără milă. Puternice şi stăpânitoare, având de la început în construcţia lor tot ceea ce era necesar, pentru a fi întotdeauna, asupra valurilor, învingătoare, remorcherele de sute de cai putere trec duduind din toate maşinile, svârlind prin coşurile înalte şi subţiri, valuri negre de fum. In urma lor, un lung convoi de şlepuri, legate două câte două, după imaginea clasică a prizonierilor, le urmează supuse, la vale sau la deal, ascultătoare turmă nautică.

Atunci când sunt goale, ele plutesc pe deasu-

pra apelor, asemeni unor mari hambare de fier, săltând din val în val în urma remorcherului, care le poartă cu uşurinţă. Dar după ce au fost încărcate, cu petrol sau cu grâne, se duc la fund atât de mult, încât numai puntea le rămâne afară, mereu acoperită de valuri, asemeni fâşiilor subţiri de nisip care încearcă să se ridice din fluviu. Acum, în faţă, sutele de cai din pântecul remorcherului bat cu copitele în fundul Dunării, făcând să răsune apele de un duduit înfundat şi puternic, şi abia izbutind să tragă la deal, greoiul convoi.

Uneori, vapoarele albe de la Viena, care merg numai cu călători, se încrucişează cu aceste caravane de fier, sau le ajung din urmă, şi le întrec. Ele dispar la orizont, acolo unde fluviul intră în cer, lăsând în urmă un nor subţire de fum, care pluteşte multă vreme, din ce în ce mai pierdut, deasupra singurătăţilor.

De câte ori trec, mereu cu alte pavilioane la pupă, şi cu svonul altor graiuri pe bord, ele lasă în urmă două rânduri de valuri, ca triunghiul pe care îl scriu toamna pe cer, păsările migratoare. E un mesaj al vapoarelor către maluri, şi fiecare val vine spre pământ, ca ţipătul unui cocor, izbindu-se de el şi trezindu-i ecoul. Pe neaşteptate, un vuiet se apropie din larg, şi valuri sosesc năvalnice, ca de pe o mare brusc bântuită de furtună, revărsându-se cu sgomot mare deasupra ţărmurilor. In clipa aceea vaporul e departe, şi puţin mai târziu, în lun-

gul malurilor domneşte din nou liniştea de la început.

Numai în locul unde Oltul se varsă în Dunăre, frământarea se prelungeşte încă, şi capătă forme dramatice. Ciocnindu-se cu apele acestuia, valurile care vin din larg, fac să se iveaască un monstru cu mii de capete, care nu zăbovesc să se sfâşie între ele cu furie. In lupta care urmează, câte o sută din aceste capete pier în fiecare clipă, sdrobite; dar altele se ivesc din funduri, mai mari, cu fălci puternice, cu gura larg deschisă, năpustindu-se asupra celor din faţă. Un huiet al apelor, prelung, se ridică deasupra acestei cumplite bătălii, înfiorând până departe singurătăţile.

Multă vreme după ce înfuriatul monstru s'a dus la fund, cu toate capetele lui, înghiţit de întunecimile neantului, apele mai bolborosesc iritate, şi speriate ele însele de fiara pe care o au ascunsă în adâncime, şi care nu aşteaptă decât prilejul să-şi arate iarăşi spăimântătoarea-i faţă. Apoi treptat, e din nou moartea liniştită a Oltului: în lungul fâşiei de nisip, apele lui alunecă domol, lăsându-se luate de torentul larg şi cuprinzător, al Dunării. E ca o întoarcere într'o împărăţie vastă a somnului. E pentru apele Oltului, atât de sbuciumate până acum, Nirvana.

De mai multă vreme, în dreptul malului bulgăresc, deasupra dealurilor de calcar, un nor stă în acelaşi loc, nemişcat, ca o corabie ancorată. S'ar părea că din locul acela veghează

ultimele clipe ale Oltului. Orele zilei care se urmează una după alta, nu îl duc în altă parte, ci numai îi schimbă mereu coloarea, pe măsură ce soarele se apropie de apus. Pânzele acestei nemişcate corăbii, la început albe şi spumoase, capătă spre sfârşitul după amiezii o uşoară coloare gălbuie, şi o nuanţă asemănătoare se plimbă pe dealurile de calcar de dedesupt. Apoi, corabie şi dealuri sunt cuprinse de un adevărat incendiu, flăcări roşiatice pâlpâie pe suprafaţa lor, vreme îndelungată, dând parcă semnalul pentru alte incendii la fel, trecând de la răsărit spre apus, din deal în deal, din nor în nor, peste toate meridianele cerului şi ale pământului, tot mai departe spre apus, pe măsură ce soarele necontenit coboară. Ocolind pământul, mâine vor fi din nou aici, venind pe deasupra dealurilor, dinspre răsărit.

In acest ultim amurg al vieţii lui, singurătatea Oltului e tot atât de mare, ca şi pe crestele muntelui, deasupra căruia a apărut pentru prima oară în lume. Viaţa lui e drumul dintre asprele singurătăţi, verticale, ale munţilor, şi înşelătoarele singurătăţi, orizontale, ale marilor ape. Intre aceste două supreme singurătăţi e lumea pe care a străbătut-o, sunt cele patru direcţii cardinale spre care şi-a îndreptat pe rând rostogolirea, sunt munţii, sunt câmpiile, sunt satele şi oamenii lor.

In acest ultim amurg al vieţii lui, în timp ce morul şi dealurile de calcar se răcesc treptat,

învineţindu-se, Oltul începe să şi le reamintească. Liniştit şi domol, ca după o mare călătorie, împăcat cu sine şi cu lumea, el îşi reaminteşte. Atâtea par acuma foarte departe, zadarnice chiar, şi o a doua oară n'ar mai putea să le trăiască! Atât de mult îi vine să spună acum, despre toate câte au fost, deşertăciunea deşertăciunilor! Goana aceea nebună pe deasupra stâncilor, şi felul nemilos cum smulgea brazii din rădăcini, sfărâmându-i! Săracii, nevinovaţii brazi! Şi cât de amar îi e să ştie, că în clipa aceasta chiar, un altul, la fel cum a fost el atunci, aleargă acolo peste pietre, se sbate şi triumfă; un altul care va ajunge şi el aici, larg şi greu, şi plin de nămoluri, şi va gândi despre cel care a fost, acelaşi lucru pe care îl gândeşte el acum. Dacă ar putea trimite vorbă în munţi, celor care acum pornesc năvalnici pe deasupra stâncilor!... Dar nu se poate. Ei vor trebui să ajungă aici, şi să gândească la fel. Aşa se urmează generaţiile pe pământ, neştiutoare una de alta, împingându-se mereu din urmă, ţinând tot timpul umflat între maluri, marele fluviu al omenirii.

Norul din faţă şi dealurile de calcar se fac tot mai vinete, iar Oltul îşi aduce aminte. El îşi reaminteşte marea oboseală care l-a cuprins în câmpie, când zile întregi a stat la poalele munţilor, nemişcat ca un lac, cu suprafaţa acoperită de mii de nuferi. A fost poate o boală, poate o mare nedumerire a tinereţii lui. Dar mai apoi, cât de năvalnic, din nou, a străbătut trei şiruri de munţi, sbătându-se deasupra stân-

cilor, vibrând din toată fiinţa, cu o impetuozitate de care, pentru nimic în lume, n'ar mai fi în stare. Din tot ce a fost, munţii rămân desigur în existenţa lui, marile, cumplitele întâmplări.

Dar în acest ultim amurg al vieţii lui, atâtea amintiri urcă din fundul apelor, lăsând încă odată să li se audă foşnetul de la început. Cetăţile vechi, cu ziduri în ruină, ale căror siluete istorice, în atâtea rânduri, în undele lui, s'au oglindit. Larga tălăzuire a câmpiilor ardelene, acoperite cu ogoare galbene, iar în depărtare cu spuma întunecată a pădurilor. Satele, cu acoperişuri roşii de ţiglă, pe care turlele bisericilor le vesteau, de departe, asemeni unor corăbii pe întinderea mării. Unul după altul, zeci, sute de sate s'au ivit legănându-se deasupra câmpiilor, şi au rămas apoi în urmă, topindu-şi în zare catargele greco-catolice. Fiecare din ele avea un nume, şi o lungă poveste în urmă, urcând uneori până la daci, iar alteori până în preistorie. Cine ar putea să le mai ţină minte? Dar oamenii acestor sate, venind de-adreptul din daci şi din preistorie, Oltul nu a putut să-i uite, şi şi-i reaminteşte.

De când a apărut în lume, pe crestele Hăşmaşului Mare, oameni s'au aplecat asupra lui, şi l-au privit. Uneori, tot drumul pe care l-a făcut prin lume, n'a fost parcă decât pentru această uriaşă întâlnire cu oamenii. In orice caz, au fost mulţi, zeci, sute de mii. Unii i-au băut apa limpede a izvorului, alţii s'au oglindit în undele lui, alţii l-au ştiut un râu mare cu ape

turburi şi grele de nămoluri. O mie de obrazuri le-a arătat Oltul oamenilor, şi oamenii i-au arătat lui o mie de obrazuri. Rând pe rând au trecut pe lângă apele lui, îngânduraţi, apăsaţi de nevoi, îndrăgostiţi, plini de jale sau de mânie. Oltul şi-i reaminteşte. Treceau în lungul malurilor, cu coasa pe umeri, iar soarele care se pregătea să apună le asvârlea umbra măreaţă, peste ape. Cântau uneori, din fluier, despre Olt; iar alteori tăcuţi, ascultau cum apele Oltului cântă despre ei.

De la Hăsmaşul Mare până aici au fost sute de mii, milioane. Oltul şi-i reaminteşte. Peste valurile lui, mereu rostogolite la vale, alte valuri de oameni au trecut, dintr'o parte în alta şi înapoi, pendulând între răsărit şi apus, între miază-noapte şi miazăzi. In clipa aceasta chiar, acolo în urmă, purtaţi de dureri, de destin sau de fatalitate, ei se tălăzuesc mai departe, între cer şi pământ, peste apele lui, pe suprafaţa vastă a lumii.

Dar pentru Olt, toată această largă legănare a lumii, s'a terminat. Acum e sfârşitul. Din tot ce a fost pe vremuri, n'au mai rămas decât aceste întinse nisipuri. Deşertăciune a deşertăciunilor totul e deşertăciune, pare că spune suprafaţa lor pustie şi spulberată. Unde sunt munţii, unde sunt stâncile, unde sunt cetăţile de odinioară? S'au sfărâmat. Şi n'au mai rămas decât aceste întinse, pulverizate nisipuri. Din tot ceea ce a cunoscut Oltul în drumul lui, atât a mai rămas. Intinse, orizontale suprafeţe pustii. E parcă ruina totală a lumii.

Iar fluviul larg care trece în față, târăște în această năruire tot universul, așa cum pare că poartă între malurile lui, întreaga materie a lumii, dezagregată. E ca o descătușare supremă de ultimele legi cunoscute, ca o curgere a întregului cosmos din sine însuși, undeva în afară. Așa e, deasupra acestor întinse nisipuri, moartea Oltului, transfigurată.

Ca și la început, când s'a ivit pentru prima oară în lume, sub privirile unor oameni care duceau acolo pe vârful munților o existență, aspră și singuratică, deasupra acestor întinse nisipuri alți oameni se ivesc, trăind odată cu Oltul, ultimele lui clipe. Ajunși în preajma marelui fluviu, la începutul după amiezii, plutașii au tras plutele la mal, și au început să le pregătească, pentru navigația mai vastă, care va începe. Apa Dunării e atât de largă, încât ei le leagă încă odată câte patru la un loc, iar până la Olteniţa vor merge necontenit, ziua și noaptea, fără să se mai oprească. Uneori, un remorcher îi așteaptă în gura Oltului și îi trage cu mare vitesă la vale, dar de cele mai multe ori coboară ei singuri, ca și până acum, în voiul apelor.

Odată cu primele semne ale înserării, patru plute mari așteaptă să-și dea drumul, pe apele largi ale Dunării. Cea dintâi dintre ele, coboară încet printre malurile Oltului, ultimele zeci de metri. Nisipurile întinse, par cheiurile goale ale unui port pustiu. Apoi, sub brazii pe care atâta

vreme i-a adus din inima munţilor, făcându-i să cânte, apele Oltului mor. Plutaşii simt sub picioare ultima lor svâcnire; şi numaidecât apele mai puternice ale Dunării cuprind pluta din toate părţile, şi încep să o poarte la vale. Cea de a doua plută se desprinde atunci, şi în clipa când pătrunde în Dunăre, flăcările unui foc au şi început să pâlpâie în faţă, deasupra apelor.

Pentru a nu fi loviţi de vapoare, în întunerecul nopţii, plutaşii aprind pe fiecare plută un foc, ţinându-l până se crapă de ziuă. Căpitanii remorcherelor cunosc bine aceste pâlpâiri roşiatice în noapte, şi când le văd venind pe deasupra apelor la vale, le ocolesc pe departe, îngăduitori, dar şi impresionaţi de misterul existenţelor aspre şi ciudate, cu care vasul lor negru, de fier, se încrucişează.

E întunerec bine, când ultima plută începe să alunece încet, părăsind portul de nisip al Oltului. Pământurile din urmă abia se mai zăresc, în timp ce în auz urcă tot mai puternic foşnetul uriaş al fluviului. Până în cea din urmă clipă, murmurul Oltului se mai aude în lungul brazilor înfioraţi, apoi deodată largile acorduri ale Dunării se revarsă deasupra, acoperindu-l în întregime. Cântecul care începe e al fluviului, şi e atât de maiestos în felul cum străbate lumea, vast, profund şi multiplu, încât calea lactee apare deasupra tocmai la timp, pentru a-i putea ţine o demnă tovărăşie. Intr'atât de înrudit cu misterul şi imensităţile cosmice, e foşnetul marelui fluviu.

Acum, pe suprafaţa lui nemărginit melodioasă, patru focuri roşiatice coboară la vale, purtate de multitudinea simfonică a apelor. O lume începe, ale cărei hotare misterioase sunt pierdute în noapte; nici stelele de pe cer, nici acelea care alunecă pe fluviu, nu ajung să arate unde se termină apa şi unde se află pământul. Uneori, acesta pare foarte departe, când deodată un mal se iveşte din întunerec, acoperit de sălcii şi foşnind; alteori, asemenea maluri vin tot timpul în urma plutelor, caşicum ar voi să le ajungă, dar nu se poate şti dacă sunt adevărate, sau numai fantome ale lor, care înaintează pe deasupra apelor, plutind. In felul acesta merg plutele la vale, într'o vastă migraţiune de suprafeţe, printre hotarele nelămurite dintre apă, întunerec şi pământ, atingând cu brazii lor lungi, în atâtea rânduri, irealitatea.

O singură dată malurile se deosebesc din întunerec, cu o feerică preciziune. Ca spiralele de flăcări ale unei nebuloase, trec prin dreptul privirilor luminile din Nicopole, aşezate unele deasupra celorlalte, în amfiteatrul înalt al oraşului. Parcă s'ar întâlni undeva în univers, câteva astre răzleţe, cu un adevărat roiu de stele, înşurubat în jurul lui însuşi, ca un foc strălucitor de artificii.

Un sgomot surd, un duduit înfundat de maşini începe să se audă în noapte, şi deodată cei trei ochi ai vaporului, unul roşu, unul alb şi celalt verde, se zăresc în faţă, ameninţători. Cuprinşi

de teamă, plutaşii se reped la focurile de la urmă, le adaugă aşchii noi şi le aţâţă, făcând să li se ridice mai sus flăcările, caşicum ar voí, în felul acesta, să sperie un monstru, un duh rău al apelor şi al nopţii. Şi în adevăr, ochii balaurului se întorc încet în altă parte, iar umbra lui neagră şi mătăhăloasă alunecă în lungul malurilor, pe departe.

Cândva, o împuşcătură răsună pe malul bulgăresc, şi ecourile ei se duc în valuri pe deasupra dealurilor, caşicum ar încerca să măsoare, în aceste lungi clipe, marile întinderi ale nopţii. De undeva de departe, de foarte departe, de unde ultimul ecou s'a oprit, pare că vin înapoi, abia deslușite, hămăituri de câini, arătând într'un fel nostalgic şi imens, cât de nemărginită e lumea şi noaptea, şi cât de misterios cuprinsul lor.

Şi din nou e liniște pe maluri şi peste ape. Necontenit plutele alunecă la vale, iar cele patru focuri ard în noapte, deasupra acestor întinse singurătăţi. A mai fost parcă odată în viaţa apelor o întâmplare asemănătoare. Din adâncimile lor, printre trunchiurile orizontale şi legănate ale brazilor, ca o flotă de catarge adormite, o amintire încearcă să răzbată la suprafaţă, tot mai stăruitoare. A mai fost parcă odată de mult, o noapte la fel cu aceasta, în întunerecul căreia focuri roşiatice ardeau, deasupra unor mari singurătăţi, sub stele. Era aproape ca şi acum, acolo în urmă, pe crestele de pe care unele din ele au pornit. Acolo, în îndepărtatul Ardeal, un munte tragic se ridică sub cer, ca un altar uriaş,

iar deasupra lui, în clipa aceasta chiar, flăcări roşiatice îşi aruncă poate, marile lor pâlpâiri, pe deasupra culmilor, până departe. Sub lumina lor stranie, voşlobenarii dorm şi în noaptea aceasta, în strâmta lor colibă, ca într'o barcă, deasupra celui mai înalt talaz al oceanului de piatră încremenit.

De jur împrejurul acestor aspri şi singuratici munţi, se află ţara întreagă, şi pe întinsul ei milioane de oameni dorm, pe pământul gol, lângă respiraţia lui caldă şi uriaşă, sub larga rotire a constelaţilor de vară. Iar aici, alţi oameni au adormit deasemeni, deasupra unei imensităţi lichide, curgând necontenit dintr'o parte în alta a lumii.

De la un timp, lucesc în noapte atât de multe stele, deasupra şi dedesuptul plutelor, de jur împrejur, încât pare că marele fluviu a pătruns în cele din urmă, în cer. Largul lui şuvoi revarsă acum oamenii şi brazii printre stele, ca pe nişte meteori ciudaţi, ducându-i tot mai adânc în cosmos.

In noaptea aceasta care şi-a desfăcut splendoarea, de la un capăt la altul al lumii, ca o crizantemă gigantică, oamenii dorm. Iar marele fluviu îi poartă în zumzetul lui imens, departe, printre stele.

INDEX ALFABETIC
DE INTÂMPLĂRILE ŞI INFĂŢIŞERILE LUMII
PE CARE OLTUL A STRĂBĂTUT-O.

INDEX ALFABETIC DE INTÂMPLĂRILE ŞI INFĂŢIŞERILE LUMII PE CARE OLTUL A STRĂBĂTUT-O

A

	Pag.
Afluenţi pe fundul marilor văi	105
Afluentul de piatră	208-210
Alcătuirea plutelor	373
Alexandru cel Mare	43
Alunecarea spre moarte	29
Amurgurile incendiază crestele Hăsmaşului Mare	13
Apa Neagră	149
Apele Oltului primesc un mesagiu	33
Apele ştiu şi pot să filosofeze	134
Apele Oltului îşi pierd limpezimea în câmpie	138
Apele Oltului redevin limpezi în Carpaţi	349
Apariţia cărămidăriilor	216
Apusul măreţ de după furtună	64
Apusuri în câmpie	395
Arbori pieziş	348
Ariujd, satul neolitic	201
Ardealul auzit	321-322
Ascensiunea voşlobenarilor	24-27
Aşa s'au pomenit	394
Aşternutul de milenii	76
Attila	43

B

Balamucul forestier	57
Bătrânul voşlobenar îşi plânge boul mort	31-32

Pag.

Bătălia dintre siluetele antagonice 44
Bătălia dintre oameni şi pământ 270
Baudelaire 43
Bicazul 66
Biografie colectivă 306-311
Biserica din Cârţa 150
Biserica din Ilieni 191
Bivolii 295-296
Boul bolnav 362
Braconierii apelor 301-302
Bradul singuratic 84
Brazi asvârliţi în prăpăstii 57-58
Brazii masacraţi 99
Brazii rezistă tentaţiei 351
Brazii plutesc pe apele Lotrului 372
Braşov 193
Brezoi, marele abator al pădurilor 371
Broderiile de piatră ale munţilor 334
Bucegii 206
Bufniţe faustiene 203
Bumbacul creşte pe malurile Oltului . . . 389

C

Cai păscând în câmpie 235
Câinii fac de veghe deasupra munţilor . . 72
Câineni 335
Câinii plâng sub razele lunii 345
Calea lactee deasupra Hăsmaşului Mare . . 124
Calea lactee deasupra Munţilor Făgăraş . . . 293
Calea lactee deasupra Dunării 413
Calul Troian 49
Călăreţul nocturn 287
Călătorie prinăuntrul muntelui 109-110
Călătorie înăuntrul vulcanului stins 167
Călătoria peste Atlantic 307
Cantităţi enorme de apă 62-63

Pag.

Cântecul Oltului în timp ce străbate lumea 125-127
Canonada din carierele de piatră 180
Cântă cucul pe fântână 277
Cântece de dragoste în Ţara Făgăraşului . 278-279
Căprioare în Munţii Vulcanici 167
Caprele negre joacă deasupra Coziei . . . 351
Carierele de andezită dela Bicsad 176
Carierele de bazalt dela Racoşul de jos . . 254-255
Căruţa cu zarzavat 328
Carpaţii rămân în urmă 359
Căruţe şi cai în câmpie 388
Cascadele se ivesc în viaţa Oltului 95
Casa pădurarului 102
Castelul Turnu Roşu 317
Cât de veche e apa 75-76
Cât de mult viaţa e apă 230
Cătunul de mineri 118
Cavourile grofilor din Sfântul-Gheorghe . 189-190
Ceahlăul 19
Cei care sfărâmă munţii 182-184
Cele patru feluri de schelete 79-80
Celatea Feldioara 212
Celatea Rotbav 213
Celatea Aita Mare 213-214
Celatea Făgăraş 286
Cetăţile de piatră ale Carpaţilor 334-335
Cifre esenţiale în viaţa Oltului 141
Cimitirul monştrilor forestieri 78
Cimitirul vulcanilor stinşi 175
Cimitirul eroilor 320
Cimitirul de nebuni în mijlocul munţilor . . 333
Cina cea de Taină 48
Claviatura simfonică a plutelor 373
Coasta furcilor 264
Colinele verzi din faţa Hăsmaşului Mare . . 16
Coliba păstorilor de pe Hăsmaşul Mare . . 69-70
Coloarea cimitirului forestier 81

Pag.

Constelaţii vestite 52
Contemplaţia sălciilor 210
Convorbirea dintre apă şi pietrele morii . . 147
Convoaiele de căruţe, noaptea 330
Convoiul de şlepuri 405
Confuzii sonore 405
Copacii, râuri verticale 90
Copacii de cremene 347
Corul uriaş al broaştelor 159
Covorul de rumeguş 132
Craniul de piatră 82
Cristofor Columb 43
Croaziera norilor 53
Crucifixul de aramă 120

D

Dante 43
Deasupra marelui podiş în amurg 31
Deasupra Lacului Sfânta Ana 37
Deasupra lumii vegetale 41
Deasupra piscurilor eterne 337-338
Dealurile dispar treptat 383
Delegaţia de sălcii a câmpiei 101
Delegaţia de brazi a Munţilor Vulcanici . . . 161
Depărtarea vine ca un rechin în urma Oltului 187
Despărţirea Oltului de Mureş 11
Deziluziile Oltului în câmpie 137
Dialog în umbra mănăstirei Cozia 355
Dimineaţa perpetuă 108
Dimineţi în mijlocul Carpaţilor 346
Dintele rău al muntelui 29
Dinamul 178
Dispariţia Hăsmaşului Mare 155
Dispariţia Neogiului 315
Discul enorm al câmpiei 383
Doamna Stanca 286

Pag.

Doina Oltului 366
Don Quijotte 44
Dovlecii 390-391
Dramatica întoarcere spre miazănoapte . . 193
Drum prin mijlocul munților 252
Drumul de apă 327
Drumul de piatră 327
Drumul de fier 330
Drumul dintre marile singurătăți 408
După amiezi de vară liniștite 40

E

Edgar Poë 43
Elixirul tinereței fără bătrânețe 108-109
Everestul 48
Evocarea lumilor wagneriene 102
Evocarea oamenilor înnecați 395-396
Evocarea întregii lumi străbătute 410-411

F

Fagii 347
Falkenhayn și sângeroasa lui amintire . . 319-320
Fântâna împăratului 317-318
Fântâni pe întinderea câmpiei 384
Fânul 323
Fastul amurgurilor 51
Fata moartă 299
Feldioara 297
Femeia din Voșlobeni și vaca ei 28
Femeile înălbesc pânza pe malurile Oltului . 144
Femeile din Rucăr 298
Femei călare 327
Femeile din Ciungetu 371
Ferăstrăul dela picioarele Hăsmașului Mare . 128
Ferăstrăul dela Tușnad 166
Ferestrele trenurilor noaptea 171

Pag.

Fetele plutaşilor din Olanu 378
Flori de apă 301
Fluere de lemn 366
Foamea, realitate binecunoscută 362
Foamea plutaşilor 393
Focuri deasupra munţilor 36
Focul iniţial 239
Focuri deasupra Dunării 413-414
Forfota monştrilor flămânzi 81
Foşnetul câmpiilor noaptea 387
Frantz Joseph 317
Frumuseţea oamenilor 280
Fumul hornurilor în amurg 241
Fundurile de neajuns ale lumii 97
Funesta prevestire 46-47
Furtuni deasupra Hăsmaşului Mare 55-56
Furtuni deasupra câmpiei 392

G

Gara Petru Rareş 151
Gaterele prefac brazii în scânduri 130
Ghiarele nevăzute ale Baraoltului 195-196
Ghinda 245
Giganticul eşafodaj al vieţii 232
Gingis Khan 48
Girafa de fier 254
Grandioasa evocare a brontozaurilor 46
Groaznica luptă cu stâncile 162-163
Graţia femeilor din Ţara Făgăraşului . . 281-282
Greierii cântă la mănăstirea Cozia 358
Greieri cântând deasupra câmpiei . . . 396-397
Greul peisaj geologic 17
Groaznicul urlet al concasoarelor 181
Grupul vulcanilor stinşi 245
Guadalquivir 15

H

	Pag.
Halucinaţia norilor	42-43
Haotica strategie a soarelui	228-229
Hămăitul câinilor	241
Hamlet	49
Häsmaşul Mare se zăreşte din câmpie	12
Häsmaşul Mare acoperit de zăpezi	55
Häsmaşul Mare învăluit în ceţuri	56
Häsmaşul Mare îşi regăseşte liniştea	67
Häsmaşul Mare veghează peste tinereţea Oltului	154
Homer	49
Hora vulcanilor stinşi	250
Hipopotamii de piatră	251

I

Iancu Jianu	360
Imagini de apoteoză	212
Imaginile infernului	357
Imbrăcămintea voşlobenarilor	25
Imbrăcămintea păstorilor	30
Înăuntrul muntelui	123
Inloarcerea americanilor	309
Intregul peisaj fuge la vale	111
Intrebările Oltului în noapte	135
Intreaga orchestră a Oltului cântă	163-164
Intrebările unui tânăr ţăran	272-274
Intrecerea între siluetele munţilor	314
Intâlnirea ogoarelor cu cimitirul	214
Intâlnirea plutaşilor cu morarii	377
Intâlnirea plutelor cu remorcherul	414-415
Invitaţie la contemplare	235-236
Ion C. Tudoran zis Pârjol	363
Izvorul Oltului întră în legendă	104
Izbucniri şi delăsări în viaţa Oltului	143
Izlaz	405

J

Pag.

Joaca fetelor în apele Mureşului 38
Joaca pisicului halucinat 44-45
Jocul luminii deasupra munţilor 267-268
Judecata de apoi 48

L

Laboratorul poeziei populare 275
Lacul Ghilcoş 21
Lăcustele de pe Muntele Calului 81
Lacul Sfânta Ana 168
Lacătul greu al Carpaţilor 324
Lacuri artificiale 372
Lanţul biologic al vieţii 204
Lanţul Munţilor Făgăraş 266
Legenda fiilor de împărat 11
Legea creşterii Oltului 89
Leonardo da Vinci 48
Liliecii din Munţii Vulcanici 172
Locul unde un om a ars de viu 114
Locomotivele străbat Munţii Vulcanici . . 170
Lotru, cel mai generos afluent al Oltului . 349
Lumina ciudată de dinaintea furtunii . . . 60
Lumea cătunelor bântuită de sărăcie . . . 353
Lumea dealurilor 365
Lumea de două dimensiuni a câmpiei . . 384-385
Luminile din Nicopole 414
Luna încarcă lumea de o frumuseţe insuportabilă 25
Luna răsare deasupra Hăsmaşului Mare . 77
Luna preface lumea într'un panopticum . . 199
Luna întinde poduri peste ape 236
Luna răsare deasupra Munţilor Perşani . . . 248
Luna răsare deasupra Carpaţilor 345
Luna răsare deasupra câmpiei 396

M

	Pag.
Magdiau	48
Mădăraşul, primul afluent din câmpie	151
Măgura Codlei	207
Măreţia şi eternitatea Ardealului	9
Marea întâlnire a stropilor de apă	41
Marea bătălie dintre nori şi piscuri	60-61
Marile idei şi marile ape	83
Marele fluviu de piatră	100
Marea lege a lumii	129
Marea clepsidră	149
Marile laboratorii biologice	230-231
Marele joc al umbrelor	237-238
Marele discurs despre libertate	292-293
Maria Stuart	50
Maria Thereza	317
Marele clopot al istoriei	318
Marele sbucium dinăuntrul Carpaţilor	335-337
Marele incendiu al alămurilor	344
Marea simfonie a Carpaţilor	341-345
Marele talaz al Coziei	348
Marea splendoare finală a lumii	416
Mărturii despre războiu	277
Masacrul din toamna anului 1916	319
Masacrul pădurilor	371
Mesagiul neîntrerupt al Ardealului	265-266
Mesagiul vapoarelor către ţărmuri	406
Merii	380
Mesteacănii	352
Miazănoaptea necunoscută	16
Miercurea Ciucului	152
Mina de aramă dela Bălan	116
Minerii	119
Mistere pe întinderea câmpiei	397
Mistere peste apele Dunării	415

Pag.

Moldovanul 267
Moartea pândind dinăuntrul apelor . . . 197-199
Monstrul cu o mie de capete 407
Morile dracului 104
Morarul 147
Morile plutitoare 377
Moţii 327
Movilele misterioase din câmpie 389
Mugetul enorm al pământului 36
Mulţiludinea apelor Dunării 403
Munţele întunecat 44-45
Munţii după furtună 64
Muntele Calului 58
Munţii Vulcanici se ivesc în zare 160
Munţii Făgăraşului apar spre miazăzi . . . 258
Muntele Suru 315
Munca emigranţilor 308
Munţii acoperă marile constelaţii 332
Murmurul izvorului 75

N

Negoiul 267
Neîntrerupta cădere de pe stânci 97
Nenumărate imagini enciclopedice 47-50
Niagara 311
Nirvana 407
Nicopole 404
Nisipuri, nisipuri 398-399
Nopţi deasupra ferăstrăului 133
Nopţi deasupra carierelor de piatră 185
Nopţi africane în jurul Munţilor Perşani . 247-249
Nopţi africane în Ţara Făgăraşului 303
Nopţi în mijlocul Carpaţilor 330
Nopţi la mănăstirea Cozia 358
Norii atacă piscurile Hăsmaşului Mare . . . 60
Norii trec pe deasupra câmpiei 237

Pag.

Noroiul dinăuntrul minei 120-121
Norul de deasupra malului bulgăresc . . 407-408
Nuferii acoperă toată întinderea Oltului . 157-158
Nucii, senatori ai lumii vegetale 379
Numele satelor 241

O

Oameni şi oraşe sub trecerea norilor . . . 53
Oameni, câini şi focuri pe Hăsmaşul Mare 73
Oamenii şi apa vin din fundurile oceanului . . 124
Oamenii pădurii 166
Oamenii dela temelia ţării 184-185
Oameni şi sălcii pe malurile Oltului 211
Oamenii de cremene 298
Oameni înnecaţi 300
Oamenii din Boiţa 319
Oamenii aprigi din Argeş şi din Vâlcea . . 360
Oamenii din Ciungetu 369-370
Oamenii câmpiei 388
Oamenii câmpiei ospătează plutaşii 394
Oceanul de munţi 19
O după amiază cosmică 283-285
O femeie şi un viţel 328
Ogoarele de pe coastă 271
Oglindirea norilor în apele Oltului . . 236-237
O întâmplare neobişnuită 333-334
O tânără ţigancă frământă pământul . . . 220
Olanu, satul plutaşilor 367
Oltul ajunge la picioarele Hăsmaşului Mare 101
Oltul vine de sub steaua polară 133
Oltul îşi creiază o gardă de sălcii 152
Oltul pătrunde în Munţii Vulcanici 161
Oltul ajunge în Ţara Bârsei 190
Oltul ia parte la construcţia lumii . . . 222-223
Oltul şi norii călătoresc împreună . . . 236-237
Oltul pătrunde în conştiinţa oamenilor . . 263

Pag.

Oltul se încarcă de tragedia ţăranilor ardeleni 265
Oltul îşi revizuieşte conştiinţa 316
Oltul scrie cifre şi litere 325
Omul de sub pădure 321
Organizarea lumii 131
Ospiciul din mijlocul Carpaţilor 322
Ostrovul din mijlocul Dunării 403

P

Pădurile după furtună 65
Păduri deasupra foştilor vulcani 166
Pământ, apă şi foc 224-225
Pământul sărac din Ţara Oltului 269
Pământul se răceşte încă odată 397-398
Pământuri şi ape încearcă să se despartă . 401
Pardoseala sonoră a lumii 341
Parângul 359
Păstorii beau apa izvorului 85
Păstrăvii fulgeră prin apa Oltului 107
Pasiunea oamenilor din Olanu 368
Păsări de apă 398
Peisaj ardelean, măreţ şi istoric 153
Penelope vegetale 209
Peregrinarea norilor 42
Perii 380
Peşti paralizaţi de spaimă 301-302
Peştii călătoresc spre Ardeal 327
Piatra Singuratică 13
Piatra Craiului 206
Picioarele femeilor din Voşlobeni 25
Picturile din mănăstirea Cozia 357
Piramida de minereu 119
Ploştile meşterului Wermescher 366
Plutaşii îşi încep călătoria 373
Plutaşii ajung în câmpie 388
Plutele pornesc pe apele Dunării 414

Pag

Poarta înfricoşătoare 191
Poarta de sunete 342
Podurile apar în viaţa Oltului 149
Podarii din Ţara Făgăraşului 288-290
Podarii filosofează în noapte 292
Podoabe bizare 299
Podul dela Drăgăşani 381
Popasul plutaşilor la Olanu 378-379
Porcii mistreţi plănuesc o incursiune . . . 246
Portul Cohalmului 281
Porumbul 389
Postul de radio dela Bod 202
Poteca se iveşte pe malurile Oltului . . . 92
Poveşti de dragoste 289
Povestea Mariei lui Ion Fieruţ 355-356
Pragul de nisip din gura Oltului 402
Prăpăstiile Hăsmaşului Mare 21
Prăvăliile cătunelor 361
Prometeu 49
Primele clipe din viaţa Oltului 84
Prima întâlnire cu câmpia 137
Primejdii perfide 376
Procesul Golbavului 297
Proclamaţia olfactivă a fânului 323-324
Profilurile măreţe ale Carpaţilor 205
Prundul fetelor 320
Prunii 380
Puterea vrăjitorească a cuvintelor 272

R

Ritmul măreţ al oceanului 233
Razele lunii exaltează lumea 345
Respiraţia solemnă a munţilor 74
Românii poetizează existenţa Oltului 11

S

	Pag.
Saltul peştilor în necunoscut	346
Sarmis(geluza	48
Sărăcia cea mare	354
Satele aşteaptă Oltul la poalele munţilor	143
Satele împrăştiate pe faţa pământului	238
Sbuciumul apelor în Munţii Vulcanici	162-163
Scârţâitul monoton al căruţelor	389
Scylla şi Charybda	49
Sensul potecilor	93
Se crapă de ziuă	398
Seri la picioarele Hăsmaşului Mare	117
Seri deasupra câmpiilor	390
Sfecla de zahăr	200
Shakespeare	49
Sibiu	313
Simfonia a noua	127
Simultaneitatea Oltului	385-386
Socrate	402
Somnul păstrăvilor sub stele	108
Somnul letargic al Oltului	156
Sosirea păstorilor	30
Spânzurători	264
Stânci smulse de apele Oltului	98
Stânca prevestitoare de rele	113
Stânca lui Sigismund Bathory	121
Stânci sfărâmate cu dinamită	180
Steaua polară	133
Stele căzătoare	358
Stejarii	347
Stivele de scânduri	130
Strălucirea stelelor în munţi	340
Strugurii	381
Stropii de apă ai ploii rostesc un mare discurs	61-62
Subconştientul fantastic al Oltului	90

T

	Pag.
Tablou de seară	118
Tagma întemeetorilor	239-240
Talpa Ursului, groaznica primejdie	374-375
Ţara Bârsei	190
Ţărani evocând oraşele americane	305
Ţărani traversând noaptea Carpaţii	330
Tauri geologici	99
Terasele carierelor de piatră	179
Topliţa	55
Topologul	382
Ţigani lucrând în cărămidării	217-219
Ţipetele sfâşietoare ale brazilor	128
Trecut şi Viitor pe malurile Oltului	202-204
Trecură anii ca nori lungi pe şesuri	212
Trenuri în noapte	171
Trei şerpi subţiri şi lungi	326
Treptele Oltului	259-263
Troiţele din Ţara Făgăraşului	304
Troiene de cremene pe valea Lotrului	369
Truda celor de pe coastă	271-272
Tudor Vladimirescu	367
Tuneluri	347
Turlele bisericilor ardelene	152
Turme de bivoli în amurg	296
Turmele satului trec apa	294
Turma de oi	329
Turnul spart	332
Turnu Măgurele	405

U

Ultima imagine a măreţiei lumii	86-87
Ultimul sat ardelean	319
Ulysse	49
Ulmii	347

Pag.

Umbrele cetăţilor plutesc în amurg . . . 10
Un strop de apă îşi începe aventura . . . 37
Un vultur se roteşte peste munţi . . . 111-112
Unelte de muncă 294
Universuri wagneriene 87
Universuri îndepărtate 124
Un plop singuratic în câmpie 151
Unda Oltului prefăcută în energie electrică 179
Un oraş de piatră şi de vis 313
Uriaşa evaporare 40
Uriaşa pâlnie deschisă spre cer 106
Uriaşul cor al broaştelor 159
Uriaşul şuvoi al Dunării 404
Urmaşii dacilor 298
Ursul fantastic 43

V

Valuri furioase de piatră 353
Văile fulgerate 96
Vântul suflă deasupra Hăsmaşului Mare . . 57-60
Vânătoarea de brontozauri 331
Văpaia câmpiilor 387
Vapoare pe Dunăre 405
Vasta perspectivă de deasupra Hăsmaşului Mare 19
Vatra din coliba păstorilor 69
Viaţa voşlobenarilor deasupra Hăsmaşului Mare 68
Viforul istoric din care vin oamenii 298
Viile de pe vremea lui Buerebista 380
Viorica Garcia 276
Viori exprimându-şi nedumerirea 164-165
Vipere lichide 63
Virtuţile plutaşilor 374-375
Visul Negoiului 285
Vitele se scufundă în somn 71
Voşlobenariii îşi încep ascensiunea 23

Pag.

Voşlobenarul singuratic 33
Voşlobenarii trag o potecă deasupra muntelui 92-93

Z

Zarathustra 91
Zările se desfac deasupra Hăsmaşului Mare 18
Zările luminoase ale Sudului 190
Zeci de izvoare în Ţara Făgăraşului . . . 268
Zimbrul din Sfântul-Gheorghe 268
Zumzetul satelor în amurg 247

T I P A R U L
IMPRIMERIILE «STANDARD GRAPHICA»
BUCUREȘTI, — STR. PITAGORA, 16 — 18
*Telefon *5.69.97*

6

4/c

9250 6

J. 6049.4/B

ARIAT